

University of Pretoria etd – Lebaka, K J (2006)

KANEGELORATO YA SEPEDI

K.J. LEBAKA

2006

University of Pretoria etd – Lebaka, K J (2006)

KANEGELORATO YA SEPEDI

KGELEDI JOHANNA LEBAKA

E neelwa bjalo ka karolo go ya ka dinyakwa tša dikrii

ya

BONGAKA

LEFAPHENG LA THUTABOMOTHO

MOHLAHLI: PROF. M.J. MOJALEFA

MOTHUŠI: PROF. P.S. GROENEWALD

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

MEI 2006

DITEBOGO

Malebo go wena mohlhali wa ka Prof. M.J. Mojalefa ge o ile wa ntshepetša bošego, wa mphutha magole ge ke be ke hlotša. Le ge tsela ye e be e na le malalaakwaetše, ga se wa mphelala pelo. Ke leboga thekgo, tlhahlo le boikgafo bja gago gore mošomo wa ka o fihle sekeng seo o lego go sona. Dipula tša medupi a di go nele, Mogale. Yo Godimodimo a go šegofatše.

Go wena Mokgalabje Prof. P.S. Groenewald, ka tsebo ya gago ye e sa kakwego, ke wa ka dikhuru ke leboga tlhahlo ya gago go thoma ke sa abula go fihla ke katiša. Gape ke leboga thekgo le phetolelo go lelemeng la Sefora le kakaretšo lelemeng la Seafrikaanse. Kamogelo ya gago ye borutho nka se e lebale ka gobane e ile ya ntšhušumetša gore ke kgotlelele modiro wo boima wo. Modimo a go lote, a go okeletše matšatši go fihlela o gogoba.

Ke leboga le bašomi ba bokgobapuku bja Yunibesithi ya Pretoria le bja Unisa ge ba ile ba nthuša go kgoboketša methapo ye e šomišitšwego nyakišišong ye. Go wena, Hamilton Mphidi, thušo ya gago yeo o nthekgilego ka yona ge ke nyaka dipuku, ke re seatla godimo ga se sengwe.

Gape ke leboga Ngaka M.M. Marggraff ka phetolelo go kakaretšo lelemeng la Seisimane.

Ke sa lebale go leboga motlanyi wa modiro wo, Mohumagatšana Paulinah Mogodi gotee le mohumagatšana Maria Prozesky, ka go phošolla le peakanyo ya phatišišo ye gore e bonagale bjalo ka modiro wa bokgabo.

Go Morena Tiishang Belfrey Sekgobela, o montshepetšabošego wa borare. Ke leboga thekgo ye borutho ge go be go thatafa. O ntemošitše gore go ya le

ditaola badimong ke bohloa. O se lahle, Morula wa tshetlo dikgolo. Modimo a go šegofatše.

Ke re pšhaapšhaa diatla go bafatišišikanna bao re bego re swarišane go šoga mokgopa wo, e lego Mohumagadi Ragosebo Phala le Barena ba, Raphehli Thobakgale, Ramalau Maila le Ntepele Magapa. Boikgafo le thekgo tša lena di nkuša pelo.

Go mma yo a ntswetšego, Mohumagadi Matswenya Maforaga Sema le Malome Reuben Phuti Senyatsi, ke leboga kgodišo yeo le mphilego yona gotee le thuto yeo e bilego motheo wo ka wona ke kgonnego go fihla maamong a ke lego go ona. Modimo a le okeletše matšatši Bašitameetse a thakadu Mmamariana.

Go banake, Kholofelo, Tiišetšo, Lebogang, setlogolo sa ka, Paballo, Ntluba, Kolobe Mohlagong Senyatsi, gotee le Mokgalaka Maphuthi Mapoulo, ke leboga kgotlelelo le mafolofolo ao le bego le nthekgile ka ona ge ke be ke gwerane le dipuku. A Modimo a le šegofatše.

Ditheto ka moka ke di lebiša go Yo Godimodimo ge a ile a mpabalela ka kgaogelo ditseleng tše boima tšeo ke di sepetšego. Tšhireletšo yeo a mphilego yona ka lerato go fihla ke wetša tema ye, nka se kgaotše go go khunamela.

DITENG

TŠHUPANE

LETLAKALA

KGAOLO YA PELE	1
1.1 MATSENO	1
1.2 MAIKEMIŠETŠO	2
1.2.1 Sehlopha se se gatelelago merero ya go tswakatswakana sengwalong se tee	3
1.2.1.1 Boshego, P. L.: <i>J. R. L. Rafapa: An exploration of his novels</i> (1998)	3
1.2.1.2 Lekganyane, E. M.: <i>Noto-ya-Masogana: Padi ya Boitshwaro</i> (1997)	4
1.2.1.3 Dona, M. O.: <i>Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa</i> (1994)	4
1.2.2 Sehlopha se se tšweletšago mehuta le diphapantšho tša kanegelorato	6
1.2.2.1 Mogale, N. S.: <i>The nature and development of Northern Sotho Detective Narrative</i> (1998)	6
1.2.2.2 Groenewald, P. S.: <i>Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2</i> (1993)	7
1.2.2.3 Ramahuta, P. P.: <i>A comparative literary study of the novels of H. Z. Motuku</i> (1993)	8
1.2.2.4 Mojalefa, M. J.: <i>Ntlhahle ya Bobedi (B.A) Sepedi 202</i> (1995)	9
1.2.2.5 Lebaka, K. J.: <i>Megokgo ya Lethabo: Kanegelorato ya Sepedi</i> (1999)	9
1.3 MOKGWANYAKIŠIŠO	11
1.4 TAETŠONYAKIŠIŠO	14
1.4.1 Diteng	16
1.4.2 Thulaganyo	17
1.4.3 Mongwalelo	18
1.5 TSHEPEDIŠO YA DITABA	20
KGAOLO YA BOBEDI	22
2.1 TLHALOŠO YA KANEGELORATO ('ROMANCE')	22
2.1.1 Matseno	22
2.1.2 Lerato	22
2.1.3 Kanegelorato	24
2.2 HISTORI YA KANEGELORATO	25
2.2.1 Khuetsšo ya mathomo ('Early influences')	25
2.2.2 Phetogo ya tlhalošo ya kgopolo ye, kanegelorato	26
2.3 MEKGWA YA GO ANEGELA	30

2.3.1 Go loka	31
2.3.2 Go se loke	31
2.3.3 Go loka le go se loke	32
2.3.4 Phapano gare ga mekgwa ya go anega	37
2.3.4.1 Kanegelo ya yo etiša	37
2.3.4.2 Kanegelo ya kwešišano	37
2.4 DIPHAPANTŠHO TŠA KANEGELORATO ('ROMANCE')	38
2.4.1 Diteng tša kanegelorato	39
2.5 DIKOKWANE TŠA THULAGANYO YA KANEGELORATO	39
2.5.1 Moko wa ditaba	40
2.5.2 Thulano	40
2.5.3 Maatlakgogedi	41
2.5.4 Baanegwa	41
2.5.5 Tšwetšopele	42
2.5.6 Tlemollo ya lehuto	42
2.5.7 Dielemente tšeo di fapantšhago kanegelorato	43
2.6 DIPHAPANTŠHO TŠA KANEGELO KA GA LERATO ('NOVEL ABOUT LOVE')	44
2.6.1 Diteng tša kanegelo ka ga lerato	45
2.7 DIKOKWANE TŠA THULAGANYO YA KANEGELO KA GA LERATO	46
2.7.1 Moko wa ditaba	46
2.7.2 Thulano	46
2.7.3 Maatlakgogedi	47
2.7.4 Baanegwa	47
2.7.5 Tšwetšopele	48
2.7.6 Tlemollo ya lehuto	48
2.7.7 Dielemente tšeo difapantšhago kanegelo ka ga lerato	49
2.8 PHAPANO GARE GA KANEGELORATO LE KANEGELO KA GA LERATO	51
2.9 KAKARETŠOMOKA	51
KGAOLO YA BORARO	53
3.1 KANEGELORATO LE KANEGELOBOITSHWARO	53
3.1.1 Matseno	53
3.1.2 Mehuta ya kanegelorato	54

3.2 BOITSHWARO	55
3.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI	56
3.3.1 Tlhalošo ya khutlotharo ya lerato	57
3.4 <i>NOTO-YA-MASOGANA</i> (TSEBE, 1954)	58
3.4.1 Diteng	58
3.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato	58
3.4.2 Thulaganyo	59
3.5 KALOTABA	59
3.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba	60
3.5.2 Baanegwa	60
3.6 TŠWETŠOPELE	64
3.6.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele	64
3.6.2 Ditiragalo	65
3.6.2.1 Go godiša maatlakgogedi: Boitshwaro	65
3.6.3 Kalotaba	73
3.6.4 Tšwetšopele	73
3.7 SEHLOA LE TLEMOLLO YA LEHUTO	74
3.7.1 Sehloa sa thulano I	74
3.7.2 Tlemollo ya lehuto I	74
3.7.3 Sehloa sa thulano II	75
3.7.4 Tlemollo ya lehuto II	75
3.8 TSHEKATSHEKO YA <i>MORWEŠI</i> (MOTUKU, 1969), <i>TSHEHLANA YA KA</i> (BOSOMA, 1990) LE <i>SESASEDI SA KATLEGO</i> (KEKANA, 1990)	76
3.8.1 Matseno	76
3.9 <i>MORWEŠI</i> (MOTUKU, 1969)	76
3.9.1 Kakaretšo ya diteng tša <i>Morweši</i> (1969)	76
3.9.2 Khutlotharo ya lerato	77
3.9.3 Mapheko ao a senyago lerato	77
3.9.4 Thumo ya ditaba	79
3.10 <i>TSHEHLANA YA KA</i> (BOSOMA, 1990)	79
3.10.1 Kakaretšo ya diteng tša <i>Tshehlana ya ka</i> (1990)	79
3.10.2 Khutlotharo ya lerato	80
3.10.3 Mapheko ao a senyago lerato	80
3.10.4 Thumo ya ditaba	82

3.11 <i>SESASEDI SA KATLEGO</i> (KEKANA, 1990)	83
3.11.1 Kakaretšo ya diteng tša <i>Sesasedi sa katlego</i> (1990)	83
3.11.2 Khutlotharo ya lerato	83
3.11.3 Mapheko ao a senyago lerato	84
3.11.4 Thumo ya ditaba	84
3.12 KAKARETŠOMOKA	85
KGAOLO YA BONE	87
4.1 KANEGELORATO LE KANEGELOTSEKA	87
4.1.1 Matseno	87
4.2 BOTSEKA	88
4.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI	90
4.4 <i>NNETE FELA</i> (KEKANA, 1989)	92
4.4.1 Diteng	92
4.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato	92
4.4.2 Thulaganyo	92
4.5 KALOTABA	93
4.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba	93
4.5.2 Baanegwa	93
4.5.2.1 Kanegelorato	94
4.5.2.2 Kanegelotseka	96
4.5.2.3 Kanegelorato	98
4.5.2.4 Kanegelotseka	101
4.5.2.5 Kanegelorato le kanegelotseka	103
4.6 TŠWETŠOPELE	108
4.6.1 Ditiragalo tša kanegelorato	108
4.6.2 Ditiragalo tša kanegelotseka	111
4.7 SEHLOA	113
4.7.1 Kanegelorato	114
4.7.2 Kanegelotseka	114
4.8 TLEMOLLO YA LEHUTO	115
4.8.1 Kanegelorato	115
4.8.2 Kanegelotseka	116
4.9 TSHEKATSHEKO YA <i>NONYANA YA TOKOLOGO</i> (KEKANA, 1985)	118

4.9.1 Matseno	118
4.9.2 Diteng	118
4.9.3 Baanegwa	119
4.9.3.1 Kanegelorato	119
4.9.3.2 Kanegelotseka	120
4.9.4 Thumo ya ditaba	120
4.10 KAKARETŠOMOKA	121
KGAOLO YA BOHLANO	123
5.1 KANEGELORATO LE KANEGELOSETŠO	123
5.1.1 Matseno	123
5.2 SETŠO	125
5.2.1 Bogologolo	126
5.2.2 Sebjalebjae	126
5.2.3 Lenyalo la setšo	127
5.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI	130
5.4 <i>LERATOSELLO</i> (RAFAPA, 1978)	131
5.4.1 Diteng	131
5.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato	131
5.4.2 Thulaganyo	132
5.5 KALOTABA	132
5.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba	133
5.5.2 Baanegwa	133
5.6 TŠWETŠOPELE	135
5.6.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele	136
5.6.2 Ditiragalo	136
5.6.2.1 Mapheko a a godišago maatlakgogedi: Setšo	138
5.6.3 Kalotaba	142
5.6.4 Tšwetšopele	143
5.7 SEHLOA LE TLEMOLLO YA LEHUTO I	145
5.8 SEHLOA LE TLEMOLLO YA LEHUTO II	146
5.8.1 Sehloa II	146
5.8.2 Tlemollo ya lehuto II	147
5.9 KAKARETŠOMOKA	148

KGAOLO YA BOSELELA	149
6.1 KANEGELORATO LE KANEGELOSEMORAFE	149
6.1.1 Matseno	149
6.2 POLITIKI	149
6.2.1 Pušo ya kgatelelo goba tlaišo	150
6.2.2 Pušo ya semorafe	151
6.2.3 Pušo ya kgatelelo le ya semorafe dingwalong	152
6.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI	155
6.4 <i>MEGOKGO YA LETHABO</i> (LENTSOANE, 1992)	156
6.4.1 Diteng	156
6.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: khutlotharo ya lerato	156
6.4.2 Thulaganyo	157
6.5 KALOTABA	157
6.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba	158
6.5.2 Baanegwa	158
6.6 TŠWETŠOPELE	161
6.6.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele	161
6.6.2 Ditiragalo	162
6.6.2.1 Go godiša maatlakgogedi: Mapheko a semorafe	162
6.7 SEHLOA	168
6.8 TLEMOLLO YA LEHUTO	170
6.9 KAKARETŠOMOKA	172
KGAOLO YA BOŠUPA	174
7.1 KANEGELORATO	174
7.1.1 Matseno	174
7.2 Ramahuta, P. R: <i>A comparative literary study of the Novels of H.Z. Motuku</i> (1993)	175
7.3 <i>LERATORATO</i> (MOTUKU, 1977)	176
7.3.1 Diteng	176
7.3.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato	176
7.3.2 Thulaganyo	177
7.4 KALOTABA	177
7.4.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba	177

7.4.2 Baanegwa	178
7.5 TŠWETŠOPELE	181
7.5.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele	181
7.5.2 Ditiragalo	181
7.5.2.1 Go godiša maatlakgogedi: Mapheko	182
7.6 SEHLOA	189
7.7 TLEMOLLO YA LEHUTO	190
7.8 KAKARETŠO	191
7.9 TSHEKASHEKO YA <i>LERATO</i> (RAMOKGOPA, 1978) LE <i>LE LERATO</i> (MOLOISIE, 1986)	193
7.9.1 Matseno	193
7.10 <i>LERATO</i> : RAMOKGOPA (1978)	193
7.10.1 Khutlotharo ya lerato	193
7.10.2 Mapheko ao a kgaogantšhago baratani bao	194
7.10.3 Poelano ya baratani	196
7.11 <i>LE LERATO</i> : MOLOISIE (1986)	196
7.11.1 Khutlotharo ya lerato	196
7.11.2 Lenyalo	197
7.12 KAKARETŠOMOKA	198
KGAOLO YA SESWAI	199
8.1 THUMO	199
8.1.1 Matseno	199
8.1.2 Kgaolo ya Pele	199
8.1.3 Kgaolo ya Bobedi	200
8.1.4 Kgaolo ya Boraro	201
8.1.5 Kgaolo ya Bone	202
8.1.6 Kgaolo ya Bohlano	204
8.1.7 Kgaolo ya Boselela	205
8.1.8 Kgaolo ya Bošupa	205
8.2 DIPADI TŠA KEKANA: KANEGELORATO GOBA KANEGELOTSEKA	206
8.2.1 Matseno	206
8.2.2 Kamano ya kanegelerato le kanegelotseka	208

8.2.3 Mohuta wa kanegelotseka wo o nepišago sephiri	210
8.4.4 Diphapantšho tša karoganyo	212
8.2.5 Thumo	212
BIBLIOKRAFI	214
A. Dipuku tša Mothopo	214
B. Dipuku tša teori tše di tsopotšwego	215
C. Dipuku tše di badilwego eupša di se tša tsopolwa	225
Summary	227
Key concepts	228
Samevatting	229
Sleutelbegrippe	230

Summary

In this thesis, an attempt is made to divide the Sepedi love story as 'light' reading matter into different subgenres. In order to do this, a distinction has to be made between 'light' and 'serious' reading matter. In short, this distinction amounts to the following:

- The love story as 'light' reading matter deals with problems of love that are resolved and the story ends on a happy mate. The conflict is between 'good' and 'bad' and the characters are portrayed accordingly and are hence flat characters. There is more emphasis on action than on characterisation. Suspense is built up by a series of problems that prevent the lovers from meeting each other. The problems are gradually resolved and the story has a happy ending.
- The love story as 'serious' reading literature emphasises problems in life rather than problems of love. The characters are portrayed fully in their exposure to the storm and stress of life. The love affair being depicted is headed for disappointment, and the ending is often tragic.

In Sepedi literature, the love story as 'light' reading matter (or entertainment literature) is divided into **five subgenres**, i.e. the love story as (a) a moral story, (b) a subdivision of the detective story, the romantic mystery of Ramsdell (1999), (c) the ethnic or multicultural romantic story, (d) the historical love story, and (e) the true love story.

In the love story as a **moral story**, there is a strong focus on the loyalty of the lovers. Where there is infidelity, the good relationship can only be restored if the guilty one received his punishment. Example of this are *Noto-ya-Masogana* (Tsebe, 1954), *Morweši* (Motuku, 1969), *Tshehlana ya ka* (Bosoma, 1990) and *Sesasedi sa katlego* (Kekana, 1990).

In the love story as a **subdivision of the detective story**, the intrigue (of love) is used to intensify the secret in the detective story. Kekana's *Nonyana*

ya Tokologo (1985) and *Nnete Fela* (1989) are two suitable examples in which the attitude of the heroine prevents a quick unravelling of the problem.

In the **ethnic** or **multicultural** love story, the happy ending is delayed by the fact that the lovers do not belong to the same ethnic or cultural group and because the love affair is under social and cultural pressure. *Megokgo ya Lethabo* (1992) is an example of such a story in which the lovers are a Mopedi and a Motsonga respectively, and the young man's family was not at all in favour of the relationship.

In the **historical** love affair, the conflict in the story is intensified by the difference between the traditional and the present-day outlook on life. This subgenre differs from the previous one in that the conflict originates within the same ethnic or cultural group and in that it is the result of the changes that have, amongst other things, been brought about by urbanisation. An example of this subgenre is Rafapa's *Leratosello* (1978).

The **true love story** shares many of its characteristics with the love story as a moral story, as the conflict is also between 'good' and 'bad' characters. In this subgenre there is, however, no place for peace; the 'good' is not used to emphasise the moral. Examples of this are *Leratorato* (Motuku, 1977), *Lerato* (Ramokgopa, 1978) and *Le Lerato* (Moloišie, 1986).

Key Concept

Love story

Light reading matter or reading for relaxation

True love story

Love story as 'serious' literature

Flat character

Round character

Tradition

Moral story

Detective story

Ethos/Culture

Samevatting

In hierdie proefskrif word getrag om die liefdesverhaal as 'ligte' leesstof in Sepedi in verskillende subgenres te verdeel. Om dit te kan doen, moet daar tussen 'ligte' leesstof en 'ernstige' leesstof onderskei word. Dié onderskeid kom kortliks hierop neer dat:

- Die liefdesverhaal as 'ligte' leesstof handel oor liefdesprobleme wat opgelos word en die verhaal op 'n gelukkige noot afsluit. Die botsing vind tussen 'goed' en 'kwaad' plaas, en die karakters word dienoooreenkomstig geteken, en is derhalwe vlakkarakters. Die klem val swaarder op handeling as op karakterisering. Die spanning word deur 'n reeks probleme opgebou wat verhoed dat die geliefdes mekaar vind. Dié probleme word algaande opgelos, en die verhaal het 'n gelukkige einde.
- Die liefdesverhaal as 'ernstige' leesstof lê die klem op lewensprobleme eerder as liefdesprobleme. Die karakters word volledig geteken waar hulle blootgestel staan aan die storm en drang van die lewe. Die liefdesverhaal wat ter sake is, stuur op teleurstelling af, en die einde is dikwels tragies.

In die Sepedi letterkunde word die liefdesverhaal as 'ligte' leesstof (of tydverdrieffliteratuur) in vyf subgenres verdeel, naamlik, die liefdesverhaal as (a) moraalstorie, (b) onderdeel van die speurverhaal, die 'romantic mystery' van Ramsdell (1999), (c) die etniese of multikulturele romantiese verhaal, (d) die historiese liefdesverhaal, en (e) die egte liefdesverhaal.

In die liefdesverhaal as **moraalstorie** word daar sterk op die lojaliteit van die verliefdes gefokus. Waar ontrou ter sparke is, kan die goeie verhouding slegs herstel word as die skuldige sy straf ontvang het. Voorbeelde hiervan is *Noto-ya-Masogana* (Tsebe, 1954), *Morweši* (Motuku, 1969), *Tshehlana ya ka* (Bosoma, 1990) en *Sesasedi sa katlego* (Kekana, 1990).

In die liefdesverhaal as **onderdeel van die speurverhaal** word die liefdesintrië aangewend om die speurverhaalgeheim te verdiep. Kekana se *Nonyana ya Tokologo* (1985) en *Nnete Fela* (1989) is twee gepaste voorbeelde waar die houding van die heldin 'n spoedige ontrafeling van die probleem verhoed.

In die **etniese** of **multikulturele** liefdesverhaal word die gelukkige einde van hierdie verhaalsoort vertraag deurdat die beminde nie aan dieselfde etniese of kulturele groep behoort nie, en dat die liefdesverhouding onder sosiale en kulturele druk verkeer. So 'n verhaal is Lentsoane se *Megokgo ya Lethabo* (1992) waar die geliefdes onderskeideik 'n Mopedi en 'n Motsonga is, en die jongman se familie die verhouding glad nie goedgesind is nie.

In die **historiese** liefdesverhaal word die botsing in die verhaal aangevuur deur die verskil tussen die tradisionele en die hedendaagse lewensbeskouing. Dié subgenre verskil van die vorige dat die spanning binne dieselfde etniese of kulturele groep ontstaan, en die gevolg is van die veranderinge wat o.a. deur verstedeliking teweeggebring is. 'n Voorbeeld van hierdie subgenre is Rafapa se *Leratosello* (1978).

Die **egte liefdesverhaal** deel baie kenmerke met die liefdesverhaal as moraalstorie, daar die botsing ook tussen karakters plaasvind wat 'goed' en 'sleg' is. In hierdie subgenre kry boetedoening egter geen plek nie, die 'goeie' word nie gebruik om die moraal voorop te stel nie. Voorbeeld hiervan is *Leratorato* (Motuku, 1977), *Lerato* (Ramokgopa, 1978) en *Le Lerato* (Moloišie, 1986).

Sleutelbegrippe

Liefdesverhaal

Ligte of ontspanningsleesstof

Egte liefdesverhaal

Liefdesverhaal as 'ernstige' literatuur

Vlakkarakter

Volkarakter

Tradisie

Moraalstorie

Speurverhaal

Ethos/Kultuur

KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Ge go bolelwa ka dikanegelo tša dingwalo go lemogilwe gore bontši bja tšona bo tšwetša kamano gare ga batho (baanegwa). Gantši kamano yeo e lebane le lerato gare ga batho. Gare ga dikanegelo tšeo, go na le tlhopho ye e bitšwago dikanegelorato, e sego dikanegelo tšeo di bolelago ka ga lerato. Dihlopha tše pedi tšeo tša dikanegelo di a fapana. Phapano yeo e hlalošwa ke Radway (1949: 64) ka tsela ye:

Not all love stories are romances. Some are simply novels about love.

Polelo ya Radway ge e ka hlokomelwa ka leihlo le bogale, go tlo lemogwa gore e tsoša hlogo ya mathata ao a lebanego le mohuta wa tlhopho ye, kanegelorato. Mathata a mohuta wo ga a hwetšagale fela dingwalong tša Sepedi, eupša le dingwalong tša Seisimane a gona. Ke ka fao Elam (1992: 5) ge a fahlela seo a rego:

*Romance is not just the kind of love story found next to the candy bars in supermarket checkout lanes: titles like **Always Love** or **Pagan Adversary** do not tell us all we need to know about romances.*

Yena o gatelela gore mohuta wa tlhopho ye, kanegelorato, o ka se hlopšhe go ya ka thaetlele ya puku. Go ra gore ka nako thaetlele ya puku e ka timetša mmadi ka ge e tlo ba e fapana le ditaba tšeo di laodišwago go diteng. Bothata bjo bja tlhopho ya kanegelorato bo ka godišwa gape ke thulaganyo ya dipuku tša lerato. Ramsdell (1999: 4) o tiiša seo ka go bapetša thulaganyo ya dingwalo tša lerato tša Stewart le tša Fleming. Yena o gatelela gore dingwalo tšeo di a swana ka diteng ka gobane go tšona go rerwa ka ditaba tša lerato, eupša di fapana mo go thulaganyo ka moko wa ditaba. Seo se ra gore dingwalo tša

Stewart di bolela ka lerato fela mola tša Fleming di šomiša lerato go nepiša se sengwe. Phapano yeo ya moko wa ditaba, e ka aroganya dikanegelo tša lerato ka magoro a mabedi, e lego (a) legoro la **kanegelorato** (*'romance'*) le (b) legoro la **kanegelo ka ga lerato** (*'novel about love'*). Mehuta ye mebedi yeo e bontšhitšwego ya dikanegelo tša lerato, e hlola bothata ge go kgethologanywa mohuta wo o lebanego le kanegelorato ka gobane ka moka di laodiša ka ditaba tša lerato.

Ka gona go ya go lekolwa dinyakišišo tša basekaseki malebana le tharollo ya bothata bjo bja tlhopho ya kanegelorato.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Phatišišo ye e ya go nyakišiša kanegelorato le mehuta goba ditlhopho tša yona dingwalong tša Sepedi. Kanegelorato ke mohuta wa sengwalo wo o sego wa tsinkelwa ka botlalo le ge Boshego (1998), Dona (1994), Lekganyane (1997), Mogale (1998), Groenewald (1993), Ramahuta (1993), Mojalefa (1995) le Lebaka (1999), ba boletše ka ga wona. Go tlo lekolwa ka fao mešomo ya basekaseki bao e lekago go rarolla bothata bjo bja tlhopho ya kanegelorato ya Sepedi. Ka gona ge mešomo ya bafatišiši ba mo godimo e ka hlokomelwa gabotse, go tlo lemogwa gore e ka arolwa ka dihlopha tše pedi: (a) sehlopha se se gatelelago merero ya go hlakahlakana sengwalong se tee; taba yeo e kgonthišišwa ke banyakišiši ba, Boshego, Lekganyane le Dona, le (b) sehlopha se se tšweletšago mehuta le diphapantšho tša kanegelorato. Borateori ba ba nepišago seo ke Mogale, Groenewald, Ramahuta, Mojalefa le Lebaka.

1.2.1 Sehlopha se se gatelelago merero ya go tswakatswakana sengwalong se tee

1.2.1.1 Boshego, P. L.: *J. R. L. Rafapa: An exploration of his novels* (1998)

Mo tshkatshekong ya gagwe ya bongaka, Boshego o lemogile gore ditaba tša lerato di anegwa pading ye, *Leratosello* (1978). Seo se tiišwa ke ge a tšopola lengwalo la Rafapa (1998: 13) ge a re:

*I wrote **Leratosello** to write about love which not a single Northern Sotho novelist had successfully done. In **Leratosello** you read for the first time in Northern Sotho, a love story that explores love introspectively, intensively, sensuously, psychologically and politically.*

Rafapa o gatelela gore padi ya gagwe ye, *Leratosello* (1978) ke mohuta wo go thwego ke kanegelorato ka gobane go yona go bolelwa ka lerato fela. Boshego o thulana le tlhopho ye ya Rafapa. Yena o gana go amogela taba ya gore sengwalong seo go laodišwa ka ditaba tša lerato fela. Go realo go ra gore yena o hlokometše gore kanegelong yeo go bolelwa ka merero ye mebedi ya go fapana. Ge a šitlela seo, o re:

***Leratosello** concentrates on two main issues, i.e. generation gaps and romance affairs [letl. 14].*

Polelo ya Boshego e nepiša morero wa lerato le wa diphapano gare ga batswadi le bafsa. Mehuta ye mebedi ye ya dikanegelo sengwalong se, *Leratosello* (1978), e tsoša mathata ge go hlopšha mohuta wa kanegelorato dingwalong tša Sepedi. Le ge go le bjalo kgopolo ye ya Boshego ga e rarolle bothata bjo bo lebanego le tlhopho ya kanegelorato.

1.2.1.2 Lekganyane, E. M.: *Noto-ya-Masogana: Padi ya Boitshwaro* (1997)

Ge Lekganyane a leka go rarolla bothata bja tlhopho ya kanegelorato, o re:

Noto-ya-Masogana ke padinyana ya lerato yeo Groenewald (1974: 18) a e bitšago sengwalo sa go etiša [letl. 1].

Yena o amogela gore Tsebe o laodiša ka ditaba tša lerato. O tšwela pele go hlaloša gore pukung yeo ya Tsebe ga go laodišwe ka lerato fela, eupša go tswakilwe le morero wa boitshwaro. Ke ka lebaka leo ge a tiiša seo a rego *Noto-ya-Masogana* (1954) ke kanegelo ya boitshwaro (letl. 65). Taba ye ya merero ye mebedi ka gare ga sengwalo sa Tsebe, e hlola kgakanego ge go hlopšha mohuta wa kanegelorato. Lekganyane ga se a rarolla bothata bja tlhopho ya padi ye, *Noto-ya-Masogana* (1954) bjo bo gatelelago gore ke mohuta wa kanegelorato. Seo a se utolotšego ke merero ya go tswakatswakana ye: wa lerato le wa boitshwaro.

1.2.1.3 Dona, M. O.: *Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa* (1994)

Ge Dona a tšwela pele go rarolla bothata bjo bja tlhopho ya kanegelorato go ka thwe, o hlokometše gore Kekana, dikanegelong tša gagwe tše, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989) o anega ka lerato. Yena o hlalošitše ditaba tšeo tša lerato nyakišišong ya gagwe ye e bitšwago, *Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa* (1994). Ka gare ga dikanegelo tšeo tše pedi, Dona o hlokometše gore Kekana ga a laodiše ka morero wa lerato fela, eupša o hlakantšhitše le morero wa bosadi le wa botseka. Ke ka fao ge a kgonthišiša taba yeo ya mehuta ye meraro ya dingwalo pading ye, *Nonyana ya Tokologo* (1985), a rego:

Kekana ke mongwadi wa mathomo wa Sesotho sa Leboa yo a ngwadilego ka bosadi ('feminism'). Diteng

tša padi yeo di tšweletša padilerato le paditseka [letl. 82].

O bolela ka morero wa lerato, wa bosadi le wa botseka. Tlhopho ye ya mehuta ye meraro ya dikanegelo pukung e tee, e bonagala gape pading ya *Nnnete Fela* (1989). Kanegelong yeo Dona o hlaloša gore morero wa bosadi ga o gatelelwe go swana le go *Nonyana ya Tokologo* (1985), fela baanegwathwadi ba basadi ba, Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985) le Bubbles (*Nnete Fela*, 1989) ba a swana, ke basaditia (letl. 90). Seo se ra gore basadi bao ke bagale bao ba lwelago gore ditlhologelo le ditokelo tša bona tša bosadi, go no swana le tša banna, di šetšwe. Gona pading ya *Nnete Fela* (1989), Dona o hlaloša morero wa lerato le wa botseka ka tsela ye:

Kekana o ngwadile ka botseka le lerato. O tšweleditše paditseka /lerato yeo e se nago sephiri [letl. 92].

Le ge Dona a lemogile gore tlhopho ya dipadi tša Kekana e amana le merero ya go hlakahlakana ye, wa lerato, wa basadi le wa botseka, ga se a rarolla tlhopho ya dingwalo tšeo tša Kekana gore ke dikanegelorato. Maikemišetšo a gagwe ge a fatišiša dipadi tšeo a be a lebane le morero wa bosadi, e sego wa lerato goba wa botseka.

Ge go akaretšwa ditsinkelo tša banyakišiši ba, Boshego, Lekganyane le Dona go ka thwe, ba a amogela gore bangwadi ba, Rafapa, Tsebe le Kekana ba ngwadile ka ditaba tša lerato dikanegelong tša bona tše, *Leratosello* (1978), *Noto-ya-Masogana* (1954), *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989). Se bohlokwa se ba se lemogilego ke gore tlhopho ya dingwalo tšeo e sekametše mohuteng wa dikanegelo tša lerato le ge ka gare ga tšona go tšwelela merero ya go tswakatswakana. Go ya go hlokomelwa sehlopha se se lekago go rarolla bothata bjo bja tlhopho ya kanegelorato.

1.2.2 Sehlopha se se tšweletšago mehuta le diphapantšho tša kanegelorato

1.2.2.1 Mogale, N. S.: *The nature and development of Northern Sotho Detective Narrative* (1998)

Nyakišišong ya gagwe ya bongaka, Mogale o bontšhitše gore dikanegelong tša Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), go bolelwa ka ditaba tša lerato, tša bosadi le tša botseka. Tabakgolo e be e se go gatelela merero ye meraro yeo ya go tswakatswakana dingwalong tšeo, eupša go hlaloša nepo le bohlokwa bja merero yeo. Mabapi le bohlokwa bja morero wa bosadi, Mogale (1998: 89) o re wona o šomišwa bjalo ka mokgwa wa nyakišišo go godiša ditaba tša botseka dipading tša Kekana. O tšwela pele go hlaloša gore Kekana dingwalong tšeo, ga a laodiše ditaba tša lerato le tša botseka ka go lekana. Go tliša seo Mogale (1998: 57-58) o re Kekana ka ge e le mongwadi wa mosadi, o na le tsebo ye e tseneletšego ya maikutlo a lerato go mosadi. Ka go realo, o kwešiša ditaba tša lerato gabotse go feta tša botseka. Phapano ye ya go laodišwa ga morero wa lerato le wa botseka e kgonthišiša gore dipadi tše, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), e ka ba mohuta wa dikanegelo tša lerato e sego tša botseka.

Thumong ya ditaba dingwalong tšeo, Mogale o lemogile gore di na le diphapantšho ka moka tša kanegelorato le tša kanegelotseka pading e tee. Ke ka tsela yeo ge a šitlela seo, a rego:

In both these novels we have two endings, because each contains two stories; the love story and the detective story. In both these novels marriage, the end of the love story is preceded by the arrest /death of the criminals, which is the end of the detective story
[letl. 72].

Dipading tšeo tša Kekana, Mogale o kgonthišiša gore go laodišwa ka merero ya go fapana pading e tee, e lego wa lerato le wa botseka. Go ra

gore yena o lemogile gore Kekana o šomiša ditaba tša botseka go nepiša ditaba tša lerato.

1.2.2.2 Groenewald, P. S.: *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2* (1993)

Ge a leka go rarolla bothata bja tlhopho ya dingwalo tša lerato, go ka thwe, o bontšhitše mehlala ya dikanegelorato tša Sepedi tše bjalo ka, *Tshehlana ya ka* (1990) (Bosoma), *Le Lerato* (1986) (Moloesie), *Lerato* (1978) (Ramokgopa), *Leratorato* (1974), *Morweši* (1969) (Motuku), *Leratosello* (1977) (Rafapa), *Noto-ya-Masogana* (1954) (Tsebe), *Nonyana ya Tokologo* (1985), *Sesasedi sa katlego* (1990) le *Nnete Fela* (1989) (Kekana). Gare ga dikanegelo tše, Groenewald o hlokometše gore go na le dipadi tše dingwe tše go tšona go kopantšwego morero wa lerato le wa thuto, *Noto-ya-Masogana* (1954) gape le morero wa lerato le wa botseka, dipading tša Kekana.

Tabakgolo yeo Groenewald a e utolotšego mohuteng wa kanegelorato, ke gore dingwalo ka moka tše di hlophelwago mohuteng woo, di na le diphapantšho tša go swana tša kanegelorato, e lego, (a) go na le baratani, (b) go na le bothatanyana le (c) tlemollo ya lehuto e a thabiša (letl. 27). O katološa tlhathollo yeo ka go re mo Sepeding go na le mehuta ya dikanegelorato ye bjalo ka; (a) tša go **etiša** le (b) tša **kwešišano**. Mehuta yeo ye mebedi ya dikanegelorato e bonagala gape le mo dingwalong tša mafase a Bodikela. Groenewald o fahlela seo ka go re:

Bontši bja dikanegelorato tša dingwalo tša mafase ke tša go etiša. Le ge go le ka mokgwa woo go na le dikanegelorato tše e lego dingwalo tša kwešišano, bjalo ka *Maggie Cassidy* (Jack Kerouac) [letl. 26].

Ge Groenewald a akaretša phapano gare ga mehuta ye mebedi yeo ya dikanegelorato, o gatelela gore bontši bja dikanegelorato ke tša go etiša go feta tša kwešišano. Ka gona go ka thwe tlhopho ye ya Groenewald e nepiša gore go na le mehuta ye mebedi ye, kanegelorato le kanegelo ka ga lerato dingwalong tša Sepedi.

1.2.2.3 Ramahuta, P. P.: *A comparative literary study of the novels of H. Z. Motuku (1993)*

Ramahuta o sekasekile dipadi tša Motuku tše, *Morweši* (1969), *Leratorato* (1977) le *Dithomo* (1985). Dikanegelong tše o lemogile gore go anegwa ka ditaba tša lerato le le lebanego le batho ba babedi. Lerato leo le šomišwa go tšweletša thulano gare ga baanegwa. Ke ka moo ge a šitlela seo, a rego:

Motuku...uses 'love' to create conflict among his characters which culminates in his realization of the themes [letl. 109].

Ramahuta (1995: 211) o iša pele go hlaloša gore Motuku o dirišitše thaetlele ya puku ye, *Leratorato* (1977), bjalo ka seka seo se gapeletšago kamogelo ye e tletšego ya gore padi yeo ke kanegelorato. Seo se ra gore thaetlele ya puku e bohlokwa ka gobane e sedimoša bonnete bja ditaba tše di rerwago ka gare ga sengwalo. Go swanetše go elwa hloko gore ga se ka mehla thaetlele e hlaloša kgonthe ya ditaba tša diteng. Ramahuta, mo go thulaganyo ya dikanegelo tše tše tharo tša Motuku, o fatolotše gore di fapana ka moko wa ditaba. Go ra gore *Morweši* (1969) le *Leratorato* (1977) di lebane le mathata a lerato mola *Dithomo* (1985) e swantšha mararankodi a bophelo. Phapano yeo e godišwa ke lebaka la gore kanegelong ye nngwe le ye nngwe Motuku o nepiša molaetša wo o itšego.

Gona dipading tše tše tharo tša Motuku, Ramahuta o tšwela pele go laodiša gore tlemollo ya lehuto ya dikanegelo tše e a fapana. Go realo go ra gore dikanegelong tše, *Morweši* (1969) le *Leratorato* (1977), mathata a lerato a a rarologa, baratani ba boelana ka lethabo, ba aga motse (letl. 99). Pading ya, *Dithomo* (1985), ditaba di felela ka manyami ge Thalitha a hlokofala mola *Dithomo* yena a timelela (letl. 60-61).

Phapano ye ya thumo ya ditaba dingwalong tša Motuku, e kgethologanya gore tlhopho ya dipadi tše, *Morweši* (1969) le *Leratorato* (1977), ke dikanelorato tša go etiša ka gore di felela ka lethabo. *Dithomo* (1985) yona go

ka thwe, ke kanegelo ka ga lerato ya kwešišano ka gore e rungwa ka ditaba tša masetlapelo. Kgopolo ye ya Ramahuta e bohlokwa ka gobane e gatelela gore dingwalo tša lerato tša Sepedi di ka aroganywa ka mehuta ye mebedi ye, kanegelorato le kanegelo ka ga lerato.

1.2.2.4 Mojalefa, M. J.: *Ntlhahle ya Bobedi (B.A) Sepedi 202 (1995)*

Ge a leka go rarolla bothata bjo bja tlhopho ya kanegelorato go ka thwe, o amogela gore Lentsoane pading ya gagwe ye, *Megokgo ya Lethabo* (1992), o bolela ka ditaba tša lerato. Go šitlela seo o bontšhitše tlhalošo ya sererwa sa kanegelo yeo ka go re:

Lentsoane o rera ka ga lerato la Dikgoneng le Mihloti leo le tiilego, leo le lekago go šwalalanywa ke Thola le Kgoteledi. Ge re akaretša re ka re go rerwa lerato [letl. 19].

Mojalefa ge a hlopha kanegelo yeo ya Lentsoane o re ke mohuta wa kanegelorato ka gobane go yona go laodišwa ka morero wa lerato fela. O iša pele go hlaloša gore padi yeo ya Letsoane e na le diphapantsho tše tharo tša kanegelorato, e lego (a) yo a ratago, (b) yo a ratwago, le (c) yo a senyago lerato la bona (letl. 22). Dipharologantšho tšeo di bohlokwa ka gore di laola tatelano ya ditiragalo dingwalong tša lerato.

Tabakgolo yeo Mojalefa a lekago go e gatelela, ke tlhopho ya mohuta wo o lebaneng le kanegelorato gotee le diphapantšho tše tharo tša padilerato. Bothata bjo bo godišwa ke gore ga se a hlatholla ka botlalo tlhalošo ya kanegelorato.

1.2.2.5 Lebaka, K. J.: *Megokgo ya Lethabo: Kanegelorato ya Sepedi (1999)*

Lebaka o hlaloša gore Lentsoane o laodiša ka morero wa lerato fela. Ge a tiiša seo o re:

Ditaba tše di lebanego le thaetlele ya nyakišišo ye, ke tša lerato. Ke ka fao go thwego *Megokgo ya Lethabo* ke mohuta wo mongwe wa kanegelorato [letl. 169].

Ka go realo go ka thwe, Lebaka o gatelela bohlokwa bja thaetlele ya phatišišo ya gagwe gore e nepiša bonnete bja ditaba tše di rerwago pading ya Lentsoane. Lebaka o tšwela pele go hlaloša gore kanegelo ya *Megokgo ya Lethabo* (1992) e na le diphapantšho tše tharo tša kanegelorato, e lego (a) go na le baratani, (b) mathata a lerato le (c) tharollo ya mathata (lenyalo) (letl. 45-46). Dipharologantšho tše di bohlokwa ka gore di bopile ditiragalo tša kanegelo yeo ya Lentsoane, gomme di kgonthišiša gore padi yeo ke kanegelorato. Lebaka o hlokometše gape le mehuta ye mebedi ya kanegelorato ya go swana le kanegelorato ya go etiša le ya kwešišano. Tabakgolo ye e lego gare ga mehuta ye mebedi yeo ya dipadirato ke gore ka moka di na le sererwa sa go swana, e lego lerato.

Ge Lebaka a iša pele ditaba tše a di utolotšego, o re ka gare ga mohuta wa kanegelorato, go tšwelela mehutana ya dingwalo tša lerato ye mebjalo ka (i) lerato la nnete: (a) le le tiilego (*Noto-ya-Masogana*) (Tsebe, 1954), (b) la go nyakišiša molato wa bosenyi (*Nnete Fela*) (Kekana, 1989), (c) la go timelelana (*Dikolong tše di phagamego*) (Dolamo, 1962) le (d) lerato le le ganetšwago ke batswadi ka lebaka la: (a) lehloyo (*Šaka la pelo ga le tlale*) (Serudu, 1989), (b) bomorafe (*Megokgo ya Lethabo*) (Lentsoane, 1992) (letl. 169-170). Mehlaleng ka moka ya dingwalo ye e filwego, ka gare ga yona go laodišwa ka lerato.

Lebaka o lekile go bontšha mehuta le tlhopho ya kanegelorato, eupša ga se a laetša phapano gare ga mehuta ye mebedi ye ya dingwalo tša lerato, e lego kanegelorato le kanegelo ka ga lerato.

Go ka rungwa ka go re borateori ba, Mogale, Groenewald, Ramahuta, Mojalefa le Lebaka ba lemogile gore dingwalo tša lerato tša Sepedi di ka aroganywa ka mehuta ye mebedi, e lego kanegelorato le kanegelo ka ga lerato. Diteng tša mehuta ye mebedi yeo ya dikanegelo di a swana ka gobane

go tšona go rerwa ka lerato. Phapano ya tšona e bonagala mo go thulaganyo, ka gore ka moka di nepiša molaetša wo o itšego. Go tla ba mohola kudu gore mehuta yeo ye mebedi e fapantšhwe gore go tle go lemogwe tlhopho ya kanegelorato dingwalong tša Sepedi.

1.3 MOKGWANYAKIŠIŠO

Lengwalonyakišišo le le lebane le mekgwa ye mene ya go fatišiša, e lego:

- Go hlatholla
- Go hlaloša
- Go bapetša
- Go hlopha

Pele ga ge go ka dirwa tshekatsheko ka botlalo ya dikanegelorato dingwalong tša Sepedi, go bohlokwa gore go hlalošwe mareo a mane a, go hlatholla, go hlaloša, go bapetša le go hlopha. Dikgopolo tše pedi tše, go hlatholla le go hlaloša di šomišwa bjalo ka mahlalošetšagotee, eupša phatišišong ye tirišo ya tšona e tlo fapantšhwa.

▪ Go hlatholla

Peck le Coyle (1984:134) ba re go hlatholla ke go tšweletša tlhalošo ye e tseneletšego ya maleba sengwalong. Polelo ya bona e tiišwa ke Hawthorn (2000: 179) ka go re go hlatholla go lebane le go utolla tlhathollo ya sengwalo ka ditsela tše di fapanego bjalo ka go hlopholla goba go bapetša. Go realo go ra gore go hlatholla ga se fela go hlalošiša sengwalo, eupša go ka amanywa gape le kwešišo ya seo se hlalošwago sengwalong. Ke ka lebaka leo Harris (1992: 172) le Wales (2001: 219) ge ba kgonthišiša taba yeo, ba rego go hlatholla ke go hlaloša sengwalo, go bontšha ge eba polelo ye e dirišitšwego sengwalong e a kwešišega. Abrams (1985: 91) o katološa tlhalošo ya kgopolo yeo, go hlatholla, ka go re e lebane le go hlaloša ditiro tša dipharologantšho tša selo se se hlalošwago sengwalong.

Ka gona go ka thwe go hlatholla go šupa go utolla le go hlalošiša gore go be le kwešišo ya sengwalo, gape le go gatelela mešomo ya diphapantšho tša sengwalo.

▪ **Go hlaloša**

Kgopolo ye, go hlaloša, Shipley (1968: 92) o re ke go tšweletša molaleng tlhalošo ya mantšu a bohlokwa sengwalong. Ge Hornby (1995: 305) a fahlela ntlha ya go rotošwa ke Shipley, o re go hlaloša ke go nepiša thwii tlhalošo ya mantšu goba sekafoko. Taba ye ya go hlaloša mantšu sengwalong e bohlokwa. Go realo go ra gore go hlaloša ke go tšweletša polelo ye e tseneletšego ya selo le go utolla dipharologantšho tša selo seo gore sebopego sa sona se be pepeneneng. Gare ga diphapantšho tša selo seo se hlalošwago, go swanetše go ba le kamano. Go tiiša taba yeo, Serudu (1989: 25) o re go hlaloša ke go laetša mantšu a sebopego, seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe sengwalong. Ka go realo go ka thwe kamano e bohlokwa gare ga diphapantšho tšeo di fatolotšwego sengwalong.

Ge go akaretšwa go ka thwe go hlaloša ke go nepiša tlhalošo ya mantšu sengwalong le go utolla diphapantšho tša selo seo se hlalošwago gore sebopego goba seemo sa sona se tle se tsebege, go be le kamano.

▪ **Go bapetša**

Ge Thwala (1989: 4) a hlaloša lereo le, go bapetša, o re ke go tsinkela kamano gare ga dingwalo. Ntlha ye ya kamano dingwalong e tiišetšwa ke Van Tieghem (Welkek, 1963: 283) ka go re e šupa ka fao dingwalo di nyalelanago ka gona. Seo se ra gore polelo ya Thwala e bohlokwa, gomme yona e godišwa ke Fowler (1973: 34) le Jost (Swanepoel, 1990: 42) ka gore go bapetša ke go ithuta kamano gare ga dingwalo tšeo di swanago. Le ge bona ba bolela ka go nepiša sehlopha se tee sa dingwalo, tlhalošo ya kgopolo yeo go ka thwe, ke ye e nabilego. Ke ka moo Mawela (1994: 3) ge a nontšha seo, a rego go bapetša go ka se segelwe mellwane ya gore go tsinkelwa fela mohuta wo o itšego wa dingwalo. Seo se ra gore mehuta ya go fapana ya

dingwalo e ka bapetšwa ka go hlokomela kamano gare ga diphapantšho tšeo di bopilego sengwalo. Go realo go ra gore go bapetša ke go lekodišiša ka mo dipharologantšho tšeo di nago le kamano, go bona ka moo di swanago, ebile di fapanago ka gona mehuteng ya go fapana ya dingwalo. Polelo yeo ya Mawela e katološwa ke Daiches (1981: 25) le Swanepoel (1982: 24) ka gore ge go dirwa tshekatsheko ye e tseneletšego ya dingwalo, go bapetša go utolla bothakga le bošaedi dingwalong. Go ra gore bokgabo dingwalong bo ka bonagala gabotse ge go bapetšwa mehuta ye e fapanego ya dingwalo, ya go ngwalwa ke bangwadi ba go fapana lebakeng le le itšego

Ka boripana go ka thwe go bapetša ke go nyakolla kamano gare ga dingwalo tše di swanago le tše di fapanago. Dingwalong tšeo go ka tsinkelwa tšeo di nago le kamano go bona ka mo di nyalelanago le ka mo di fapanago ka gona. Go bapetša ke kgopolo ye e nabilego gape ye bohlokwa nyakišišong ya dikanegelorato tša Sepedi.

▪ Go hlopha

Kgopolo ye, go hlopha, go ka thwe e lebane le go beakanya dilo go ya ka magoro. Ge Shipley (1970: 49) a fahlela taba ye ya peakanyo o re dingwalo tše di swanago di ka hlopšha go ya ka kwano le phapano ya tšona. Seo se ra gore ge polelo ya Shipley e ka hlokomedišišwa gabotse, gona go tla lemogwa gore o tšweletša kokwane ye e itšego ye bohlokwa ya go hlopha dingwalo. O tšwela pele gore dingwalo di ka hlaolwa go ya ka magoro a mabedi, e lego (a) legoro la dingwalo tše di swanago le (b) legoro la dingwalo tše di fapanago.

Magoro ao a mabedi ao Shipley a bolelago ka ona, Pearsall le ba bangwe (1999: 263-264) ba re a ka tsebja ka diponagalo goba dinyakwa tše di rilego tšeo di lemago tema ye bohlokwa tlhophong ya dingwalo. Ke ka fao Kgobe (1989: 19) ge a kgonthišiša seo, a rego ge go hlopšha dingwalo go swanetše gore go hlokomelwe diponagalo tše di itšego tša go swana sengwalong. Gomme diponagalo tšeo di ka hlaolwa go ya ka bangwadi ba go fapana, go lebeletšwe diphapantšho tša go swana. Ke ka lebaka leo Shipley (1970: 50)

ge a tšwetša pele kgopolo yeo ya Kgobe a rego, go hlopha, go lebane le peakanyo ye e itšego ya dingwalo tša go ngwalwa ke mongwadi o tee. Dingwalo tša bangwadi ba bangwe le tšona di ka hlaolwa go ya ka mabaka ao di ngwadilwego ka ona gore di bope sehlopha se se rilego.

Ka gona go ka rungwa ka gore nyakišišo ye e tlo kgethologanya dikanegelorato tša Sepedi tša go ngwalwa ke bangwadi ba go fapana ka magoro. Dihlopheng tšeo go ya go hlaolwa dikanegelo tšeo di bolelago ka lerato fela le tšeo di tšweletšago lerato le merero ya go tswakatswakana gore di bope dihlopha tša go fapana tša dikanegelorato.

1.4 TAETŠONYAKIŠIŠO

Taetšonyakišišo ye e tlogo šalwa morago lengwalongnyakišišo le, ke ya naratholotši. Mokgwa wo o hlaloša sebopego sa sengwalo. Marggraff (1996: 1) o re ka ngwagakgololesomesenyane (*nineteeth century*), bafatišiši ba thomile tsela ye mpsha ye bohlokwa ya go fetleka sengwalo. Bohlokwa bja yona bo godišwa ke gore ge ba nyakišiša sengwalo, ba be ba nepiša tshekatsheko ya bona le bophelo bja mongwadi. Taba ye ya go se farologantšhe sengwalo le mongwadi, e tiišwa ke Jefferson (1986: 26) ka go re:

The homespun view of literature had tended to see literature either as an expression of an author's personality and world-vision...

Seo se ra gore dikgopolo tše pedi tše, sengwalo le mongwadi, e be e le selo se tee ge go tsinkelwa sengwalo. Mokgwa wo wa basekaseki ba peleng, o thulana le tsela ye e utolotšwego ke borateori ba Marašia ya go nyakišiša sengwalo. Ke ka fao Segers (1978: 10), Abrams (1993: 102) le Mojalefa (1995: 82) ge ba kgonthišiša taba yeo, ba rego bafatišiši ba Marašia, *'Russian Formalists'*, gammogo le balatedi ba bona ba Matšheše le Mapolese ba re nyakišišo ya mohuta woo ya go lebanya sengwalo le mongwadi ga e

amogelege. Bona ba re go swanetše go hlokomelwa sengwalo, e sego bophelo bja mongwadi. Kgopolo ya boSegers e tlaleletšwa ke Van Gorp (Swanepoel, 1990: 10) ka go re bafatišiši ba Marašia ba bea šedi ya bona go sengwalo (*'literary text'*) gore ke modiro wa bokgabo, e sego bophelo le boitshwaro bja mongwadi. Go realo go ra gore ge go nyakišišwa sengwalo, go swanetše gore go hlokomelwe fela seo se lego ka gare ga sengwalo. Lebaka ke gore ditaba tšeo di ngwadilwego sengwalong di a kwešišega. Go swanetše go tlogelwe bophelo bja mongwadi ka gobane bjona ga bo na mohola go mosekaseki.

Borateori ba *'Russian Formalists'* ba tšwela pele go hlatholla popego ya sengwalo ka go re se beakantšwe go ya ka matlalo a mabedi a go fapana. Ge a nontšha taba yeo, Chatman (1978: 19-20), o re sengwalo se bopilwe ka matlalo a mabedi, e lego **diteng** *'fable'* le **thulaganyo** *'plot'*. Le ge matlalo ao a mabedi a fapana, ona a na le kamano ka ge a bopa sengwalo. Kamano yeo ya matlalo a sengwalo, e gatelelwa ke Wellek le Warren (1948: 140) ka go re ditaba tša diteng, mongwadi o di diriša go rulaganya ditaba tše a ikgethetšego tšona go tšweletša molaetša wa gagwe. Tlhalošo yeo e bohlokwa ka gore e fapantšha matlalo a mabedi a sengwalo, e lego diteng le thulaganyo.

Basekaseki ba ba rotogilego ka morago ga *'Russian Formalists'*, ba go swana le Bal (1980: 60), Genette (1980: 27) le Strachan (1988: 2) ba hlaloša gore sengwalo se bopilwe ka matlalo a mararo a, *'story/geskiedenis, 'narrative/verhaal'* le *'narration/teks'*. Groenewald (1992: 1) le Mojalefa (1996: 1) ba kwana le kgopolo ya boStrachan mabapi le popego ya sengwalo, gomme bona ba re matlalo ao a mararo ke diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Le ge boStrachan le boGroenewald ba swana ka tlhopho ya matlalo a sengwalo gore ke a mararo, ba fapana ka tlhalošo ya letlalo la boraro ka gobane boStrachan ga ba le hlagiše thwii. Phapano yeo e godišwa ke gore boStrachan ba re letlalo la boraro ke *'teks'*, ge ba le hlaloša ba re le lebane le tebelelo (*'visie'*) ya mongwadi. Ke go re ge ba šomiša teori tshekatsheko ya bona e sa wela ka lehlakoreng la letlalo la bobedi, e lego *'narrative/verhaal'*. BoGroenewald ba re letlalo leo la **tebelelo ya mongwadi** le nyakišišwa ka go

tšweletša mongwalelo wa mongwadi. Ke ka moo Mojalefa (1995: 83) ge a nontšha taba yeo a rego letlalo leo la boraro, le nepiša thuto ya mongwalelo.

Go ya ka tlhalošo ya sebopego sa sengwalo ye e bontšhitšwego, go ka rungwa ka go re taetšonyakišišo ye e utolotše gore sengwalo se bopilwe ka matlalo a mararo, e lego (a) diteng, (b) thulaganyo le (c) mongwalelo. Bjale dikgopolo tšeo di ya go hlalošwa.

1.4.1 Diteng

Chatman (1978: 19) o re go ya ka nyakišišo ya bo '*Structuralists*' diteng di arogantšwe ka dikarolo tše pedi tše kgolo, e lego (a) kanegelo ('*histoire*') yeo e lego tlhalošo ya diteng goba ditiragalo tše tharo tše, baanengwa, nako le felo le (b) tsela yeo ditiragalo tša diteng di kgokaganego ka gona. Ke ka fao Sebake (2002: 9) le Maila (1997: 18) ge ba tlaleletša kgopolo ya Chatman ba rego diteng ke histori ya ditaba tšeo di šetšego di le gona pele sengwalo se hlangwa. Tlhalošo yeo ya diteng e kgonthišišwa ke Strachan (1998: 154) ka tsela ye:

Die geskiedenis is *die 'oorspronklike' vlak van die verhalende teks voordat die gegewens vanuit 'n bepaalde gesigspunt bekyk is en voordat dit deur 'n vertelinstansie meegedeel is.*

Go ra gore diteng ke letlalo la mathomo la sengwalo. Strachan o gatelela gore diteng ga se tlhamo ya ditiragalo tša mongwadi. Georgakopoulou le Goutsos (1997: 42) ba fo re ditaba tšeo tša diteng ke boitemogelo bja mongwadi bophelong. Ka fao go ka thwe boitemogelo bjo bja mongwadi bo bopilwe ka ditabatabana tša go latelana tšeo di tswalago sebopego sa taba yeo e amago baanegwa. Tatelano yeo ya ditaba tša diteng e tiišwa ke Jefferson le Robey (1993: 39) ka go re ditaba tša diteng ke molokoloko wa ditiragalo tšeo di beakantšwego ka go latelana, tša tlemaganywa gore di fe popego ya sengwalo. Taba ye ya kgokaganyo ya ditiragalo e rungwa ke Groenewald (1993: 8) le Mojalefa (1995: 1) ka go re mongwadi ge a ngwala ditaba tša

diteng, o ikgethela mo di thomago gona le mo di felelago gona. Gomme ditaba tšeo di swaraganywa ke taba e tee ye e bitšwago sererwa.

Go ya ka Serudu (1989: 43) le Mathibe (2001: 1) sererwa ke ditaba tšeo mongwadi a ngwalago ka tšona, ke go re ke modu wa sengwalo. Go laetša gabotse gore sererwa ke motheo wa kakaretšo ya diteng tša sengwalo. Ke go re, sererwa ke kgopolo ya mafelelofelelo yeo e fihleletšwego ke mmadi sengwalong. Ka tsela yeo, mmadi a ka se sa kgona go akaretša go iša pele ditaba tšeo a ratago go di akaretša (Marggraff, 1994: 61).

Go ya ka mo go šetšego go hlalošitšwe, go ka lemogwa gore sererwa ke thutwana ye nnyane ye bohlokwa yeo e amantšhago ditaba tša diteng. Bohlokwa bjoo bo kgonthišišwa ke Marggraff (1994: 62) ka go re sererwa se laola dielemente ka moka tša sengwalo, e lego ditiragalo, baanegwa, nako le felo. Mojalefa (1995: 20) o ruma taba ye ya bohlokwa bja sererwa ka gore se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwakgolo.

Ge go lekolwa phapano ye e lego gare ga boStrachan le boGronewald ge go hlalošwa letlalo la diteng, go ka thwe, boStrachan ga ba tšweletše kgopolo ye sererwa, mola boGronewald ba re sererwa se bohlokwa kudu ge dielemente di hlalošwa. Ge go akaretšwa go ka thwe, diteng di bopilwe ka ditaba tša go fapana tšeo mongwadi a hweditšego di sa beakanywa. Tšona ditaba tšeo, di tlemaganywa ke sererwa gore di bope taba e tee ya go kgwahla.

1.4.2 Thulaganyo

Go ya ka Muir (1957: 16) thulaganyo ke mokgwa wa go swaraganya molokoloko wa ditiragalo tša diteng. Ge ditiragalo tšeo di logagane, di rulaganywa ka lenaneo. Ke ka lebaka leo Maxwell-Mahon (1979: 30) le Walder (1992: 107) ge ba thekga taba ye ya peakanyo, ba rego thulaganyo ke mokgwa wo ditiragalo di rulaganywago ka gona. Serudu (1989: 48) o tiiša seo ka go re, thulaganyo ke motheo/freimi wo mongwadi a hlamago ditaba tša gagwe go wona. Polelo ya Serudu e katološwa ke Shole (1991: 109) le Thokoane (1994: 13) ka go re thulaganyo e theilwe ka peakanyo ya ditiragalo

tša diteng. Mongwadi o di rulaganya go ya ka maikemišetšo a gagwe. Taba yeo e nontšhwa ke Groenewald (1993: 4) ka go re mongwadi o šomiša ditaba tša diteng gore tebanyo ya gagwe ye e itšego e tšwele pele. Tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba. Ke ka fao Peck le Coyle (1984: 141) le Heese le Lawton (1988: 135) ge ba hlaloša moko wa ditaba, ba rego ke kgwekgwe goba kgopolo ya sengwalo yeo e tšweletšwago ke mongwadi go mmadi. Kgopolokgolo yeo e swaraganya ditiragalo ka moka tša sengwalo. Groenewald (1991: 230) o tšwela pele go hlaloša gore moko wa ditaba ke tebelelo ya mongwadi yeo e sego ya mehlang yeo e kgethilwego malebana le ditaba goba ditiragalo tšeo a di lemogilego bophelong.

Ka go realo go ka thwe moko wa ditaba o na le mohola wo mogolo kudu sengwalong. Mohola woo o hlalošwa ke Culler (1972: 224) le Groenewald (1993: 4-5) ka go re moko wa ditaba o swaraganya ditaba tša thulaganyo gore e be taba e tee, gape o kgokaganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane. Malebana le letlalo la bobedi, thulaganyo, boStrachan ba re le lebane le kanegelo '*verhaal*'. Phapano ye e bonagalago gare ga boStrachan le boGroenewald ke ya go re boGroenewald ba tšweletša kgopolo ye, moko wa ditaba, gore ke wona wo o laolago thulaganyo ya sengwalo. Ke go re, moko wa ditaba o laola mošomo goba mohola wa dielemente tša sengwalo, mola boStrachan ba sa bolele selo ka moko wa ditaba.

Go ka rungwa ka gore thulaganyo ke peakanyo ya ditaba tša diteng. Ditaba tšeo di tlemaganywa ke moko wa ditaba gore di bope taba ya go kgwahla.

1.4.3 Mongwalelo

Groenewald (1993: 5) o re mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo leo Rimmon-Kenan (1983: 3) a le bitšago '*text*', o re:

Text is a spoken or written discourse which undertakes their telling... the text is what we read.

Rimmon-Kenan o amanya mongwalelo le sengwalo. Yona '*text*' yeo a bolelago ka yona, boStrachan ba re e lebane le tebelelo ya mongwadi. Go realo go ra gore ka tlhalošo yeo, '*text*', boStrachan ga ba kwane le kgopolo ya gore ke mongwalelo, bona ba re e lebane le letlalo la bobedi la sengwalo leo bona ba le bitšago '*verhaal/narrative*'. Wales (1989: 435) le Cuddon (1982: 663) bona ba amanya '*text*' le mongwadi. Ke go re, ka polelo ya mongwadi, mmadi a ka kgona go kwešiša sengwalo le maikemišetšo a mongwadi. Kgopolo yeo ya boWales e fahlelwa ke Kerkhoff (1962: 16) ka go re, mmadi o kgona go lemoga mongwalelo ge a dutše a bala sengwalo. Go ra gore polelo ya mongwadi e bohlokwa kudu ge go bolelwa ka mongwalelo, ka gobane ke yona yeo e kgonago go bopa segwera gare ga mongwadi le mmadi. Ge ba kgonthišiša seo, Kenney (1966: 60) le Lucas (1974: 49) ba re mongwalelo o kgokaganya mongwadi le mmadi ka mokgwa wa poledišano.

Abrams (1985: 203) le Thobakgale (1996: 27) ba katološa taba ye ya mongwadi ka go re, mongwadi o kgona go šomiša polelo go hlaloša seo a ratago go se tšweletša. Go ra gore mongwadi a ka itlhaloša goba a hlaloša seo se lego mogopolong wa gagwe ka go diriša polelo. Ke ka fao Mayekiso (1985: 89), Mamoleki (1992: 30) le Murray (1996: 65) ba rego mongwalelo o bohlokwa ka gore mongwadi o kgona go hlagiša dikgopolo tša gagwe go mmadi ka bokgwari le bokgoni bjo bogolo. Seo a ka se kgona ge fela a ka ba le kgetho ye kaone ya mantšu, le thulaganyo ye botse ya mafoko ao a ka tanyago šedi ya mmadi. Seo se ra gore ka tirišo ya mafoko mantšu, diema, dika, dikapolelo, tlhamo ya mafoko le dikakanyo, mmadi a ka kgona go lemoga maikutlo a mongwadi ka tšona. Taba yeo e gatelelwa ke Ohman (1972: 47) le Mohlala (1994: 26) ka go re, maikutlo a mongwadi a sepedišana le khuduego ka tirišo ya polelo. Go realo go ra gore mongwalelo o bohlokwa ka gobane o laola maikutlo le khuduego, tšeo di tšwetšago pele moko wa ditaba.

Go ka rungwa ka gore phapano ye kgolo ye e bonagalago gare ga tlhalošo ya boStrachan le boGroenewald ke ya gore boStrachan ba re letlalo la boraro ke '*teks*', gomme lona ba le swantšha le tebelelo ya mongwadi, ke go re go rulaganya ditaba. BoGroenewald bona ba le hlaloša go ba letlalo le le

feleletšego la sengwalo leo le lebanego le maikutlo a mongwadi. Phapano yeo e kwešišega ka megopolo ya go swana le ya borateori ba, Bühler (1934: 25) le Marggraff (1996: 13) ge e ka hlokomelwa gabotse. Bona ba re polelo e na le mešomo ye meraro, e lego (a) go bitša (re kwa se se bolelwago), (b) go nepiša selo (re kwešiša se se bolelwago) le (c) go tšweletša maikutlo/khuduego (ya mmoledi mabapi le selo se se nepišwago).

Le ge sebopego sa sengwalo se hlalošitšwe ka tsela yeo, phatišišo ye e gatelela phapano gare ga dikgopolo tšeo tša naratholotši. Ke go re, e ya go tšea tsela ya taešonyakišišo go tšweletša tlhalošo ka botlalo ya kanegelorato ya Sepedi.

1.5 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Kgaolong ya pele go tšweleditšwe magoro a mabedi a dikanegelo tša lerato, e lego (a) legoro la kanegelorato le (b) legoro la kanegelo ka ga lerato. Go ya ka maikemišetšo, go lemogilwe gore mohuta wa kanegelorato ya Sepedi, ga se wa fatišišwa ka bophara. Mabapi le mokgwa wa nyakišišo go boletšwe ka go hlatholla, go hlaloša, go bapetša le go hlopha. Mo go taetšonyakišišo go gateletšwe mokgwa wa naratholotši le tlhalošo ya matlalo a mararo a sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Mo matlalong ao, go laeditšwe bohlokwa bja sererwa (diteng), moko wa ditaba (thulaganyo) le maikutlo a mongwadi (mongwalelo).

Kgaolong ya bobedi, go ya go hlokomelwa tlhalošo ya kanegelorato le phapantšho ya mehuta ye, kanegelorato le kanegelo ka ga lerato.

Kgaolong ya boraro, dikanegelorato tša Sepedi di ya go hlopšha go ya ka thulaganyo ya tšona. Go tlo thongwa ka tlhalošo ya legoro la kanegelorato le kanegeloboitshwaro.

Kgaolong ya bone, go ya go hlalošwa legoro la kanegelorato le kanegelotseka.

Kgaolong ya bohlanano, go tlo lekolwa legoro la kanegelorato le kanegelosetšo.

Kgaolong ya boselela, go ya go hlokomelwa legoro la kanegelorato le kanegelsemorafe.

Kgaolong ya bošupa, go tlo ahlaahlwa legoro la kanegelorato fela.

Kgaolo ya seswai ke thumo, gomme yona e tlo arolwa ka dikarolo tše pedi, e lego (a) kakaretšo ya dikgaolo ka moka le (b) papetšo ya dipadi tše pedi tša Kekana go lemoga ge e le kanegelorato goba kanegelotseka.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 TLHALOŠO YA KANEGELORATO ('ROMANCE')

2.1.1 Matseno

Go ya go tsinkelwa ka botlalo tlhalošo ya kgopolo ye, kanegelorato, go lebeletšwe ka moo borateori ba dingwalo tša mafase a mangwe le ba dingwalo tša Sepedi ba e hlalošago ka gona. Nyakišišo ye ga yo fatišiša lerato ka kakaretšo (kgabo ya lerato) goba baanegwa ge ba ratana goba mehuta ya lerato. Yona e tlo hlopha kanegelorato ya Sepedi ka magorwana. Pele go dirwa seo, go tlo bontšhwa tlhalošo ye e tseneletšego ya kgopolo yeo, kanegelorato, ka go latela lenaneo le: (a) lerato, (b) kanegelorato, (c) histori ya kanegelorato, (d) mekgwa ya go anegela, (e) diphapantšho tša kanegelorato, (f) diphapantšho tša kanegelo ka ga lerato, (g) phapano gare ga kanegelorato le kanegelo ka ga lerato le (h) kakaretšomoka.

2.1.2 Lerato

Hornby (1974: 13) le Seigneuret (1988: 790) ba hlaloša lereo le, lerato ('love'), go re ke maikutlo a borutho, le khuduego yeo e lebanego le nako ye teletšana magareng ga batho ba babedi. Ge Kristeva (1987: 2) a gatelela taba ye ya maikutlo, o re ke '*Love at first sight, wild love, immeasurable love, fiery love...*' Go ra gore lerato le le hlalošwago fa ke le le tukago bogale e lego la monna le mosadi. Taba yeo e kgonthišiša gore go na le mehuta ye e itšego ya lerato. Ke ka fao lenaneo la puku ya Lerner (1979: vii–viii), ge le balwa, go bonagalago mahlakore a mohutahuta a lerato. Gona moo, o bolela ka ga:

- *The contest of Love and Marriage*
- *The paradoxes of Love*
- *Choosing a Mate*

- *Married Love*
- *Feminism and Love*
- *Sex*

Polelo ya Lerner ya mohuta wa lerato e tlaleletšwa ke Motsilanyane (1992: 62-63) ka go tšweletša lehlakore le lengwe la mohuta wa lerato. Maikemišetšo a gagwe ge a fatišiša lerato diterameng tša Ntsime tša go fihla ka 1990, a be a lebane le go hlokomela mohuta wa lerato gare ga: (a) monna le mosadi, (b) bagwera, (c) batswadi le bana, le (d) bana le batswadi. Gare ga mehuta yeo ya lerato o hlaloša gore go na le lerato la nnete le leo e sego la nnete. Seo se ra gore lerato, la nnete le lebane le lethabo mola la bofora le gatelela masetlapelo.

Polhemus (1990: xi) o tšwela pele go hlaloša mohuta wa lerato ge o lebane le dingwalo. Go tiiša seo, ge a sekaseka *Wuthering Height* (1847) ya Emily Brönte, o bolela ka ga **The Passionate Calling**, go *Great Expectations* (1866) ya Charles Dickens, o laodiša ka ga **The Fixation of Love**, bjalobjalo. Ke go re, dingwalo tšeo di utolotšwego ke Polhemus, go tšona go nepišwa phišego le tiišetšo tša lerato.

Ka gona go ka rungwa ka gore basekaseki ba, Horny, Kristeva, Lerner, Motsilanyane le Polhemus ba gata ka mošito o tee dingwalong tša bona, ka go nepiša lerato, e sego kanegelorato goba kanegelo ka ga lerato.

Phatišišo ye e ya go hlokomela mohuta wo o lebanego le lerato gare ga monna le mosadi ka ge e le lona leo le nepišago kanegelorato. Phapano gare ga lerato la nnete le lerato la bofora e tlo bontšhwa ge go fapantšhwa mareo a mabedi a, kanegelorato le kanegelo ka ga lerato.

2.1.3 Kanegelorato

Kanegelorato ke mohuta wa sengwalo seo go sona go nepišwago kamano gare ga baratani (baanegwa), ke go re lerato gare ga monna le mosadi. Kamano yeo, Varga (1997: 24) o re e gare ga mogale le mogaleadi. Yona e bohlokwa ka gobane ke motheo wa kanegelorato. Le ge kanegelorato e ka bitšwa kanegelo yeo e lebanego le batho (baanegwa) ge ba ratana, tlhalošo yeo ga e nepiše kgopolo yeo ka botlalo. Ke ka fao Urdang (1991: 1172), Stern (1991: 207) le MacDonald (1977: 1172) ba rego kanegelorato ('romance'/ 'love story') ke kanegelo yeo go yona go laodišwago ditaba tša lerato ('affairs of love') gare ga baanegwa. Ramsdell (1987: 4) o amogela taba yeo ya gore kanegelorato e lebane le morero wa lerato. Yena o tšwetša pele taba yeo, ka go re:

Not just any love story will do. Certain criteria must be met before a love story can qualify as a proper romance, at least by today's standards.

Seo a se gatelelago ke gore mohuta wo wa kanegelorato o ka lemogwa fela ka dipharolagantšho tša kanegelorato tša selehono. Go realo go ra gore ga se dingwalo ka moka tšeo go tšona go bolelwago ka morero wa lerato, di ka bitšwago gore ke dikanegelorato. Taba yeo e kgonthišišwa ke Radway (1949: 64) ge a re go na le mehuta ye mebedi ya dikanegelo tša lerato, e lego (a) kanegelorato ('romance') le (b) kanegelo ka ga lerato ('novel about love'). Tabakgolo yeo e gatelelwago mehuteng yeo ya dikanegelo, e hlalošwa ke Beckson le Ganz (1995: 237) ka go re maatla a lerato gare ga baanegwa a laolwa ke gore e ka ba lerato la nnete goba lerato la bofora.

Ka boripana go ka thwe kanegelorato e lebane le kamano ya lerato gare ga baanegwathwadi. Fela ga se dikanegelo ka moka tša lerato tše di ka hlopšhago gore ke dikanegelorato; tše dingwe ke mohuta wa kanegelo ka ga lerato. Ka fao go bohlokwa gore go tsinkelwe histori ya kanegelorato ka botlalo gore go tle go lemogwe phapano ya mehuta yeo ye mebedi. Bjale go

ya go hlokomelwa tlhalošo ye e tseneletšego ya kanegelorato le kanegelo ka ga lerato.

2.2 HISTORI YA KANEGELORATO

Mo go histori ya kanegelorato go ya go lekodišišwa; (a) khuetšo ya mathomo le (b) phetogo ya kanegelorato. Mehlala go tlo tsopolwa ya dingwalo tša mafase a Bodikela go swana le dinaga tša Magerike, Mafora le Maisimane, gwa tlaleletšwa ka dingwalo tša Sepedi.

2.2.1 Khuetšo ya mathomo (*Early influences*)

Ramsdell (1987: 5) o re ditaba tša lerato di boletšwe go tloga mathomong mo Bibeleng ge go be go laodišwa ka lerato gare ga Ruthe le Boase, Dafida le Batseba, Simisone le Delila, bjalojalo. Ditaba tše tša Bibeledi bohlokwa ka lebaka la gore di hueditše bangwadi ba Magerike go ngwala dikanegelorato. Go kgonthišiša seo, *The World Book Encyclopedia* (1994: 348) e hlaloša gore dikanegelorato tša mathomo tša Magerike ke '*Daphnis*' le '*Chloe*' tša go ngwalwa ke Logus ngwageng wa A.D 100 goba 200. Dikanegelong tšeo go be go gatelelwa morero wa lerato.

Bangwadi ba dikanegelorato tša Mafora le bona ba hueditšwe ke dikanegelorato tša Magerike go ngwala ka morero wa lerato. Bona ba ile ba tšwela pele go ngwala ka ditaba tša lerato le merero ye mengwe ya go fapana. Ke ka fao *Encyclopedia Britannica* (1968: 493) le Cuddon (1977: 578) ge ba tliša seo, ba rego dikanegelorato tša Mafora tša go ngwalwa lebakeng la ngwagakgolo wa lesomepedi (12th century), di be di lebane le morero wa lerato ('love'), wa bohlagahlaga ('adventure') le wa tlhompho gantši mo basading ('chivalry') ka gare ga puku e tee. Gomme sengwalo seo ba be ba se bitša gore ke kanegelorato ('romance'). Taba ye ya khuetšo ya dikanegelorato tša Mafora, Gillie (1972: 752) le Liberman le Foster (1968: 70) ba re e nabile go fihla nageng ya Engelane ka ngwagakgolo wa lesometharo (13th century). Lebakeng lona leo Maisimane le bona ba thoma go ngwala dikanegelorato tše bjalo ka, '*Havelok the Dane*' (1300) le '*Sir*

Gawain and Green Knight' (14th century), bjalobjalo. Dingwalong tseo tša Maisimane go gatelelwa morero wa lerato le wa bohlagahaga.

Bangwadi ba dingwalo tša lerato tša Sepedi ga se ba rate go šalela morago gore ba phalwe ke dinaga tše dingwe go ngwaleng ka ga ditaba tša lerato. Khuetšo yeo ya peleng e rotošitše dingwalo tša mathomo tša Sepedi tseo go tšona go bolelwago ka ditaba tša lerato la bafsa le melao ya batswadi ya setšo (bogologolo), go swana le dipuku tše, *Maaberone* (Franz, 1945), *Kgopotšo go Beatrice wa Botlokwa* (Moloišie, 1953), bjalobjalo, le tseo di laodišago ka morero wa lerato le wa boitshwaro, go swana le *Noto-ya-Masogana* (Tsebe, 1954), bjalobjalo. Mehlala ya dingwalo tseo tša Sepedi, e tšweletše lebakeng la mathomo la dingwalo tša Sepedi, e lego go tloga ka ngwaga wa 1940 go fihla ka 1959. Bangwadi ba lebaka leo ba dingwalo tša lerato ba go swana le Franz, Moloišie le Tsebe, bjalobjalo, ba be ba gatelela kudu lerato gare ga bafsa (baanegwathwadi) go nepiša morero wa boitshwaro goba wa thuto le melao ya setšo ya bogologolo. Seo se ra gore ba be ba sa kgethologanye mehuta ye mebedi ye, kanegelorato le kanegelo ka ga lerato. Le bona go swana le bangwadi ba dikanegelorato tša Mafora, ba be ba hlopha dingwalo tše di laodišago ka ditaba tša lerato le merero ye mengwe ya go fapana gore ke dikanegelorato.

Ge go akaretšwa go ka thwe dingwalo tša lerato tša Segerike, Sefora, Seisimane le Sepedi di a swana ka diteng. Ke go re, di laodiša ka lerato le merero ye mengwe ya go fapana. Tabakgolo yeo e nepišwago dingwalong tseo ke lerato gare ga mogale le mogaleadi.

2.2.2 Phetogo ya tlhalošo ya kgopolo ye, kanegelorato

Tlhalošo ya kgopolo ye, kanegelorato '*romance*', e fetogile gantši go tloga dingwalong tša Magerike tseo di ngwadilwego lebakeng la ngwagakgolo go fihla lehono ge e lebane le ditaba tša lerato. Holman (1972: 450) le *Grolier Academic Encyclopedia* (1988: 280) ba re kgopolo ye, kanegelorato, lebakeng la Pakagare ('*Middle-Ages*') e be e nepiša dipolelwana tša semmotwana ('*vernacular languages*'). Go ra gore ke dipolelo tseo di bego

di bolelwa nageng ya Roma gomme di fetotšwe go tšwa lelemeng la Selatine, bjalo ka Sefora. Dipolelo tša sehono tša dinaga tše bjalo ka ya Sepeine, *Funk and Wagnalls New Encyclopedia* (1876: 334) e hlaloša go re di sa bitšwa kanegelorato ('romance'). Lebakeng lona leo la Pakagare, Liberman le Foster (1968: 103) ba tšwetše pele go hlaloša gore dipolelo ka moka tša naga ya Yuropa tseo di fetotšwego go tšwa lelemeng la Selatine, le tšona di be di bitšwa kanegelorato ('romance'). Ke ka fao Beckson le Ganz (1995: 237) ge ba tlaleletša phetogo ye ya kanegelorato lebakeng le la Pakagare, ba rego kanegelorato e thomile e le sengwalo sa go ngwalwa ka ditemana, gomme ka morago ya ba kanegelo. Phetogo yeo ya kanegelorato e ile ya lemogwa gape dinageng tše di fapanego. Seo se tiišwa ke Harris (1992: 343) ka go re:

The subject matter of the medieval romance has a major sources, Matter of France (centered on Charlemagne), Matter of Britain (centered on King Arthur), Matter of Rome (including tales of Alexander and from the Orient as well as tales from the Trojan War), and Matter of England (which includes various English tales such as Guy of Warwick).

Go ra gore dinaga tseo tša go fapana tše bjalo ka Fora, Brithania le Roma, di be di hlaloša kanegelorato ka ditsela tša go se swane. Ke go re, tlhopho ya kanegelorato e be e fapantšhwa ke mabaka ao a bego a lebane le ditiragalo tša nako ye e itšego.

Taba ya gore kanegelorato ke sengwalo seo se lebanego le ditaba tša lerato, e kgonthišišwa ke Cuddon (1977: 803) ka go re ka ngwagakgolo wa lesometharo, kanegelorato e be e nepiša merero ya go tswakana sengwalong se tee, e lego morero wa lerato, wa bohlagahlaga le wa tlhompho kudu mo basading. Ker (1957: 3) o tlaleletša taba yeo ya phetogo ya kanegelorato ka go e fapantšha le mohuta wo o bitšwago ('epic'), e lego sengwalo seo se nepišago ditaba tša ntwana. Ke ka fao *The World Book Encyclopedia* (1994: 348) ge e kgonthišiša kgopolo ya boCuddon e rego:

In ancient Greek literature, most fiction dealt with either love or war. War stories were called epics, and love stories were called romances. The word romances is still used for a love story.

Gantši ntwā e lebane le manyami goba masetlapelo ka gobane go na le polao ya batho bao mmadi a itswalanyago le bona. Ka fao tlhalošo yeo ya boKer, e kgonthišiša gore go na le mehuta ye mebedi ya dingwalo tša lerato. Ke go re, ke (a) mohuta wa kanegelorato ('romance') wo o nepišago lethabo ge baratani ba aga motse le (b) mohuta wa kanegelo ka ga lerato ('novel about love') ka gobane mohuta woo o gatelela kwelobohloko ye e feteletšego goba dintwa.

Polelo yeo ya mehuta ye mebedi ya dingwalo tša lerato, *The World Book Encyclopedia* (1994: 348) le Maddox (1971: 3) ba tšwela pele go hlaloša gore nageng ya Engelane mo mengwageng ye, 1700 le 1800, kanegelorato e be e nepiša mahlakore a go fapana a ditaba. Go realo go ra gore kanegelorato e be e lebane le ditaba tša lerato, tša sephiri, tša poifo le tša mohlolo sengwalong se tee sa go swana le kanegelo ya Horace Walpole, e lego '*The Castle of Otranto*' (1764). Sengwalo seo se be se bitšwa ('gothic'), ka gobane go sona go gatelelwa ditiragalo tše di sa tlwaelegago tša bogologolo. Ka fao go ka thwe, sengwalo seo ke mohuta wa kanegelo ka ga lerato ka gore se nepiša letšhogo.

Tlhopho yeo e bohlokwa ka gobane e be e kgethologanya dikanegelo tša lerato tša mafase a Bodikela ka magorwana a a fapafapanego. Mehuta yeo e kgonthišišwa ke (a) *Funk and Wagnalls New Encyclopedia* (1876: 344) le Cuddon (1998: 758), ka go tšweletša kanegelorato le boitshwaro, bjalo ka kanegelo ya '*Sir Gaiwan and the Green Knight*' (14th century); (b) Ramsdell (1999: 44) o laeditše kanegelorato fela ('*Contemporary Romance*'), go swana le kanegelo ya Richardson, '*Pamela*' (1740); (c) Ramsdell (1999: 81 le 87) o bontšhitše kanegelorato le botseka ('*Romantic Mystery*'), bjalo ka padi ya Mary Stewart, '*Wildfire at Midnight*' (18th century); (d) Ramsdell (1999: 112-113), o bolela ka kanegelorato le setšo ('*Historical Romance*'), go swana le kanegelo ya Walter Scott, '*Waverly*' (1814); (e) Ramsdell (1999: 289) le

Gover (1990: 116), ba hlagiša kanegelorato le semorafe (*'Ethnic/Multicultural Romance'*), bjalo ka padi ya Francis Ray, *Forever Yours* (1994) le ya Margaret, *Maru* (1972), bjalobjalo.

Merero yeo ya go tswakatswakana le mo dingwalong tša lerato tša Sepedi, e a hwetšagala mo sengwalong se tee. Mehlala ya dingwalo tšeo ke padi ya Motuku, *Morweši* (1969), ka gobane go lemogilwe morero wa lerato le wa boitshwaro sengwalong seo. Pading ya Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985), go laodišwa ka lerato le botseka. Pading ya Bakgale, e lego *Le ba Meditše* (1996), go bolelwa ka lerato le phatose. Kanegelongkopana ya Mpepele, 'Nka se sa boeletša': (*Medupi ya Megokgo*, 1985), go anegwa ka lerato le kgegeo, bjalobjalo. Go realo go ra gore mehlala ya mehuta yeo ya dingwalo tša lerato, e ka bitšwa mohuta wa kanegelorato goba wa kanegelo ka ga lerato. Tlhopho ye e kgethologanyago mehuta yeo ye mebedi, e tlo bontšhwa ka morago ge go hlalošwa diphapantšho tše di lebanego le diteng le thulaganyo ge go šeditšwe dingwalo tša lerato.

Ka gona go ka rungwa ka go re tlhalošo ya kanegelorato, e fetogile gantši go thoma ka bangwadi ba Magerike go fihla ka bangwadi ba Bapedi. Tabakgolo ke gore dingwalo tša lerato, e ka ba tša bangwadi ba mafase a Bodikela goba tša bangwadi ba Bapedi, di ka aroganywa ka mehuta ye mebedi, e lego (a) kanegelorato (*'romance'*) le (b) kanegelo ka ga lerato (*'novel about love'*). Mehuteng yeo ye mebedi ya dingwalo, go yona go laodišwa ka merero ye mebedi goba ye meraro ya go fapana sengwalong se tee. Phapano yeo e lemogilwego ke ya gore kanegelorato e nepiša lethabo mola kanegelo ka ga lerato e lebane le manyami.

Groenewald (1993: 6) le Mojalefa (1995: 29) ba thekga taba yeo ka gore mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo tša lerato, e fapana ka mekgwa ya go anega ditaba.

2.3 MEKGWA YA GO ANEGELA

Borateori ba, Groenewald (1993: 6) le Mojalefa (1995: 29) ba re bangwadi ba dikanegelo ba šomiša mekgwa ye mebedi ye megolo ya go anega ditaba dingwalong tša bona. Mekgwa yeo e lebane le (a) go nepiša ditiragalo le (b) go nepiša baanegwa. Go ra gore ge go hlalošwa ditiragalo, baanegwa ba tšweletšwa ka go hlaela, e lego **baanegwahlaedi**. Ge go nepišwa baanegwa, bona ba hlalošwa ka botlalo, e lego **baanegwaphethegi**. Beckson le Ganz (1961: 69-70) ba re dikgopolo tše pedi tše, moanegwahlaedi (*'flat character'*) le moanegwaphethegi (*'round character'*) di dirišitšwe la mathomo ke Foster (1927).

Banyakišiši ba ba rotogilego ka morago ga Foster ba ba bjalo ka Broomley (1977: 24), Serudu (1989: 32), le Lekganyane (2002: 30) ba hlatholla moanegwahlaedi ka go re ke moanegwa yo a hlamilwego kgopolong e tee. Semelo sa gagwe ga se hlagišwe ka bophara, o hlalošwa ka go diriša lefokwana le tee. Mongwadi ge a mo swantšhwa, o kgetha fela ntlha e tee goba tše pedi tša motho wa nama. Ke moanegwa yo a sa golego, gape yo a sa fetogego goba a fetošwago ke mabaka. Mmadi ga a mo lebale ka pela, ka gobane o emela kgopolo ye e rilego. Seo se ra gore, ge e le motho yo mošoro goba moradia, o tlo dira ditaba tša go se loke nako ye nngwe le ye nngwe ge a hlalošwa. Ke moanegwa yo a lebanego le tshegišo goba kanegelo ya metlae. Ka fao mohuta wo wa kanegelo ya metlae, o tlo fapantšhwa ka morago le kanegelo ya go etiša.

Balatedi ba Foster ba go swana le Cohen (1978: 38), Carter (1998: 24) le Heese le Lawton (1988: 138), ge ba tšwela pele go hlaloša moanegwaphethegi, ba re ke moanegwa wa mahlakore a mabedi goba go feta. Ditiro tša gagwe di a kgodiša ka gore o swantšha tharano ya bophelo bja nnete ge a bapetšwa le motho wa nama. Yena o na le bošaedi le bothakga, ebile o gola le kanegelo. O kgona go fetoša dikgopolo tša gagwe ge a le mathateng. Go ra gore ge a atlegile o kgona go laetša lethabo, ge a paletšwe o bontšha manyami. Ke senatla ka gore o kgona go itebanya le mabaka ao a fetogago,

kudu nakong ye a phelago go yona. Moanegwa wa go swana le yo, o lebane le kanegelo ya masetlapelo.

Mongwadi wa kanegelo ye nngwe le ye nngwe, e ka ba ya go etiša goba ya kwešišano, o bolela ka mathata a bophelo ao a welago baanegwa. Mathata ao a tšweletšwa ke ge go thulana go loka le go se loke, ke go re e ka ba (a) ditaba tša go loka le tša go se loke, le ge e ka ba (b) baanegwa ba go loka le ba go se loke. Mareo a mabedi a, go loka le go se loke, ga se a bolelwa ka go kgotsofatša, ka fao go bohlokwa gore a hlalošwe ka botlalo.

2.3.1 Go loka

Coulson le ba bangwe (1975: 360) ba re kgopolo ye, go loka, e gatelela boleng (*'qualities'*) bja motho bjo bobotse. Boleng bjo Hawkins le Allen (1991: 608) le Rooney (2002: 618) ba re ke mekgwa ya motho ye e lebanego le toka, bothakga gape le bolo, bopelotelele le go ratwa ke batho. Ke ka fao Marggraff (1994: 21) ge a thekga taba yeo a rego go loka go nepiša maitshwaro a mabotse (*'good'*), bothakga (*'virtue'*) le bonatla (*'strength'*). Seo se ra gore, go loka go šupa boitshwaro bjo bobotse bja go hloka diphošo, gape bjo bo lebanego le potego. Motho wa go ba le mekgwa yeo, o lemogwa ka go ba le pelo ye botse ya go ba le kgotlelele le go ba bolo. Yena ga a na mafokodi. Mediro ya gagwe ke ye e lokilego. Go ra gore ke motho wa sethakga, wa senatla, gape wa go ratega. Ge Thompson (1995: 1378) a kgonthišiša taba ye ya bonatla o bolela gore ge motho a na le twantšho (*'resistance'*), yona e mo dira gore a kgone go ikemela ka nnoši ge a gahlana le mathata bophelong. Go realo go ra gore ke motho yo a tiilego, wa senganga, yo a sa fetošwego ke mabaka ao a phelago go ona.

2.3.2 Go se loke

Go se loke go lebane le diphošo tšeo di godišwago ke bošaedi, go se botege le bobo. Diphošo tšeo, Hasley le ba bangwe (1981: 70) ba re di šupa mekgwa ye e befilego yeo e sa amogelwego ke batho. Go ra gore ke ditiro tšeo di sa ratego ka gobane ga di age motho. Ke ka fao Marggraff (1994: 21) ge a

tlaleletša polelo ya boHasley a rego go se loke go nepiša maitshwaro a mabe ('*bad*'), bošula ('*vice*') le bofokodi ('*weakness*'). Motho wa boitshwaro bja mohuta woo, o hloka lešoko ge a dira bošula. Diphošo tša gagwe ga di nyakege bophelong bja batho, ka lebaka la gore ke tše mpe, gape ke tše di kgopišago. Ke ka moo Rooney (2002: 1635) ge a nontšha bofokodi bja motho yo a sa lokago, a rego motho wa mohuta woo ga a tia, o fenywa ke mathata a bophelo. Gape o hloka maikarabelo ka ge a lebane le bofora.

Ka boripana go ka thwe go loka go nepiša boleng bja motho bjo bo lokilego, bothakga, botse, bolo, lerato le bonatla. Go realo go ra gore motho wa go loka o hloka bosodi goba mafokodi; batho ba itswalanya le yena. Go se loke go gatelela diphošo ka moka tšeo di sa lokago, bjalo ka ditiro tše mpe, bošula, boradia, megabaru, bjalobjalo. Diphošo tšeo ga di ratege, ke ka fao batho ba palelwago ke go ikgweranya le tšona, ka gore ga di na bothakga.

2.3.3 Go loka le go se loke

Tabakgolo ye e lemogwago mo, ke thulano gare ga go loka le go se loke. Mmadi yena o itswalanya le moanegwa wa go loka. Mohlala wo mobotse ke wa paditseka, mo go yona go thulanago moanegwa wa go loka (letseka) le moanegwa le ge e le baanegwa ba go se loke (baradia). Ke ka lebaka leo mmadi yo a balago *Nonyana ya Tokologo* (Kekana, 1985) a ikgweranyago le Tšhaledi, e lego moanegwa wa go loka. Mekgwa ye mebotse ya Tšhaledi, e bonagala ge a laetša boikarabelo le toka ka go godiša maseanyana a gagwe a nnoši, ao a tlogetšwego ke mosadi wa gagwe, Taamane. Yena o bontšhitše bonatla mošomong wa gagwe wa botseka ka go nyakišiša polao ya mmagoMax, Auntie Sinah, Max le Babsy Tefo. Mafelelong mediro ya gagwe ya go loka e atlegile. Yena le matseka a mangwe, boMahlo, ba hlasela mademone. Lance a swarwa, boZungu ba bolawa ke mollo ka gare ga sefatanaga seo ba bego ba tšhaba ka sona.

Baanegwa ba go se loke ke sehlopha sa mademone. Boradia le bohodu bja bona bo lemogwa ge ba hula lebenkele la Hertz, ba bile ba utswa dipalamonwana. Ke baanegwa ba bašoro, babolai ba go hloka lešoko ka

gobane ba thuntšhitše Aunti Sinah, Max le Babsy Tefo. Moetapele wa basenyi bao, Kenny Zungu, o be a tsebja gape ka leina la Bova Lebese. Mafelelong ge sehlopha sa mademone se lebana le kotlo, mmadi ga a se kwele bohloko ka lebaka la gore bošoro, bohodu le bosenyi ke ditiragalo tša go se loke tšeo mmadi a ka se ikgweranyego le tšona.

Ge go balwa dingwalo tša mehuta ye mengwe bjalo ka ya lerato, ya phatose, ya masetlapelo, bjalobjalo, gantši ga se gore go thulana go loka le go se loke. Mo pading ya go swana le ya Lentsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992), baanegwa ba ba thulanago ke ba go loka. Go ra gore ditiragalo tša Dikgoneng ke tša go loka go tloga mathomong a kanegelo, ge a gahlana le Mihloti, a mo tshepiša lenyalo. O kgotleletše mathata ao a kopanego le ona a lapa labo (Kgoteledi le Thola), ao a bego a mo šitiša go nyala Mihloti ka gore ke kgarebe ya Motsonga. Mafelelong o atlegile; go loka go mo tlišeditše lethabo; a kgona go nyala mosadi yo a mo ratago, Mihloti. Mmadi o itswalaganya le yena ka gore o lokile.

Lentsoane o tšweletša gape moanegwa wa go loka, Kgoteledi, yo a thulanago le Dikgoneng. Thulano yeo e tlišwa ke tlhompho yeo a nago le yona ya melao ya setšo (bogologolo). Go ra gore o šušumetšwa ke diphetogo tša mabaka ao a sa laolwego ke motho (setšo) gore a kgethele Dikgoneng mosadi wa Mopedi. Tiragalo ye ya go hlompha setšo e botse, eupša nakong ya sehono e bonagala o ka re ke ye mpe ka gobane lerato ga le na mellwane. Ge Kgoteledi a welwa ke mathata a bolwetši, ka morago a hlokošana, mmadi o a mo šokela ka gore ke motho wa go loka. Ga se a swanelwa ke go otlwa, ke ka fao mmadi a sa mo nyatšego. Lentsoane o godiša kgogedi ya mmadi ka go fetša Kgoteledi molwantšhi gare ga 'go loka' (**sebjalebja**) le 'go se loke' (**bogologolo/setšo**) ka go tliša tiragalo yeo ya masetlapelo gore morero wa lerato wa padi yeo o bonale.

Mathata šea: go ka thwe, mediro ya Dikgoneng ye mebotse e emela ditiragalo tša go loka mola tlhompho ya Kgoteledi ya melao ya setšo e emela ditiragalo tša go se loke. Ke ka fao ditlhalošo tša dikgopolo tšeo, e lego 'go loka' le 'go se loke' e sego tša go kgotsofatša kudu ge go thulana baanegwa ba go loka.

Mohlala wo mongwe gape mo go thulanago baanegwa ba go loka ke mo go padi ya Phatudi, *Tladi wa Dikgati* (1958). Baanegwathwadi ba padi yeo, ke barwa ba Dikgati: Monanye, yo mogolo, le Tladi, yo monnyane. Monanye ke ngwana wa go loka gape wa go ya komeng ka nako yeo e bego e mo lebane. Tiragalo ye ya bokoka bja Monanye e laolwa ke tlhago, ga go motho yo a ka pharwago molato ka yona. Seo se ra gore mmadi o kwela Monanye bohloko, ka gobane ga a swanelwa ke kotlo. Bophelo bja Monanye bo emela lehlakore la go se loke gore maatlakgogedi a padi yeo a golele pele.

Tladi o išitšwe ga rakgoloagwe mo a ilego a golela gona, a ithuta mekgwa ye mebotse. Le ge Monanye e le sekoka, Tladi ga a mo nyatše, o a mo hlompha ka gore ke mogoloagwe. Ka nako ya gagwe ya go ya komeng o a thibelwa, ka gore ke yo monnyane: a ka se kgone go ya pele ga Monanye. Tladi o gana go amogela taba yeo, o bontšha bokgoni le bonatla, o tšhabela komeng ya dilete kua GaMasemola. Bonatla bja Tladi bo nepiša lehlakore la go loka. Kua komeng Tladi o tšewa ke phiri. Mmadi o itswalanya le yena ge a hlokofalela komeng go feta gore a mo nyatše ge a tšhabetše fao, ka gobane ga a na molato, o be a wela le thaka tša gagwe. Mekgwa ya Tladi ye mebotse, e hlola kwelobohloko ye kgolo ye e lebanego le phatose, ka gore lehu ke kotlo ye mpe ye e hlagetšego motho wa go loka.

Go realo go ra gore padi ya Phatudi ga e nepiše thulano gare ga baanegwa, ba 'go loka' le 'go se loke', ka gore Monanye le Tladi ke baanegwa ba go loka. Yona e gatelela thulano gare ga **tlalelo** goba **madimabe** (Tladi) le **bophelo** (Monanye).

Legoro le lengwe gape la dingwalo ke leo go lona thulano e tšwelelago gare ga baanegwa ba go se loke, kudu go padi ya go swana le ya Matsepe, *Megokgo ya Bjoko* (1969). Thulano yeo e gare ga Kgoši Nthumule le Kgoši Lefehlo, le gare ga Leilane le Maphute. Ditiragalo tša padi ye ke tša go setla pelo, eupša ka tsela yeo Matsepe a di rulagantšego ka gona, di fetoga metlae goba tša go gegea motho ka kakaretšo. Mohlala wa ditaba tšeo ke ge Leilane a betha mosadi wa gagwe, Mohlatša. Gona fao molaodiši o gegea motho ge a anega ka ga go otlwa ga Mohlatša. Thulano ya Lefehlo le Nthumule ke ye

šoro, gape ya masetlapelo ge batho ba hlokofala ka bontši. Matsepe o gegea molaodiši ge a bolela ka tlhalošo ya bošoro bja tlabano yeo ya Lefehlo le Nthumule, bjalobjalo. Ke ka tsela yeo Matsepe a rulaganyago ditaba ka go hlakanya tša kgonthe le tša boikgopelo go godiša maatlakgogedi. Le ge Leilane e le moanegwa wa go se loke, mmadi o itswalanya le yena, ka gobane Matsepe o a mo nepiša ge a hlaloša ditaba tša kua kgorong. Nepišo yeo e lemogwa ge Leilane a betha mosadi wa gagwe, Mohlatša, ka ge a hlatšišitšwe ke go bona Leilane a eja nama ya serapolotšwana. Taba ye ya go betha ke ye šoro, eupša ka fao Leilane a e hlalošago ka gona, e a segiša ge a re 'ba tla tlwaologa go hlatšišwa ke tšeo ke di jago' (letl. 3).

Ka gona go ka rungwa ka go re thulano ya padi ya Matsepe e gare ga baanegwathwadi ba go se loke. Ke go re, ke thulano ye e nepišago **boradia** (Leilane le Maphuthe) le **bošoro** (Nthumule le Lefehlo).

Ge go lekodišišwa mohlala wa go swana le padi ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), go lemogwa gore le yona e gatelela thulano gare ga baanegwa ba go se loke. Yona e fapana le *Megokgo ya Bjoko* (1969) ka gore baanegwathwadi ba, Lesibana le Lešala, ba a fetoga ka ge ba thomile ka go loka. Leilane le Maphuthe, Lefehlo le Nthumule bona ga ba fetoge, ke baanegwa ba go se loke.

Ditiragalo tša Lesibana tša go loka di lemogwa ka tlhompho yeo a nago le yona mo gae. Pele a eya Makgoweng o tshepiša Mamahlo gore o ya go šomela tšhelete ya magadi, o tlo boa a mo nyala. Ge a fihla Makgoweng, o bontšha potego mošomong wa gagwe. Ditaba tša go se loke tša Lesibana di bonagala ge a thoma go tlwaela bophelo bja Gauteng, a lebala Mamahlo a ratana le Nora. Mediro ya gagwe ya go se loke e mo iša kgolegong. Kotlo ya mohuta woo e botse, mmadi o a e thabela ka gore ke yona yeo e tlogo bušetša Lesibana tseleng ya go loka go swana le peleng ge kanegelo e thoma. Mafelelong tshokologo ya Lesibana e tliša ditaba tša lethabo, o nyala Mamahlo.

Lešala le yena bjalo ka Lesibana o bontšha lehlakore la go loka ge a tshepiša Mamahlo gore o tlo boa a mmeke ge a etšwa Makgoweng. Ge a le Makgoweng o dira ditaba tše dibotse, ka morago o boela gae go ya go phethagatša tshepišo ya gagwe go Mamahlo. Maitshwaro a mabe a Lešala a lemogwa ge a rata go ntšha Lesibana kotsi, a mo foša ka maswika gotee le masogana a gagwe. Lesibana o kgonne go mo fenya, a goroša Mamahlo. Lešala ge a welwa ke mathata mmadi o a mo hloya, ka lebaka la ge a fetogile motho yo mošoro. Phetogo yeo ya Lešala e emela lehlakore la go se loke leo mmadi a ka se ikgweranyego le lona. Go ra gore go se loke ga Lešala go godiša kgogedi go mmadi gore morero wa padi yeo wa lerato, o kgone go atlega. Ka boripana go ka thwe, thulano ya kanegelo ya Tsebe e gare ga 'go loka', Lesibana ge a itshola, a tlogela tša go se loke, a fetoga motho wa go loka le 'go se loke' ge Lešala a nyaka go itefeletša, a fetoga motho wa go se loke.

Go ka akaretšwa ka go re dikgopolo tše, 'go loka' le 'go se loke' di ka emelwa ke:

- Moanegwa wa go loka (letseka) le wa go se loke (boradia): *Nonyana ya Tokologo* (Kekana, 1985).
- Go loka (sebjalebja), Dikgoneng, le go se loke (bogologolo/setšo), Kgoteledi: *Megokgo ya Lethabo* (Lentsoane, 1992).
- Go loka (madimabe), Tladi, le go se loke (bophelo), Monanye: *Tladi wa Dikgati* (Phatuti, 1958).
- Baanegwa ba go se loke (boradia), Leilane le Maphuthe le (bošoro). Lefehlo le Nthumule: *Megokgo ya Bjoko* (Matsepe, 1969).
- Go loka (go itshola), Lesibana, le go se loke (go itefeletša) Lešala: *Noto-ya-Masogana* (Tsebe, 1954).

Ditlhalošo tseo di filwego, di kgonthišiša mathata ao a tlišwago ke thulano gare ga 'go loka' le 'go se loke'. Go realo go ra gore go thulantšhwa ditiragalo tše dibotse le tše dibošula le ge e ka ba baanegwa ba go loka le ba go se loke. Mekgwa ye mebedi yeo e hlalošitšwego ya go laodišwa ditaba sengwalong, e a fapana. Go bohlokwa gore go tšweletšwe phapano yeo ka botlalo.

2.3.4 Phapano gare ga mekgwa ya go anega

Mekgwa yeo ye mebedi ya go anegela, e lego go nepiša baanegwa le go nepiša ditiragalo e tšweletša mehuta ye mebedi ya dingwalo, go swana le ya **kwešišano** (ge go nepišwa baanegwa) le ya **go etiša** (ge go nepišwa ditiragalo).

2.3.4.1 Kanegelo ya yo etiša

Ge Hornby (1974: 284) a hlaloša kgopolo ye, go etiša (*'entertain'*), o re e lebane le taba ye e kgahlišago. Seo se ra gore kanegelo ya go etiša ke mohuta wa sengwalo wo o bolelago ka ditaba tše botse tša go thabiša babadi ge ba iketlile goba ba itloša bodutu. Bona ba bala sengwalo seo ka lethabo, ka ntle le go šulafatšwa ke mathata ao a welago baanegwa. Mathata ao go ka thwe, ke mapheko ao a tlišago thulano gare ga dikgopolo tša go loka le go se loke. Taba yeo e tiišwa ke ge go balwa kanegelorato ya Lentsaone, *Megokgo ya Lethabo* (1992). Go ra gore sebjalebja se emela go loka mola bogologolo bjona bo emela go se loke, bjalobjalo. Thulano yeo e bohlokwa ka gobane ke motheo wo mogolo wa kanegelo ya go etiša. Babadi ba itswalanya le lehlakore la go loka; ba nyatša lehlakore la go se loke. Ka gona go ka thwe kanegelo ya go etiša e akaretša **kanegelorato** (*'romance'*) ka gore ke sengwalo seo se gatelelago lethabo.

2.3.4.2 Kanegelo ya kwešišano

Kanegelo ya kwešišano ke mohuta wa sengwalo wo o lebanego le kwelobohloko. Gantši kwelobohloko yeo e sepedišana le ditaba tša manyami goba masetlapelo. Ge Groenewald (1993: 37) le Mojalefa (1995: 29) ba tlaleletša taba yeo, ba re kanegelo ya kwešišano e gatelela masetlapelo, phatose, kgegeo, bjalobjalo. Tabakgolo ya mohuta wo wa sengwalo ke thulano gare ga baanegwa: gare ga moanegwa wa 'go loka', le moanegwa wa 'go se loke'. Go ya ka moo go šetšego go boletšwe ka gona, go loka le go se loke go ka emela gape dikgopolo tše dingwe, bjalo ka **tlalelo** goba **kgakanego** (Tladi) le **bophelo** (Monanye) ge e le padinyana ya Phatudi,

Tladi wa Dikgati (1958), bjalobjalo. Se segolo mo thulanong yeo ya baanegwa ke gore mmadi o ikgweranya le moanegwa wa go loka le ge e le moanegwa wa go se tsebalege, wa go hloka tlhompho, bjalo ka Faro, moanegwathwadi wa padi ya Mphahlele, *Letsogo la Molao* (1984). Ge moanegwa yoo a hlagelwa ke mathata, madimabe goba masetlapelo, mmadi o mo kwela bohloko le ge a sa kwane le mafokodi a gagwe.

Go realo go ra gore babadi ba kanegelo ya kwešišano ba itswalanya le molwantšhwa le ge e le motho wa go ikgweranya le bošula goba bošaedi. Kanegelo ya kwešišano gape e akaretša **kanegelo ka ga lerato** (*‘novel about love’*) ka gobane e nepiša manyami goba masetlapelo.

Ge go akaretšwa ka boripana go ka thwe, kanegelo ya go etiša e gatelela ditaba tše di kgahlogo mmadi, tša lethabo. Kanegelo ya kwešišano yona e nepiša ditaba tše di šokišago mmadi. Tšona di lebane le masetlapelo bjalo ka ge go hlokošana moanegwathwadi, goba kwelobohloko ye e feteletšego.

Go ya go hlokomelwa diphapantšho tše di lebanego le diteng le thulaganyo ya mohuta wa kanegelorato.

2.4 DIPHAPANTŠHO TŠA KANEGELORATO (‘ROMANCE’)

Groenewald (1993: 26) le Cuddon (1998: 759) ba re kanegelorato ke sengwalo sa go etiša goba go itloša bodutu (*‘entertainment’*). Ke mohuta wa sengwalo sa go itapološa ge motho a lapile le go ipshina ka ditaba tša lerato gare ga baanegwa (baratani). Le ge kanegelorato e ka bitšwa kanegelo ya go thabiša babadi, yona e fapana le kanegelorato ya metlae (*‘romantic comedy’*). Tlhalošo ya kanegelorato ya metlae e tšweletšwa ke Beckson le Ganz (1995: 238) ka go re ke papadi ya sefaleng yeo go yona go nepišwago lerato le lethabo mafelelong a papadi. Diphapantšho tšeo boBeckson ba di bontšhitšego, e lego lerato le lethabo kua mafelelong, di swana le tša kanegelorato (*‘romance’*). Phapanokgolo ke gore kanegelorato ke sengwalo sa go etiša mola kanegelorato ya metlae e šupa papadi ya go bolaiša babogedi disego.

Go ka rungwa ka go re nyakišišo ye e ya go tsinkela diphapantšho tša kanegelorato, e sego tša kanegelorato ya metlae.

2.4.1 Diteng tša kanegelorato

Mo go diteng tša kanegelorato, go laodišwa ka lerato la nnete leo le hlotšwego ke setswalle gare ga batho (baanegwa) ba babedi. Ke ka moo Varga (1997: 72) ge a fahlela taba ye ya setswalle, a rego:

...the heroine and hero (idealized) and their relationship are at the centre of all romances, but the presentation of these can vary considerably...

O gatelela kamano gare ga mogale le mogaleadi gore ke motheo wa kanegelorato. Beye (1982: 72) o tšwetša pele polelo ya Varga ka go re baanegwathwadi bao ke bagale ba kanegelorato ka gore ga ba fenywe ke mathata a lerato. Lerato la bona ke le le tiilego gape le le tukago bogale go tloga mathomang go fihla mafelelong a kanegelo, lona le felela ka lenyalo. Pukung ya Maloma, *Ga a mo Swanela* (1982), go rerwa ka lerato gare ga Mpele le Mothepana. Lehufa le megabaru di gapeletša Mponeng gore a senye lerato leo ka lebaka la ge a nyaka gore Mpele a nyale morwedi wa gagwe, Tebogo. Mafelelong Mpele o atlegile go fenyha lehufa la Mponeng, a nyala Mothepana, ba aga motse ka lethabo.

2.5 DIKOKWANE TŠA THULAGANYO YA KANEGELORATO

Ge go hlalošwa dikokwane tša thulaganyo ya kanegelorato go ya go latelwa tsela ye: moko wa ditaba, thulano, maatlakgogedi, baanegwa, tšwetšopele, tlemollo ya lehuta le dielemente tšeo di fapantšhago kanegelorato.

2.5.1 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba wa kanegelorato, o bohlokwa ka gobane o lebane le mathata a lerato. Go ra gore mathata a lerato ke kgwekgwe ya kanegelorato, gape o tlemaganya ditaba tša thulaganyo. Mo go *Encyclopedia Britannica* (1968: 493) go hlalošwa gore moko wa ditaba wa dikanegelorato tša mafase a mangwe a go swana le naga ya Latine, puku ya Chrétien de Troyes, *Guillaume d'Angleterre* (c. 1200), o lebane le (a) **karoganyo** ('separation') le (b) **poelano** ('reunion'). Moko wona woo wa ditaba, wa karoganyo le poelano, o akaretša gape le dikanegelorato tša Sepedi, bjalo ka padi ya *Tshehlana ya ka* (Bosoma, 1990). Ke go re baratani ba, Motšhitšhi le Kgarebo, ba kgaogantšhwa ke mathata a lerato. Ka morago ba fenywa mathata ao, ba boelana ka lethabo. Go realo go ra gore moko wa ditaba sengwalong o bohlokwa ka gobane o nepiša molaetša wo mongwadi a ratago go o lemoša mmadi kua mafelelong a kanegelorato.

2.5.2 Thulano

Thulano ya kanegelorato e gare ga dikgopolo tša, 'go loka' le 'go se loke'. Ge Radway (1949: 65) a hlaloša thulano yeo, o re:

...the middle of every romantic narrative must create some form of conflict to keep the romantic pair apart until the proper moment ... many authors settle for misunderstanding or distrust as the cause of the intermediary delay of the couple 's happy union.

Thulano e ka tšewa bjalo ka mapheko ao a kgaogantšhago baratani, gomme ona a diegiša tlemollo ya lehuto ya lethabo. Pukung ya Rafapa, *Leratosello* (1978), go bonagala thulano gare ga dikgopolo tša bogologolo (melao ya setšo) le sebjalebjae (lerato la Kgaladi le Senoinoi). Lepheko le legolo leo le kgaogantšhago baratani bao ke gore Senoinoi ke morwedi wa Kgoši Sephuma mola Kgaladi e le setlogolo sa Kgoši Seroboka. Thulano ye ya

dikgopolo e bohlokwa ka ge e hlola maatlakgogedi. Go ra gore mmadi kua mafelelong o nyaka ge baratani ba ka kopana gape ka lethabo.

2.5.3 Maatlakgogedi

Maatlakgogedi a kanegelorato a lebane le ka fao mathata a lerato a tlogo rarollwa ka gona. Seo se tlišwa ke Muir (1957: 19) ka go re mongwadi a ka lootša phišegelo ('*curiosity*') ya mmadi ka go mo lemoša gore mafelelong ditaba di tlo loka, go tlo ba le poelano gare ga baratani. Dingwalong tša Sepedi tša go swana le padi ye, *Morweši* (1969), Motuku o raragantšha ditaba tša lerato la Tlhomogi le Morweši ka go anega ditaba tša bolwetši bja Lerole gore maatlakgogedi a golele pele. Mmadi o tseba gore mafelelong ditaba di tlo sepela gabotse, Tlhomogi o tlo boelana le Morweši. Bothata ke gore ga a tsebe gore taba yeo ya poelano e tlo kgonega bjang ka ge go na le mapheko ao a ganetšago lerato leo. Go ra gore maatlakgogedi a bohlokwa, ka gobane a tsoša kgahlego ya mmadi. Bohlokwa bjoo bo godišwa ke lebaka la gore mmadi o nyaka go tseba maikemišetšo a mongwadi.

2.5.4 Baanegwa

Baanegwa ba kanegelorato, Abrams (1988: 132) o ba bitša gore ke bagale ba kanegelo. O re, ke baanegwathwadi go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelorato. Bona ba bitšwa baanegwahlaedi ka gobane ba nepiša ditiragalo tša kanegelo. Seo se ra gore ke baanegwa bao mmadi a ka se ba lebalwego ka pela ka lebaka la mekgwa ya bona ye mebotse yeo e sa fetogego. Ke dinatla, ga ba tekatekišwe ke diphetogo tša mabaka ao a fetogago. Mo go *Megokgo ya Lethabo* (Lentsoane, 1992), Kgoteledi ke molwantšhi yo a ka se lebalwego ka lebaka la gore ke senganga gape o hlompha mekgwa le melao ya setšo ya bogologolo. Yena ga a fetošwe ke mabaka a sebjalebjae a gore morwa wa gagwe, Dikgoneng, o swanetše go ikgethela mosadi yo a mo ratago ka gore lerato ga le segelwe mellwane. Ke Mopedi yo a ganelelago setšong sa gabo, ga a rate go tswakatswakana le merafe ye šele. Dikgoneng le Mihloti ke baratani ba go loka, bao ba phelago nakong ya sebjalebjae. Lerato gare ga bona ke le le fišago bjalo ka mollo, gape le le tiilego, la nnete. Ba

kgonne go tšwelela gare ga mapheko ao a bego a ganetša lerato la bona gore le se ke la atlega. Mafelelong ba tšweletše; gwa ba le lenyalo, ba aga motse ka lethabo.

2.5.5 Tšwetšopele

Maatlakgogedi a kanegelorato a godišwa ke mathata a lerato ao a tlišwago ke go loka le go se loke. Mathata ao go ka thwe, a hlolwa ke magato a dikgakgano goba dingangišano, tšeo di tlišwago ke thulano gare ga dikgopolo tša, nnete (go loka) le boradia (go se loke). Pading ya Kekana, *Nnete Fela*, (1989), Ariel ke monyakišiši yo a emelago go loka ka gobane o fatišiša bosenyi bjo e lego gore mafelelong bo tlo utolla sephiri sa sindikheiti. Thulano yeo e bohlokwa ka gobane e tšwetša pele ditiragalo tša kanegelorato goba paditseka, gape e diegiša le tlemollo ya lehuto.

2.5.6 Tlemollo ya lehuto

Tlemollo ya lehuto ya kanegelorato e lebane le tiragalo ya mafelelo moo go rarollwago mathata a lerato. Varga (1997: 28) o tlaleletša seo ka go re phedišo yeo ya mathata a lerato, e utolla lerato la nnete leo mogale a nago le lona go mogaleadi. Lerato leo mafelelong le nepiša lethabo. Ke ka fao Guldemann (1997: 4) ge a fahlela taba yeo, a rego:

The romance which has to be the central focus of the plot, has to have a happy ending which involves the heroine getting married.

Lethabo le le sa felego le godišwa ke lenyalo la baratani. Thumo ya mohuta woo ya ditaba, e bonagala pukung ya go swana le ya Ramokgopa, *Lerato* (1978), ka gobane yona e felela ka lenyalo gare ga baanegwathwadi ba, Phatshwane le Madimetša. Ditaba tša lerato tša baratani bao, di rungwa ka tsela yeo mmadi a bego a di tseba ka gona ge a thoma go bala padi yeo ya Ramokgopa, gore go tlo ba le lenyalo gare ga baratani bao.

2.5.7 Dielemente tšeo di fapantšhago kanegelorato

Varga (1997: 72) o hlaloša dielemente tšeo di fapantšhago kanegelorato le mohuta wa kanegelo ka ga lerato, ka go re di ka lemogwa ka dikokwane tše tharo tše:

- *A heroine and hero (idealized)*
- *A critical situation*
- *Conflict*

Polelo yeo e thekgwa ke Mojalefa (1995: 10) ka go re kanegelorato e bopilwe ka dielemente tše tharo tše di latelago:

- Go na le motho yo a ratago
- Go na le yo a ratwago
- Go na le yo a senyago lerato

Tlhalošo ya Varga le ya Mojalefa di nepiša batho ba babedi (monna le mosadi), ba ba ratanago le mathata a lerato. Ke ka fao Groenewald (1993: 27), Beckson le Ganz (1995: 237) le Lebaka (1999: 6) ge ba tlaleletša tlhathollo yeo ya boVarga, ba rego dielemente tšeo di kgethologanyago mohuta wo wa kanegelorato, di lebane le dikokwane tše tharo, e lego:

- Go na le baratani
- Go na le mathata ao a thibelago lerato
- Mathata ao a rarollwa, baratani ba nyalana, ba phela ka lethabo

Go ra gore baratani mo tseleng ya bona ya lerato, ba gahlana le mathata a lerato ao go ka thwego, ke mapheko ao a ganetšago lerato gore le se ke la atlega. Baratani bao ba a kgaogana, ka morago ga go fenywa mathata ao a lerato, ba gahlana ka lethabo, gwa ba le lenyalo. Seo se ra gore elemente ya boraro yeo e bontšhitšwego ke boGroenewald e bohlokwa, ka gobane e lebane le tlemollo ya lehuto ye e thabišago. Gape elemente yeo e nepiša gore

sengwalo ge se bolela ka ditaba tša lerato gomme se felela ka lethabo, sona se bitšwa kanegelorato ('romance').

Bjale go ya go lekolwa diphapantšho tše di lebanego le letlalo la diteng le la thulaganyo mohuteng wa kanegelo ka ga lerato.

2.6 DIPHAPANTŠHO TŠA KANEGELO KA GA LERATO

('NOVEL ABOUT LOVE')

Kanegelo ka ga lerato ke mohuta wa sengwalo wo o lebanego le mokgwa wa go anega ditaba wa kwešišano. Ka gare ga mohuta wo wa sengwalo go laodišwa ditaba tša lerato tše di nyamišago, bjalo ka tše di hlalošwago ke Tolstoy (*Anna Karenin*, 1954). Gape mongwadi a ka hlaloša lerato le le sego la phethega, bjalo ka lerato la Kgakeng le Mosa (Dolamo, 'Dikolong tše di phagameng': *Mononi*, 1962), bjalobjalo. Groenewald (1993: 26) o re mohuta wo wa kanegelo o hwetšagala le mafaseng a mangwe. Gomme tšona ke dingwalo tša go swana le *Maggie Cassidy* (Jack Kerouac, 1959), go yona go boletwa ka morero wa lerato le mahlakore a mangwe a bophelo go swana le bofsa le bogolo. Taba ye ya merero ya go tswakana, Gillie (1972: 753) o re e tšwelela gape dingwalong tša Seisimane tša go swana le puku ya Shakespeare, *Romeo and Juliet* (1981), moo go hlalošwago ditaba tša lerato ka go nepiša masetlapelo.

Merero ye ya go fapana mo dingwalong tša Sepedi e bonagala gape le ka gare ga puku ya go swana le ya SehloDIMELA, *Moelelwa* (1958). Sengwalong seo go rerwa ka lerato la Moelelwa le Janaware. Go hloka maikarabelo a mosadi wa lelapa, bobodu le bošaedi di dira gore Moelelwa a bofelwe dithoto, a rakwe bogadi gotee le leseanyana la gagwe. Janaware o hloka diphošo, ke motho wa go emela boitshwaro bja go loka. Yena Janaware o fetoga moanegwa wa go se loke gape wa go hloka lešoko ge a lahla lesea la gagwe ka lebaka la mafokodi a Moelelwa. Mmadi o kwela Moelelwa bohloko, o itswalanya le yena ka lesea leo a le peputšego magetleng ka ge le se na molato, o nyatša Janaware. Bošaedi bja Moelelwa bo pipša ke lesea la gagwe, o fetoga motho wa go kwelwa bohloko. Thulano yeo ya 'bošaedi' le 'boitshwaro bja go loka'

e lebane le baanegwa, ke go re moanegwa wa 'bobodu', Moelelwa, le moanegwa wa 'bothakga', Janaware. SehloDIMELA o dirišitše lerato la Moelelwa le Janaware go nepiša masetlapelo kua mafelelong a kanegelo. Go ra gore ke masetlapelo ka gobane molwantšhwa, Moelelwa, ke motho wa go ba le bofokodi, e lego 'bobodu' le 'bošaedi'.

Diphapantšho tšeo di lebanego le diteng le thulaganyo tša mohuta wo wa kanegelo ka ga lerato di yo lekolwa gore phapano gare ga kanegelorato le kanegelo ka ga lerato e tšwelele gabotse.

2.6.1 Diteng tša kanegelo ka ga lerato

Diteng tša kanegelo ka ga lerato, di nepiša lerato gare ga monna le mosadi (baanegwathwadi). Lerato leo mathomong ke le le fišago. Kanegelo ge e eya mafelelong kgabjana yela ya lerato e thoma go timelela. Yona e timetšwa ke mathata a bophelo a a fapanego, bjalo ka mapheko ao a ganetšago lerato a go swana le (a) melao ya batswadi ya bogologolo, *Maaberone* (Franz, 1945), (b) lehloyo la batswadi, *Šaka la pelo ga le tlale* (Serudu, 1989), (c) semorafe, *Tate le Morwa* (Nkadimeng, 1999) le (d) go timelelana, *Dikolong tše di phagamego* (Dolamo, 1962), bjalobjalo. Bontši bja bangwadi ba kanegelo ka ga lerato ba šomiša dinyakwa tše di fapanego ge ba ngwala diteng. Seo se ra gore mafelelong a sengwalo, lerato le gatelela kwelobohloko ye e lebanego le masetlapelo ge baratani ba fenywa ke mararankodi a bophelo. Bona ba a ipolaya go swana le Mašilo le Maaberone (*Maaberone*, 1945), Matsobane le Mmakoma (*Šaka la pelo ga le tlale*, 1989), Koos le Pebetse (*Tate le Morwa*, 1999), bjalobjalo. Kwelobohloko e ka lebane gape le go kgaogana, bjalo ka Moelelwa le Janaware (*Moelelwa*, 1958) goba go timelela go se na lebaka goba molato, go swana le Kgakeng le Mosa (*Dikolong tše di phagamego*, 1962), bjalobjalo. Ke ka fao Muir (1957: 19) ge a kgonthišiša manyami mafelelong a sengwalo sa mohuta wo, a rego:

Doctor Faustus, as it pleased the reader uniformly by its mere succession of events, could afford to end unhappily.

Go realo go ra gore kanegelo ka ga lerato e ka lemogwa ka lerato le le thomago ka go tuka bogale gomme la felela ka manyami; masetlapelo goba go timelelana. Mafelelong lerato leo go ka thwe, ke la bofora ka gobane baratani ba šitilwe ke go kgotlelela mathata a bophelo, ba fetša ka go ipolaya goba go kgaogana. Thumo ye ya **masetlapelo** e bohlokwa ka lebaka la gore e nepiša sengwalo seo go sona go laodišwago ka ditaba tša lerato gore ke mohuta wa **kanegelo ka ga lerato** (*'novel about love'*).

2.7 DIKOKWANE TŠA THULAGANYO YA KANEGELO KA GA LERATO

Tlhalošo ye e tseneletšego ya dikokwane tša thulaganyo ya kanegelo ka ga lerato e ya go tsinkelwa ka mokgwa wo: moko wa ditaba, thulano, maatlakgogedi, baanegwa, tšwetšopele, tlemollo ya lehuto, le dielemente tšeo di fapantšhago kanegelo ka ga lerato.

2.7.1 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba wa kanegelo ka ga lerato, o lebane le mathata a bophelo ao a laolwago ke mapheko a go swana le tlhago (*Dikolong tše di phagameng*, Dolamo, 1962) ge Kgakeng le Mosa ba timelela; goba bobodu le bošaedi (*Moelelwa*, 1958) ge Moelelwa a rakwa bogadi, gape le baratani ba ba tšhabago ka gae le boipolao, bjalo ka Mašilo le Maaberone (*Maaberone*, 1945), Matsobane le Mmakoma (*Šaka la pelo ga le tlale*, 1989), bjalobjalo.

2.7.2 Thulano

Thulano ya kanegelo ka ga lerato e ka ba gare ga moanegwa yo mofsa ge a sa ineele melaong ya bogologolo goba ya setšo go swana le Maaberone pukung ya *Maaberone* (Franz, 1945), ge a sa latele taelo ya tatagwe, Masemola. Maikemišetšo a Franz ke gore mmadi a kwele Maaberone bohloko ka lebaka leo thulano gare ga moanegwa wa go 'loka' le wa 'go se loke' e a fetoga. Yona e emelwa ke thulano gare ga melao ya batswadi ya bogologolo, Masemola

(bošoro) le tokologo ya bafsa ba lehono, Maaberone (botho). Bongangele bja Maaberone bja go gana go theeletša melao ya batswadi (tatagwe) ge ba re a nyalwe ke Sekwala, e lego mokgalabje wa mohumi goba motšofadi, bo dira gore mmadi a itswalanye le yena. Go ra gore mmadi ga a mmone phošo, o a mo šokela. Ke ka fao a fetogago motho wa go šokelwa ka gore ke yo mofsa. Bopelothata le bonganga bja Masemola, bo mo fetoša molwantšhi wa go hloka lešoko ge a dira ngwana wa gagwe bošula.

2.7.3 Maatlakgogedi

Maatlakgogedi a kanegelo ka ga lerato a godišwa ke go se tsebe moo thulano e tlogo felela gona. Lebaka ke gore bophelo ga bo laolwe ke motho (moanegwa), *Dikolong tše di phagameng* (Dolamo, 1962) goba go se tsebe gore lehloyo gare ga lapa la Koribana le lapa la Matuba leo le thibelago lerato la bana ba bona, Matsobane le Mmakoma, mo le tlogo felela gona. Maatlakgogedi a mohuta wo wa kanegelo ka ga lerato a lebane le khuduego ya go hloka lethabo, ke go re ya manyami goba masetlapelo.

2.7.4 Baanegwa

Baanegwa ba kanegelo ka ga lerato ba tšweletšwa ka tsela ye:

Balwantšhwa

Maaberone
Kgakeng le Mosa

Balwantšhi

Tatagwe, Masemola
Boemo bja ditaba goba
go timelelana

Baanegwa bao ke baanegwaphethegi bao ba emelago motho yo a feleletšego. Go realo go ra gore molwantšhwa wa go swana le Maaberone ke motho wa sethakga, fela ke sengangele, moanegwa wa 'mahlakore a mabedi' (Foster, 1927). Le ge a le mathateng a thulana le tatagwe ka lebaka la go se rate go nyalwa ke Sekwala, yena ga a fetoge. O paletšwe ke go kgotlelela mathata a bophelo ao a ganetšago lerato la gagwe le Mašilo, a tšea sephetho sa go ipolaya. Kgakeng le Mosa le bona ke baanegwa bao ba phethegilego ka

gobane maikutlo a bona a hlaloša gore ba a ratana. Bothata ke go re lerato leo ga le a swanela go tšwelela pepeneneng, ka gobane Kgakeng ke moithuti mola Mosa e le morutišigadi. Go ra gore lerato la bona ke la go bipša ka sephiring ka ge le ka se dumelelwe ke balaodi ba sekolo. Ke ka fao le felelago go se na mabaka, maikarabelo goba kgotlelelo ya mathata a magolo a bophelo. Seo se ra gore le fenywa ke mathata a a lebanego le bobona fela.

2.7.5 Tšwetšopele

Lerato mo go kanegelo ka ga lerato le a gola, bothata ke gore mmadi ga a tsebe gore le tlo amogelwa. Ke go re lerato la go swana le la Matsobane le Mmakoma, le tuka bogale go swana le peleng, eupša le lehloyo gare ga batswadi ba bona, e lego lapa la Koribane le lapa la Matuba le tšwela pele (*Šaka la pelo ga le tlale*, 1989). Pukung ya *Romeo and Juliet* (1981) ga go na tharollo ya mathata gare ga lerato la Romeo le Juliet, ge mathata a golela pele, mmadi ga a tsebe mo a tlogo felela gona; ge e se bophelo bja mahlomola. Le ge go se na lepheko le legolo mo go *Dikolong tše di phagamego* (Dolamo, 1962) lerato la Kgakeng le Mosa ga le phethege; ba a timelelana.

2.7.6 Tlemollo ya lehuto

Thumo ya ditaba tša lerato gare ga baanegwathwadi e lebane le ditaba tšeo di boletšwego go tloga mathomong go fihla mafelelong a sengwalo. Go realo go ra gore tlhalošo ya ditaba tšeo e lekane, ga e sa fetela pele. Ditaba tšeo di felela ka (a) manyami goba masetlapelo le (b) mo go sa felego pelo goba go timelelana (Kgakeng le Mosa). Groenewald (1993: 27) o tšwela pele gore kanegelokopana ya Dolamo, *Dikolong tše di phagamego* (1962) e rungwa ka mantšu a, 'UNKNOWN'. Seo se ra gore mo bophelong batho ga ba tsebane, le ge ba ka ratana ka lerato le legolo; ga go yo a tsebago yo mongwe ka botlalo. Bophelo ga bo laolwe ke motho ka ge bo na le maatla; bjona bo tsebja ke Modimo. Ditaba tša lerato la Kgakeng le Mosa di felela ka go timelelana. Go realo go ra gore tlemollo ya lehuto ya kanegelo ka ga lerato e nepiša **manyami** goba **masetlapelo**.

2.7.7 Dielemente tšeo di fapantšhago kanegelo ka ga lerato

Dielemente tšeo di kgethoganyago mohuta wa kanegelo ka ga lerato go mohuta wa go swana le kanegelorato, di hlalošwa ke Seigneuret (1988: 803) ka go re di lebane le khutlotharo ya lerato (*'love triangle'*). Kgopolo ye, khutlotharo ya lerato, e thomile go šomišwa ngwageng wa lekgololesomepedi kua nageng ya Yuropa. Yona e be e tšweletšwa ka dielemente tše:

- *A lord*
- *His lady*
- *One of his vassals*

Kamano ya lerato gare ga kgošigadi (*'lady'*) le molata (*'vassal'*) e senya maatla a khutlotharo ya lerato ka ge e felela ka manyami. O tšwela pele (1988: 812-813) gore ka ngwaga wa lekgololesomešupa dielemente tšeo di be di bonagala ka tsela ye:

- *A woman, a lover of the Orestes type*
- *The powerful monarch who refused love*
- *Unhappy lovers*

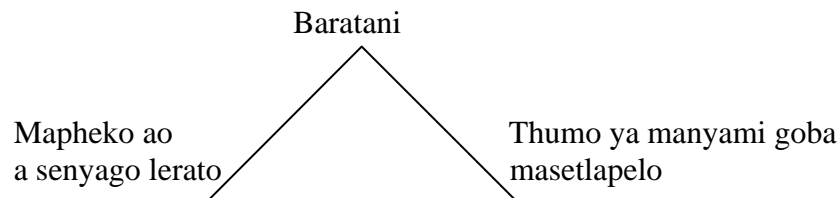
Polelo yeo e gatelela yo a ratwago, yo a senyago lerato le manyami. Go tlaleletša seo, Seigneuret o re ka ngwaga wa lekgololesomesenyane puku ya Tolstoy, *Anna Karenin* (1954) e be e nepiša dielemente tše di latelago:

- Yo a ratago, Vronsky
- Yo a ratwago, Anna Karenin (mogatša' Levin)
- Thumo ya masetlapelo

Seo se ra gore puku ya *Anna Karenin* (1954), go yona go laodišwa ka ditaba tša lerato tšeo di rungwago ka masetlapelo. Ke go re, go yona go laodišwa ka merero ya go tswakana, e lego wa lerato le wa masetlapelo. Padi ya go swana le ya Sehlodimela, *Moelwa* (1958), go anegwa ka ditaba tša lerato,

boitshwaro le masetlapelo. Go ra gore bangwadi ba dikanegelo ka ga lerato ba diriša lerato go nepiša masetlapelo.

Go ka rungwa ka go re dielemente tšeo di fapantšhago mohuta wa kanegelo ka ga lerato di ka lemogwa ka khutlotharo ya lerato ye:

Ge go akaretšwa go ka thwe, kanegelo ka ga lerato e lebane le thulano ya 'go loka' le 'go se loke' yeo e nepišago baanegwa. Gomme yona e tšwelela gare ga:

- Moanegwa wa go se loke, Moelelwa, le moanegwa wa go emela boitshwaro bja go loka, Janaware, (*Moelelwa*, 1958).
- Melao (le ge e le batswadi) ya bogologolo, Masemola (go se loke), le tokologo ya bafsa ba sebjalebja, Maaberone (go loka), (*Maaberone*, 1945).
- Lehloyo la batswadi, ba ga Koribana le ba ga Matuba (go se loke), le bana ba bona, Matsobane le Mmakoma (go loka), (*Šaka la pelo ga le tlale*, 1989).

Go realo go ra gore mmadi o itswalanya le moanegwa yo a kgethetšwego molwantšhwa ka gore o nepišwa ke mongwadi. Mmadi o mo kwela bohloko le ge e le moanegwa wa 'go se loke'. Kanegelo ka ga lerato e bonwa ka dielemente tše (a) baanegwa ba ba ratanago (b) yo a senyago lerato le (c) manyami goba masetlapelo.

2.8 PHAPANO GARE GA KANEGELORATO LE KANEGELO KA GA LERATO

Kanegelorato	Kanegelo ka ga lerato
Moko wa ditaba o lebane le mathata a lerato.	O swantšha makatika a bophelo.
Thulano gare ga 'go loka' le 'go se loke', e nepiša ditiragalo bjalo ka dikgopolo tše: Sebjalebjaale (Dikgoneng) se emela go loka mola segologolo (Kgoteledi) se emela go se loke.	Thulano e gare ga baanegwa le boemo bja ditaba. Maaberone le Mašilo: Melao ya bogologolo. Moelelwa: Thutelabogolo e a roba.
Maatlakgogedi a lebane le ka fao mathata a lerato a tlogo fedišwa ka gona.	Maatlakgogedi a godišwa ke go se tsebe gore lehuto le ka rarollwa bjang.
Semelo sa baanegwa se tšweletšwa ka go hlaela, baanegwa ba bitšwa baanegwahlaedi.	Semelo sa baanegwa se hlagišwa ka botlalo, ke baanegwaphethegi.
Tšwetšopele e lebane le go godišwa ga maatlakgogedi. Mathata a lerato ao a thibelago lerato gore le se ke la atlega ona a diegiša tlemollo ya lehuto.	Lerato gare ga baratani le a gola (Matsobane le Mmakoma), eupša ga go tsebje ge le ka dumelelwa (<i>Šaka la pelo ga le tlale, 1989</i>).
Tlemollo ya lehuto e a thabiša, mathata a lerato a a fedišwa, go tšwelela lerato la nnete, lenyalo. Baratani (baanegwathwadi) ba aga motse ka lethabo go iša go sa felego, ke go re go fihlela ba kgaogantšhwa ke lehu, bjalo ka Lesibana le Mamahlo (<i>Noto-ya-Masogana, 1954</i>).	Kgabjana ya lerato e tingwa go se na lebaka Kgakeng le Mosa, (<i>Dikolong tše di phagamego, 1962</i>), goba baratani ba a ipolaya bjalo ka Maaberone le Mašilo (<i>Maaberone, 1945</i>) goba ba a kgaogana, Moelelwa le Janaware (<i>Moelelwa, 1958</i>), bjalobjalo. Thumo ya mohuta woo ya ditaba tša lerato e lebane le lerato la bofora, gomme e nepiša manyami goba masetlapelo.
Elemente ye bohlokwa yeo e fapantšhago kanegelorato ke lethabo goba lenyalo mafelelong a sengwalo.	Elemente yeo e kgethologanyago mohuta wo wa kanegelo ka ga lerato ke manyami goba masetlapelo mafelelong a sengwalo.

2.9 KAKARETŠOMOKA

Go ya ka tlhalošo ya histori ya kanegelorato go ka thwe, dingwalo tša lerato di arogantšwe ka dihlopha tše pedi, e lego (a) mohuta wa kanegelorato le (b) mohuta wa kanegelo ka ga lerato. Diteng tša mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo tša lerato di a swana ka gobane di nepiša **lerato** gare ga monna le

mosadi (baanegwathwadi). Gape di bopilwe ka **khutlotharo ya lerato**, e lego; (a) **yo a ratago**, (b) **yo a ratwago** le (c) **mapheko** ao a senyago lerato leo. Ka gare ga mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo tša lerato go laodišwa ditaba tša lerato le merero ye mengwe ya go fapafapana sengwalong se tee. Phapano ya mehuta yeo e bonagala mo go thulaganyo, ka tsela ye:

- Kanegelorato ke mohuta wa sengwalo sa go etiša. Thulano gare ga 'go loka' le 'go se loke', e nepiša ditiragalo. Semelo sa baanegwa se tšweletšwa ka go hlaela, bona ke baanegwahlaedi. Thumo ya ditaba e lebane le lerato la nnete gare ga baratani ge ba boelana ka lethabo, go ba le lenyalo.
- Kanegelo ka ga lerato ke mohuta wa sengwalo sa kwešišano. Thulano e gare ga baanegwa le boemo bja ditaba. Semelo sa baanegwa se hlagišwa ka botlalo, bona ba bitšwa baanegwaphethegi. Tlemollo ya lehuto e lebane le lerato la bofora, gomme e nepiša manyami goba masetlapelo a a feteletšego.

Ka gona go ka rungwa ka gore elemente ye bohlokwa yeo e fapantšhago mohuta wa kanegelorato le wa kanegelo ka ga lerato e bonagala mo go tlemollo ya lehuto. Gomme yona ke **lethabo** (poelano le lenyalo) ge e le kanegelorato mola mo go kanegelo ka ga lerato e le **manyami** goba **masetlapelo** (go timelelana go se na lebaka goba lehu).

KGAOLO YA BORARO

3.1 KANEGELORATO LE KANEGELOBOITSHWARO

3.1.1 Matseno

Bangwadi ba mathomo ba dinaga tše dingwe ba go swana le Mafora, ba go ngwala kanegelorato, ba be ba hlakanya ditaba tša lerato le merero ye mengwe ya go fapana ka gare ga sengwalo se tee. Seo se kgonthišišwa ke Cuddon (1977: 758), ka go re:

Chrétien de Troyes, who flourished in the latter half of the 12th century was one of their most distinguished composers... he showed remarkable skill in combining the story with the adventure story...

Dingwalong tšeo tša pele go be go tswakanywa morero wa lerato ('love story') le wa bohlagahlaga ('adventure story'). Ge Lewis (1960: 23) a thekga polelo yeo ya Cuddon, o re Chrétien de Troyes ke mongwadi wa mathomo nageng ya Fora wa go šomiša lerato bjalo ka motheo wo mogolo wa kanegelorato. Kgopolo ye ya Cuddon ya merero ya go fapafapana sengwalong se tee, e tlaleletšwa ke *Funk and Wagnalls New Encyclopedia* (1876: 344), ka go re kanegelorato ke sengwalo sa go etiša seo go sona go bolelwago ka mahlakore a mabedi a ditaba, e lego la ditaba tša lerato le la ditaba tša boitshwaro bjalo ka dingwalo tše, *Sir Gawain and the Green Knight* (14th c.). Go ra gore morero wa boitshwaro ka gare ga ditaba tša lerato o bohlokwa. Ke ka fao Yelland le ba bangwe (1984: 161) ge ba hlaloša bohlokwa bjoo bja morero wa boitshwaro, ba rego o nepiša tlhompho ('chivalry') yeo banna ba nago le yona go basadi, go swana le mo kanegelong ye ya lerato, *Morte D'Arthur* (Malory, 1470). Boitshwaro bjoo go ka thwe, ke mekgwa ye mebotse ya go hloka bosodi ya baanegwathwadi mo go kanegelorato. Merero yeo ya go tswakana, e lego wa lerato le wa boitshwaro, e bonagala gape le dingwalong tša Sepedi tše bjalo ka dipadi tša *Noto-ya-*

Masogana (Tsebe, 1954), *Morweši* (Motuku, 1969), *Tshehlana ya ka* (Bosoma, 1990), *Sesasedi sa katlego* (Kekana, 1990), bjalobjalo.

Pele go ka hlalošwa mohuta wo wa kanegelorato le kanegeloboitshwaro, go tlo bontšhwa magorwana a mangwe a mohuta wa kanegelorato.

3.1.2 Mehuta ya kanegelorato

Merero ya go fapafapana ka gare ga ditaba tša lerato, e bohlokwa ka gobane e ka dirišwa go hlopha kanegelorato ka magorwana. Lebaka (1999: 169-170) ge a fahlela taba yeo, o aroganya kanegelorato ya go etiša go ya ka mehuta ye bjalo ka:

- Lerato le le tiilego, *Noto-ya-Masogana*, (Tsebe, 1954).
- Lerato la go nyakišiša molato wa bosenyi, *Nnete Fela*, (Kekana, 1989).
- Lerato le le ganetšwago ke batswadi ka lebaka la bomorafe, *Megokgo ya Lethabo*, (Lentsoane, 1992).

Tlhopho ya Lebaka e theilwe godimo ga diteng tša tlhopho yeo. Mo go lengwalonyakišišong le, dikanegelorato di ya go hlopšha go ya ka thulaganyo ya tšona. Dihlopha tšeo ke tše di latelago:

- Kanegelorato le kanegeloboitshwaro
- Kanegelorato le kanegelotseka
- Kanegelorato le kanegelosetšo
- Kanegelorato le kanegelsemorafe
- Kanegelorato fela

Phatisišong ye, tlhopho yeo ya dikanegelorato, e ya go lebantšhwa le dipadi fela, e sego le dikanegelokopana ka lebaka la boahlamo bja nyakišišo ye. Go bohlokwa gore go hlalošwe kgopolo ye, boitshwaro, pele ga ge go ka ahlaahlwa nyakišišo ye e tseneletšego ya mohuta wo wa kanegelorato le kanegeloboitshwaro.

3.2 BOITSHWARO

Basekaseki ba, Phala (1999: 15), Kekana (2000: 18) le Abrams (1988: 98), ge ba hlatholla kgopolo ye, boitshwaro, ba re ke thuto yeo motho a e hwetšago mo gongwe le mo gongwe lefelong le le itšego, go swana le ka gae goba setšhabeng. Thuto yeo e nepiša maitshwaro a ‘go loka’ le ge e le a ‘go se loke’. Thuto yeo ga se ya ka sekolong ye e lebanego le ge motho a rutwa thutamahlale, politiki goba mmetse. Ke thuto ye e nepišago kgodišo ye botse ya motho, ye e tiišwago ke mekgwa le melao ya setšo, bophelo bja Bokriste, bjalobjalo. Thuto ya mohuta woo, ke yeo e solago mediro ye mebe ya motho, gomme ya tumiša maitshwaro a go hloka bosodi. Go realo go ra gore motho yo a godišitšwego ka thuto ye bjalo, o kgona go fapantšha bothakga le bošaedi bophelong. Ke ka moo Marggraff (1994: 14) ge a šitlela taba yeo a gatelelago kgethologanyo gare ga mahlakore a mabedi ao a thulanago, e lego la go loka le la go se loke, le lebotse le le lebe. Groenewald (1994: 20) o tšwela pele go tlaleletša phapano yeo ya mekgwa ye e se nago mafokodi le yeo e fapogilego tseleng, ka go re:

*...die vertrouensverhouding tussen hom (die skrywer)
en sy leser berus op die absolute, universele
mensewaardes van goed en kwaad; hy soek dus geen
regverdiging vir sake op ander grond nie as die
vervat in die genoemde moreel-etiese kode.*

Seo se ra gore boitshwaro bjo bo sa lokago bja go ba le diphošo, bo kgopiša badimo. Motho yo a ikgethelago mekgwa ya mohuta woo, a ka otlwa goba badimo ba mo fularela, a welwa ke madimabe. Go realo go ra gore mediro ye mebotse yeo e thekgilwego ke melao ya setšo, e bohlokwa ka gobane e kgona go bopa motho gore a kgaogane le bošula. Ka gona go ka thwe, morero wa boitshwaro ka gare ga ditaba tša lerato o na le mohola wa go aga mekgwa ya go hloka bofokodi le ge e le ya bošaedi ya moanegwathwadi. Go ra gore boitshwaro bo lebane le phetogo ya moanegwa yo a ratago goba yo a ratwago, gore a kgone go aga lapa la gagwe ka lethabo leo le godišwago ke

dikokwane tše bjalo ka tlhompho ya melao le mekgwa ya setšo, lerato, potego, boikarabelo, kgotlelelo, bjalobjalo.

Ka go realo go ka thwe, mohuta wa kanegelorato le kanegeloboitshwaro, o bohlokwa gore o sekasekwe. Lebaka ke gore o nepiša mahlakore a mabedi ao a thulanago, gape a lebanego le maitshwaro a motho, e lego lehlakore la go loka le la go se loke. Ditiragalo tša go tšwa tseleng tša moanegwathwadi (e ka ba yo a ratago goba yo a ratwago), tšeo mmadi a palelwago ke go itswalanya le tšona, di tlo lebane le kotlo. Ka tsela yeo go ka thwe boitshwaro bja mohuta woo bja go se loke, bo godiša maatlakgogedi gore mmadi a rate go tseba pheletšo ya ditaba tšeo di nepišago morero wa lerato, e lego lenyalo. Kotlo ya moanegwa yoo, e thabiša mmadi ka gore e lebane le tshokologo ya moanegwathwadi ge a kgaogana le diphošo bophelong bja gagwe. Ka morago go latela kamogelo ya gagwe ge a boela a fetoga motho wa go loka go swana le peleng. Bangwadi ba dingwalo tša lerato tša Sepedi, le bona ba ngwadile ka ditaba tša lerato le tša boitshwaro sengwalong se tee, go swana le bangwadi ba: Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), Bosoma, *Tshehlana ya ka* (1990), Motuku, *Morweši* (1969), le Kekana, *Sesasedi sa katlego* (1990).

Go kgonthišiša bohlokwa bjoo bja morero wa lerato le wa boitshwaro sengwalong se tee, go ya go nyakišišwa padi ye ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), ka botlalo. Pele go dirwa seo, go tlo hlokomelwa diphatišišo tša bafatišiši ba bangwe, ke go re seo ba se hlalošitšego malebana le kanegelo yeo ya Tsebe.

3.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI

Padi ye ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), ga e ešo ya fetlekwa ka bophara bjalo ka mohuta wa kanegelorato le boitshwaro. Diphatišišong kua morago, go hweditšwe gore bao ba šetšego ba e sekasekile, ke ba babedi fela e lego, Groenewald (1993) le Lekganyane (1997). Maikemišetšo a Groenewald (1993: 25), a be a lebane le tlhopho ya dikanegelorato, e sego nyakišišo ye e tseneletšego ya padi ya *Noto-ya-Masogana* (1954). Tlhalošong

ya gagwe o bontšhitše ka boripana gore padi yeo ya Tsebe e na le thulaganyo ye e raraganego, e lego padirato le padithuto. Thuto yeo Groenewald a bolelago ka yona e gatelela mekgwa ye mebotse yeo Lesibana (molwantšhwa) a godišitšwego ka yona go tloga ka gae.

Lekganyane (1997: 4) o re thuto yeo ke boitshwaro. Ke ka fao ge a hlaloša tlhopho ya padi yeo ya Tsebe, a rego ke mohuta wa padiboitshwaro/lerato yeo e nepišago ditiragalo, e sego baanegwa le ge e le khuduego ya go iša fase (1997: 87). Gare ga merero ye mebedi ye, wa lerato le wa boitshwaro, Lekganyane o kgethile go fetleka lehlakore la ditaba tša boitshwaro ka botlalo. Ge a lebantšha maikemišetšo a gagwe le kanegelo yeo ya Tsebe, o re: '*Noto-ya-Masogana: Padi ya boitshwaro*'. Go ra gore kgopolo ye, boitshwaro, e nepiša sererwa sa lengwalonyakišišo la gagwe.

Ka fao phatišišo ye e tlo hlokomela merero yeo ye mebedi ya go fapana, e lego wa lerato le wa boitshwaro, ka ge e gatelela mohuta wo o bitšwago kanegelorato le kanegeloboitshwaro. Mohuteng woo, go tlo tsinkelwa ditaba tše di lebanego le diteng le thulaganyo ya padi ya *Noto-ya-Masogana* (Tsebe, 1954). Pele go ahlaahlwa diteng, go tlo bontšhwa ka boripana tlhalošo ya khutlotharo yeo e šetšego e boletšwe kua morago.

3.3.1 Tlhalošo ya khutlotharo ya lerato

Go ya go gatelelwa ditaba go ya ka fao di šetšego di hlalošitwe ka gona kua morago ge go fapantšhwa mohuta wa kanegelorato le wa kanegelo ka ga lerato. Diteng tša mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo tša lerato di a swana ka gobane di nepiša kamano gare ga monna le mosadi (baanegwathwadi). Ke go re, di theilwe godimo ga khutlotharo ya lerato. Seo se tiišwa ke Varga (1977: 72) le Mojalefa (1995: 10) ka gore khutlotharo ya lerato e bopilwe ka dielemente tše tharo, e lego (a) yo a ratago, (b) yo a ratwago le (c) mapheko ao a senyago lerato leo. Groenewald (1993: 27), Beckson le Ganz (1995: 237) le Lebaka (1999: 6) ba tlaleletša tlhalošo ya boVarga ka go re dielemente tšeo di kgethologanyago mohuta wa kanegelorato go mohuta wa kanegelo ka ga lerato ke (a) baratani, (b) go na le mathata ao a thibelago

lerato leo le (c) mathata ao a rarollwa, baratani ba a nyalana, ba phela ka lethabo. Diphapantšho tše di lebanego le mohuta wa kanegelo ka ga lerato di hlalošwa ke Seigneuret (1988: 804) ka go re ke (a) baratani, (b) baanegwa (mapheko) bao ba senyago lerato leo, le (c) thumo ya masetlapelo. Ka gona go ka thwe dielemente tše bohlokwa tšeo di fapantšhago kanegelorato ke **lethabo** goba **lenyalo** mafelelong a sengwalo, gomme tše di kgethologanyago kanegelo ka ga lerato ke **manyami** goba **masetlapelo** mafelelong a sengwalo. Dielemente tšeo tša khutlotharo ya lerato tšeo di tšweleditšwego ke boVarga, di ya go lebantšhwa le diteng tša magorwana goba mehuta ya kanegelorato ye: (a) kanegelorato le kanegeloboitshwaro (b) kanegelorato le kanegelotseka (c) kanegelorato le kanegelosetšo (d) kanegelorato le kanegelsemorafe le (e) kanegelorato fela

3.4 *NOTO-YA-MASOGANA* (TSEBE, 1954)

3.4.1 Diteng

Mo go diteng tša kanegelo ye ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), go ya go hlokomelwa kakaretšo ya ditaba tšeo di lebanego le khutlotharo ya lerato.

3.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato

Diteng tša padi ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), di bopilwe ka khutlotharo ya lerato ye: (a) yo a ratago (ke Lesibana), (b) yo a ratwago (ke Mamahlo) le (c) mapheko ao a lekago go senya lerato leo, e lego, Mpe, Tholo, Thema, Manthipe, Dikwata (Jimmie), Madlamini, Nora le Lešala). Tsebe o laodiša ka lerato le le tukago bogale gare ga baratani ba, Lesibana le Mamahlo. Lerato leo le thoma go bonagala ka morago ga ge Lesibana a fetša go aloga; a kwana le Mamahlo: Lesibana o botša Mamahlo gore o a mo rata, ebile o nyaka gore ba age motse. Seo se tiišwa ke polelo ya Lesibana, ge a botša Mamahlo mantšu a:

Mamahlo, ke go bileditše mo gore re tlo boledišana ka lerato la ka leo ke saleng ke go tsebiša lona ke sešo ka

ya komeng ... Ga go yo mongwe yo ke mo ratago go go feta... Ke nyaka gore o be mosadi wa ka, Mamahlo, wena o reng? [letl.8].

Mamahlo o amogetše lerato la Lesibana ka morago ga matšatšinyana. Yena a mmošša gore o swanetše go ya Makgoweng go ya go šomela tšhelete ya magadi. Ka morago ga kwano ya bona, Mamahlo a tsentšha Lesibana pheta ye tšhweu molaleng, e lego sešupo sa kgokaganyo le tiišetšo ya lerato la bona. Lerato leo la Lesibana le Mamahlo le ile la kgaogantšhwa ke mapheko a go fapafapana ao a ilego a ntšha Lesibana tseleng ya go loka, a fetoga motho yo mobe. Ka lebaka la gore lerato la gagwe le Mamahlo e be e le la nnete gape le le tlemagantšhitšwego ke modu wa mohlare wa motswiring, le ile la kgona go fenywa mapheko ka moka. Mafelelong Lesibana a laetša boitsholo, a sokologa ka morago ga kotlo, a amogelwa gape. Lesibana le Mamahlo ba ile ba boelana ka lethabo, gwa ba le lenyalo.

3.4.2 Thulaganyo

Mošomo wa mongwadi wa go rulaganya ditaba, o lemogwa ka kamano gare ga ditiragalo tša diteng le tša thulaganyo. Ka fao thulaganyo ya sengwalo sa Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), e tlo lebantšhwa le dikokwane tše nne tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto.

3.5 KALOTABA

Tlhalošo ya ditaba tša kalotaba pading ye ya *Noto-ya-Masogana* (1954), di ya go fetlekwa ka mokgwa wo:

- Kakaretšo ya diteng tša kalotaba
- Dielemente tše pedi fela tša kalotaba, e lego:
 - Baanegwa
 - Ditiragalo

3.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba

Ditaba tša kanegelo ye ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), di thoma ge Lesibana a tlogela bobjana, a eya komeng. Ka morago ga dikgwedi tše tharo ba aloga, Lesibana a hlapa letsoku. Morago ga dibeke tše pedi, a ipona gore ke monna. O romile Tokwane go Mamahlo, ba gahlana ka fase ga mohlare wa motswiring ka ditaba tša lerato. Mamahlo o ganne go amogela lerato la Lesibana, ba arogana ba kgopišane. Lesibana o boetše a gahlana gape le Mamahlo ka ditaba tša lerato, Mamahlo a dumela lerato la Lesibana. Mamahlo o kwane le Lesibana gore a ye go ngwadiša go ya Makgoweng, go ya go šomela tšhelete ya dikgomo tša magadi. Pele Lesibana a eya Makgoweng, Mosadinyana o mmošša gore ge a fihla Makgoweng, a botše Dikwata gore o sa mo letile. Taba yeo e tšhoša Mamahlo, le yena o kgopela Lesibana gore a se mo lebale go etša Dikwata ge a hlanogetše Mosadinyana. Lesibana o tshepišitše Mamahlo gore yena a ka se tsoge a mo lebetše ka ntle ga ge yena, Mamahlo, a ka mo lebala. Gona moo go lemogwa mathomo a thulano ka gore Lesibana o bolela ditshepišo tšeo a ka se di phethagatšego.

3.5.2 Baanegwa

Tsebe o bula dikgoro tša kanegelo ya *Noto-ya-Masogana* (1954) ka go nepiša baanegwathwadi ba bohlokwa, e lego Lesibana le Mamahlo. Mmadi o thoma go ikgweranya le bona ka ge a kganyoga gore ba age motse. Baratani bao ba kgaogantšhwa ke phetogo ya Lesibana ge a fihla Gauteng. Seo se ra gore o fetotše maitshwaro a gagwe a setho, go swana le setšo le ditumelo tša segagabo tšeo a godišitwego ka tšona; a ipha bophelo bjo bo sa lokago bja Makgoweng. Gona mo Makgoweng, Lesibana o thušwa ke mapheko a go fapana gore a dire diphošo, a lebale ditshepišo tšeo a di dirilego go Mamahlo. Ka morago o a itshola, a otlwa, a buša a amogelwa. Mafelelong a boelana le Mamahlo ka lethabo, gwa ba lenyalo. Phetogo yeo ya Lesibana, e emela lehlakore la go loka le ge e le la go se loke mola Mamahlo yena a emela go loka. Ge dimelo tša bona di hlalošwa, di tlo lebantšhwa fela le lehlakore le tee, e lego le lebotse.

Lehlakore le le lebanego le bošaedi, lona le tlo tsinkelwa ka botlalo ge go hlalošwa ditiragalo ka gobane go swanetše gore go nepišwe phetogo ya boitshwaro bja Lesibana. Ka fao dimelo tša baanegwa di ya go tšweletšwa ka mokgwa wo:

- Yo a ratago: **Lesibana**
- Yo a ratwago: **Mamahlo**
- Mapheko ao a senyago lerato leo: **Boitshwaro**

- **Yo a ratago: Lesibana**

Lesibana ke moanegwahlaedi yo a hlalošwago ke Beckson le Ganz (1961: 71), ka go re:

An advantage of flat characters is that they are immediately recognizable. To the writer, they are convenient, for he may move them about without concerning himself with their development. To the reader, they are easy to remember later.

Bona ba gatelela semelo sa moanegwahlaedi seo se hlaolwago ke mongwadi ka ditiro tša gagwe. Go ra gore mekgwa ya Lesibana ye e lokilego le yeo e sa lokago, mmadi a ka se e le bale ka pela ka gore o itswalanya le yena, o nyaka ge a sokologa. Boitshwaro bja Lesibana bja go hloka bosodi bo godišwa ke gore ke motho yo a nago le tlhompho, botshepegi, kgotlelelo, mafolofolo, lerato, bjalobjalo. Tlhompho ya Lesibana e lemogwa ka go se fetolane le tatagwe ge a bolela le yena ka taba ya gore o swanetše go ya komeng. Go ya ga Lesibana komeng, go tiiša gore o fapana le bašemane bao ba dulago kgorong ka gore yena o hlompha melao ya setšo. Go ra gore o fetile legatong la bobjana, o tsene legatong la bosogana ka ge bjale a nyaka go gahlana le Mamahlo ka ditaba tša lerato.

Mathomong kgano ya Mamahlo ya lerato la Lesibana, e dirile gore ba arogane ba kgopišane. Kgotlelelo ya Lesibana ka lebaka la ge a rata

Mamahlo, ya mo gapeletša go gahlana gape le Mamahlo ka nokeng; ba kwana ka tša lerato. Lethabo la hlohleletša Lesibana gore a tshepiše Mamahlo gore o tlo ya Makgoweng go ya go šomela tšhelete ya magadi, gomme o tlo boa a mmeka. Ge a fihla mošomong kua moepong wa Crown Mines, Gauteng, Lesibana o laeditše gore ga se sebedu; a šoma ka maatla le mafolofolo a lebeletše ditlhologelo tša gagwe go Mamahlo. Mafolofolo a gagwe a dirile gore a hlatlošwe mošomong bjalo ka mošomedi wa potego. Tshokologo ya gagwe ge a le kgolegong e kgonthišiša gore o rata Mamahlo, gape o nyaka go phethagatša diphegelelo tša gagwe, a mo goroše. Ge a etšwa kgolegong, o lebile gape kua Lekgoweng leo a bego a le šomela. Potego ya gagwe go Mamahlo e bonagala ge a šoma ka maatla, a oketša tšhelete ya go ya gae; a reka le phahlo, ye nngwe a e romela gae. Lesibana o fihlile gae, a amogelwa ka lethabo; a nyala Mamahlo. Ke ka fao mmadi a ikgweranyago le boitshwaro bjo bobotse bjoo bja Lesibana ka ge a kwešiša gore o tlo aga lapa le Mamahlo ka lerato le lethabo.

- **Yo a ratwago: Mamahlo**

Tsebe o hlaloša bobotse bja Mamahlo ka go hlaela, ge a re:

Mosetsana o be a bopilwe. E be e le yo majakane a rego ‘mmopi’ o be a iketletše yena gomme a ntšha bothakga le tsebo ya gagwe ka moka. E be e se yo mosese, o be a sa nona, o be a lekanetše, thwagadima e eme ka maoto ... [letl.8].

Go ra gore ke moanegwa yo mobotse kudu. Botsana bjoo ke bjona bjo bo gapilego pelo ya Lesibana pele a eya komeng. Ge Lesibana a etšwa komeng, a fahlwa gape ke botse bjoo bja Mamahlo gore a palelwe ke go bona makgerebe a mangwe mo motseng. Mamahlo ke moanegwa yo a sa golego le kanegelo ka gobane ga a fetoge. Mediro ya gagwe ya go loka e bonagala go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo. Semelo sa gagwe sa go hlaela se tšweletšwa ke gore ke motho wa tlhompho, wa lerato, wa go ba le tebalelo, kgotlelelo, botshepegi, o rata khutšo, bjalobjalo.

Tlhompho ya Mamahlo go batswadi ba gagwe e bonagala ge a ba fihlela lerato la gagwe le Lesibana. Sephiri seo se kgonthišiša gore o hlompha melao le mekgwa ya setšo ya bogologolo, ka gobane ba gaboLesibana ga ba ešo ba mo nyala. Ke ka fao a gahlana go Lesibana kua mohlareng wa motswiring le ka nokeng, a sa mo tliše ka gae pele ga batswadi ba gagwe. Ke motho wa lerato gape o rata khutšo. Taba yeo e šitlelwa ke polelo ya gagwe ye botse ka nako yeo Lesibana a bego a nyaka go mmetha ge a gahlana le yena ka nokeng. Ka boikokobetšo a kgopela tshwarelo go Lesibana, morago ba kwana ka ditaba tša lerato. Botshepegi bja gagwe go lerato la Lesibana, bo lemogwa ge a kgonne go kgotlelela go dula lebaka le letelele a se na lesogana, ge Lesibana a ile bokgolwa. Mabaka a mohuta woo ga se a fetola mekgwa ya gagwe go fihlela a lokollwa ke batswadi ba Lesibana gore a nyake monna yo a tlogo mo nyala. Le ge Mamahlo a ile a kwana le Lešala ka ditaba tša lerato, o ile a mo lemoša gore yena o sa rata Lesibana. Ke ka moo a ilego a tšhabela Lešala ge Lesibana a boa Makgoweng. O laeditše lerato la kgonthe go Lesibana ka go mo amogela ka lethabo. A mo lebelela ge a ile a mo hlanogela, ba aga motse. Mmadi o itswalanya le mekgwa ya Mamahlo ka gobane e hloka bosodi.

- **Mapheko ao a ganetšago lerato: Boitshwaro**

Lepheko le legolo leo le lekago go thibela lerato la Lesibana le Mamahlo ke boitshwaro bja Lesibana bjo bo fetogilego ge a fihla Makgoweng. Yena o fetotše maitshwaro a gagwe a mabotse, ao a godišitšwego ka ona go tloga ka gae, a ipha bophelo bjo bo sa lokago bja Gauteng. Mekgwa ya bošaedi ya Lesibana e thekgwa ke baanegwa ba, Mpe, Tholo, Thema, Manthipe, Madlamini, Dikwata (Jimmie), Nora le Lešala. Mapheko ao a bohlokwa, ka gobane a godiša phišegelo ya mmadi gore a balele pele ka ge a rata go bona phetogo ya Lesibana. Bohlokwa bja mapheko ao, bo tlo tsinkelwa ka botlalo ge go hlalošwa ditiragalo tšeo di bopilego kanegelo ya *Noto-ya-Masogana* (1954).

3.6 TŠWETŠOPELE

Kamano gare ga ditiragalo tša kalotaba le tšeo di rulagantšwego mo go tšwetšopele, e godišwa ke mahuto ao a bofšago mo tiragalong ye nngwe le ye nngwe, yeo e bonagalago mo go *Noto-ya-Masogana* (1954).

Tšwetšopele ya padi yeo ya Tsebe, e ya go hlokomelwa ka go latela lenaneo le:

- Kakaretso ya diteng tša tšwetšopele
- Ditiragalo

3.6.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele

Tšwetšopele ya ditaba tša padi yeo ya Tsebe, e lemogwa ge Lesibana a laelana le Mamahlo kua seteišeneng pele a eya Makgoweng. Ge ba le fao, o tshepiša Mamahlo gore o ya go šomela tšhelete ya dikgomo tša magadi gore a mo goroše. Yena o gorogile gabotse Gauteng, a hwetša mošomo meepong ya Crown Mines. Mekgwa ya Lesibana ye mebotse yeo a tlogilego ka yona mo gae, e senywa ke ge a thoma go tlwaela bophelo bja Gauteng, a gwerana le mapheko a go fapafapana ao a ilego a mo thuša gore a tšwe tseleng, a lebale Mamahlo. Dithulano tša go latelana gare ga Lesibana le mapheko ao, di paletšwe ke go mo sokolla gore a boele gae go moratiwa wa gagwe, Mamahlo, go fihlela a swarwa a išwa kgolegong. Ka kgolegong a thoma go itshola go mediro ka moka ye bošula yeo a e dirilego, ya go mo lebatša tshepišo ye a e boditšego Mamahlo pele a eya Makgoweng, gomme a sokologa. O tšwele kgolegong, a boela gae e le motho wa go loka, a amogelwa gape ke batswadi ba gagwe, batswadi ba Mamahlo le Mamahlo ka nama.

3.6.2 Ditiragalo

Mo go *Noto-ya-Masogana* (1954), thulanokgolo e gare ga dikgopolo tša 'botse' le 'bohe' (Marggraff, 1994: 14). Yona e bonagala gare ga mahlakore a mabedi a go fapana, e lego lehlakore la go loka le lehlakore la go se loke. Thulano ya padi yeo ya Tsebe, e arogantšwe ka dikarolo tše pedi tšeo di nago le (a) **dihloa tše pedi** le (b) **ditlemollo tša lehuto tše pedi**. Thulano ya mathomo e godišwa ke ge Lesibana a šitwa ke go phethagatša tshepišo yeo a e dirilego go Mamahlo ya gore o tlo boa a mmeka. Go ra gore thulano yeo e emelwa ke maitshwaro a go loka le ge e le a go se loke a Lesibana, le mediro ya go hloka bosodi ya Mamahlo. Tiragalo ye nngwe le ye nngwe ya bošaedi ya Lesibana e latelwa ke kotlo yeo mmadi a itswalanyago le yona ka ge a tseba gore e tlo tliša tshokologo le kamogelo tša Lesibana, ka morago gwa ba le lenyalo. Thulano ya bobedi e tšweletšwa ke ditaba tše botse le ge e le tše mpe tša Lešala. Ke go re, mediro ye bošula ya Lešala e emela go se loke, mola ya Lesibana ye mebotse, yona e emela go loka. Ke ka fao go thwego, *Noto-ya-Masogana* (1954), ke mohuta wa kanegelorato le kanegeloboitshwaro ka gobane lerato gare ga Lesibana le Mamahlo le ganetšwa ke maitshwaro a mabe a Lesibana ge a fihla Gauteng, go swana le go ipha madila, go ratana le Nora, bjalojalo. Thulano ya padi yeo ya Tsebe e bohlokwa ka gore e godiša phišegelo ya mmadi gore moko wa ditaba wo o nepišago lenyalo, o tle o tšwelele gabotse.

Ge go akaretšwa go ka thwe, maatlakgogedi a kanegelo ye ya Tsebe, a laolwa ke dikokwane tše tharo tšeo di lebanego le boitshwaro bja Lesibana bja go se loke, e lego (a) **go oba molato**, (b) **go kgalwa** goba **go otlwa** le (c) **go itshola** goba **go amogelwa**.

3.6.2.1 Go godiša maatlakgogedi: Boitshwaro

- **Phetogo ya bophelo bja Lesibana**

Tsebe o gatelela mediro ya Lesibana yeo e tlogo direga ka ditiragalo tše pedi tše: (a) tshepišo ya Lesibana yeo a e dirago go Mamahlo ya gore a ka se mo

hlanogele le (b) taelano ya Lesibana le Mamahlo ge ba le kua seteišeneng pele Lesibana a eya Makgoweng. Gona moo Mosadinyana o kgopela Lesibana gore ge a ka gahlana le Dikwata, a mmotše gore o sa mo letile. Lesibana bjalo ka Dikwata, o tlo lebala tshepišo ya gagwe yeo a e boditšego Mamahlo, gape le Mamahlo go swana le Mosadinyana o tlo tlogelwa nyanyeng. Phetogo ya Lesibana e godišwa ke lebaka la go itlwaetša tikologo ya Gauteng le go rata go phela bjalo ka batho ba Makgoweng. Phetogo yeo e tšweletša diphošo tša gagwe tša go latelana, tšeo di fetanago ka maatla.

Tiragalo ya mathomo ya go se loke e lebane le molato. Wona o lemogwa ka nako yeo Lemeko a bego a išitše Lesibana ntlong ya balwetši go ya go alafiša maphone diatleng. Gona moo Lesibana o kganyoga yo mongwe wa baoki, o botša Lemeko ka botse bja lekgarebe leo, le gore o a le rata. Ge ba le tseleng ya go boela kompong mo ba dulago gona, Lemeko a kgala Lesibana ka gore a se sa hlole a bušeletša taba ya mohuta woo, ka gore ge e ka tsebega, e ka ba tsenya mathateng. Kotlo ya Lesibana e tlišwa ke ge a solwa ke motho wa go hloka bofokodi, Lemeko. Yena a thoma go itshola ge a gopola ditlhologelo tša gagwe go Mamahlo, a amogelwa gape. Mmadi le yena o a mo amogela ka gore kotlo yeo e tlo lokiša bošaedi bja gagwe, a kgona go aga motse le Mamahlo.

Go itlwaetša ga Lesibana ga bophelo bja Makgoweng, go lebane le molato wa go feta wa pele ka maatla. Phetogo ya Lesibana e bonagala ge a reka diaparo le dilo tše di hlokago mohola bjalo ka peipe le motšoko. Ke go re, diaparo tša go swana le khuse ya lephephe le masantase le motšoko wo o bitšwago '*Mine Captain*' (letl. 33), di gatelela gore bjale Lesibana o fetogile, o swana le batho ba Makgoweng. Ka ntle le phetogo yeo, Tsebe o godiša molato wa Lesibana ka go mo kopanya le bagwera ba go se loke, e lego Mpe, Thema le Tholo.

Maatla a **molato wa bobedi** a godišwa ke ge Lesibana a sepela le boMpe go ya go nwa bjala bjo bo bitšwago '*Barberton*' kua ntotomeng ya moepo. Kotlo ya molato woo e tlišwa ke ge boLesibana ba sepela ba thetšwa, ba wela fase, gape le go se fetše go itheta maina (letl. 35). Kotlo ye kgolo ya molato woo

ke papalase ge boLesibana ba palelwa ke go šoma ka letšatši le le latelago, ba opša ke dihlogo le go konega ditho. Lemeko o ile a kgala Lesibana ka go mo lemoša phošo ya go nwa bjala, ka gobane e ka mo lebatša moratiwa wa gagwe, Mamahlo. Lesibana a laetša boitsholo, a amogelwa gape. Mmadi o ikgweranya le kotlo yeo ya Lesibana ka gore e tlo kgona go mo sokolla.

Bogolo bja molato woo wa bobedi bo tšwetšwa pele ke ge Lesibana a tšhabela mogwera wa gagwe wa go loka, Lemeko. Yena a sepela gape le boMpe go ya go nwa bjala motsaneng wa kgauswi wa Bathobaso, wo o bitšwago Fidase ‘Vrededorp’ (letl. 35). Ditšhila tša motse woo, di emela bobedi bja Lesibana bjo a bo tletšego moo, e lego bja go nwa bjala ka lapeng la ga Manthipe.

Maatla a **molato wa boraro** a godišwa ke phetogo ya Lesibana, yeo e diragalago lefelong la go se loke Fidase, ga Manthipe; gape le kamano ya gagwe le moanegwa wa go ba le mafokodi, e lego Manthipe. Molato wa Lesibana o lebane le go nwa bjala bja Skomvana yena le boMpe, ba fetša ka go nwa ‘Brandy’ (letl. 38). Tiragalo ya go segiša e lemogwa ge Lesibana a raga galase ya bjala ka diatleng tša Tholo ka nako yeo a bego a e iša molomong. Bohlokwa bja tiragalo yeo bo godišwa ke go re bo tšweletša boitshwaro bjo bošoro bja Lesibana molaleng.

Kotlo ya Lesibana e bonagala ge ba le tseleng ya go boela gae ge a kgalwa ke motho wa go se loke, Thema. Yena o be a nyefola Lesibana le go mo tlontlola ka go mmošša gore Mamahlo ga se a mo swanela. Mantšu a Thema a kgobošo a godiša kotlo ka ge a kweša Lesibana bohloko ge a gopola tshepišo yeo a e dirilego go Mamahlo. Yena o ile a itshola go molato wo a o obilego, a lebalelwa. Mmadi o thabela kotlo yeo ka gore e tlo gopotša Lesibana ditlhogelo tša gagwe.

Go ineela ga bophelo bja Gauteng ga Lesibana, go dira gore melato ya gagwe e golele pele. Maatlakgogedi a **tiragalo ya bone** a nontšhwa ke melato ya Lesibana yeo e lebanego le (a) boikgodišo bja gagwe le (b) leeto la gagwe la go ya Fidase. Lesibana o laetša boikgantšho ka go itheta ka diaparo tše botse

tšeo a di aperego, gomme a botša boTholo gore ga ba natšo. Bogolo bja leeto la gagwe bo godišwa ke ge a sepela a nmoši go ya go nwa bjala kua Fidase; a palelwa ke go hwetša lapa la ga Manthipe. Maatla a molato woo a gatelelwa ke ge a nyatša dihlogwana le dingathana tša nku, gape le go gahlana le moanegwa yo mongwe wa mafokodi, e lego Madlamini. Yena o mo iša lapeng la gagwe, a mo fa dijo le dino. Boikgodišo bja Lesibana bo išitšwe fase ke ge a šitwa ke go lefa Madlamini ponto. Yena a mo lefela ka bonnyane bjo a bego a bo swere ka morabeng wa gagwe. Ka pefelo Madlamini a ntšha thipa ye kgolo yeo ka yona a bego a re o bolaya Lesibana ka yona. Tiragalo yeo ke ye šoro, eupša Tsebe o segiša babadi ka go tšweletša Lesibana a lekeletše lefastereng, a wela ka mafuri, a tšhaba.

Kotlo ya Lesibana e lemogwa ge a fošwa ka ditena mokokotlong, se sengwe sa mo ntšha madi hlogong. Ge a fihla kompong, o segilwe pele ke Tholo ge a bona a rurugile ka thoko ye nngwe ya sefahlego, a tšhošwa ke madi hlogong. Thema yena ge a bona kgobalo yeo ya Lesibana, a mo nyefola ka go mo gopotša Mamahlo. Lesibana o bontšhitše boitsholo ka go ikana gore a ka se hlwe a gata leoto la gagwe kua Fidase, a lebalelwa. Mmadi o šokela Lesibana, mola ka thokong ye nngwe a thabišwa ke kotlo yeo ya gagwe ka ge a tseba gore e tlo mo tlemaganya le Mamahlo.

Tsebe o hlagiša tiragalo ya mafelelo yeo e fetago tše nne tša pele ka bošaedi, e lego **tiragalo ya bohloano**. Maatlakgogedi a tiragalo yeo a godišwa ke ge Lesibana (a) a gahlana le Jimmie, (b) a duma Jimmie le, (c) a ratana le Nora. Mathomong a ditaba tša padi ye ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), go bontšhitšwe Dikwata, yo a bego a lebetše moratiwa wa gagwe, Mosadinyana, gore o emela Lesibana yo a tlogo hlanogela Mamahlo. Lehono šo, Lesibana, o gahlana le Dikwata yo a fetotšego leina, a ipitšago ka leina la Jimmie, le yena ga a sa boela gae go Mamahlo. Phetogo yeo ya leina e bohlokwa ka gobane e kgonthišiša phetogo ya Lesibana ka go široga. Maatla a molato wa Lesibana a godišwa ke ge bjale a duma le go latela bophelo bja moanegwa wa go se loke, Jimmie. Go ra gore Lesibana o gapilwe maikutlo ke bophelo le diaparo tša Jimmie, a rata go sepela mohlaleng wa gagwe. Lesibana o tlogetše go šoma meepong, a sepela le Jimmie. O ile a hwetša mošomo ka

serapaneng sa ntlong ya Makgowa, kua Rosebank. Ge a le fao, Jimmie a mo ruta maano a go hwetša tšhelete.

Bogolo bja molato woo wa Lesibana bo tšwetšwa pele ke ge a raloka mataese le dipere. Ka morago a gahlana le lekgarebe leo le bitšwago Nora, a ratana le lona. Phišegelo ya mmadi e loutšwa ke go se tsebe gore Lesibana o tlo nyala Mamahlo goba Nora. Bothata bo hlolwa ke ge Nora a tšhaba ka phahlo le diaparo tša Lesibana, gomme Lesibana a palelwa ke go mo hwetša.

Kotlo ya Lesibana e bonagala ge a swarwa ke maphodisa ba re ke lehodu. Go išwa kgolegong ga Lesibana ke kotlo ya mafelelo yeo e fetago dikotlo tša pele ka maatla. Ka lebaka leo, go kgonthišiša gore ke yona yeo e tlogo fetošā Lesibana gore a amogelwe. Ge a le kgolegong Lesibana o lorile a bona bobotse bja Mamahlo bo feta mabotse ka moka ao a bego a a tseba mo Gauteng (letl. 64), a laetša boitsholo, a lebalelwa. Mmadi o itswalanya le yena ge a boela gae go Mamahlo e le motho wa go hloka diphošo go swana le pele ge a tloga gae, a eya Makgoweng.

- **Mapheko a go fapafapana**

Phetogo ya bophelo bja Lesibana ge a fihla mo Gauteng, e thekgwa ke mapheko a go fapana gore a le bale tshepišo yeo a e dirilego go Mamahlo. Yena o mmoditše gore o ya go šomela tšhelete ya dikgomo tša magadi, o tlo boa a mo goroša. Mapheko ao a thekgago boitshwaro bja bošaedi bja Lesibana, ke baanegwa ba go etša, Tholo, Thema, Manthipe, Madlamini, Dikwata (Jimmie), Nora le Lešala.

- **Mpe, Tholo le Thema**

Lesibana ge a fihla Gauteng, e be e le motho wa mekgwa ye mebotse, a sa tsebe go nwa bjala. Kamano ya gagwe le batho ba mafokodi, e lego Mpe, Tholo le Thema, e dira gore a tšhabele Lemeko, yo e lego letswalo la gagwe. Taba yeo e tšweletša **molato wa boselela** wo o fetago melato ya Lesibana ka maatla. Bogolo bja molato wo bo tiišwa ke gore Mpe le Thema ke kgale ba

šoma mekoting. Bona ba setše ba tseba le mediro ya batho ba fao ya go ithabiša ka bjala, mola Tholo yena a tsebana le Lesibana go tloga gae. Go realo go ra gore ke bagwera bao ba bego ba swanetše go bontšha Lesibana tsela ya kgonthe, bjale bona ba mo thuša go dira diphošo. Molato wa bona wo mogolo ke wa go iša Lesibana ntotomeng ya moepo go ya go nwa bjala bja ‘*Barberton*’. Kotlo ya molato woo, e lemogwa ge ba sepela ba thetšwa, ba ewa, le go se fetše go itheta maina. Kotlo ye e fetago yeo ka maatla, e bonagala ka letšatši le le latelago, ge ba theogela mošomong, ba opiwa ke dihlogo ba konegile ditho: ba swerwe ke ‘papalase’ (letl. 35).

Maatlakgogedi a molato wo wa boselela, a godišwa ke mediro ye mebe ya Lesibana ge a raga galase ya bjala ka diatleng tša Tholo ka nako yeo a bego a e bea molomong. Tholo o ile a dutla madi, Lesibana yena a nyaka go lwa le bona ka moka. Ge ba boela kompong, mongwadi o bontšha kotlo ya Lesibana ge a kgalwa ke motho wa go ba le mafokodi, wa go mo nyatša, e lego Thema. Mmadi o thabela kgalo ya Thema go Lesibana ya go mo goboša le go mo tlontlolla ka go mmapetša le Mamahlo pele ga boMpe.

▪ **Manthipe**

Manthipe ke mosadi yo a tswalanego le batswadi ba Lesibana kua gae. Lapa la gagwe mo Fidase, le phela le dišitšwe ke maphodisa ka gobane ga ba nyake a rekišetša batho mabjala a bogale a go swana le ‘*Barberton, Hops, Kill me quick*’, bjalobjalo (letl. 36). Maatlakgogedi a **molato wa bošupa** a lemogwa ge a thuša go oketša diphošo tša Lesibana ka go mo dumediša gotee le boTholo ka sekala sa bjala bja ‘*Sekomvana*’. Lefelo la Manthipe le emela go se loke ka gore bjala bo na le bošaedi bja go lebatša Lesibana ditlhologelo tša gagwe. Bogolo bja molato wo bo godišwa ke gore Tholo le Manthipe ba nontšha kwano gare ga molato wa boselela le wa bošupa. Manthipe bjalo ka motho yo mogolo, yo e bilego a tswalane le Lesibana, o paletšwe ke go mo thuša ka dikeletšo tše dibotse tšeo di bego di ka aga lerato la gagwe le Mamahlo.

▪ **Madlamini**

Madlamini ke mosadi yo le yena a rekišago bjala le dijo ka ntlong ya gagwe mo Fidase. Legae la gagwe le fapana le la Manthipe ka gore la gagwe ke la khutšo: batho ba nwa bjala ka go lokologa ba sa tšhabe maphodisa. Maatlakgogedi a **molato wa seswai** a bonagala ge Lesibana a fetša go ja le go nwa bjala. Go thatafa ga ditaba tša molato wo, go tiišwa ke Madlamini ge a nyaka gore Lesibana a mo lefe ponto godimo ga dilo tšeo a di llogo. Bošoro bja Madlamini bo lemogwa ge a bolela le Lesibana ka bogale gore yena ga a raloke, o nyaka ponto ya gagwe, e sego bjalo o tla mo ntšha kotsi (letl. 43). Go ra gore yena ga a rate go tseba gore Lesibana o swanetše go bea tšhelete ya go beka Mamahlo. Seo a se nyakago ke gore a lefe dilo tšeo di hlokago mohola go swana le bjala. Maatla a molato woo a godišwa ke ge Madlamini a ntšhetša Lesibana thipa ye bogale. O ile a mo tshepiša go mmolaya ka lebaka la ge a šitwa ke go lefa tšhelete ye e lekanego. Tiragalo ye ya go ntšha thipa ke ye šoro, yeo e fapanago le lefelo le lebotse la Madlamini moo go dulwago ka boiketlo. Seo se kgonthišiša gore ke motho yo mobe, yo a nyakago go fediša bophelo bja Lesibana gore lenyalo la gagwe le Mamahlo le se atlege.

▪ **Dikwata (Jimmie)**

Dikwata ke lesogana leo le tlogetšego lekgarebe la gagwe, Mosadinyana, nyanyeng; a iphešoša phaga ya Gauteng. Lehono o gahlana le Lesibana a fetotše leina, a ipitša Jimmie mo Gauteng. Phetogo yeo ya leina la Dikwata le ya bophelo bja gagwe, e tšweletša **molato wa senyane**, wo o fetago ya pele ka maatla. Bogolo bja molato woo bo godišwa ke gore mathomong go hlalošitšwe gore Dikwata le Mosadinyana ba emela lerato la Lesibana le Mamahlo. Ke go re, baanegwathwadi bao mmadi a itswalanyago le bona. Bošula bja Jimmie bo lemogwa ge a hlohleletša Lesibana gore a dire diphošo tše bjalo ka (a) gore a hlanogele Mamahlo gomme a gane go boela gae ka nako yeo e bego e mo swanetše le (b) go raloka mataese le dipere ka nepo ya go dira tšhelete ye ntši ka nako ye nnyane. Mabošaedi ao a Lesibana a swana le a Dikwata ge a itebaditše Mosadinyana kua gae. Go ra gore bobbe bja Dikwata bo thekga karoganyo ya Lesibana le Mamahlo gore go se be le lenyalo.

▪ **Nora**

Nora ke tshelana ya Bakgatla (letl. 59) mo Gauteng, yoo a gapilego maikutlo a lerato a Lesibana. Lerato la bona le tšweletša **molato wa lesome** wo o se nago maatla. Maatlakgogedi a molato wo, a išwa fase ke lebaka la gore Nora le Lesibana ke baratani ba go ba le mafokodi. Ka fao thulano gare ga bona e hloka maatla. Go hlokega fao ga thulano, go tiiša taba ya gore bjale ditaba tša padi ye ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954), di lebile sehloeng. Gape go kgonthišiša gore lerato leo la Nora le Lesibana ke la bofora ka gobane le theilwe godimo ga mekgwa ya bona ya bomenemene. Taba yeo ya boradia e fahlelwa ke ge Lesibana a swariša Nora tšhelete ye e ka bago makgolo a mabedi a diponto, ao a bego a tlo mo thuša go mo nyala. Kgopolo ye ya Lesibana ya go rata go nyala Nora, e tiiša gore o lebetše moratiwa wa gagwe, Mamahlo, kua gae. Mmadi o kwešwa bohloko ke maikemišetšo ao a Lesibana a go rata go nyala Nora. Ke ka lebaka leo a thabišwago ke bošoro bja Nora bja go tšhabela Lesibana ka tšhelete yeo a bego a mo swarišitše yona gotee le dithoto ka moka.

Tsebe o raragantšha ditaba tša kanegelo yeo ya gagwe ka go hlagiša lesogana la go hloka bosodi, e lego Lešala gore a tle a bapetšwe le Lesibana. Ka gona go ka thwe, Lešala ke lepheko le legolo leo le tsošago maatlakgogedi ao a bego a wišitšwe ke thulano gare ga Nora le Lesibana. Tharano yeo ya ditaba ke thulaganyothuši ka gore e lebane le ditaba tše mpsha tše bjalo ka, (a) go lokollwa ga Mamahlo le (b) go tsena ga Lešala ka gare ga lerato la Lesibana le Mamahlo.

Phišegelo ya mmadi e katološwa ke go se tsebe gore go ya go diragalang ka Lešala ge Mamahlo a nyalwa ke Lesibana. Ka go realo go ka thwe, bohlokwa bja thulaganyothuši yeo bo tlo tsinkelwa ka go lebantšhwa gape le dikokwane tše nne tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto.

3.6.3 Kalotaba

Karolo ye ya ditaba tša kalotaba, e nepišwa ke thulano ya bobedi yeo e bontšhitšwego gore e lebane le mekgwa ya Lešala ya go loka le ge e le ya go se loke. Mekgwa yeo e tlo thulana le boitshwaro bja Lesibana bjo bo fetogilego, e lego bjo bobotse ge a fihla gae. Thulano yeo e bohlokwa ka gobane e tlo nepiša ditiragalo e sego baanegwa.

3.6.4 Tšwetšopele

Ditiragalo tša karolo ye, di tšwetšwa pele ke polelo ya tatago Lesibana, Malose, ge a botša batswadi ba Mamahlo, ba ga Kadija, gore Mamahlo o dumeletšwe gore a ka ikhweletša lesogana leo le tlogo mo nyala. Go lokollwa moo ga Mamahlo, go raragantšha ditaba. Bothata bo hlolwa ke gore le ge Mamahlo a amogetše go nyalwa ke Lešala, yena ka pelong ya gagwe o sa rata Lesibana. Thulano ya karolo ye, e gare ga **bothakga** le **bošaedi**. Seo se ra gore mediro ye mebotse le ge e le ye mebe ya Lešala, e tlo bapetšwa le ya Lesibana. Thulano yeo e na le mohola wa go godiša maatlakgogedi gore moko wa ditaba wo o lebanego le poelano ya lethabo ya Lesibana le Mamahlo, o tle o felele ka lethabo (lenyalo).

▪ Lepheko: Lešala

Tsebe o tšweletša Lešala bjalo ka lepheko le legolo la mafelelo leo le lekago go thibela lerato gare ga Lesibana le Mamahlo. Lešala, o no swana le Mamahlo, ke lesogana la go hloka mafokodi. Thulano gare ga bona e ka se be bogale ka gore ka moka ke batho ba go loka. Maatlakgogedi a godišwa ke thulano gare ga Lešala le Lesibana. Lešala ge a bapetšwa le Lesibana, le yena o tshepiša Mamahlo gore o ya Makgoweng go ya go šomela tšhelete ya dikgomo tša magadi gore a kgone go mo goroša. Tshepišo yeo ya Lešala e nyamiša Mamahlo ka gobane e swana le ya Lesibana yeo a bego a mmoditše yona pele a eya Makgoweng. Lešala o phadile Lesibana ka gore yena kua Makgoweng ga a na diphošo, ebile o boa gae ka nako ye e swanetšego.

3.7 SEHLOA LE TLEMOLLO YA LEHUTO

Go tlo lemogwa gore *Noto-ya-Masogana* (1954) e arogantšwe ka dihloa tše pedi, le ditlemollahuto tše pedi. Go ya go thongwa ka tlhalošo ya ditaba tše di lebanego le sehloa I le tlemollo ya lehuto I. Ka morago gwa latela sehloa II le tlemollo ya lehuto II.

3.7.1 Sehloa sa thulano I

Sehloa sa thulano ye se lebane le kotlo ya mafelelo ye šoro ya Lesibana. Kotlo yeo e bonagala ge Lesibana a šitwa ke go hwetša Nora mo a bego a laeditšwe gona, a swarišwa ke Lekgowa la motse woo. Yena o pharilwe molato wa gore ke lehodu; a išwa kgolegong. Ge Lesibana a le ka kgolegong, o laeditše boitsholo go mediro ka moka yeo a e dirilego mo Makgoweng, a buša a amogelwa gape. O boetše a fetoga gape motho wa go loka go swana le mathomong ge a tloga gae a eya Gauteng. Yena o dutše ka kgolegong lebaka la dikgwedi tše tharo.

3.7.2 Tlemollo ya lehuto I

Tlemollo ya lehuto gantši e gatelela go hlokega ga maatlakgogedi, moo ditaba di fihlago seremong. Pading yeo ya Tsebe, tlemollo ya lehuto I, e lebane le maatlakgogedi. Mmadi o tseba gore Lesibana o swanetše go nyala Mamahlo ka gobane ke baratani bao a thomilego go ikgweranya le bona go tloga mathomong a kanegelo. Bothata ke gore Lešala o boile Makgoweng, le yena o rata go nyala Mamahlo. Ditaba tšeo tša masogana a mabedi di gakantšha mmadi. Lebaka ke ge a tsebe gore di tlo felela bjang, ka ntle le gore Tsebe a diriše Lešala diphošo tšeo di tlogo gapeletša mmadi gore a mo nyatše. Phetogo ya Lesibana ge a etšwa kgolegong, e gatelela gore morero wa boitshwaro o bohlokwa ditabeng tša lerato, ka gobane lehono Lesibana o tlo aga motse le Mamahlo e le motho wa go hloka bosodi. Yena o tšwele kgolegong a sa tsebe ka ditaba tša Lešala le Mamahlo. Thulano yeo e tlogo tšweletšwa gare ga Lesibana le Lešala mo go sehloa II, e ka se be le maatla ka gore bona ka bobedi, ke baanegwa ba go loka. Gape Tsebe o šetše a

bontšhitše thumo ya ditaba tšeo di nepišago phetogo ya bophelo bja Lesibana, yeo e lebanego le tshokologo ya gagwe. Le ge mathata ao a hlagišitšwego mo go thulano I a rarolotšwe ka tsela yeo, thulano II e sa le gona. Go ra gore ditaba tša tlemollo ya lehuto I, di tšweletša ditaba tša sehloa II.

3.7.3 Sehloa sa thulano II

Ditaba tša karolo ye di lemogwa ge Lesibana a eya go tšea Mamahlo, a mo nametša leotwana la gagwe a mo tšhabiša. Tiragalo yeo e ile ya befediša Lešala, a thoma go fetoga motho yo mobe. Seo se tiišwa ke ge a rapa masogana a gabo a mabedi, gomme ba eya go lwantšha Lesibana ka maano a go mmolaya. Ntwa yeo ya Lešala le Lesibana go ka thwe ke sehloa sa thulano ya bobedi. Maatlakgogedi a fedišwa ke ge bjale mmadi a nyatša bošoro bja Lešala. Thulano yeo ya Lešala le Lesibana e bohlokwa, ka gobane e gatelela gore ditaba di ya seremong, Lesibana o tlo boelana le Mamahlo ka lethabo, go se na mapheko ao a ba thibelago.

3.7.4 Tlemollo ya lehuto II

Phenyo ya boLešala e kgonthišiša gore mathata a fedile. Lesibana o tlo kgona go phethagatša maikemišetšo a gagwe, a go goroša Mamahlo. Katlego ya Lesibana e bonagala ge a humana Mamahlo a mo letile tseleng ka morago ga ntwa ya gagwe le boLešala, a mo nametša leotwana, ba leba gae. Ge ba goroga ka gae, ba hweditše masogana le makgarebe ba ba emetše, ba amogelwa ka lethabo. Kamogelo ye ya bobedi ya Lesibana ke ye e tletšego, ka gobane e tiiša taba ya gore ke motho yo a fetogilego, wa go hloka diphošo. Go tloga moo, gwa ketekwa mokete wo mogolo wa lenyalo la Lesibana le Mamahlo. Ka morago ba ile ba aga lapa la bona ka lethabo le le sa felego. Lethabo la bona le tiiša gore lerato le kgonne go fenya mapheko ka moka ao a bego a leka go le thibela, ka lebaka la phetogo ya Lesibana ye e bego e lebane le bophelo bja gagwe bja go se loke ge a le Gauteng.

**3.8 TSHEKATSHEKO YA MORWEŠI (MOTUKU, 1969),
TSHEHLANA YA KA (BOSOMA, 1990) LE SESASEDI KATLEGO
(KEKANA, 1990)**

3.8.1 Matseno

Dipadi tše tharo tše, ya Motuku, *Morweši* (1969), ya Bosoma, *Tshehlana ya ka* (1990) le ya Kekana, *Sesasedi sa katlego* (1990), le tšona go swana le *Noto-ya-Masogana* (Tsebe, 1954), go ka thwe, ke mehuta ya dikanegeloro le kanegeloboitshwaro. Lebaka leo le kgonthišišago tlhopho yeo, ke gore ka gare ga dipadi tše go lemogilwe gore go laodišwa ka merero ya go tswakatswakana, e lego wa lerato le wa boitshwaro. Morero wa boitshwaro ka gare ga ditaba tša lerato o bohlokwa ka gobane o nepiša ditiragalo tše botse le ge e le tše mpe tša moanegwathwadi yo mmadi a itswalanyago le yena. Phetogo ya bophelo bja moanegwathwadi yoo, yona e godišwa ke mekgwa ya gagwe ya go se loke. Gomme yona e swanetše go lebana le kotlo, go be le boitsholo le tshokologo, ka morago a amogelwe gape ge a boela a fetoga motho wa go loka. Ka fao, phatišišo ya dikanegelo tše tše tharo, e lego ya Motuku, Bosoma le Kekana, e ya go hlalošwa ka boripana ka go latela lenaneo le:

- Kakaretso ya diteng
- Khutlotharo ya lerato
- Mapheko ao a senyago lerato
- Thumo ya ditaba

3.9 MORWEŠI (MOTUKU, 1969)

3.9.1 Kakaretšo ya diteng tša *Morweši* (1969)

Motuku o thoma ditaba tša padi ya gagwe ka go tšweletša lerato gare ga Lerole le Tlhomogi. Lerole o swerwe ke bolwetši bja kankere. Tlhomogi, ka lebaka la lerato, gape e le ngaka yeo e nago le pelotlhomogi, o etetše Natala go Ngaka Motaung, gore a kgone go alafa bolwetši bja Lerole. Ge a le moo, o

gapša maikutlo ke botse bja morwedi wa Ngaka Motaung, Morweši, ebile o a mo nyala. Ka morago ga lenyalo ba ya go dula Tshwane. Lerole yena a ya Nataala go Ngaka Motaung; a fodišwa kankere. Lerato la Tlhomogi le Morweši le tlemaganywa ke maseanyana a bona a mafahla, Tsheko le Mmatshenko. Bothata bjo bogolo bjo bo hlotšego karoganyo ya baratani bao ke ge Lerole a boa gae, Tshwane, a fodile. Ka ge mmadi a ikgweranya le baanegwathwadi ba bohlokwa ba, Tlhomogi le Morweši, o tseba gabotse gore mafelelong ba tlo boelana. Fela ga a tsebe gore taba yeo e tlo kgonega bjang ka ntle le gore Motuku a raraganye ditaba ka go nyatša Lerole. Go ra gore go se tsebe fao ke sephiri seo Motuku a se utelago mmadi gore a be le phišegelo ya go rata go balela pele.

3.9.2 Khutlotharo ya lerato

Dielemente tša khutlotharo ya lerato tšeo di bopilego diteng tša *Morweši* (1969), ke (a) yo a ratago (ke Tlhomogi), (b) yo a ratwago (ke Morweši) le (c) mapheko ao a senyago lerato leo (ke baanegwa ba, Lerole, Mosebjadi, ba ga Mokoka, Thandi le Monti). Maatlakgogedi a kanegelo yeo ya Motuku, a godišwa ke thulano gare ga '**bothakga**' le '**bošaedi**'. Go realo go ra gore bothakga bo emelwa ke mediro ye mebotse ya Tlhomogi, go swana le ge a kgonne go alafiša bolwetši bja Lerole; go kgotlelela mathata a lapa la gagwe go fihlela a boelana le mosadi wa gagwe, Morweši, bjalobjalo. Bošaedi bjona bo lemogwa ka boitshwaro bja go loka le ge e le bja go se loke bja Morweši. Mathata a lerato a fetotše bophelo bja Morweši ge a fihla Gauteng; a itlwaetša bophelo bjo bobele bja batho ba Makgoweng. Kotlo ya tthalano ya gagwe le Tlhomogi le go amogwa bana, tša mo sokolla, a boela gape a fetoga motho wa go loka go swana le peleng, a amogelwa.

3.9.3 Mapheko ao a senyago lerato

Baanegwa bao ba lekago go šwalalanya lerato la Tlhomogi le Morweši ke:

▪ **Lerole**

Lerole ke lepheko le legolo leo le gokagoketšago Tlhomogi ka go mo laetša lerato gore a hlanogele Morweši; a palelwa. O tšwetše pele gape ka go neela Tlhomogi thekgo ka go mo felegetša go komišinare ge a be a ile go hlalana le Morweši semmušo. Yena o be a gopotše gore Tlhomogi, ka morago ga tlhalano, o tlo retogela go yena, eupša Tlhomogi a thatafatša pelo ya gagwe. Go kgonthišiša gore lerato leo la Lerole e be e le la bofora, le šitilwe ke go atlega; gwa tšwelela lerato la kgonthe gape le tiilego la Tlhomogi le Morweši.

▪ **Mosebjadi**

Mosebjadi ke mmagoLerole yoo a ilego a thuba lapa la Tlhomogi le Morweši, ka gobane ke mothuši yo mogolo wa Lerole. O boditše Morweši gore Tlhomogi o mo nyetše fela ka ge a be a nyaka gore tatagwe, Ngaka Motaung, a kgone go fodiša Lerole kankere. Polelo yeo ya bošaedi e ile ya kweša Morwesi bohloko. Ka morago a tšwa ka difata le bana, a ya go dula Gauteng. Go sepela ga Morweši go ile gwa thabiša Mosebjadi ka ge a be a kwešiša gore o kgoretše Lerole ditsela. Yena a nyamišwa ke poelano ya Tlhomogi le Morweši.

▪ **Ba ga Mokoka**

Ba ga Mokoka ke bathekgi ba bagolo ba karoganyo ya Tlhomogi le Morweši ka gobane ba neetše Morweši le bana madulo ka lapeng la bona. Ba paletšwe ke go laetša segwera sa potego ka go bušetša Morweši lapeng la gagwe gore a kgone go aga motse le Tlhomogi. Bona ba be ba thekga diphošo tša Morweši, ge a be a senya bophelo bja gagwe ka bjala.

▪ **Thandi**

Thandi ke mogwera wa Morweši yo a bego a phela le yena kua ntlong ya bjala. Ka mehla o be a thekga Morweši ka go mo lebatša Tlhomogi le gore a

hlokomologe maikarabelo a bosadi a go hlokomela bana. O be a felegeditše Morweši kua ga masetrata ka letšatši leo a bego a hlalana le Tlhomogi.

- **Monti**

Monti ke lesogana leo le thekgago mabošaedi a Morweši, ka gore le yena o kgahlilwe ke bobotse bja Morweši. Ke ka fao a phelago le Morweši ka go nwa bjala. Yena o rata go tlonlolla Tlhomogi pele ga Morweši, le go mo segiša ka bagwera ba gagwe. Tiragalo ya gore maphodisa a humane Morweši a robaditšwe ke botagwa mo tseleng, e gegea maemo a godimo a Tlhomogi ka gobane ke ngaka. Ka thokong ye nngwe e thabiša Monti, ka ge a tseba gore e godiša karoganyo ya baratani bao. Yena o felegeditše Morweši ga masetrata ge a hlalana le Tlhomogi ka nepo ya gore Morweši o tla boela go yena, eupša gwa pala.

3.9.4 Thumo ya ditaba

Morweši o tlogile Gauteng e le motho wa go hloka mafokodi, a ya go šoma bookelong bja Philadelphia, kua motseng wa Dennilton. Tlhomogi o ile a amogelwa mo bookelong ka lebaka la kgobalo ya ka lapeng la gagwe, a hlokomelwa ke Morweši a sa ipone. Ge Tlhomogi a seno fola, Morweši a laelana le baokamedi ba bookelong, Ngaka Hantz le Moruti Ngaka Schultz, a ba botša gore o gomela ga gabo kua Natala. Ge a etšwa ka kgoro ya bookelo, a gahlanetšwa ke bana ba gagwe, Tsheko le Mmatsheko gotee le Tlhomogi, ba mo amogela ka lethabo. Tshokologo ya Morweši e nepiša gore o atlegile go fenyha mapheko ka moka ao a bego a leka go šwalalanya lerato la gagwe le Tlhomogi, e lego boitshwaro bja gagwe bja go se loke.

3.10 TSHEHLANA YA KA (BOSOMA, 1990)

3.10.1 Kakaretso ya diteng tša *Tshehlana ya ka* (1990)

Kanegelong ya *Tshehlana ya ka* (1990), Bosoma o thoma ka go nepiša baanegwathwadi ba bohlokwa, e lego Motšhitšhi le Kgarebo. Bafsa bao ke

barutwana, gape ke baratani bao mmadi a itswalanyago le bona ka ge a nyaka gore ba age motse. Thulano ya puku yeo ya Bosoma e gare ga 'botse' le 'bobe'. Ke go re, yona e lemogwa gare ga boitshwaro bja Motšhitšhi mo gae ge a oba melato ya go latelana, go swana le go kgabetlela kolobe ya baagišane ka selepe, bjalobjalo. Ka mehla, ge a be a dira melato o be a otlwa, ka morago ga boitsholo a amogelwa gape. Phetogo ya bophelo bja gagwe bjo bobotse e bonagala ge a fihla Gauteng a lebala Kgarebo, a ratana le lekgarebe la go tšwa Alexandra, e lego Raisibe. Mediro ya gagwe ya bošaedi e dirile gore a kgaogane le Kgarebo. Kotlo ya go hlalwa ke Raisibe le gore Serokolo a tlogele go mo thuša ka tšhelete ya sekolo, di tlišitše boitsholo go Motšhitšhi; a boela go Kgarebo, a swarelwa.

3.10.2 Khutlotharo ya lerato

Diteng tša puku ye ya Bosoma, *Tshehlana ya ka* (1990), di theilwe godimo ga khutlotharo ya lerato ya (a) yo a ratago (ke Motšhitšhi), (b) yo a ratwago (ke Kgarebo) le (c) baanegwa bao ba emelago mapheko a a senyago lerato leo (e lego Masekolo, Serokolo, Mmila, Dikwero, Reneilwe le Raisibe). Kanegelong yeo, Bosoma o anega ka lerato le le fišago gape la kgonthe gare ga Motšhitšhi le Kgarebo. Maatlakgogedi ona a godišwa ke thulano gare ga tokologo ya bafsa, e lego lerato la Motšhitšhi le Kgarebo (go loka) le megabaru goba go rata lehumo ga motswadi, e lego mmagoKgarebo, Masekolo (go se loke). Megabaru yeo e bohlokwa, ka gobane e gapeletša mmadi go balela pele gore a kgone go fihlelela moko wa ditaba wo o nepišago lenyalo la Motšhitšhi le Kgarebo.

3.10.3 Mapheko ao a senyago lerato

Baanegwa bao ba emelago mapheko a go fapana ao a lekago go thibela lerato la Motšhitšhi le Kgarebo, ke ba ba latelago:

▪ **Masekolo**

Masekolo ke mmagoKgarebo yo a sa ratego ge morwedi wa gagwe, Kgarebo, a nyalwa ke Motšhitšhi ka gore ke morutwana yo ka gabo ba phelago ka mohlako. Yena o kgethela Kgarebo gore a nyalwe ke Serokolo, ka gobane ke mohumi, goba a gorošwe ke Mmila, ka gore ke morutiši. O lekile mekgwa ye mentši yeo e kago mo thuša go thibela lerato leo bjalo ka go gwerana le Serokolo gore a be kgauswi le Kgarebo. O paletšwe ke go aroganya Kgarebo le Motšhitšhi.

▪ **Serokolo**

Serokolo ke rakgwebo wa go tuma yo a gapilwego maikutlo ke botse bja Kgarebo, ebile o nyaka go mo nyala. Lehloyo la gagwe go lerato la Kgarebo le Motšhitšhi le be le mo hlohleletša go dira diphošo tše bjalo ka (a) go aroganya baratani bao ka go romela Motšhitšhi sekolong kua Gauteng, le (b) go utolla sephiri sa lerato la Motšhitšhi le Raisibe go Kgarebo, bjalobjalo. Morago go ile gwa tsebega gore lehumo la gagwe ke la bohodu; a swarwa a išwa kgolegong. O paletšwe ke go gapa maikutlo a lerato go Kgarebo; a fetša a swaretšwe bohodu.

▪ **Mmila**

Mmila ke morutiši yo a bego a ruta sekolong sa boMotšhitšhi. O lekile go gatelela Motšhitšhi mo sekolong ka maano a go mo kgaogantšha le Kgarebo gore yena a kgone go beka Kgarebo, eupša a šitwa ke go atlega. Lerato la nnete la Kgarebo le Motšhitšhi le kgonne go kgotlelela mathata ka moka a lerato.

▪ **Dikwero**

Dikwero ke rakgwebo yo a bego a tshwenya mmagoMotšhitšhi, Maphuti, ge a palelwa ke go mmušetša tšhelete yeo a bego a mo adimile yona: diranta tše masometharo. Mohlako wa lapa la boMotšhitšhi, o be o fela o thulantšha

Motšhitšhi le Kgarebo. Lebaka ke gore Motšhitšhi o be a rata go tlogela sekolo, a ye go nyaka mošomo kua Makgoweng, gore a kgone go bušetša Dikwero tšhelete ya gagwe.

- **Reneilwe**

Reneilwe ke mogwera wa potego wa Kgarebo, yo a dulago motseng wa Seshego. Kgopolo ya Motšhitšhi ya gore o nyaka go ya Gauteng, o be a sa kwane le yona, ka gobane o be a sa tshepe Motšhitšhi. Poifo ya gagwe e godišwa ke gore o be a nagana gore Motšhitšhi ge a fihla Makgoweng, o tlo tlogela Kgarebo nyanyeng, a mo fetoša seota le sesegiwa sa thaka tša gagwe.

- **Raisibe**

Raisibe ke lepheko le legolo leo le thušitšego Motšhitšhi go hlanogela Kgarebo ge a fihla mo Gauteng. Lerato la bona le kgonthišiša gore Motšhitšhi o fetogile, o tlogetše mekgwa ye mebotse yeo a godišitšwego ka yona; a ipha bophelo bjo bo sa lokago bja Makgoweng. Raisibe o rile go lemoga gore lerato la Kgarebo le Motšhitšhi le fedile, le yena a tlogela Motšhitšhi sebakabakeng. Yena o ile a nyalwa ke monna wa mohumi, Monono. Kotlo yeo ya Motšhitšhi e dirile gore a itshole, a gopole lekgarebe la gagwe, Kgarebo. Ka morago ga tshokologo, a buša a amogelwa.

3.10.4 Thumo ya ditaba

Motšhitšhi o tlogile Gauteng a šetše a fetogile, e le motho wa go hloka mafokodi, a boela go moratiwa wa gagwe, Kgarebo. Tshwarelano le poelano tša bona ba di dirile, ba etetše khwiting ya noka ya Motolotsi, lefelo leo e lego modu wa lerato la bona ge ba thoma go kopana ka ditaba tša lerato. Gae ba ba amogetše ka lethabo, ka morago batswadi ba bona, Maphefo (mmagoMotšhitšhi) le Masekolo (mmagoKgarebo), ba ba direla lenyalo le legolo.

3.11 SESASEDI SA KATLEGO (KEKANA, 1990)

3.11.1 Kakaretšo ya diteng tša *Sesasedi sa katlego* (1990)

Kekana o thoma ditaba tša padi yeo ya gagwe ka go nepiša Medupi yo a tlogelago dithuto tša go ba ramolao Yunibesithing ya Leboa, ka gore o nyaka go ba rammino. Kekana o nepiša gape ngwanenyana yo mobotse kudu, e lego Phomolo. Yena o be a na le kganyogo ya go nyalwa ke Medupi ge a godile. Mmadi o ikgweranya le Medupi le Phomolo, ka gobane ke baanegwathwadi ba go hloka mafokodi, bao a ratago ge ba aga motse. Bophelo bja Medupi bjo bobotse bo fetolwa ke lebaka la go rata tumo, lehumo le katlego. Bothakga bja gagwe mminong le bobapading, bo mo file tumo ye kgolo setšhabeng, motseng wa gabo le kua mošwamawatle. O kgonne go nyala Phomolo, a mo goroša ka lapeng labo, ga Ribane. Maemo a godimo a Medupi a fetotšwe ke taba ya go hloka mošomo le tšhelete; a dira diphošo tša go swana le go lebala mosadi wa gagwe, Phomolo, a ratana le Daphne. Ka morago ga kotlo, a laetša boitsholo, a kgopela tshwarelo go Phomolo, a šokelwa.

3.11.2 Khutlotharo ya lerato

Diteng tša kanegelo ya *Sesasedi sa katlego* (1990), di bopilwe ka khutlotharo ya lerato ya (a) yo a ratago (ke Medupi) (b) yo a ratwago (ke Phomolo) le (c) mapheko ao a lekago go senya lerato leo (ke Leon le Daphne). Thulano ya padi yeo ya Kekana e gare ga mediro ya Medupi ya go loka le ge e le ya go se loke le mekgwa ya Phomolo ya go loka. Maatlakgogedi a godišwa ke lebaka la go rata katlego ga Medupi. O sepela a dira diphošo; a kgalemelwa, ka morago a amogelwa gape. Go ra gore thulano yeo e bohlokwa, ka gobane e lebane le go godiša phišegelo ya mmadi gore moko wa ditaba o tle o bonagale gabotse.

3.11.3 Mapheko ao a senyago lerato

Bogolo bja ditiragalo tša padi yeo ya Kekana bo theilwe godimo ga katlego ya Medupi, yeo e felago e fetola boitshwaro bja gagwe. Baanegwa bao ba emelago mapheko ke:

- **Leon**

Leon ke mogwera wa Medupi yo a iphedišago ka go gweba ka diokobatši tše bogale tša mehutahuta. Le ge Medupi a be a uta tšeo a di fiwago ke Leon, taba ke gore diokobatši di be di mo hlohleletša gore a phele ka tšeo a di neetšwego ke ngaka, e lego 'Valium'. Leon o be a thekga mabošaedi a Medupi gore a lebale Phomolo. O be a fela a eya le yena kua ntlong ya bjala go ya go ithabiša. Medupi o humane kotlo ya go wa ka sethuthuthu a na le Leon ba tagilwe. Ka morago a bontšha boitsholo gomme a amogelwa.

- **Daphne**

Katlego ya Medupi bophelong e dirile gore a hlanogele Phomolo, a ratana le Daphne. Lerato leo la bomenemene la Medupi le Daphne le dirile gore Phomolo a kgaogane le Medupi, a boela ga gabo. Mafelelong Medupi a lemoga gore bophelo bja go tuma le katlego ke bja nakwana; a tlogela Daphne a boelana le Phomolo.

3.11.4 Thumo ya ditaba

Ka morago ga go hwetša kotlo ya go wa, Medupi a tšwa ntho ya go šiiša mo hlogong. O kgonne go lemoga gore o be a phošetša Phomolo ka go šala morago bophelo bja katlego. Poelano ya gagwe le Phomolo e mo rutila gore ga a hloke tumišo ya batho goba difoka goba katlego efe gore a thabe (letl. 168). Se segolo gare ga gagwe le Phomolo ke lerato, ka gobane go lona ba atlegile go hwetša lethabo le le sa felego. Tshokologo yeo ya gagwe, ya mo fetoša motho wa go loka, a amogelwa ka lethabo.

3.12 KAKARETŠOMOKA

Ka gare ga mohuta wo wa kanegelato le boitshwaro go lemogilwe gore go anegwa ka mahlakore a mabedi a go fapana, e lego (a) lehlakore la ditaba tša lerato le (b) lehlakore la ditaba tša boitshwaro. Mehlala ye e bontšhitšwego ya mohuta wo wa sengwalo, ke dipadi tša *Noto-ya-Masogana* (Tsebe, 1954), *Morweši* (Motuku, 1969), *Tshehlana ya ka* (Bosoma, 1990) le *Sesasedi sa katlego* (Kekana, 1990). Mo dikanegelong tšeo, phatišišo ye e hlokometše fela diteng le thulaganyo. Diteng di a swana ka gore di bopilwe ka khutlotharo ya lerato, e lego:

Khutlotharo ya lerato	<i>Noto-ya-Masogana</i> (1954)	<i>Morweši</i> (1969)	<i>Tshehlana ya ka</i> (1990)	<i>Sesasedi sa katlego</i> (1990)
(a) Yo a ratago	Lesibana	Tlhomogi	Motšhitšhi	Medupi
(b) Yo a ratwago	Mamahlo	Morweši	Kgarebo	Phomolo
(c) Mapheko ao a lekago go senya lerato	boitshwaro bja Lesibana	boitshwaro bja Morweši	boitshwaro bja Motšhitšhi	boitshwaro bja Medupi

Motheo wo mogolo wa dikanegelo tšeo tše nne, e lego ya Tsebe, Motuku, Bosoma le Kekana ke lerato gare ga baanegwathwadi. Mo go thulaganyo go bonagala thulano gare ga dikgopolo tša go loka le go se loke. Go realo go ra gore go loka go emelwa ke mediro ya baanegwa ba ba ratwago, e lego Mamahlo, Kgarebo le Phomolo mola go padi ya Motuku, e le moanegwa yo a ratago, Tlhomogi. Maitshwaro a mabotse le ge e le a mabe a baanegwa ba ba ratago ba, Lesibana, Motšhitšhi le Medupi, le moanegwa yo a ratwago, Morweši, a emela bošaedi. Moko wa ditaba wa dipadi tšeo o nepiša karoganyo le poelano ya lethabo ya baratani ba, Lesibana le Mamahlo, Tlhomogi le Morweši, Motšhitšhi le Kgarebo, le Medupi le Phomolo. Go

realo go ra gore baratani bao ba kgaogantšhwa ke mapheko a go fapafapana ao a lebanego le phetogo ya boitshwaro bja baanegwa ba, Lesibana, Morweši, Motšhitšhi le Medupi (go se loke). Ka morago ga tshokologo (go loka), ba amogelwa gape (lethabo).

KGAOLO YA BONE

4.1 KANEGELORATO LE KANEGELOTSEKA

4.1.1 Matseno

Kanegelorato le kanegelobotseka ke mohuta wa sengwalo seo go sona go boletswago ka merero ya go tswakana, go swana le morero wa lerato le wa botseka. Ke ka fao Ramsdell (1999: 81) ge a hlaloša tlhopho yeo a rego ke '*Romantic Mystery*' yeo e lemogwago ka dikokwane tše:

These stories usually employ two distinct plot-lines – one romance, one mystery. The two plotlines may begin separately but are eventually linked in some way, most often through the heroine. As the story progresses, the story lines increasingly overlap and intertwine, ultimately arriving at the successful, nearly simultaneous, conclusion of both.

O gatelela gore mohuta wo wa sengwalo o na le thulaganyo ye e raraganego, e lego ya lehlakore la lerato le ya lehlakore la botseka. Mahlakore ao a mabedi a tlemaganywa ke mogaleadi ('*heroine*') sengwalong se tee. Seo se ra gore mogalaedi ke moanegwathwadi yo a lwelago dinyakwa le ditokelo tša basadi, go swana le maatla a bosadi ('*female empowerment*'), (Ramsdell, 1987: 57). Tabeng ye ya bosadi, Weedon (1987: 1) le Guerin le ba bangwe (1992: 182) ba re bo lebane le go fetola maatla a tswalano. ('*power imbalances*') gape le go hloka tekanyetšo ya maatla ('*power imbalances*') gare ga basadi le banna merafeng ya go fapana. Ge Bowles le Renate (1983: 89) ba thekga polelo ya boWeedon, ba re monna ka lapeng ga a swanela go bonwa bjalo ka motsebatšohle bophelong. Dikganyogo le boitemogelo bja mosadi ka lapeng, di swanetše go fiwa šedi. Dikokwane tše o tša thulaganyo di laeditšwego ke Ramsdell le boWeedon, di tlamegile go lebantšhwa le dielemente tše di fapantšhago mohuta wo wa kanegelorato le kanegelotseka. Dielemente tše di tšweletšwa ke Ramsdell (1987: 59) ka go re:

Romantic mystery provides the thrill of adventure, mystery and terror, together with the guarantee (usually) of a happy romantic ending.

Go ra gore thumo ya ditaba mohuteng woo wa sengwalo e lebane le lethabo, e lego lenyalo (padirato) le go utollwa ga sephiri (paditseka). Ramsdell (1999: 81) o tšwela pele go tlaleletša taba ye ya dielemente ka go re tabakgolo ye e lemogwago ge go hlophša mohuta wo wa sengwalo ke nepišo ya mongwadi. Go kgonthišiša nepišo yeo, o re bangwadi ba mafase a mangwe ba go swana le MacInne le Stewart ba ngwadile ka merero yeo ya go fapana, e lego wa lerato le wa botseka pukung e tee. Tlhopho ya bona e fapantšhwa ke nepišo ya bona. Go realo go ra gore Stewart o šomiša ditaba tša botseka go gatelela ditaba tša lerato, mohuta woo wa sengwalo o bitšwa kanegelorato le kanegelotseka (*'Romantic Mystery'*). MacInne o diriša morero wa lerato ka bosese go godiša ditaba tša bohloidi (*'espionage'*), gomme sengwalo seo go thwe, ke mohuta wa paditseka (*'spy/espionage subgenre'*). Tlhopho ya go swana le ya Stewart dingwalong tša Sepedi e lebane le dikanegelo tše bjalo ka tša Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989).

Tabeng yeo ya nepišo ya mongwadi, Dona (1994: 22) o katološa polelo ya Ramsdell ka gore Kekana ke mongwadi wa mathomo wa mosadi yo a gatelelago kokwane ya bosadi dipading tšeo tša gagwe tše pedi. Go realo go ra gore dikanegelong tša Kekana go bonala morero wa lerato, wa botseka le kokwane ya bosadi. Pele ga ge go ka tsinkelwa ka botlalo mohuta wa kanegelorato le kanegelotseka go tlo hlalošwa kgopolo ya botseka.

4.2 BOTSEKA

Machiu (1994: 49) le Mogale (1998: 59) ba re motheo wo mogolo wa paditseka ke **bosenyi** (*'crime'*). Bosenyi bjoo go ka thwe ke mathata ao a lebanego le bohodu, dipolao tše šoro goba mararankodi ao a utamilego gomme a swanetšego go nyakišišwa. Taba ye ya bosenyi e katološwa ke Winks (1980: 5) ka go re ge bo lebane le lehu, ka fao bo tlamegile go nepiša

lebaka leo le hlotšego lehu leo, le mokgwa wa go utolla sephiri seo. Ke ka moo Symons (1985: 13), ge a šitlela taba ya boMachiu, a rego:

The two qualifications everybody has thought necessary are that it should present a problem and that problem should be solved by an amateur or professional detective through processes of deduction.

Polelo ya gagwe e hlaloša dikokwane tše pedi tšeo di lebanego le padi ya botseka, e lego (a) bosenyi le (b) monyakišiši goba letseka. Stewart (1980: 12) o tšwela pele ka go re monyakišiši goba letseka ke molwantšhwa yo bohlale yo a swaraganego le go fatišiša gape le go rarolla mathata a bosenyi. Mafelelong o swanetše go atlega. Bohlale bja gagwe bo lemogwa ka maikarabelo ao a nago le ona, le botshepegi mošomong wa gagwe wa go fatolla molato wa boradia. Ka fao, gare ga monyakišiši goba letseka le basenyi go swanetše gore go be le thulano yeo e nepišago baanegwa bao. Thulano yeo e hlathollwa ke Dresden le Vestdijk (1957: 116-117) ka go re:

De detective is die held, die in dienst staat van wat goed is, ja van het Goed Zelf, en dus noodzakelijkerwijze de misdaad en in het algemeen het Kwaade bestrijdt.

Polelo ye e gatelela gore molwantšhwa ke motho wa go hloka bosodi, o emela go loka ('Goed') mola molwantšhi e le motho yo mošoro yo a emelago go se loke ('Kwaade'). Go ra gore go loka go nepiša letseka goba monyakišiši mola go se go loke go lebane le boradia. Tlhalošo ye ya botseka le bosenyi e nontšhwa ke Groenewald (1993: 29) le Magapa (1997: 3) ge ba tsopola (Boileau le Narcejac, 1964: 8) ka go re paditseka e laodiša ka ga **nyakišišo** ye e utollago taba ye e raraganego, gape e sa kwešišege, e lego **sephiri** ('mystere'). Mohlala wo mobotse wa mohuta wo wa kanegelotseka ke *Lenong la Gauta* (Bopape, 1982). Pading yeo nepišo ya Bopape e lebane le sephiri seo e lego bohlatse bjo Nnono Molaba (letseka) a tlogo lemoga mmolai, e lego Brenda ka bjona go swana le mengwapo mmeleng wa mmolai.

Ge go ka hlokomelwa tlhathollo ye e tšweleditšwego ke Boileau le Narcejac (1964) ga e nape e kgodiša mmadi ka gobane go na le dipadi tša go swana le tša Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), sephiri seo se a hlokega. Ka fao tlhalošo ya go kgotsofatša, e hlagišwa ke Narcejac (1958: 1660), ka go hlaloša melao ya paditseka (*Le lois du roman policier*). Yena o re paditseka e lebane le mahlakore a mabedi a polelo, e lego (a) la go **tšhoša** le (b) la go **homotša** mmadi. Kgopolo yeo ya Narcejac e fahlelwa ke Holman (1972: 151) ka go re ditiragalo tša go tšhoša ke tšeo di lebanego le boradia. Gomme tšona di šikinya maikutlo a mmadi ka gore ke tše bošula, bjalo ka mediro ya 'sindikheiti' (*Nnete Fela*, 1989) le ya 'mademone' (*Nonyana ya Tokologo*, 1985). Mafelelong a ditaba tša dipadi tšeo tša Kekana, mmadi o a homotšega ge mathata a rarollwa, gomme bosenyi bo fedišwa.

Ka gona go ka rungwa ka gore bangwadi ba mafase a mangwe ba go swana le Stewart le MacInne le ba Sepedi ba bjalo ka Kekana, ba ngwadile ka mohuta wo wa kanegelorato le kanegelotseka. Gabotse ke mehuta ye mebedi ya go fapana pukung e tee, gomme yona ke morero wa lerato le wa botseka. Mahlakore ao a mabedi a ditaba, a bohlokwa sengwalong se tee ka gobane a na le kamano. Gomme ona a amantšhwa ke mogaleadi, gape a godiša phišegelo ya mmadi. Go tloša kgakanego ya tlhopho ya mohuta wa padirato goba paditseka, mmadi o swanetše gore a ele hloko nepišo ya mongwadi.

Bjale go tlo lekolwa dinyakišišo tša basekaseki ba bangwe ka boripana, go kgonthišiša bohlokwa bja merero yeo ye mebedi dipukung tše pedi tša Kekana.

4.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI

Bafatišiši bao ba šetšego ba lekile go fetleka dipadi tše pedi tša Kekana ke Groenewald, Mogale, Dona le Machiu. Ge go lekodišišwa tlhalošo ya Groenewald (1994: 1) le (1993: 32), go humanwe gore nepo ya gagwe e lebane le go ahlaahla ka boripana tlhopho ya kanegelorato le ya kanegelotseka, eupša o be a nepiša lengwalotlhahlo la baithuti. Polelong ya

gagwe o re thulaganyo ya dipadi tše, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), ke ye e raraganego, ka gobane go hlakantšhitšwe ditaba tša lerato le tša botseka. Mogale (1998: 58) o thekga kgopolo ya Groenewald ya merero yeo ya go fapafapana dikanegelong tšeo tša Kekana. Yena o tlaletšša ka go re Kekana, ka ge e le mongwadi wa mosadi, o kwešiša ditaba tša bosadi go phala tša botseka. Ke ka fao a ngwadilego ditaba tša lerato ka bophara ('seventy-five percent') go fetiša tša botseka ('twenty-five percent') dipading tša gagwe, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989: 64). Gare ga merero ye mebedi yeo, Mogale o kgethile go fetleka morero wa botseka ka botlalo ka ge o be o lebane le maikemišetšo a gagwe.

Ge Dona (1994: 82 le 92) a fahlela polelo ya Groenewald le Mogale, o re moko wa ditaba dipading tša *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), o lebane le go tšweletšša mohuta wa kanegelo ya lerato le wa kanegelo ya botseka. Tebanyo ya gagwe dipading tšeo tša Kekana e nepiša tlhalošo ye e tseneletšego ya kokwane ya bosadi. Morerong woo wa bosadi o bontšhitše nyakišišo ya dimelo tša bagaleadi ba, Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985) le Bubbles (*Nnete Fela*, 1989), ka go di lebanya le kgopolo ya bosadi. Machiu (1994: 49) o fapana le boGroenewald ka gore yena o dirile tshekatsheko ka bophara ya morero wa botseka pading e tee ya Kekana, *Nnete Fela* (1989). Tlhalošong ya gagwe o hlalošitše bohlokwa bja morero wa lerato ka gare ga ditaba tša botseka gore o lebane le go godiša maatlakgogedi.

Ka gona ge go akaretšwa go ka thwe phatišišo ya Groenewald, Mogale, Dona le Machiu, e kgonthišiša gore Kekana o ngwadile ka mehuta ye mebedi ya go fapana dipading tša gagwe, e lego morero wa lerato le wa botseka. Go bohlokwa gore dikanegelo tše, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), di tsinkelwe bjalo ka mohuta wa kanegelorato le kaneglotseka ka gore mohuta woo ga o ešo wa nyakišišwa. Go ya go thongwa ka tshekatsheko ye e tseneletšego ya padi ya *Nnete Fela* (1989). Kanegelong yeo go tlo hlalošwa ditaba tše di lebanego le diteng le thulaganyo.

4.4 *NNETE FELA* (KEKANA, 1989)

4.4.1 Diteng

4.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato

Diteng tša *Nnete Fela* (1989), di theilwe godimo ga khutlotharo ya lerato ye: (a) yo a ratago (ke Ariel), (b) yo a ratwago (ke Bubbles) le (c) mapheko ao a senyago lerato leo, (e lego Noko, Julia, Kwena, Motlatšo le maloko a sindikheiti). Kekana o bula dikgoro tša padi ya gagwe ka go nepiša Ariel Meso ge a gahlana le Bubbles Noko la mathomo ka dikantorong tša komišinare, kua Tshwane. Mmadi o thoma go ikgweranya le bona ka gore ke baanegwathwadi ba bohlokwa bao a gopolago gore mo gongwe ba ka ratana; ba nyalana. Go tšwelela gape lerato la bofora gare ga Ariel le Julia le gare ga Kwena le Bubbles. Maikutlo a lerato la kgonthe a bonagala gare ga Ariel le Bubbles ka nako e tee; ge swahlane e tšea lefelong la go swana, lefastereng. Bonnete bja lerato leo bo tiišwa ke go feta ga lerato la bomenemene gare ga Julia le Ariel le gare ga Bubbles le Kwena.

Lerato leo le tukago bogale la Ariel le Bubbles le godišwa ke kopano ya bona ya nako le nako ya bofora ge ba be ba eya maitišong le dijong mmogo. Bofora bjoo bo nontšhwa ke gore bona ka bobedi ba be ba na le merero ya go fapana ya go rata go ntšhana kang. Mafelelong lerato le le tiilego la Ariel le Bubbles le kgonne go dira gore merero yeo ya bona e folotše. Baratani bao ba atlegile go fenya mapheko ka moka ao a bego a leka go thibela lerato la bona. Ka morago ba kgokaganywa ke nnete yeo Bubbles a e boditšego Ariel ya sephiri sa sindikheiti; ba aga motse ka lethabo.

4.4.2 Thulaganyo

Kamano gare ga ditaba tša diteng le tša thulaganyo tša *Nnete Fela* (1989), e ya go tsinkelwa ka go latela lenaneo la dikokwane tše nne tša thulaganyo, e lego (a) kalotaba, (b) tšwetšopele, (c) sehloa le (d) tlemollo ya lehuto.

4.5 KALOTABA

Matseno a ditaba tšela tša diteng tšeo di beakantšwego ke Kekana mo mathomong a padi ya *Nnete Fela* (1989), di ya go ahlaahlwa ka tsela ye:

- Kakaretšo ya diteng tša kalotaba ya *Nnete Fela* (1989)
- Dielemente tše pedi fela tša kalotaba, e lego:
 - Baanegwa
 - Ditiragalo

4.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba

Kekana o thoma go ala ditaba tša padi ya *Nnete Fela* (1989) ka go nepiša Ariel le Bubbles gore ke baanegwathwadi ba bohlokwa bao ba tlogo thulana. Bona ba thomile go gahlana dikantorong tša komišinare kua Tshwane. Gona moo dikantorong, go lemogilwe Ariel a kgalemela mabošaedi a bašomedi ba fao. Go tloga mo dikantorong, Ariel a tlelwa ke lehloyo la makgarebe a go swana le Bubbles, ka ge a kwešiša gore ba šomiša bobotse bja bona bjalo ka bolepa go rea masogana. Bubbles le yena a ipona a hloile Ariel ka gobane a tšea gore ke mohuta wa banna bao a lemogilego gore a ka se ba obe gabonolo bjalo ka ge a ehlwa a dira masogana a mangwe. Ka morago ga tiragalo ya kua dikantorong go bonagala tatago Bubbles, Noko, a raka Karabo yo e lego lefahla la Bubbles ka lapeng. Bothata bo hlotšwe ke ge Karabo a paletšwe ke go sepediša kgwebo ya sinema yeo tatagwe a bego a mo neetše yona go la Gauteng. Ka lebaka la go rata go itefeletša, Karabo a utolla bosenyi bja sindikheiti sengwalong sa tshwantšhetšodikgao seo a ilego a se neela Ariel. Ditaba di thoma go raragana ge Noko a seno lemoga diteng tša sengwalo sa Karabo gore se utolla boradia bja sindikheiti; gape a ekwa gore Karabo o se rometše go Ariel gore a se gaše moyeng.

4.5.2 Baanegwa

Mokgwa wa go anega ditaba wo o šomišitšwego ke Kekana ge a ngwala mohuta wo wa kanegelorato le kaneglotseka mo go *Nnete Fela* (1989), o

lebane le go nepiša baanegwa. Go ra gore thulanokgolo gare ga baanegwa ke yeo e hlalošwago ke Dresden le Vestdijk (1957: 116-117) ka gore e gare ga 'go loka' ('Goed') le 'go se loke' ('Kwaade'). Yona thulano yeo e gare ga moanegwa wa go hloka bošaedi, wa mekgwa ye mebotse, e lego Ariel, le baanegwa ba bašoro, bao mediro ya bona e šiišago namana tša mmele, e lego sindikheiti. Thulano yeo ga e na thuto, eupša e bohlokwa ka gobane e godiša maatlakgogedi gore moko wa ditaba wo o lebanego le mohuta wo wa kanegelorato le kanegelotseka, o kgone go tšwela pele. Ke go re, ke moko wa ditaba wo o nepišago lethabo kua mafelelong a kanegelo yeo ya Kekana, e lego (a) lenyalo la Ariel le Bubbles le, (b) go fedišwa ga bosenyi bja sindikheiti.

Ge elemente ya baanegwa e tsinkelwa, go ya go gatelelwa morero wa lerato le wa botseka go nepiša semelo sa baanegwa ba go loka, le ge e le baanegwa ba go se loke. Mmadi yena o ikgweranya le lehlakore le lebotse, o nyatša lehlakore le lebe. Ka fao tlhalošo ya baanegwa e ya go tšweletšwa ka tsela ye:

Kanegelorato

Yo a ratago: **Ariel**

Yo a ratwago: **Bubbles**

Mapheko ao a senyago lerato:
sindikheiti

Kanegelotseka

Monyakišiši :**Ariel**

Mogodišamaatlakgogedi: **Bubbles**

Baradia goba basenyi: **sindikheiti**

4.5.2.1 Kanegelorato

- **Yo a ratago: Ariel**

Ariel Meso ke moanegwahlaedi yo a hlalošwago ke Foster (1927: 98) le Prince (1987: 3) ka go re ke motho wa lehlakore le tee ('one dimensional character'), yoo semelo sa gagwe se sa fetogego. Polelo yeo e thekgwa ke Beckson le Ganz (1995: 69) ka go re moanegwa wa mohuta wo wa lehlakore le tee, o bitšwa 'type' goba 'caricature'. Ke go re, ke moanegwa yo a emelago bothakga go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo. Lehlakore leo

le tee Dresden le Vestdijk (1957: 116) ba re le nepiša ‘go loka’. Go realo go ra gore Ariel ke moanegwathwadi yo mmadi a ka se mo lebalego ka lebaka la mediro ya gagwe ye mebotse yeo e hlokago bosodi, bjalo ka botshepegi, bopelonolo, bonatla, maikarabelo, bjalobjalo. Mmadi o itswalanya le yena ka gore ke motho wa go loka, gape o rata ge a ka nyala Bubbles, ba phela ka lethabo.

Bopelonolo le bonatla bja Ariel di bonagala ge a tlogelwa ke lekgarebe leo a bego a ratana le lona, Julia. Go kgaogana ga bona go mo kwešitše bohloko, fela a tlogela Julia a sepela ka khutšo, a se nagane go mo dira bošula. Mmadi o thabela lerato la bofora leo le fetilego gare ga Julia le Ariel ka ge a kganyoga gore Ariel le Bubbles ba ka gahlana ka ditaba tša lerato. Ka morago ga go sepela ga Julia, Ariel o ile a šala a ithalokela ‘direkthotho’ a eme lefastereng a theeditše mmimo woo. Gona moo a bego a eme, o be a tantšwe ke selo se sengwe a sa se tsebego, e lego go ‘obamela fela maikutlo a a rego go yena a eme moo ka mokgwa wona woo’ (letl. 31). Maikutlo ao a Ariel a mabotse a amogelwa ke mmadi ka lebaka la ge a tlo godiša lerato la nnete gare ga gagwe le Bubbles.

Lerato la nnete la Ariel go Bubbles le lemogwa ka nako yeo ba bego ba dutše ba itišitše mo Hellas, ba bogetše ‘khabarete’ (letl. 125). Pheletšo ya maitišo ao a mabotse e diragetše kgothwaneng ya gaboBubbles. Pele Ariel le Bubbles ba arogana, ba ile ba dula ka sefatanageng. Ariel o makaditšwe ke kgatelelo ya maikutlo a lerato ge a lebelela Bubbles, a ipona a šetše a mo tšeešše matsogong a gagwe; a mo atla ka boleta molomong (letl. 126). Lerato leo le tukago bogale le gapeleditše baratani bao go kopana gape letšatši le le latelago mantšiboa kua ‘*naeteklabeng*’ (letl. 127) ka Tshwane. Ge ba boela gae, ba fihlile gape ba ema kgothwaneng ya Noko ka sefatanaga. Kamogelo ya Bubbles ge a atlwa ke Ariel, e rotošitše maikutlo a lerato go Ariel, a mmošša ka sehebehebe mantšu a: ‘Bubbles, Bubbles ke a go rata’ (letl. 132). Bubbles o amogetše lerato leo la Ariel ka lethabo, ba kgaogana. Mmadi o thabela kopano yeo ya ka mehla ya Ariel le Bubbles, ka gore mafelelong e tlo bontšha lethabo ge ba aga motse.

Ariel o thomile e le morutiši sekolong se se phagamego. Lehono o tsebja ka modiro wa bogaši wa Radio Alpha. Maikarabelo le toka mošomong wa gagwe, di tšwelela ge a gana go amogela lerato la bofora la Motlatšo. Yena a mo lemoša gore ke morutwana, o swanetše go hlokomela mošomo wa gagwe wa sekolo. Ka gona go ka thwe Kekana o šomiša lerato la boradia la baanegwa ba, Julia, Kwena le Motlatšo, go gatelela tlemollo ya lehuto ya lethabo: lerato la nnete gare ga Ariel le Bubbles.

Le ge Ariel a be a lemogile letšhogo le go se dudišege ga Bubbles ka nako yeo ba bego ba utamile kua Majaneng, ke motho yo a nago le kwelobohloko ka gobane o be a mo šokela, a fela a mo atla ka lerato. Mekgwa ya Ariel ye mebotse le lerato la nnete go Bubbles, e mo thušitše go fenywa mapheko ao a bego a leka go thibela lerato la bona, a nyala Bubbles.

4.5.2.2 Kanegelotseka

- **Monyakišiši: Ariel**

Ariel Meso ke mogaši wa radio Alpha. Ka thokong ye nngwe o swaragane le mošomo wo mogolo wa go nyakišiša bosenyi bja sindikheiti. Bothata bo hlotšwe ke Karabo ka go neela Ariel sengwalo seo se utollago sephiri sa boradia bja sindikheiti gore se gašwe moyeng. Maloko a sindikheiti a šomiša Bubbles gore e be yena yo a ikopantšhago le Ariel, gomme a mo kgopele sengwalo sela sa Karabo. Thulano e godišwa ke ge Ariel a gana go neela Bubbles sengwalo, a nyaka gore se tlo tšewa ke mong wa sona, Karabo.

Bokgoni bja Ariel bja bonyakišiši bo nontšhwa ke mekgwa ye mebotse yeo e sa fetolwego ke mathata ao a thulanago le ona ge a fatišiša nnete mo go Bubbles. Bohlale bja gagwe bo bonagala ka nako yeo a bego a etšwa maitišong le Bubbles kua Hellas; Bubbles o itirile o ka re o gobetše leotong. Lesogana le lengwe le tšweletše la utswa sengwalo sela sa Karabo, seo Ariel a bego a se beile godimo ga sefatanaga ka nako yeo a bego a thuša Bubbles. Pele ba fihla gae, ka pefelo Ariel a lemoša Bubbles mahlale a gagwe a bonokwane, le gore o na le tema yeo a e kgathilego gore sengwalo sa Karabo

se utswiwe. Yena o boditše Bubbels gore o tseba diteng tša sengwalo seo, gape o nyaka go ya maphodiseng ge Bubbles a sa mmotše therešo. O atlegile go humana nnete mo go Bubbles ya gore sengwalo se tšerwe ke maloko a sindikheiti. Mmadi o itswalanya le bohlale bjoo bja Ariel ka ge bo kgonthišiša gore mafelelong o tlo tšwelela go fediša bosenyi bja sindikheiti.

Bonganga bja Ariel bo tiišwa ke lebaka la ge a rata go phela kgauswi le motho yo a tsebago gore ke sehvirihwiri, e lego Bubbles. Ke ka fao a ilego a amogela kgopela ya Bubbles ya gore a mo felegetše mmileng wa Mokwele. Ariel o be a sa tsebe gore o felegetša Bubbles go ya lehung la gagwe. Ge ba tloga lapeng la Noko o makaditšwe ke go bona Bubbles a tšea sethunya sa gagwe, gomme a mmotša gore o se tšeela polokego ya bona. Ariel ga se a rate go bontšha Bubbles gore ga a kgodišwe ke polelo yeo ya gagwe, a mo gegea ka go re: 'Ke ikwa ke thomile go bolokega le go feta pele bjale' (letl. 143). Kekana o diriša polelo yeo ya Ariel go nepiša gore o tlo atlega go fokotša bošoro bja sindikheiti.

Bokgoni bja Ariel bja bonyakišiši bo godišwa ke bošoro bjo bo golago bja maloko a sindikheiti le maaka ao a bolelwago ke Bubbles. Taba yeo e fahlelwa ke ge ba le kutamong kua Majaneng, Bubbles o boditše Ariel maaka a gore ba iphihletše maphodisa ka gobane ba dirile molato wa go thuntšha boChamp. Ariel, ka ge e le monyakišiši yo bohlale, ga se a kgotsofatšwa ke tlhalošo yeo ya Bubbles. Ka morago a mo tlogela fao, yena a boela mošomong wa gagwe motseng wa Pelindaba. Pelaelo ya Ariel ya maaka a Bubbles e tiišwa ke ge Bubbles a mo kgopela gore a fetole sefatanaga kua mmileng wa Van der Walt, mo OK; a šomiše sa Pula ge a etla Majaneng. Tiragalo yeo e dirile gore Ariel a belaele o ka re go na le batho bao ba šetšego mesepelo ya gagwe morago. Bubbles a mo hlokiša bonnete bja taba yeo. Dinyakišišo tša Ariel di atlegile ge a seno hwetša nnete ka matseka a praebete ao a bego a a nyaketšwe ke modirišanikayena, Saki. Bona ba mo hlalošeditše gore go na le banna bao ba mo šetšego morago, ka gore ba bonwe ba tsena ga Mokaba.

Mafelelong a beke, ge Ariel a etela Bubbles kua Majaneng, o kgonne go lemoga maisa a mabedi ka sefatanageng se setala, a mo šetše morago. O šomišitše mahlale a gagwe, a ba timelela ka gare ga toropo ya Tshwane. O gorogile Majaneng a sa tsebiša Bubbles ka ketelo ya gagwe. Bothata bjo bo mo tlišitšego fao ke gore o be a šetše a fatolotše ditaba tša kamano ya Bubbles le Kwena gape le bohwirihwiri bja sindkheiti bjo Bubbles a bo tsebago ebile a mo fihletšego bjona. Ka pefelo le kgapeletšo Ariel o nyakile nnete yeo ka go re: 'Bubbles o senokwane a ke re...? O magareng a bonokwane bja boMokaba a ke re?...' (letl. 223). Bogale bja Ariel bo mo thušitše gore mafelelong a hwetše nnete ka moka mo go Bubbles. Bokgoni le bohlale bja gagwe bja bofatišiši bo atlegile, ka gobane mathata a boradia bja sindikheiti a rarolotšwe. Maloko a mangwe a go swana le boMokaba a swerwe, a mangwe a mabjalo ka boNoko, a bolailwe. Mmadi o kgotsofatšwa ke go fedišwa ga bomenemene bja sindikheiti. Ke ka fao a itswalanyago le bokgoni bja Ariel bja bonyakišiši.

4.5.2.3 Kanegelorato

- **Yo a ratwago: Bubbles**

Bubbles ke moanegwathwadi yo Kekana a hlalošago bobotse bja gagwe ka go hlaela, ge a re '...lekgarebe la seemakadinao le leswana la go bogega' (letl. 1). Mmadi a ka se mo lebale ka pela ka lebaka la botsana bja gagwe bjo bo ikgethilego, bja go ratega. Semelo sa gagwe se lebane le mahlakore a mabedi, e lego la 'go loka' le ge e le la 'go se loke'. Mekgwa ya gagwe ye mebotse, e lemogwa ka maikarabelo ao a bego a na le ona a go hlokomela lapa labo ka morago ga lehu la mmagwe; a na le mengwaga ye lesomešupa.

Maitshwaro a Bubbles a go hloka bosodi a bonagala ka lapeng labo ge a lwela gore ditokelo tša gagwe tša bosadi di lekane le tša banna, go swana le tša lefahla la gagwe, Karabo. Ke ka fao Mutiso (1974: 57), ge a thekga taba yeo ya ditokelo tša bosadi, a rego go hloka maatla le go nyatšega ga basadi go dirilwe ke melao le mekgwa ya setšo ya bogologolo. Go kgonthišiša kgopolo yeo, go bonagala Noko le ge a dula motseng wa Makgoweng,

Pelindaba mo Tshwane, ka lapeng la gagwe go be go swerwe bophelo bja bogologolo. Ke go re, ngwana wa mošemane o bohlokwa go feta wa mosetsana. Bohlokwa bjoo bo tiišwa ke gore Noko o be a rata Karabo go feta Bubbles, ka gore ke hlogo ya lapa, ebile ke moletaleina. Kgethologanyo yeo ya ngwana wa mošemane le wa mosetsana e kwešitše Bubbles bohloko; a rata go bontšha tatagwe gore bophelo bo fetogile, lehono banna le basadi ba a lekana ka maatla (Guerin le ba bangwe, 1992: 182). Bubbles o ile a katana ka bothata gore a humane phenyo yeo e tlogo dira gore e be mmamoratwa ka lapeng labo, kudu go tatagwe, Noko.

Phenyo le bokgoni bja Bubbles bjalo ka mosadi, di godišwa ke go wa ga Karabo ka morago ga go lobiša Noko mahumo ao a bego a mo abetše ona, e lego kgwebo ya sinema go la Gauteng. Bubbles o šomile ka maatla le mafolofolo, a thabiša tatagwe Noko, ka go swara dikgwebo tša gabo gabotse, a menola Karabo setulong sa bommamoratwa. Katlego yeo ya Bubbles e rutilile Noko gore tekanyetšo ya maatla ngwaneng wa mošemane le wa mosetsana e bohlokwa ka gobane ba a swana ke batho gape ba a lekana. Mmadi o ikgweranya le phenyo yeo ya Bubbles ka ge e gatelela gore mafelelong o tlo fenya sindikheiti, a nyalwa ke Ariel.

Mediro ya Bubbles ya bošaedi e tšwelela ge bjale a thoma go ikgodiša ka bobotse bja gagwe le go ikgantšha ka mahumo a lapa labo. Taba yeo e šitlelwa ke ge kua dikantorong tša komišinare a hwetša thušo pele ga boAriel bao ba emego molokolokong ka lebaka la gore ke kgarebe ye botsana. Gape o šomišitše bobotse bja gagwe go ratana le Kwena gore a kgone go fenya Karabo. Mogwera wa Bubbles, Pula, o lemošitše Bubbles gore lerato la gagwe le Kwena ke la bofora ka gobane ga le lekane ka maatla. Bubbles o boditše Pula gore go ya ka yena ka fao a kwešišago lerato, motheo wo mogolo wa lenyalo ke go swanetšana ga baratani e sego lerato. Ke ka fao ge a tiiša taba yeo a rego: ‘Bona, lerato ke selo sa ditoro le dinonyana. E sego sa ge o kgetha molekane wa lenyalo ’ (letl. 35). Mmadi o thabela lerato leo la go se lekane la boradia la Bubbles le Kwena ka ge a tseba gore le tlo swaraganya lerato la nnete gare ga Ariel le Bubbles.

Bubbles o lemogile maikutlo a lerato la nnete, ao a fapanego le ao a nago le ona go Kwena ka nako yeo a bego a theeleditše mmino wa 'romentiki' lenaneong leo le bego le gašwa ke Ariel radiong. O ile a ema lefastereng a thakgadišwe ke mmino woo, a ba le kganyogo ya go rata go kopana le Ariel. Maikutlo ao a lerato a tšweletše le go Ariel ka nako e tee, bobedi ba kgokaganywa ke mogala wa radio. Tlemaganyo ya maikutlo ao a bona a lerato la kgonthe e lemogilwe gabotse ka nako yeo ba bego ba etetše Hellas, ba bogetše 'khabarete' ba le dijong. Gona fao, maikutlo a lerato go Bubbles a ile a golela pele. Kekana o gatelela tebelelo ye e fetogilego ya Bubbles ge a be a lebeletše Ariel, gomme o re: 'A thoma go se sa bona Ariel bjalo ka bothata go etša pele' (letl. 126). Maitshwaro a mabotse a Ariel a dirile gore Bubbles a lebale morero wa kopano ya bona, e lego wa go goketša Ariel gore a tle a bolawe ke sindikheiti. Pele ba kgaogana, Bubbles a ba le kgahlego ya lerato go Ariel, ke ge ba atlana.

Go kgonthišiša lerato leo la nnete, Bubbles o atlegile go phepiša Ariel lehu kua mmileng wa Mokwele. Gape le kua mmileng wa Van der Walt, OK; o hlohleleditše Ariel gore a fetole sefatanaga sa gagwe, a šomiše sa Pula go ya Majaneng. Ge a le kutamong kua Majaneng, o ile a hlanogela sindikheiti ka lebaka la lerato la gagwe go Ariel. Le ge Noko a lekile go kgala bošaedi bjoo bja Bubbles bja go ba hlanamela, Bubbles ga se a laetša boitsholo ka gobane o rata Ariel. Yena o ile a botša tatagwe, Noko, mantšu a: 'Tseba ke rata Ariel, mme ge le ka mmolaya nka se sa kgathala ka selo ge e se go tšweletša nnete ka lena kgakala' (letl. 176). Mmadi o ikgweranya le tlhanamo ya Bubbles ka go tseba gore o kgaogane le mediro ye mebe, o tlo kgona go aga motse le Ariel e le motho wa go loka go swana le peleng. Phetogo ya Bubbles mafelelong e mo thušitše gore a botše Ariel nnete ka boradia bja sindikheiti, ba boelana ka lethabo. Lehloyo lela a bego a na le lona go Ariel, lehono le fetogile lerato la kgonthe. Kekana o kgonthišiša lerato leo le tiilego, ka go hlaloša tebelelo ya Bubbles go Ariel ka go re: 'A gadima Ariel ka lerato le le ka se lekantšhwego, lerato le fetošitšego bophelo bja gagwe' (letl. 278).

4.5.2.4 Kanegelotseka

- **Mogodišamaatlakgogedi: Bubbles**

Go hlalošitšwe gore Bubbles ke mogaleadi yo a ratago gore ditokelo le dikganyogo tša gagwe tša bosadi di hlokomelwe. Ka mehla o šoma ka maatla le mafolofolo ka gobane o kwana le katlego bophelong bja gagwe. Maitshwaro ao a mabotse a senywa ke ge bjale a diriša bobotse bja gagwe mererong ye mebe ya go fapana. Bothata bjo bo tšweletšago kgogedi ya mmadi, bo thongwa ke Karabo ka go utolla bosenyi bja sindikheiti sengwalong seo a se filego Ariel ka lebaka la go rata go itefeletša go lehloyo la tatagwe, Noko. Maatlakgogedi godišwa ke Bubbles ge a amogela go somišwa ke sindikheiti morerong wa go ya go tšea sengwalo seo go Ariel. Lebaka ke gore ke motho yo a tsebago go rea banna bjalo ka dinonyana gore a kgone go humana phenyo. Mmadi o fišagalelwa go tseba seo se tlogo diragala kopanong yeo ya bona ka gobane Bubbles ke sengangele, o rata go itekanya le banna. Maano a Bubbles a foloditše, Ariel o mo timile sengwalo sela sa Karabo, ka gore o rata go se bala pele a ka se neela Karabo.

Bubbles o nyaka go ipona a thophile sefoka sa bommamoratwa mahlong a tatagwe, Noko, le sindikheiti. Katlego yeo a ka e humana ge fela a ka fenyha banna ba, Karabo le Ariel. Maatlakgogedi a godišwa ke ge Bubbles a tsena gare ga lehloyo la sindikheiti le Karabo. Yena o tshepišitše sindikheiti gore a ka se fenywe ke Ariel ka gore ke monna go swana le ba bangwe, gomme o re: ‘Ke tla le lwela bjale. Le ka se lobe go swana le sinema yela...’ (letl. 74). Bubbles o kwešiša gabotse gore phenyo ya Ariel, e tlo thabiša sindikheiti gape o tlo kgona go humana madulo a bommamoratwa pelong ya tatagwe, Noko. Morero wa Bubbles wa go hwetša sengwalo go Ariel o šitilwe ke go atlega lekga la bobedi. Ka morago a kgopela maloko a sindikheiti gore ba mo nyakele masogana a mabedi a bogale gape a bohlale, ao a tlogo mo thuša go tšea sengwalo go Ariel. Kgopelo yeo ya Bubbles e godiša kgogedi ya mmadi ka ge a rata go tseba seo se tlogo diragala gare ga maloko a sindikheiti le Ariel. Bubbles o atlegile go thušana le maloko a sindikheiti ao a bego a itirile mahodu; ba utswa sengwalo go Ariel. Katlego ya Bubbles e dirile gore a

ithete ka bohlale bjo a nago le bjona. O swabišitšwe ke go lemoga bohlale bja Ariel gore bo feta bja gagwe. A ikgethela go uta sephiri sa tatagwe, Noko, le sa sindikheiti ka go phela a botša Ariel maaka.

Polelo ya Ariel ya gore o badile sengwalo sa Karabo, ebile o nyaka go ya maphodiseng, e godiša mošomo wa sindikheiti. Bona ba rata go tšwetša pele morero wa go rata go bolaya Ariel gore ditaba tša bona di se tsebje. Bubbles o gana go amogela kgopelo yeo ya sindikheiti ya gore e be yena yo a dirago modiro wo wa go tšhoša, e lego wa go bolaya Ariel. Maatlakgogedi a godišwa ke ge Bubbles a dumela go goketša Ariel mo go sindikheiti gore e be bona bao ba išago pele maikemišetšo a polao. Ariel o amogetše go felegetša Bubbles kua mmileng wa Mokwele a sa tsebe gore o ya go wela molabeng wa sindikheiti. Mmadi o thabišitšwe ke ge Bubbles a ile a phepiša Ariel lehu, a thuntšha Champ le Thoba. Seo se laetša gore Bubbles o hlanogetše mediro ye mebe ya sindikheiti.

Kutamo ya Bubbles le Ariel kua Majaneng e godiša maatlakgogedi, ka gore bobedi bjale ba tsongwa ke sindikheiti. Ba fetogile manaba: go thulanywa go loka le go se loke. Bubbles o mathateng a go thunya boChamp, o nyakwa ke maphodisa. Ka thokong ye nngwe o tsongwa ke sindikheiti ka lebaka la tlhanogo ya gagwe. Maatlakgogedi a godišwa ke gore Bubbles o swanetše go šireletša Ariel gore a se bolawe ke sindikheiti le gore tatagwe, Noko, a se hlanogelwe ke sindikheiti. Bubbles o thulana le Ariel ka taba ya go phela ka moela wa maaka. Maatlakgogedi a fihla seremong ge Bubbles a laetša boitsholo; a botša Ariel nnete ya ditaba ka moka tša boradia bja sindikheiti. Phetogo yeo ya Bubbles e tiišwa ke polelo ya gagwe ka morago ga kopano ya gagwe le Ariel, ge a re: ‘Nnete e bose, go na le khutšo go yona’ (letl. 278). Go ra gore Bubbles ke motho wa go loka, o atlegile go fenywa bonokwane bja sindikheiti gore bosenyi bo fedišwe.

4.5.2.5 Kanegelorato le kanegelotseka

Mapheko: Sindikheiti

Bosenyi: Sindikheiti

Kekana o šomiša baanegwa ba, sindikheiti, bjalo ka mapheko ao a thibelago lerato gare ga baratani, Ariel le Bubbles, gore lerato leo le se atlege, ge e le **kanegelorato**. Ge ba lebane le **kanegelo ya botseka**, ba emetše bosenyi bjo bo nepišago lehlakore le tee, e lego la **go se loke** ('Kwaade') (Dresden le Vestdijk 1957: 117). Gomme bona ba thulana le lehlakore la **go loka** leo le emelwago ke monyakišiši, Ariel. Go realo go ra gore sindikheiti ke baanegwa ba bošoro, bao mediro ya bona e lebanego le go tšhoša le go homotša babadi (Narcejac, 1958: 1660). Ditiro tšeo tša bona tša go tšhoša di tšweletšwa ke mediro ya bona ye bošula go swana le go bolaya le ya boradia bjo ba bo bitšago gore ke bja go 'fofiša khaete' (letl. 57). Maloko ao a sindikheiti ke dihwirihwiri tšeo di humilego ka lebaka la go bula diakhaonte tša bofora tše di fapanego makaleng a dipanka ka fase ga maina a bofora. Bona ba be ba fana ditšheke tša tšhelete yeo ba tsebago gore ga ba nayo diakhaoteng tšeo tša bofora. Mmadi o a homotšega ge bosenyi bo fedišwa; o thabišwa ke lenyalo la Ariel le Bubbles.

Maloko ao a sindikheiti ke Noko, Mabusha, Mello, Kwena, Mokaba, Champ, Thoba le Sello. Ka fao mekgwa ya bona ye mebe ge e hlalošwa, e ya go lebantšhwa le morero wa lerato le wa botseka ka tsela ye:

- **Noko**

Noko ke rakgwebo gape ke rammino wa jese wa go tuma motseng wa Pelindaba. Bobe bja gagwe bo lemogwa ge a raka ngwana wa gagwe, Karabo, ka lapeng ka lebaka la ge a wišitše kgwebo ya gagwe ya sinema kua Gauteng. Lehloyo leo le godišwa ke ge a seno lemoga gore Karabo o ngwadile sengwalo sa tshwantšhetšhodikgao ka ditaba tša bona tša boradia, ebile go bothata gore ba se hwetše go Ariel Meso. Lehloyo la Noko baneng ba gagwe le bonagala ge a thulana le Bubbles ka morero wa go bolaya Ariel. Yena o thekga lerato la Kwena le Bubbles ka go tseba gore segwera sa gagwe

le Mabusha se tlo tia, le sephiri sa sindikheiti se tlo šireletšwa. O hloya lerato la Bubbles le Ariel ka gore le ka fediša mahumo ka moka ao a nago le ona, goba yena a bolawa ke sindikheiti.

Tlhanogo ya Bubbles go sindikheiti ge a phepiša Ariel lehu ka lebaka la lerato, e befediša Noko. Pefelo yeo e kgonthišiša bošoro bja Noko ge a gafela morwedi wa gagwe, Bubbles, go sindikheiti gore a bolawe. Seo se lemogwa ka polelo ya gagwe ge a bolela le sindikheiti ka go re: ‘Ga se sengangele fela, o fetogile moradia le lenaba la rena’ (letl. 190). Mmadi o itswalanya le phetogo ya Bubbles, o mo kwela bohloko ge a lebanwe ke kotlo ya go bolawa ke sindikheiti ka gobane o nyaka ge a aga motse le Ariel. Yena o nyatša bošoro bja Noko.

Mekgwa ya Noko ye e sa lokago e bonagala gape ge a thušana le maloko a mangwe a sindikheiti gore ba hlokomele mesepelo ya Ariel. Maikemišetšo a bona a go dira seo, a be a lebane le go hwetša lefelo leo Bubbles a iphihlilego go lona gore ba tle ba mmolaye. Noko le Mabusha ba atlegile go hwetša mohlala wa gore Bubbles le Ariel ba iphihlile Majaneng, kua ntlong ya Pula. Bošoro bja sindikheiti bja go rata go rakelela Bubbles le Ariel gore ba bolawe, bo tlišitše phetogo go Noko, a laetša boitsholo. Tshokologo ya Noko e tlišwa ke ge a šireletša Bubbles ka go mo tsebiša molaba wa sindikheiti ka mogala. Toka ya gagwe e lemogilwe gape ge a kgona go phološa Karabo gore a se bolawe ke boChamp; a mo fihla motseng wa Tzaneen lapeng la ga Mabetlela. Kamogelo ya Noko e godišwa ke tshwarelo yeo a e kgopetšego go bana ba gagwe le go ba kopanya gape ka lerato.

Phetogo yeo ya Noko ge a kgaogana le mediro ye mebe ya sindikheiti, e hlotše gore a bolawe ke mogwera wa gagwe, Mabusha, ka sethunya. Le ge Noko a swanetšwe ke kotlo ka lebaka la go hlanogela sindikheiti le go phološa lapa la gagwe, kotlo yeo e ka se swane le ya Mabusha, ka gore ke moanegwa yo mošoro. Ka fao mmadi o itswalanya le Noko, o mo kwela bohloko ge a lebanwe ke kotlo ya lehu ka gore ke motho wa go loka. Lehu la gagwe le bohlokwa, ka gobane le kgonthišiša go fenywa ga bohvirihwiri bja sindikheiti, gomme le tlemaganya lerato gare ga Bubbles le Ariel.

▪ **Mokaba le Mello**

Mokaba ke radipapadi wa go tsebega gohle ka kolofu, mola Mello a kile a ba setsebi sa mmino, bjale o išitšwe fase ke botagwa. Bona ke maloko ao a bego a dula Gauteng, ba šomišwa ke sindikheiti go tšwetša pele merero ya bona ye bošula. Taba yeo e fahlelwa ke ge ba kgonne go thopa Karabo ka lapeng labo ka sethunya ka morago ga go utolla sephiri sa sindikheiti ka sengwalo seo a se neetšego Ariel gore se gašwe moyeng. Ke batho ba bašoro, gape ba go hloka lešoko. Seo se lemogwa ka polelo ya bona ge ba be ba le kopanong le maloko a mangwe a sindikheiti. Gona fao Mello o gapeletša Bubbles go ba le bona morerong wa go bolaya Ariel ka mantšu a: 'Efela re ka se kgone go go tlogela, gobane re ka se atlege gabonolo ntle le wena' (letl. 109-110). Mokaba o thekga kgopolo yeo ya Mello ka go re Noko a retolle pelo ya Bubbles ka go mo laetša mabaka a gore ba kotsing ya go tšweletšwa nyanyeng. Mmadi o nyatša kgopolo yeo ya bona ya go nyaka go tloša Ariel tšatšing, ka gobane ke moanegwathwadi yo a ikgweranyago le yena. Ke go re, o kganyoga gore a phele; a kgone go aga motse le Bubbles.

▪ **Mabusha**

Mabusha ke rakgwebo wa go tsebega motseng wa Pelindaba, ebile ke mogwera wa Noko go tloga bosoganeng bja bona. Mabusha ke leloko la pele la sindikheiti yo a ilego a tsebišwa gore Karabo o ngwadile sengwalo ka ditaba tša bona tša boradia. Yena le Noko ba hlohleleditše Bubbles go ya go tšea sengwalo seo go Ariel Meso. Bubbles o atlegile go ba thuša, ba humane sengwalo sela sa Karabo. Bothata bja gore Ariel o badile sengwalo seo, ebile o nyaka go ya maphodiseng, bo tšweletša pepeneneng bošoro bja Mabusha ka ge a nyaka gore Ariel a bolawe. O thabišwa ke tebanyo ya go bolaya Ariel ka gore e tlo timeletša mohlala, sephiri sa bona sa lotega. Ke ka fao a thekgago lerato la morwa wa gagwe, Kwena, le Bubbles; a nyakago go senya lerato gare ga Bubbles le Ariel.

Tlhanogo ya Bubbles go sindikheiti ka lebaka la lerato la nnete go Ariel, e godiša bošoro bja Mabusha ka ge bjale a rata gore Bubbles le Ariel ba bolawe

ka bobedi go boloka bošula le bonokwane bja sindikheiti. Lehu la Kwena le hlotše lehufa le lehloyo pelong ya Mabusha; a fediša segwera sa gagwe le Noko. Lehloyo leo le mo thušitše go hwetša nnete ka ngwana wa Pula, Thandi, gore Bubbles o utamile Majaneng. Pefelo ya mo gapeletša gore a thuntšhe Noko ka nepo ya go itefeletša go Bubbles. Ke go re, go lobiša Bubbles motswadi yo a mo ratago, go swana le yena ge a le bohlokong bja go tlogelwa ke ngwana yo a bego a mo tshepile, e lego Kwena. Polao ya Noko e fahlela gore Mabusha ke motho yo mobe, yo mediro ya gagwe e lebanego le go se loke. Kotlo ya Mabusha ya go swarwa ke maphodisa e thabiša mmadi ka ge a tseba gore sindikheiti e paletšwe. Mediro ya yona ya go hloka lešoko le boradia bja yona, di utolotšwe. Ka thokong ye nngwe, go bontšha katlego ya lerato la Ariel le Bubbles ka gore go tlo ba le lenyalo; ba phela ka lethabo le le sa felego.

▪ **Champ, Thoba le Sello**

Champ le Thoba ke maloko a sindikheiti a Gauteng. Mediro ya bona go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo, e lebane le go tšhoša, e lego ya boradia le go bolaya. Taba yeo e šitlelwa ke ge Champ le Thoba ba kgonne go iphetoša mahodu, ba utswa sengwalo sa Karabo mo go Ariel kua Hellas. Morero wa go tloša Ariel tšatšing o be o filwe bona. Bubbles o ba thusitše go tliša Ariel lefelong leo ba kwanego ka lona kua mmileng wa Mokwele. Maano a Champ le Thoba a šitilwe ke go tšwelela, ka gobane Bubbles o phološitše Ariel lehung ka go thuntšha Thoba seatleng le mafahleng, gomme Champ yena a thuntšhwa legetleng. Champ le Thoba ba išitšwe bookelong, ka morago Champ a lokollwa. Yena o ile a tšwetša pele mošomo wa bohwirihwiri ka thušo ya modirišani yo mofsa, e lego Sello. Champ le Sello ba be ba swaragane le modiro wa go ja mesepelo ya Ariel leonyane.

Champ le Sello ba ile ba šala Ariel morago go fihla OK, ka toropong ya Tshwane, ka nepo ya go rata go tseba moo Bubbles a ipihlilego gona. Ba paletšwe ke go atlega ka gore Ariel o kgonne go fetola sefatanaga sa gagwe ka thušo ya Bubbles, a šomiša sa Pula go ya Majaneng. Ba lemogile gore Kwena o rata go bolaya Ariel. Mathomong ba ile ba mo hwetša; ba mo kgala

ka go mo lemoša gore ge Ariel a ka bolawa a nnoši, Bubbles o tlo ba swariša. Bošoro bja Champ le Sello bo lemogwa ge ba bolaya Kwena ka go mo thuntšha gomme ba tšhaba. Ka morago ga go hwetša bonnete bja gore Bubbles le Ariel ba iphihlile kua Majaneng, Champ le Sello ba ba rakelela fao ka nepo ya go ba bolaya. Morero wa bona wa polao o paletšwe ke go atlega ka gore Ariel le Bubbles ba thušitšwe ke letseka Ditshego le modirišanikayena, ba thuntšhana le bona, ba ba fenywa. Phenyo ya Champ le Sello e tliša go fedišwa ga sindikheiti, e lego morero wa padi ya botseka le go kopantšha Ariel le Bubbles ka lethabo, gwa ba le lenyalo, e lego ditaba tše di lebanego le padi ya lerato.

▪ **Kwena**

Kwena Mabusha ke leloko la sindikheiti motseng wa Pelindaba. O be a ratana le Bubbles ebile a ikemišeditše go mo goroša. Lerato la bona le be le thekgwa ke sindikheiti ka ge ba kwešiša gore le tlo khupetša mediro ya bona ya bosenyi bja go hula dipanka le bja go bolaya. Lerato la Kwena go Bubbles le be le tuka bogale go feta la Bubbles go Kwena. Seo se nontšhwa ke lehufa leo Kwena a nago le lona ge Bubbles a swanetše go gahlana le Ariel gore a mo gapele go sindikheiti. Tšhabo le kutamo tša Bubbles di nepiša lerato la bofora gare ga Kwena le Bubbles, gape di godiša bošoro bja Kwena bja go rata go bolaya Ariel. Go bolaya ke kgopolo ye e boifišago, gape e gatelela maitshwaro ao a sa lokago a Kwena. Mathomong o šitilwe ke go bolaya Ariel, ka gobane o hweditšwe ke Champ le Sello, bao ba bego ba hlokometše mesepelo ya Ariel; ba mo kgalemela.

Bonganga bja Kwena bo hlohleletšwa ke lerato, gape le lehloyo la ge Ariel a tšhabišitše moratiwa wa gagwe, Bubbles. Yena o gana go amogela keletšo ya sindikheiti ya go lota sephiri sa bona, ka gobane yena o lobile mosadi, Bubbles. O bona o ka re maano a mabe a sindikheiti, a gore ba humane Bubbles pele ba ka bolaya Ariel, a senya nako. Ke ka fao a ilego a boelela gape go dira maitekelo a go bolaya Ariel, madimabe yena a bolawa ke Champ le Sello. Lehu ke kotlo ye bohloko, eupša mmadi o itswalanya le lona ka ge a tseba gore le tlo tlemaganya lerato la nnete gare ga Ariel le Bubbles.

4.6 TŠWETŠOPELE

Ditiragalo tša mohuta wa kanegelorato le kanegelotseka di tšwetšwa pele ke tharaganyo ya lehuto leo le bofšago ke thulano gare ga ‘go loka’ le ‘go se loke’. Thulano yeo, mo pading ya *Nnete Fela* (1989), e nepiša merero ye mebedi ya go fapana, e lego morero wa lerato le morero wa botseka. Go ra gore, ke thulano yeo e hlolwago ke magato a dikgakgano tšeo di godišago bothata go fihla sehloeng gare ga (a) baratani ba, Ariel le Bubbles, le mapheko ao a ganetšago lerato leo gore le se atlege (morero wa lerato) le (b) monyakišiši (Ariel) le boradia bja sindikheiti (morero wa botseka).

Ka fao, ge ditiragalo tša kanegelo yeo ya Kekana di hlalošwa, di ya go latela lenaneo le:

- Ditiragalo tša kanegelorato
- Ditiragalo tša kanegelotseka

4.6.1 Ditiragalo tša kanegelorato

Tšwetšopele ya ditiragalo tše di lebanego le morero wa lerato, e godišwa ke thulano gare ga dikgopolo tša ‘**botse**’ (go loka) le ‘**boikgogomošo**’ (go se loke). Thulano yeo e gare ga mediro ye mebotse ya Ariel, gomme yona e emela botse le mekgwa ye mebe ya Bubbles yeo e emelago boikgogomošo.

Thulano ya mathomo e bonagala ge dikgoro di bulega, Ariel a thulana le tlhokomologo ya bašomedi ba mo dikantorong tša komišinare kua Tshwane. Gona moo, bothata bo godišwa ke ge yo mongwe wa badiredi a tlogela go thuša boAriel bao ba emego molokolokong, gomme go thušwa pele Bubbles ka gore ke lekgarebe le lebotse. Tiragalong yeo, Kekana o nepiša Ariel le Bubbles gore ke baanegwathwadi ba bohlokwa bao ba emelago thulano gare ga ‘go loka’ (Ariel) le ‘go se loke’ (Bubbles). Maatla a thulano yeo ya mathomo a godišwa ke toro ya Ariel, gomme yona e hlalošwa ke Kekana ka go re: ‘Boitshwaro bja kgarebe ye bo be bo feroša Ariel dipelwanapelwana’ (letl. 64). Torong Ariel o bone Bubbles a swere sefepinyana a leka go mo

gapa ka sona, yena a befedišwa ke boikgogomošo bja Bubbles. Toro yeo e bohlokwa ka gore e tiišetša thulano gare ga mahlakore a mabedi ao a fapanego, ka gobane Ariel o nyaka go iša boikgantšho bja Bubbles fase mola, Bubbles yena a rata go bona a fentše Ariel go swana le masogana ao a hlwago a a fenya ka botse bja gagwe. Phišegelo ya mmadi e godišwa ke go se tsebe seo se tlogo direga gare ga Ariel le Bubbles ka gobane bobedi ba a swana, ba na le kgang gape ba rata phenyo.

Thulano ya bobedi e hlagišwa ke kopano ya bobedi ya Ariel le Bubbles kua kgašong. Bubbles o hweditše Ariel a thuša Morena Phoko ka phapano magareng ga go ngwala puku le go ngwalela radio. Ariel o be a šetše a bona phetogo ya maitshwaro a Bubbles ka nako yeo a bego a bolela le Morena Phoko. Maatlakgogedi a godišwa ke ge Ariel a ikemišetša gore o nyaka go bona a wišitše Bubbles mo pele ga gagwe. Seo se tiišwa ke Kekana ka go re : ‘Ariel ... o be a belaela go mo thapiša, a thubakanye boikgantšhonyana bjola bja gagwe... (letl. 114). Morena Phoko o rile go sepela, Bubbles a kgopela Ariel sengwalo sela sa Karabo. Maatla a thulano ye ya bobedi a nontšhwa ke ge Ariel a šomiša sengwalo kgahlanong le Bubbles. Go thatafa ga Ariel go dirile gore Bubbles a sepele ka manyami. Bubbles o be a kwešitše bohloko ke gore ke mathomo bophelong bja gagwe a thulana le leswika la go swana le Ariel, mola Ariel yena a ile a šala a swabišitšwe ke go bona Bubbles a sa ngangišana le yena.

Ariel o ile a rata go bona maikemišetšo a gagwe a go phuhlamiša Bubbles a atlegile, ka fao a mo laletša dijong kua Hellas. Bubbles o amogetše kgopelo yeo ya Ariel ka lethabo, ka gobane le yena o be a nyaka go bona Ariel a rarilwe gape a fentšwe le bohlale bja gagwe. Merero yeo ya bona ya go fapana e hlagiša **thulano ya boraro** ka gore bona ka bobedi ke dingangele, ba kwana le katlego. Maatlakgogedi a godišwa ke gore kopano yeo ya Ariel le Bubbles kua Hellas e tšweletša maikutlo a lerato mahlong a bona, e sego merero ya bona ya go thešana le go thubana. Lerato leo le bohlokwa ka gore le kgonthišiša gore mafelelong botse (Ariel) bo tlo fenya boikgogomošo (Bubbles), gwa ba le lenyalo.

Thulano ya bone gare ga Ariel le Bubbles e bonagala ka nako yeo ba bego ba etšwa ka lapeng la Noko, ba eya lefelong leo le beilwego ke sindikheiti le Bubbles kua mmileng wa Mokwele. Bogolo bja thulano ye ya bone, bo nontšhwa ke ge boikgogomošo bja Bubbles bo išwa fase ke lerato leo a nago le lona go Ariel. Taba yeo e šitlelwa ke Kekana ge a hlaloša mogopolo wa Bubbles pele a phepiša Ariel lehu, ka go re: ‘Monna yola ke wa gagwe ka lerato. A ka se mo neele go ba sehlabelo ka tsela ye go dititikwane...’ (letl. 147-148). Ke ka moo a kgonnago go phepiša Ariel lehu; a thuntšha maloko a mangwe a sindikheiti e lego Champ le Thoba. Ke go re, lerato le atlegile go fetošša sethunya seo se bego se emela bošoro bja go bolaya go ba selo se sebotse sa go phema lehu.

Kutamo ya Ariel le Bubbles lapeng la Pula kua Majaneng, e tšweletša go hlokega ga thulano gare ga Ariel le Bubbles. Seo se kgonthišišwa ke ge Bubbles a thoma go itshola ka maaka ao a bego a a botša Ariel mabapi le boradia bja sindikheiti. Gape o ile a kwešwa bohloko ke bophelo bja gagwe bjo bo thubegilego; bo lego ka fase ga taolo ya Ariel. Boitsholo bjoo, bo mo gapeleditše go kgaogana le boikgogomošo gape le mekgwa ye mebe ya sindikheiti. Lerato la gagwe la nnete go Ariel, le mo fetošitše motho wa go loka, a utollela Ariel nnete ka moka ya bohwirihwiri bja sindikheiti. Ariel o thabišwa ke phenyo le katlego ya maikemišetšo a gagwe, ao a bego a na le ona go tloga mathomong. Go ra gore ge a thoma go gahlana le Bubbles kua dikantorong tša komišinare, nepo ya gagwe e be e le go iša fase boikgodišo bja Bubbles. Kekana o gatelela taba yeo ka mantšu a:

Ariel o be a atlegile morerong wa gagwe... O be a mo thapišitše seatleng sa gagwe, a atlegile go hlafarakantšha mafofa a boikgantšho bja gagwe, mme le boipoto bja lekgarebe le a bo phušotše [letl. 253].

Phuhlamo ya Bubbles le katlego ya Ariel di tiiša go fedišwa ga maatlakgogedi ao a bego a godišwa ke thulano gare ga ‘botse’ le ‘boikgogomošo’. Go realo go ra gore go loka ga Ariel go fetotše bophelo bjo bobo bja Bubbles. Lehono ke motho wa go hloka bosodi, yoo a

kgokaganywago ke lerato le motho wa go ba le mekgwa ye mebotse ya go hloka mafokodi, e lego Ariel.

4.6.2 Ditiragalo tša kanegelotseka

Ditiragalo tše di lebanego le morero wa botseka pading ye, *Nnete Fela* (1989), di tšwetšwa pele ke thulanokgolo yeo e lemogwago gare ga baanegwa ba go loka le baanegwa ba go se loke (Dresden le Vestdijk 1957: 116-117). Thulano yeo e godišwa ke dingangišano le dipelaelo tša go hlomagana gare ga moanegwa wa go hloka diphošo, e lego Ariel (monyakiši) le baanegwa ba bašoro, sindikheiti (boradia). Yona e bohlokwa ka gore e godiša maatlakgogedi gore moko wa ditaba wo o lebanego le bokgoni bja Ariel bja bofatišiši le go fedišwa ga boradia bja sindikheiti, o tle o bonagale gabotse. Bothata bja padi yeo ya Kekana bo thongwa ke Karabo yo a išitšego sengwalo seo se utollago bonokwane bja sindikheiti go Ariel gore se phatlalatšwe moyeng (radiong). Taba yeo e befediša maloko a sindikheiti. Ba thoma go šomiša Bubbles ka gore ke lekgarebe le lebotse la go rata pheny, gore e be yena yo a yago go tšea sengwalo seo go Ariel.

Thulano ya mathomo gare ga Ariel le sindikheiti e tlišwa ke kopano ya bobedi ya Ariel le Bubbles kua kgašong ge Bubbles a be a romilwe go tla go kgopela sengwalo sela sa Karabo. Bubbles o kgonne go elelwa gore o gahlane le Ariel la mathomo kua kantorong, eupša Ariel yena ga se a mo gopola. O lekile go hlalošetša Ariel gore Karabo ga a sa nyaka sengwalo seo se tšweletšwa moyeng. Ariel a thatafatša pelo ya gagwe ka lebaka la gore o be a nyaka go bona a tšweleditše bosenyi bja sindikheiti nyanyeng. Bubbles o ile a felelwa ke maatla ka morago ga go lemoga gore Ariel o na le bohlale bjo a ka se bo hlalefetšego, a sepela ka manyami. Maatlakgogedi a godišwa ke ge mmadi a rata go tseba bonganga bja Ariel mo bo tlogo felela gona.

Kopano yeo ya Ariel le Bubbles e hueditše phišegelo ya Ariel ya gore a bale sengwalo seo gore a kgone go tseba diteng tša sona. Kwešišo ya sengwalo seo e mo hlohleleditše gore a phele kgauswi le Bubbles. **Thulano ya bobedi** e gatelelwa ke kopano ya Ariel le Bubbles kua Hellas. Ge ba boela difatanageng tša bona, Bubbles o itirile o ka re o gobetše leotong.

Maatlakgogedi a godišwa ke ge go tšwelela lehodu leo le ilego la utswa sengwalo sela sa Karabo mo go Ariel. Ka pefelo Ariel o gapeleditše Bubbles gore a mmošše nnete ya go utswiwa ga sengwalo. Nyakišišo ya Ariel e atlegile ge Bubbles a dumela gore o na le kamano le maloko a sindikheiti ao a tšerego sengwalo sela sa Karabo. Go realo go ra gore phenyo ya Bubbles e tliša katlego ya bokgoni le bohlale bja Ariel.

Bothata bo golela pele ka morago ga gore Bubbles a tsebiše maloko a sindikheiti gore Ariel o badile sengwalo sela sa Karabo, ebile o nyaka go ya maphodiseng. Taba yeo ya ba befediša; ba rata gore Ariel a bolawe. **Thulano ya boraro** e bonagala gare ga Bubbles le maloko a sindikheiti. Yona e lemogwa ge Bubbles a gana go amogela morero wa polao, eupša a kwana le bona gore o tla ba gokela Ariel gore e be bona bao ba išago pele ka morero wa go bolaya Ariel. Bubbles o atlegile go ya le Ariel molabeng wa sindikheiti kua mmileng wa Mokwele. Maatlakgogedi a godišwa ke tlhanogo ya Bubbles go sindikheiti, gomme a phepiša Ariel lehu ka go thunya Champ le Thoba. Yena le Ariel ba ile ba tšhabela sindikheiti le maphodisa ba ya go iphihla Majaneng, Hammanskraal. Tšhabo le kutamo tša bona ke ditiragalo tšeo di godišago maatlakgogedi ka tsela ye: (a) Ariel o lebane le mathata a go šireletša Bubbles gore a se bolawe ke batho bale ba go hloka lešoko, e lego sindikheiti. Bona batho bao ba beile bophelo bja Ariel kotsing, ka gobane o swanetše go iphemela go bona ka bohlale. (b) Tšhabo le kutamo tšeo, di kgokaganya lerato la nnete gare ga Ariel le Bubbles leo le tlogo felela ka lethabo.

Tiragalo ya go fetola difatanaga kua mmileng wa Van der Walt, OK, e phafošitše Ariel gore go swanetše go be go na le batho bao ba jago mesepelo ya gagwe leonyane. Pelaelo yeo e rotoša **thulano ya bone** gare ga gagwe le Bubbles. Bubbles o ganne go amogela taba ya gore o šomišana le maloko a sindikheiti. Maaka a Bubbles a ka mehla, a šetše a thomile go lapiša Ariel. Ka morago ga ge Ariel a seno kgaogana le Bubbles, a bona go le kaone gore a nyake letseka la praebete gore le hlokomele mesepelo ya gagwe. Go se go ye kae, Ariel o hweditše bonnete bja gore go na le batho bao ba mo dišitšego. Maatla a thulano yeo ya bone a godišwa ke ge Ariel a le tseleng ya go ya

Tshwane, a lemoga gore go na le sefatanaga se se mo šetšego morago. Bohlale bja gagwe bo mo thušitše go timelela banna bao ba babedi, e lego Champ le Sello.

Ge Ariel a fihla Majaneng, go bonagala **thulano ya bohloano** gare ga gagwe le Bubbles. Thulano yeo e bohlokwa ka gore e fihliša dikgakgano tšela tša go latelana, tšeo di bego di le gare ga ‘go loka’ le ‘go se loke’ sehloeng. Mmadi o gogwa ke tlalelo ya Bubbles ka ge a sa tsebe gore a dire eng ka bophelo bja gagwe. O gakilwe ke go se kwešiše gore a boele go sindikheiti, a kgopele tshwarelo, goba a botše Ariel nnete ka bomenemene bja sindikheiti. Bothata bjoo bja Bubbles bo mo hlohleeditše go tšhabela Ariel, a ya go iphahla ntlong ya baagišani yeo e lego kgauswi le ntlo ya Pula. Ka letšatši le le latelago, mogwera wa gagwe, Pula, a mo hlanogela ka gore a botše Ariel nnete ka bophelo bja gagwe. Ka thokong ye nngwe tatagwe, Noko, a mmošša gore a tlogele Ariel gore a bolawe ke sindikheiti, yena a tle a kgopele tshwarelo. Ariel le yena o tšhošeditše Bubbles gore a boele go yena pele letšatši le sobela, e sego bjalo, o ya maphodiseng ka ditaba tša sindikheiti. Mmadi o fišagalelwa go tseba pheletšo ya tlalelo yeo ya Bubbles.

4.7 SEHLOA

Dithulano tšeo di bego di hlatloga ka go latelana gare ga botse (go loka) le boikgogomošo (go se loke) morerong wa lerato, le gare ga monyakišiši (go loka) le sindikheiti (go se loke) morerong wa botseka, di fihlile seremong. Lawson (1965: 269) o re ke mafelelo a phišegelo. Seo se ra gore ga go sa tlo ba le maatlakgogedi a mangwe. Ditiragalo tšeo di nepišago sehloa sa padi ya *Nnete Fela* (1989), di tlo lebantšhwa le morero wa lerato le morero wa botseka.

4.7.1 Kanegelorato

Go tšhabela Ariel ka ngwakong wa Pula ga se gwa tšwela Bubbles mohola, ka gobane o ile a itshola a boela gape go Ariel; a mmošša nnete ka bonokwane bja sindikheiti. Ariel o imetšwe ke ditaba tšeo Bubbles a

mmoditšego tšona, a hloka molomo. O rile ge a lebelela Bubbles a felelwa ke maatla, ka gore o be a mmona bjalo ka motho yo a sa mo tsebego, yo a thomago go mmona. Go palelwa moo ke go bolela go gapeleditše Ariel gore a tlogele Bubbles ka ngwakong. A tšwa ka sefatanageng sa gagwe a sa tsebe mo a yago gona. Ge a le tseleng a otlela, a thoma go lemoga gore o katoga nnete yeo e lego gare ga bona. Kekana o tiiša seo ka go re:

Magareng ga bona se sebohlokwa go fetiša ke lerato
la bona, mme go be go ka se thuše go le ganetša
gobane e be e le se se lego gona [letl. 253].

Go ya ka kgopolo yeo ya Ariel, Bubbles e be e le mosadi wa therešo, e sego wa ditoro. Go sepela ga Ariel go tlogetše Bubbles ka megokgo, a nyamišitšwe ke lebaka la gore a ka se sa hlwa a bona moratiwa wa gagwe, Ariel. Ka thokong ye nngwe Ariel o itshotše tabeng yeo ya go tlogela Bubbles, a boela go yena ka lerato. Bubbles o rile ge a lebelela Ariel ka mahlong, a bona hlase ya lethabo yeo o ka rego ke kgabo ya mollo e mo ruthofatša ka maatla a lerato (letl. 254). Lerato leo a le bonego go Ariel le dirile gore ba kopane gape ka lethabo le le sa felego.

4.7.2 Kanegelotseka

Bubbles o be a lapišitšwe ke moela wa maaka wo a bego a phela ka wona, a ipotša gore bjale ke nako ya gore moela woo o fihle mafelelong. O fihlile go Ariel kua ngwakong, a re: 'Ariel, ke tšile go go botša nnete' (letl. 250). Ke gore o boditše Ariel nnete ya ditaba ka moka tša bofora bja sindikheiti le bošoro bja yona; a utolla gape le gore tatagwe, Noko, ke leloko la sehlopha seo sa dinokwane. Ariel o nyamišwa ke nnete yeo e lego kgale a e nyakišiša go moratiwa wa gagwe, Bubbles. A thoma go lemoga gore o be a phela le motho yo a sa mo tsebego, ke ge a mo tlogela ka ngwakong a tšwa ka sefatanaga sa gagwe. Ge a le tseleng a tlelwa ke kgopolo ya lerato ka lebaka la ge Bubbles a mmoditše nnete ya boradia bja sindikheiti. Kgopolo yeo e dirile gore a boele go Bubbles ka lethabo, bobedi ba tsebiša maphodisa ditaba ka moka. Bubbles o amogetše kgopelo ya Ariel ka lethabo, ka gobane o be a

šetše a ineetše gore nnete e swanetše go tšwelela kgakala. Taba yeo ya Ariel le Bubbles ya go ya maphodiseng e kgonthišiša gore ga go sa na khuduego yeo e gapeletšago mmadi go balela pele. Go ra gore ke mafelelo a maatlakgogedi gore moko wa ditaba o tle o bonagale gabotse mo go tlemollo ya lehuto.

4.8 TLEMOLLO YA LEHUTO

Mohuteng wa kanegelorato le kanegelotseka, thumo ya ditaba e lebane le merero ye mebedi ya go fapana, e lego wa lerato le wa botseka. Morerong wa lerato, ditaba di felela ka lethabo leo le godišwago ke poelano goba lenyalo gare ga baratani. Morerong wa botseka ditaba di rungwa ka phedišo ya boradia, go bolawa le go swarwa ga dinokwane. Tlemollo ya lehuto yeo ya lethabo e bohlokwa ka gobane e nepiša moko wa ditaba wo o lebanego le mohuta wa kanegelorato le kanegelotseka.

4.8.1 Kanegelorato

Thumo yeo ya ditaba pading ye ya Kekana, *Nnete Fela* (1989), e akaretšwa ke ge baratani ba, yo a ratago (Ariel) le yo a ratwago (Bubbles), ba feny a mapheko ao a bego a ganetša lerato la bona gore le se atlege (sindikheiti). Ka fao, tlemollo ya lehuto ya padi yeo e lemogwa ka kopano ya mafelelo ya Ariel le Bubbles ka morago ga go fedišwa ga sindikheiti le go rarollwa ga mathata a bosenyi bja sindikheithi. Baratani bao ba be ba dutše setupung e le mantšiboa ka fase ga seetša se sehubedu sa lebone ka ga boBubbles. Kopano yeo e bohlokwa ka gore e gatelela phetogo ya lehloyo leo le lemogilwego mathomong kua dikantorong tša komišinare. Lehono lehloyo leo le fetogile lerato la nnete gare ga Ariel le Bubbles leo le kgonnogo go tšwelela gare ga mathata a lerato. Lerato leo le swaragantšhitšwe ke lerato la boradia la Julia, Kwena le Motlatšo.

Ka nako yona yeo baratani ba bego ba dutše ba bolela ka ditaba tša lerato, Bubbles yena o be a ile le monagano, a gopotše dilo ka moka tšeo di mo lahlegetšego go swana le (a) lerato la tatagwe, Noko, (b) boipoto le (c)

boikgantšho bja gagwe. Kekana o nontšha seo ka go re: 'O be a nagana ka tebogo tšeo a nago natšo. Mme se segolo go tšona, e lego yena Ariel' (letl. 276). Bubbles o na le tshepo ya gore Ariel, ka ge a šetše le yena bophelong, o tlo mo thekga ka lerato la nnete. Seo se tiišwa ke ge bjale ba rera ditaba tša lenyalo.

Gona mo ba bego ba dutše setupung, ba be ba fihlelelwa ke mmimo wo o bego o ralokwa ka phapošing ya Karabo. Mmino woo, go ka thwe ke modu wa lerato la kgonthe, gape le le tiilego gare ga Ariel le Bubbles. Go ra gore mmimo woo o bohlokwa ka ge o kgonne go tlemaganya maikutlo a lerato gare ga baratani bao go tloga mathomong ka motato wa radio mo moyeng. Maikutlo ao, a lebane le lethabo leo lehono le dirago gore Bubbles a kgone go ela hloko mantšu a seopedi ao a rego: 'Re ba swanetšego ke go ba gotee' (letl. 277). Lethabo leo la bona, le tlo tšweletšwa motseng wa Pelindaba. Motse wo o bohlokwa ka gobane o be o nepiša mediro ya go tšhoša ye e bego e lebane le go thuntšhana kua mmileng wa Mokwele.

Ka gona go ka thwe, Ariel le Bubbles ke baratani bao ba tlogo aga motse ka lethabo le le sa felego. Lethabo leo le tlo bonagala motseng wa Pelindaba, ge go ketekwa letšatši la phenyo ya bona e lego lenyalo la bona.

4.8.2 Kanegelotseka

Morerong wa botseka, tlemollo ya lehuto e thongwa ka ditaba tše di lebanego le tlhanogo ya Noko go sindikheiti. Yena o kgonne go tsebiša Bubbles ka mogala gore maloko a sindikheiti a tseleng go tla go ba rakelela moo Majaneng. O hlalošitše gape gore Karabo o a phela; boBubbles ba ye go mo tšea kua Tzaneen lapeng la Mabetlela. Noko o rile go lemoga gore Mabusha o kwele ditaba ka moka, a botša Bubbles gore o kgopela tshwarelo, gape a mo kgopelele tshwarelo go Karabo. Ka ntle le go senya sebaka, Mabusha, yo e lego moetapele wa sindikheiti, a bolaya Noko. Polao yeo ya Noko e bohlokwa, ka gobane e hlohleditše Bubbles go botša Ariel le maphodisa nnete ka moka ka bomenemene bja sindikheiti. Tlhohleletšo yeo e godišwa ke ge Bubbles a seno lemoga gore o lobile lerato la tatagwe, Noko.

Champ le Sello ba ile ba hlasela Ariel le Bubbles; ba ba rakelela ka mo ntlong ya Pula. Madimabe ke gore ba paletšwe ke go atlega ka gore ba ile ba thuntšhwa ke maphodisa, Letseka Ditshego le modirišane kayena, gomme ba swarwa. Letseka Ditshego, Ariel le Bubbles ka morago ga tiragalo yeo ya go swarwa ga maloko a sindikheiti, ba ile ba ya Tzaneen go ya go kgopela Karabo go Mabetlela, le go mo leboga ge a kgonne go mo hlokomela. Bona ba boetše gae Pelindaba ka lethabo, sindikheiti yeo e bego e tšhoša, bjale e fedišitšwe. Ke go re, mathata a bosenyi bja sindikheiti a rarolotšwe. Maloko ao a hloka getšego a bolokwa, a mangwe go tloga ka Gauteng go fihla ka a Pelindaba, a swieletšwe ka kgolegong. Go phela ga Karabo go bohlokwa ka gore ke motho wa go loka yo a sa swanelwago ke kotlo. Bohlokwa bjoo bo kgonthišiša gore tatagwe, Noko, ke motho wa go loka ka gore o kgonne go mo phepiša lehu. Ke ka fao mmadi a kwelago Noko bohloko ge a bolawa; o nyatša bošula bja Mabusha ge a mo thuntšha. Go swarwa ga Mabusha ke taba ye e thabišago mmadi, ka gobane ke motho yo mošoro yo a lebanego ke go otlwa.

Ka go realo go ka thwe, phedišo ya sindikheiti e gatelela bokgoni bja Ariel bjalo ka monyakišiši yo bogale gape yo bohlale. Bonatla bja gagwe bo lemogwa ka mošomo wo kotsi wo a bego a swaragane le ona wa go nyakišiša bosenyi bja sindikheiti. Lehono katlego ya gagwe e homotša mmadi (Narcejac, 1958: 1660) ka gore mediro yela ya go šiiša namana tša mmele, e lego ya go tšhoša le go bolaya e fedišitšwe. Bubbles o thabišwa ke ge Ariel a mo thušitše go kgaogana le mediro ye mebe ya sindikheiti, yeo e bego e mo phediša ka gare ga moela wa maaka. Kekana o tiiša tebogo yeo ya Bubbles ka go re : 'Ariel ke... monna yo a dirilego gore a be nneteng' (letl. 278).

Bjale go tlo ahlaahlwa padi ye ya Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985), go hlokometšwe ka boripana ka moo e swanago le ka fao e fapanago le *Nnete Fela* (1989) ka gore bobedi ke mehuta ya kanegelorato le dikanegelotseka.

4.9 TSHEKATSHEKO YA NONYANA YA TOKOLOGO (KEKANA, 1985)

4.9.1 Matseno

Padi ye ya Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985), ke mohuta wa kanegelorato le kanegelotseka bjalo ka *Nnete Fela* (1989). Ge go nepišwa botseka, *Nonyana ya Tokologo* (1985) e nyakilwe go swana le *Nnete Fela* (1989), ka gore mo go yona go na le letseka, e lego Tšhaledi. Morero wa lerato le wa botseka e tlemaganywa ke mogaleadi, yo a ratago (Taamane), ka ge a nyaka gore dikganyogo le ditokelo tša gagwe tša bosadi di hlokomelwe. Padi yeo e ka se nyakišišwe ka go tsenelela, eupša e ya go bapetšwa ka boripana le *Nnete Fela* (1989) gore go lemogwe mo di swanago le mo di fapanago gona. Pele go tlo akaretšwa diteng ka boripana, ka morago go tlo hlokomelwa baanegwa ba bohlokwa go ya ka mešomo ya bona, ge e lebane le mahlakore ao a mabedi a dipadi tšeo, e lego (a) la lerato le (b) la botseka.

4.9.2 Diteng

Ge dikgoro tša *Nonyana ya Tokologo* (1985), di bulega go bonagala Tšhaledi a gahlana le Taamane ka mo setimeleng seo se bego se tloga Polokwane se eya Tshwane. Kopano yeo ya Tšhaledi le Taamane, e godišitše maikutlo a lerato la nnete, leo ka morago le tlišitšego lenyalo. Taba ye ya thumo ya lethabo e kgonthišišwa ke polelo ya mmane wa Taamane, Sibongile, mathomong a kanegelo ge a re: ‘O ra gore ga o kwe ditshipi ge di lla naa’ (letl. 19). Baratani bao, ba kgaogantšhitšwe ke ge Taamane a latola maemo ao a abetšwego ke tlhago a go ba mmagobana le go ba mosadi wa maleba monneng wa gagwe. Yena o nyaka go itekanya le monna wa gagwe, Tšhaledi: ba be le maatla a go lekana ka lapeng. Boitaolo bo ntšhitše Taamane ka gae, a ya go dula le Max Tuli kua Gauteng, a sa tsebe gore o imile mpa ya Tšhaledi; Max a mo nyala. Ka morago ga lehu la Max, a šegofatšwa ka mafahlana a mararo. Ka lebaka la go tšhaba maikarabelo a go godiša bana, a ba tlogela le Tšhaledi. Ge a le Gauteng o palelwa ke bophelo bja boithabišo (kotlo), a laetša boitsholo. Yena a boela go Tšhaledi le bana, a

amogelwa ka lethabo. Mošomong wa gagwe wa botseka, Tšhaledi o atlegile go utolla babolai ba Babsy Tefo le Max. Basenyi ba go swana le Lance ba swarwa; boZungu ba bolawa ke mollo, bosenyi bja fedišwa.

4.9.3 Baanegwa

4.9.3.1 Kanegelorato

Diteng tša padi ye, *Nonyana ya Tokologo* (1985), di bopilwe ka dielemente tše tharo tša khutlotharo ya lerato, e lego (a) yo a ratago, (Tšhaledi), (b) yo a ratwago, (Taamane), le (c) lepheko leo le senyago lerato leo, go swana le kgopolo ya, bosadi. Ka go nepiša baanegwa ba bohlokwa ba, Tšhaledi le Taamane, Kekana o gatelela gore go tlo ba le thulano gare ga bona. Go ka thwe thulano yeo e gare ga **botshepegi** (Tšhaledi) le **bosadi** (Taamane). Seo se ra gore Tšhaledi o emela go loka ka lebaka la mediro ya gagwe ya go hloka bosodi, mola maitshwaro a Taamane a mabe, a emela go se loke. Thulano yeo e godišwa ke gore Tšhaledi o nyaka Taamane a dula ka gae, a phela ka fase ga taolo ya gagwe, a be le maikarabelo a go hlokomela lapa le bana. Taamane o thulana le kgopolo yeo ya Tšhaledi ka ge a e tšea bjalo ka kgatelelo ya basadi ka lapeng. Yena o ikgethetše go tšwa ka difate ka lebaka la go rata bophelo bja tokologo, tumo, lehumo le tumišo. O nyetšwe ke Max Tuli ka gore ke mohumi yo a kgonago go kgotsofatša dikganyogo tša gagwe tša bosadi. Go tšhaba maikarabelo a bosadi go lemogwa ka morago ga lehu la Max, ge Taamane a tlogela bana le Tšhaledi, yena a boela Gauteng. Ka morago ga go palelwa ke bophelo bja boithabišo, a laetša boitsholo, a boela go Tšhaledi. Botshepegi le kgotlelelo tša Tšhaledi di dirile gore a swarele Taamane, ba boelana le bana ka lethabo. Go realo go ra gore potego ya Tšhaledi e kgonne go fenywa bosadi bja Taamane.

4.9.3.2 Kanegelotseka

Kekana o nepiša Tšhaledi gore ke letseka ka go re ke leloko la Brixton Murder and Robbery Squad (letl. 79). Nepišo yeo ya Tšhaledi e kgonthişiša gore go tlo ba le thulano gare ga gagwe le boradia bja sehlopha sa

mademone. Botseka bja Tšhaledi bo kgontšhwa ke go utolla gore Babsy Tefo o bolaetšwe go hlanogela mademone ge a leka go ikgweranya le sehlopha se sennyane seo se bitšwago 707. Bothata bo godišwa ke polao ya Max Tuli ka lebaka la go tseba sephiri sa boradia bja mademone le go utswiwa ga dipalamonwana lebenkeleng la Hertz. Mathata a fihla seremong ge Tšhaledi a seno fatolla gore Kenny Zungu ke moradia yo mogolo wa sehlopha sa mademone. Leina la gagwe la nnete leo a tsebjago ka lona kua Potgietersrus, pele a etla Gauteng ke Bova Lebese. Thumo ya ditaba e lemogwa ka bokgoni le bohlae bja Tšhaledi ge a atlegile go fediša boradia bja mademone, Lance a swarwa. Kenny Zungu le mahodu a go hula lebenkele la Hertz thoto ye e ka bago R15 000, Siko le Rig, ba ile ba bolawa ke mollo wo o fišitšego sefatanaga sa bona ge ba be ba leka go tšhaba; dipalamonwana tša hwetšwa.

4.9.4 Thumo ya ditaba

Pading ye ya Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985), go laodišwa ka merero ye mebedi, e lego, wa lerato le wa botseka. Merero yeo e tlemaganywa ke mogaleadi, e lego Taamane. Thulanokgolo morerong wa lerato, e gare ga botshepegi le bosadi mola ya ditaba tša botseka, e le gare ga letseka le boradia. Baanegwa bao ba bopago mahlakore a mabedi ao a dikanegelo, ba akaretšwa ka tsela ye:

Kanegelorato

- Yo a ratago: **Tšhaledi**
- Yo a ratwago: **Taamane**
- Lepheko: **Bosadi**

Kanegelotseka

- Letseka: **Tšhaledi**
- Mogodišamaatlakgogedi: **Taamane**
- Boradia: **Mademone**

Ditaba tša lerato di felela ge baratani ba, Tšhaledi le Taamane, ba boelana ka lethabo, mola tša botseka tšona di rungwa ge go rarollwa mathata a bosenyi bja mademone; baradia ba bangwe ba hlokofala, ba bangwe ba a swarwa.

4.10 KAKARETSŌMOKA

Diteng tša dipadi tše pedi tša Kekana di bopilwe ka dielemente tše tharo tša go swana tša khutlotharo ya lerato tše bjalo ka:

Nnete Fela (1989)

- Yo a ratago: Ariel
- Yo a ratwago: Bubbles
- Mapheko: Sindikheiti

Nonyana ya Tokologo (1985)

- Yo a ratago: Tšhaledi
- Yo a ratwago: Taamane
- Mapheko: Mademone

Thulaganyo ya dipadi tšeo tše pedi ke ye e raraganego, ka gobane ka gare ga padi e tee go laodišwa ka mahlakore a mabedi a go fapana, e lego lehlakore la ditaba tša lerato le la ditaba tša botseka. Ke ka fao go thwego dikanegelo tše, *Nnete Fela* (1989) le *Nonyana ya Tokologo* (1985) ke mehuta ya kanegelorato le kanegelotseka.

Thulanokgolo gare ga baanegwa e gare ga ‘go loka’ le ‘go se loke’. Morerong wa lerato thulano e gare ga botse, Ariel, le boikgogomošo, Bubbles (*Nnete Fela*, 1989), gare ga botshepegi, Tšhaledi, le bosadi, Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985). Morerong wa botseka thulano e gare ga monyakišiši (Ariel) le boradia bja sindikheiti (*Nnete Fela*, 1989), gare ga letseka (Tšhaledi) le bosenyi bja mademone (*Nonyana ya Tokologo*, 1985). Tšhaledi le Ariel ke baanegwahlaedi bao mmadi a ka se ba lebalego ka pela ka lebaka la gore ba emetše lehlakore le tee la go hloka bosodi (go loka). Maloko a sindikheiti le a mademone ona a emetše lehlakore le tee la go tšhoša (go se loke) ka gore ke batho ba bašoro.

Kgopolo ya bosadi e gatelelwa ka ditsela tše di fapanego. Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985), ke mosadi yo a thulanago le kgatelelo ya basadi ka lapeng, mola Bubbles (*Nnete Fela*, 1989) a lwantšha kgethologanyo yeo batswadi ba e dirago gare ga ngwana wa mošemane le wa mosetsana. Bagaleadi bao ke baanegwahlaedi bao ba emelago lehlakore la go loka le ge e le la go se loke, ka gobane ba thoma ka go hloka bošaedi, ba fetoga batho ba

go se loke. Ka morago ba laetša boitsholo, ba amogelwa gape, ba fetoga batho ba go loka. Gape ba godiša maatlakgogedi gore moko wa ditaba wo o lebanego le lethabo o kgone go bonagala gabotse.

Thumo ya ditaba tša lerato le ya ditaba tša botseka, e fihla seremong ka nako e tee gomme yona e nepiša lethabo. Seo se ra gore morerong wa lerato, ditaba di felela ge baratani ba, Ariel le Bubbles (*Nnete Fela*, 1989), Tšhaledi le Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985) ba boelana ka lethabo; go ba le lenyalo. Ge go nepišwa botseka, monyakišiši (Ariel) le letseka (Tšhaledi) ba atlegile mošomong wa bona wa bofatišiši, bosenyi bo fedišitšwe. Mmadi o a homotšega gape go ba le lethabo ge dinokwane di otlwa (sindikheiti le mademone). Go ya ka tlhalošo ye e bontšhitšwego go ka rungwa ka go re dipadi tša Kekana tše, *Nnete Fela*, (1989) le *Nonyana ya Tokologo*, (1985), di na le diphapantšho tša go swana. Go tšona go laodišwa ka lerato, botseka le bosadi.

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 KANEGELORATO LE KANEGELOSETŠO

5.1.1 Matseno

Mohuta wo wa kanegelorato le kanegelosešo o lebane le mahlakore a mabedi a ditaba, e lego lehlakore la ditaba tša lerato le lehlakore la ditaba tša setšo. Gabotse setšo se bohlokwa morerong wo wa lerato, ka gore se emelwa ke mapheko a a šitišago baratani go aga motse. Mapheko ao a swana le a histori ao a hlalošwago ke Ramsdell (1999: 112-113) ge a bolela ka ga ‘*Historical Romance*’. Gomme o re mohuta wo wa sengwalo o arogantšwe ka dikarolo tše pedi, e lego (a) kanegelorato le histori (*Romantic historicals*) le (b) kanegelorato le mabaka (*Period romances*). Mehuteng yeo ye mebedi, o bolela gore go na le dikokwane tšeo di ka šomišwago go fapantšha tlhopho ye le mehuta ye mengwe ya dingwalo. Go realo go ra gore kanegelorato le histori di ka lemogwa ka dikokwane tše:

In novels of this type, the love relationship is, to a large extent, shaped by the actual historical events of the period. Lovers are generally kept apart by wars or political circumstances rather than simple misunderstanding or romantic entanglements.

Dielemente tše bohlokwa tšeo a di gatelelago di lebane le mapheko ao a kgaogantšhago baratani. Mapheko ao e ka ba dintwa goba ditaba tša setšo go feta mathata a lerato. Gona mo letlakaleng leo (1999: 112-113), o tšwela pele go hlatholla diphapantšho tša mohuta wa kanegelorato le mabaka ka go re:

The Period Romance... is essentially a generic love story in a historical setting, generally pattern after the boy-meets-girl, boy-and-girl are mutually attracted but fight-it-or-are kept-apart-by-misunderstandings boy-get-girl-at-last scenario.

Go nepišwa kudu mathata a lerato ka ge e le ona ao a senyago lerato. Baratani ba tlo gahlana gape ka morago ga go fenyathata ao a bego a ba arogantšhitše. Gare ga magoro a mabedi a dikanegelo ao a bontšhitšwego ke Ramsdell, mohuta wo wa kanegelorato le kanegelosetšo o tlo tsinkelwa ka go latela dipharologantšho tša lehlakore leo le lebanego le kanegelorato le histori ('*Romantic Historicals*').

Bontši bja bangwadi ba mafase a mangwe ba ngwadile ka mohuta wo wa kanegelorato le kanegelosetšo. Taba yeo e tlišwa ke Ramsdell (1999: 117-118) ge a re mongwadi wa go tuma wa go ngwala kanegelorato le kanegelosetšo ke Sir Walter Scott, ka sengwalo seo se bitšwago *Waverly* (1814). Bangwadi ba bararo bao ba rotogilego ka morago, ba bile ba hueditšwego ke dingwalo tšeo tša Scott, ke George Bulwer Lytton. Yena o ngwadile puku ye, *The Last Days of Pompeii* (1834). Yo mongwe ke G.P.P James, yo a ngwadilego dingwalo tše ntši tša merero ya go tswakatswakana, go swana le morero wa bohlagahlaga, wa tlhompho kudu ya banna go basadi le wa lerato. Mongwadi wa boraro ke Alexandre Dumas ka dingwalo tše, *The Three Musketeers* (1844) le *The Count of Monte Christo* (1845).

Bangwadi ba Sepedi le bona ga se ba rate go šalela morago mabapi le morero woo ka gobane bontši bja bona bo ngwadile ka mahlakore ao a go fapana a ditaba, e lego la ditaba tša lerato le la setšo goba politiki. Ka fao, morero wo o lebanego le lerato le semorafe goba politiki, o tlo hlalošwa ka morago. Ka gare ga morero wa setšo gantši bangwadi ba nepiša lenyalo la setšo leo le emelwago ke mapheko ao a lekago go thibela lerato gare ga batho ba babedi (baratani). Go ra gore bangwadi ba Sepedi ge ba ngwala ka ditaba tša setšo tša kgale dipukung tša bona, bontši bo šomiša lenyalo la setšo (bogologolo) go godiša maatlakgogedi go tšwetša pele tebanyo ye e itšego ya mongwadi. Bangwadi bao ke ba babjalo ka Madiba (*Nkotsana*, 1984), Moloisie (*Kgopotšo go Beatrice wa Botlokwa*, 1962), Moswane (*Sebego*, 1985) Mminele (*Ngwana wa Mobu*, 1967), Franz (*Maaberone*, 1942), Matsepe (*Tšhelang Gape*, 1974; *Tša ka Mafuri*, 1974; *Kgati ya Moditi*, 1974,) bjalobjalo. Le ge bangwadi bao ba Sepedi ba ngwadile ka morero wa lenyalo la setšo (bogologolo), dingwalo tšeo tša bona ga di hlophelwe mehuteng ya

dikanegelorato le dikanegelosetšo go swana le padi ya Rafapa, *Leratosello* (1978) le ya Lentsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992), e lego mohuta wa kanegelorato le kaneglosemorafe. Go realo go ra gore dingwalo tšeo di bontšhitšwego tšeo, di tlo dirišwa fela bjalo ka mehlala go nepiša mohuta wo o itšego wa lenyalo la setšo.

Pele go hlalošwa lenyalo la setšo, e ka ba la segologolo le ge e le la selehono, go ya go hlokomelwa tlhathollo ka boripana ya dikgopolo tša setšo, bogologolo le sebjalebja.

5.2 SETŠO

Lereo le setšo goba bogologolo le hlalošwa mo go *The World Book Encyclopedia* (1994: 942) ka go re ke:

That complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, laws, custom and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.

Go ra gore setšo se nepiša maitshwaro a motho a mabotse setšhabeng. Seo se tiišwa ke Levine (1993: 128) le Roskin le ba bangwe (1988: 9) ka go re setšo se theilwe godimo ga ditlwaelo le dikgopolo tša bogologolo, tšeo di lebanego le mekgwa le ditumelo tša merafe ya go fapafapana.

Ditlwaelo tšeo go ka thwe, di fapantšhwa ke kgodišo ye botse yeo motho a tlogago le yona ka gae le setšhabeng. Gomme yona e nontšhwa ke mekgwa ya go hloka bosodi ye mebjalo ka botho, botshepegi, tlhompho, toka, kgotlelelo, bjalobjalo. Tlhalošo yeo ya Levine e tlaleletšwa ke Mampho (1999: 127-128) ka go re setšo se tšweletša ka mo bophelo bja mehleng ya kgale bo hlalošwago ka gona. Go ra gore mongwadi a ka fetola bophelo bjo bja setšo (bogologolo) bjalo ka bja maikgopolelo go swana le Mamogobo (*Kgamphuphu*, 1953), ge a nontšha polelo ya gagwe ka go hlakahlakantšha boloi le nonwane ya Tšelane. Gape sengwalo se ka hlaloša bophelo bja

mongwadi ka go nepiša setšo le mabaka ao a phetšego go ona. Taba yeo e tlišwa ke go re ge bophelo bo fetoga le mabaka, setšo le sona se ka fetošwa ke ditlwaelo le mekgwa ya sebjalebjae bjalo ka politiki, bodumedi, semorafe, bjalobjalo. Phetogo yeo ya mabaka le setšo, gantši e hlola thulano gare ga bogologolo le sebjalebjae. Mohlala wa thulano ya mohuta woo o lemogwa pukung ya go swana le ya *Maaberone* (Franz, 1945), ge batswadi bao ba dumelago ebile ba hlompago melao ya setšo ya kgale (tatagoMaaberone, Masemola) ba sa kwane le bafsa ba sehono (morwedi wa gagwe, Maaberone). Groenewald (1993: 40) o tšwela pele go re setšo (bogologolo) se bohlokwa ka gobane se laola thulano, gape se godiša maatlakgogedi a dikanegelo.

5.2.1 Bogologolo

Gabotse tlhalošo ya kgopolo ya bogologolo, ga e fapane kudu le tlathollo ye e laeditšwego ya setšo. Gantši mo dingwalong, ge bangwadi ba bolela ka setšo, ba nepiša melao le ditlwaelo tša bogologolo. Go realo go ra gore bogologolo bo ka lemogwa ge mongwadi a bolela ka ditumelo tša segologolo tše bjalo ka bogoši, bongaka, koma, boloi, nonwane, bjalobjalo. Gape bogologolo bo emela bophelo bjo bo sa fetogego. Taba yeo e bonagala ge mo dingwalong, baanegwathwadi ba e lego makgoba a bophelo bjoo bja bogologolo, ba sa fetošwego ke diphetogo tšeo di tlišwago ke mabaka ao ba lego go ona ka nako yeo. Bona ke dingangele ka gobane ba godiša maatlakgogedi. Tlhalošo yeo e thekgwa ke Groenewald (1993: 39-40) ka go re bogologolo bo na le mošomo wa go lebana le wa moanegwathwadi, gape bo tšwetša pele moko wa ditaba wo o nepišago setšo gore o tle o bonale gabotse.

5.2.2 Sebjalebjae

Sebjalebjae se lebane le mekgwa le ditlwaelo tša sehono. Sona se ka swantšhwa le bophelo bja mo ditoropong bjo bo fetogago le mabaka a lehono. Kgatla (2000: 143) o hlaloša sebjalebjae dingwalong ka go re bangwadi ba bolela ditaba tša ka mehla, gomme tšona tša hlalošwa ka

mokgwa wo mmadi a di tsebago ka gona. Go ra gore mmadi a ka šomiša ditaba tšeo go fapantšha sebjalebja le bogologolo ka didirišwa tša go swana le dintlo, dinamelwa, dikolo, mašemo, go dula ka go hlakahlakana le merafe ye mengwe, nako, bjalobjalo. Sebjalebja se bohlokwa ka gobane se fetoga nako le nako. Phetogo yeo e hlola dikgakgano gare ga batho ba ba hlomphago ditumelo tša setšo (bogologolo) le bao ba phelago nakong ya selehono. Gantši thulano yeo e godišwa ke mapheko a go swana le kgapeletšo ya lenyalo la setšo.

Ka go realo go ka rungwa ka go re bophelo le setšo ke monwana le lenala. Setšo ke setšhaba, goba setšhaba ke setšo ka gobane bophelo bja Mothomoso bo farafarilwe ke ditumelo le ditlwaelo tša setšo. Gape setšo go ka thwe ke lešika leo le tlemaganyago setšhaba. Merafe ya go fapafapana e lemogwa ka ditšo tša yona tšeo di sa swanego, ka gore di segela batho mellwane ya go phela. Go ra gore setšo mo bophelong se na le mohola wa go laola ka fao batho ba swanetšego go phela ka gona ka go latela melao le ditlwaelo, e ka ba tša bogologolo goba tša selehono.

5.2.3 Lenyalo la setšo

Ka setšo kamano ya lerato le le tukago bogale gape la kgonthe gare ga baratani ga e bonagale gabotse ka lebaka la gore lesogana goba lekgarebe ga le ikgethele molekane. Taba yeo e fahlelwa ke Mönnig (1967: 129) ge a hlaloša lenyalo la setšo ka go re :

Marriage (lenyalo) among the Pedi is not an individual affair, legalizing the relationship between a man and a woman, but a group concern, legalizing a relationship between two groups of relatives.

Yena o gatelela gore lenyalo gare ga monna le mosadi le laolwa ke batswadi ka go tswalantšha malapa. Kamano yeo ya malapa e godišwa ke gore lesogana goba lekgarebe le nyala goba la nyalwa ga malome goba ga raggadi, dikgomo di boela šakeng go thibela tlhalano. Ge e le morwa goba morwedi

wa kgoši, yena o kgethelwa gantši motswala ka lapeng la bogošī (wa madi a bogošī).

Lesogana le ka fetwa ke nako ya go nyala ka lebaka la bolwetši goba bofamolele. Ge e le taba ya bofamolele, batswadi ba loga maano a go mo nyadiša lelokong goba bagwereng bao ba phedišanago le bona go swana le Nkotsana mo pukung ya Madiba, *Nkotsana* (1984). Yena ka lebaka la bofamolele o rile ge a boa Bokgalaka, ge a fihla gae a humana thaka tša gagwe e le kgale di nyetše basadi. Taba yeo ya tshwenya batswadi ba gagwe; ba mo nyakela mosadi gore a swane le thaka tša gagwe. Go ra gore ka setšo (bogologolo) monna goba mosadi o swanetše go nyala goba go nyalwa gore a kgone go hwetša maemo a tlhompho setšhabeng. Ke ka fao Makgamatha (1990: 234) ge a fahlela seo, a rego:

A man is considered to be a man of some standing in the community, to be ready to assume positions of responsibility in the community, when he gets married. A woman's prestige in the community is also enhanced by marriage.

O hlaloša gore lenyalo le fa monna maemo a godimo a go ba le maikarabelo, ka thokong ye nngwe le neela mosadi seriti. Maemo ao a godimo a tšwelela kanegelong ya Mminele, *Ngwana wa Mobu* (1967), ge Lahlang a swanetše go tlošwa maamong a go ba hlogo ya sekolo sa Rethuše ka ge e se ngwana wa mobu. Gona moo maloko a sekolokomiti a hlohleletša Phankga gore a nyale mosadi ka pela gore a kgone go fiwa maemo a go ba hlogo ya sekolo.

Ka setšo (bogologolo) lenyalo la segadikane le a amogelwa. Lebaka ke gore ge monna a ka nyala basadi ba babedi goba go feta fao o kgona go humana tlhompho ya maleba setšhabeng. Serudu (1993: 33) o thulana le lenyalo leo la segadikane ka gore le šarakantšha bophelo bja lelapa la monna le mosadi, gape le fapantšha meloko. Phapano yeo e lemogwa pading ya Matsepe, *Tšhelang Gape* (1974), ge mosadi wa pele wa Sekae, Nkatenwa, a gana go amogela mosadi wa bobedi, e lego Mmapelo, ka lapeng la gagwe. Mmapelo

o gapeleditšwe ke tatagwe, Thethenkgetša, gore a nyalwe ke mokgalabje, Sekae, ka gore ke mohumi. Meloko e thulantšhwa ke taba ye ya Sekae ya go nyala segadikane ka gobane ke lerato la bofora.

Lenyalo leo la segadikane ka lapeng la bogoši le amogelwa ke setšhaba ka lethabo ka gobane ke setšo sa Bathobaso; ga se fetolwe ke mabaka ao ba phelago go ona. Seo se ra gore ka setšo sa kgale kgoši e swanetše go nyala pele basadi ba go lebana, ka morago a nyalelwa mmagosetšhaba.

Taba yeo e thekgwa ke Mönnig (1967: 256) le Serudu (1993: 293) ka go re ka setšo kgoši e nyala pele basadi bao a itlošago bodutu le bona le gore a kgone go ba le maitemogelo a go aga lapa. Ge setšhaba se bona gore bjale kgoši e na le maikarabelo, se mo kgethela mohumagadi ka lapeng la bogoši ka ditseka tša sona. Kgoši ga e na maatla a go gana go dula le mosadi yoo, ka gobane o nyetšwe ke setšhaba gore a tlo ba belega kgoši ya ka moso. Ka nako ye nngwe mosadi yo a nyetšwego pele ke kgoši, o atiša go se kwane le timamello ka ge a tseba gore maemo a gagwe a ka se bonagale setšhabeng. Bothata bjoo bo bonagala pading ya Matsepe, *Tša ka Mafuri* (1974), ge mosadi wa pele yo a nyetšwego ke kgoši, Tlabego, e lego Kwelapele, a gana ge kgoši a swanetše go goroša mohumagadi. Yena o belegile masogana, ka fao o be a tšhaba gore o tlo lebalwa ka lebaka la ge šedi e tlo fiwa bana goba barwa ba timamello.

Lenyalo la setšo go ka thwe le bohlokwa ka gobane le emela bogologolo, gape ke mokgwa wo o bego o dirišwa ke Bathobaso go kgokaganya malapa. Mokgwa woo o be o thekgilwe ke melao le ditlwaelo tša setšo (bogologolo) gomme o kgalemela lesogana le lekgarebe go welana godimo pele ba ka kopantšhwa ke batswadi. Mehlang ya lehono bophelo bo fetogile, ka ge lesogana goba lekgarebe le na le boikarabelo ditabeng tša lenyalo; gomme le ikgethela mosadi goba monna yo le mo ratago. Go ra gore se segolo lehono ke lerato lenyalong, e sego kamano ya leloko. Ke ka fao lenyalo la setšo sa kgale le hlolago dikgogakgogano gare ga bogologolo le sebjaalebja. Bontši bja bangwadi ba Sepedi ba hlaloša lenyalo la setšo ka ditsela tše di fapanego go nepiša molaetša wo o itšego wa mongwadi. Pele ga ge go ka dirwa

tshekatsheko ye e tseneletšego ya padi ya Rafapa, *Leratosello* (1978), go tlo tsinkelwa diphathišišo tša borateori ba bangwe mabapi le tlhalošo ya padi yeo ya Rafapa ka boripana.

5.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI

Go boletšwe gore banyakišiši bao ba lekilego go fatišiša *Leratosello* (1978), ke Groenewald le Boshego. Groenewald (1993: 25) o akareditše ditaba tše di lebanego le diteng ka boripana. Tlhalošong ya gagwe ya mehuta ya dikanegelorato, o gatelela lerato gare ga Kgaladi le Senoinoi. Bothata bjo bo thibelago lerato leo gore le se ke la tšwelela, bo hlolwa ke lebaka la gore Senoinoi ke ngwana wa Kgoši Sephuma. Maikemišetšo a Groenewald a lebane le tlhopho ya dikanegelorato, e sego go nyakišiša ka botlalo puku yeo ya Rafapa.

Boshego (1998) yena o sekasekile *Leratosello* (1978) ka botlalo ka go nepiša diteng, thulaganyo le mongwalelo. Mo go diteng o thekga polelo ya Groenewald ka go hlaloša bothata bjo bo lekago go šwalalanya lerato gare ga Kgaladi le Senoinoi ka go re:

This love story exposes conflicting interests between the old and the new generations, as traditionally, a love affair such as this one is doomed from its inception, as commoners and kings are not allowed to intermarry [1998: 13].

Seo a se tšweletšago ke thulano gare ga melao ya setšo ya bogologolo le lerato la bafsa ba sehono, e lego Kgaladi le Senoinoi. Go ra gore ka setšo lerato la bona ga le dumelelwe, ka gobane Senoinoi ke morwedi wa kgoši o a swanetšego go nyalwa ke motswala wa gagwe ka lapeng la bogoši. Boshego (1998: 14) o tšwela pele go hlaloša tlhopho yeo ya padi ya Rafapa ka go re ke mohuta wa kanegelorato le kanegelosetšo (*generation gaps and romance affairs*). Mo go thulaganyo Boshego o gateletše dielemente tše pedi

tša kalotaba, e lego baanegwa le nako mola go mongwalelo a bontšhitše tirišo ya polelo. Nepo ya Boshego e be e se go nyakišiša tlhopho ya kanegelorato le kanegelosetšo, eupša go fatišiša dikanegelo tše tlhano tša Rafapa, e lego *Leratosello* (1978), *Mogwane o a lla* (1981), *Bohwa bja Madimabe* (1983), *Bowelakalana* (1987) le *Diphiri tša Soweto tše di gagolago* (1991).

Go bohlokwa gore mohuta wo wa kanegelorato le kanegelosetšo o fetlekwe ka bophara ka ge o sešo wa sekasekwa. Ka fao kanegelo ye, *Leratosello* (1978), e tlo hlalošwa bjalo ka mohuta wa kanegelorato le kanegelosetšo. Pading yeo ya Rafapa, go ya go nepišwa diteng le thulaganyo fela.

5.4 LERATOSELLO (RAFAPA, 1978)

5.4.1 Diteng

Pading ya *Leratosello* (1978), ditaba tša diteng di ya go akaretšwa ka go lebantšhwa le khutlotharo ya lerato.

5.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato

Dielemente tše tharo tša khutlotharo ya lerato tše di bopilego diteng tša *Leratosello* (1978), ke (a) yo a ratago (ke Kgaladi), (b) yo a ratwago (ke Senoinoi) le (c) baanegwa bao ba emelago mapheko ao a lekago go senya lerato leo (ke batswadi ba Senoinoi, batswadi ba Kgaladi, Dikutupu le Mmapitsi). Bona ba hlohleletšwa ke tlhompho ya melao le ditlwaelo tša setšo tša bogologolo gore ba thibele lerato leo la Kgaladi le Senoinoi. Rafapa o thoma ditaba tša kanegelo yeo ya gagwe ka go laodiša ka lerato le le fišago gare ga motlogolo wa Kgoši Seroboka, Kgaladi, le morwedi wa Kgoši Sephuma, Senoinoi. Baratani bao ba na le tsebo ye e tletšego ya gore go ya ka melao ya setšo ya kgale, ga ba a swanela go aga motse. Bona, ka lebaka la go fenywa ke maikutlo a lerato la nnete, ba tloga malapeng a bobona ba sa laela, ba gahlana ka sethokgweng. Ba be ba iphihlile ka gare ga mašohlošohlo, moo ba bego ba ka se fihlelelwe ke motho, ba ntšhana sa

inong ka ditaba tša lerato. Taba yeo e tlišwa ke polelo ya Senoinoi ge a botša Kgaladi mantšu a:

Moratiwa, pelo ya ka e tlopusela le go tlomogatlomoga ka lethabo. Ge ke na le wena ga ke foe selo. Ge ke na le wena ga ke nyamišwe ke selo. Ge ke na le wena ga ke nagane ka se sengwe, ge e se lerato la rena leo le rego tšhiritšhiri [letl. 5].

Baratani bao ba gorogile gae ka morago ga matšatši a mabedi; ba kgalemelwa. Ka morago batswadi ba bona ba loga maano a go ba nyakela balekane. Ka ge bophelo le setšo e le ntepa le lešago, batswadi ba bona ba latetše setšo (bogologolo), ba ba kgethela bomotswalagobona. Kgano ya lenyalo leo la setšo e gapeleditše baratani bao go tšwa ka difata; gwa latela tšhollo ya madi ge magoši a, Seroboka, Sephuma , Segodi le Ntwampe ba hlaselana. Mafelelong lerato la bafsa ba, Kgaladi le Senoinoi, le kgonne go fenywa setšo (bogologolo); ba aga motse. Bona ba agile lapa la bona ka lethabo, ba šegofatšwa ka leseana la mothešana.

Bjale go ya go nyakišišwa ka mo Rafapa a rulagantšego ditaba tšeo tša lerato le tša setšo ka gona.

5.4.2 Thulaganyo

Ditaba le ditiragalo tša padi yeo ya Rafapa di tlo amantšhwa go ya ka moo di hlofanago ka gona ka go lebantšhwa le dikokwane tše nne tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto.

5.5 KALOTABA

Ge kalotaba ya *Leratosello* (1978) e hlalošwa, go tlo latelwa lenaneo le:

- Kakaretšo ya diteng tša kalotaba
- Dielemente tše pedi fela tša kalotaba, e lego:

- Baanegwa
- Ditiragalo

5.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba

Ge dikgoro tša padi ya *Leratosello* (1978) di bulega, go bonagala metse ye mebedi yeo mellwane ya yona e kgaolwago ke noka ya Matimalenyora. Metse yeo ke wa Kgoši Seroboka le wa Kgoši Sephuma. Nepišo ya metse yeo ye mebedi e gatelela gore go tlo tšwelela thulano gare ga yona kua pele. Gona mo metseng yeo Rafapa o tšweletša baratani ba, Kgaladi le Senoinoi. Go ra go re thulano yeo e tlo hlolwa ke lerato la baratani bao ka gore ke baanegwathwadi ba bohlokwa. Bona ba tlogile gae ba sa laela batswadi ba bona gabotse, ba ya go hlakana ka sethokgweng. Go iphihla fao ke taetšo ya gore ba be ba sa nyake go bonwa ke motho ba le gotee, ka gobane lerato la bona le ganetšwa ke setšo (bogologolo). Kgaladi le Senoinoi ba boetše gae ka morago ga matsatši a mabedi, ba humana batswadi ba bona ba befetšwe; ba kgalemelwa.

5.5.2 Baanegwa

Kanegelong ya *Leratosello* (1978), Rafapa o nepiša baanegwathwadi ba, Kgaladi le Senoinoi, gore ke baanegwa bao mmadi a itswalanyago le bona ka ge a kganyoga gore ba ka nyalana. Bona ke batho ba go hloka mafokodi gomme lerato la bona le thibelwa ke melao le ditlwaelo tša setšo (bogologolo). Dimelo tša baanegwa bao, di tlo hlalošwa ka mokgwa wo:

- Yo a ratago: **Kgaladi**
- Yo a ratwago: **Senoinoi**
- Mapheko ao a thibelago lerato leo: **Setšo**
 - **Yo a ratago: Kgaladi**

Kgaladi ke moanegwahlaedi yo Foster (1927: 75) a mo hlalošago gore ke moanegwa yo a hlamilwego kgopolong e tee. Ke motho yo mmadi a ka se mo

lebalego ka pela, ka lebaka la dibopego tša gagwe tše botse, tša go hlaela. Perrine (1983: 68) o re moanegwa wa mohuta woo o ikgethile, ke ka fao a rego:

Such stock characters are found very often in inferior fiction because they require neither imagination nor observation on the part of the writer and are instantly recognized to the reader.

Ge Ong (1987: 151) a thekga polelo ya boFoster, o re moanegwahlaedi ga a makatše mmadi ka mediro ya gagwe ya go hloka bosodi, eupša o kgotsofatša dikganyogo tša mmadi ka gore ga a fetoge kanegelong. Go ra gore Kgaladi ke moanegwa wa mohuta woo, ka gobane maitshwaro a gagwe ke a mabotse go tloga mathomong go fihla mafelelong a sengwalo. Semelo sa Kgaladi sa go hloka bofokodi se godišwa ke mediro ya gagwe ya go ba le lerato, kgotlelelo, potego, bonatla, bongangele, bjalobjalo. Yena o kgotleletše go uta lerato la gagwe le Senoinoi gore le se ke la tsebja ka gobane le ganetšwa ke setšo. O kgonne go laetša lerato le bonatla ka go tšhabiša Senoinoi motseng wa gabo ga Kgoši Sephuma; a mo tliša motseng wa gabo ga Kgoši Seroboka. Bongangele bja gagwe bo mo thušitše go atlega mafelelong, ka gobane o kgonne go fenya setšo, a nyala Senoinoi.

▪ **Yo a ratwago: Senoinoi**

Senoinoi ke moanegwahlaedi yo mmadi a ikgweranyago le yena ka lebaka la bobotse bja gagwe bjo bo ikgethilego. Gomme Rafapa o bo hlaloša ka go hlaela ka go re:

Botse bja kgarebe ye bo be bo tloga bo dumadumiša masogana a motse ka moka. Ngwana yo wa batho ge a be a re ke a bolela o be o tla re go tšhologa dinose. A homola le gona molongwana wa gagwe wa go ikotamela o be o dira lesogana le itlhokošetše leboelela [letl. 3].

Go bopega fao ga Senoinoi ke gona go gapilego maikutlo a lerato go Kgaladi. Mmadi o ikgweranya le maitshwaro a go hloka bofokodi ga Senoinoi. Semelo sa gagwe se godišwa ke mekgwa ya gagwe ye mebotse ye bjalo ka botho, kgotlelelo, lerato, tlhompho, bonatla, bjalobjalo. Lerato le botho bja gagwe di kgonne go aga lerato la nnete go Kgaladi. O kgotleletše mathata a ka gabo ao a bego a mo kgaogantšha le Kgaladi, gotee le bolwetši bja go hlologela Kgaladi. O bontšhitše bonatla ka go dumela go tlogela batswadi ba gagwe le setšhaba sa gabo, a tšhaba le Kgaladi go ya go dula naye motseng wa gabo wa ga Kgoši Seroboka. Tšhabo yeo ya Senoinoi e kgonthišiša gore mabaka a fetogile; yena ke mofsa yo a phelago nakong ya sebjalebja, ka gore o nyaka go ikgethela monna yo a mo ratago. Yena o fapana le batswadi ba gagwe ka gobane ke mofsa yo a lwelago tokologo ya bafsa ditabeng tša lenyalo la setšo (bogologolo) kudu ka bogošing. Ke motho yo a sa fetošwego ke mathata kanegelong ka moka. Ke ka fao a kgonne go atlega mafelelong, a fenyela melao le ditlwaelo tša setšo, a aga motse le Kgaladi.

▪ **Mapheko: Setšo**

Mapheko ao a lekago go thibela lerato gare ga Kgaladi le Senoinoi, ke melao ya setšo ya bogologolo. Senoinoi o swanetše go kgwethelwa motswala wa gagwe ka lapeng la bogoši, yo a tlogo buša le yena setšhaba. Ka lebaka la gore nakong ya sehono mmapelolo o ja serati, senyakelwa ga a se rate, Senoinoi o thulana le lenyalo leo la setšo. Ka fao setšo se tlo hlalošwa ka botlalo ge go tsinkelwa ditiragalo.

5.6 TŠWETŠOPELE

Tšwetšopele ya kanegelo ya *Leratosello* (1978), e lebane le dikgakgano tša go latelana, tšeo di hlolwago ke thulano yela ya mathomo mo go kalotaba, ge Kgaladi le Senoinoi ba fapana le batswadi ba bona ka taba ya go sobelela matšatši a mabedi. Gomme yona e ya go sekasekwa ka mokgwa wo:

- Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele
- Ditiragalo

5.6.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele

Kganetšo ya lerato la bafsa ba, Kgaladi le Senoinoi, e gapeletša gore batswadi ba bona ba ba kgethele balekane ka lapeng la rakgadi goba la malome. Kgano ya Kgaladi le Senoinoi ya lenyalo leo la setšo, e godiša phišegelo ya mmadi go fihla sehloeng. Ditaba tšeo di tšwetšwa pele ke bolwetši bja Kgaladi le Senoinoi bjo bo hlotšwego ke tlhologelo. Ka lebaka la go palelwa ke go bonana baratani bao ba tsenwa ke malwetši ao a paletšego dingaka mo motseng. Kgaladi o falaletše motseng wa Kgoši Sephuma, ge a gahlana le Senoinoi ba fola. Phodišo ya bolwetši bja Senoinoi e hlatlošitše maemo a Kgaladi mo mošate, a fiwa modiro wa go ba moetapele wa madira. Yena o be a fetotše leina la gagwe la Kgaladi a ipitša ka la Mahlaba. Pele go lemogwa lerato la gagwe le Senoinoi mo ga Kgoši Sephuma, ke ge Kgaladi a tšhabišetša Senoinoi motseng wa gabo ga Kgoši Seroboka. Thekgo ya Kgoši Seroboka go lerato la Kgaladi le Senoinoi ya dira gore a thope motse wa Kgoši Sephuma. Ka morago Kgoši Ntwampe a hlasela Kgoši Seroboka, Kgaladi le Senoinoi ba kgona go tšhabela motseng wa Kgoši Motsepe, ba amogelwa gabotse.

5.6.2 Ditiragalo

Ditiragalo tša *Leratosello* (1978), di tšwetšwa pele ke thulanokgolo gare ga ‘**sebjalebja**’ le ‘**bogologolo**’. Thulano yeo e bohlokwa ka gobane e arogantšhitše ditaba tša padi yeo ya Rafapa ka dikarolo tše pedi. Dikarolo tšeo di theilwe godimo ga dithulano tše pedi tše kgolo. Gomme tšona ke (a) **thulano ya mathomo** gare ga lerato la bafsa ba, Kgaladi le Senoinoi (sebjalebja) le go ganetšwa ga lerato leo ke melao ya setšo e lego, mapheko (bogologolo) le (b) **thulano ya bobedi** yona e gare ga magoši a, Seroboka, Segodi le Motsepe (sebjalebja) le Sephuma, Sebjalebja, Ntwampe le Dikutupu (bogologolo).

Thulanong yeo ya bobedi go lemogwa bafsa ba, Kgoši Motsepe le boKgaladi, ba lwela tokologo (sebjalebja). Bona ba gapeletša phetogo ya melao ya kgatelelo ya setšo (bogologolo). Bohlokwa bja dithulano tšeo tše pedi bo

godišwa ke gore di tšweletša tharagano ya ditaba yeo e nago le dihloa tše pedi le ditlemollo tše pedi. Go raragana fao ga ditaba go godiša maatlakgogedi ka ge mmadi a rata go tseba pheletšo ya lerato la Kgaladi le Senoinoi, ka gore ke baanegwathwadi bao a itswalanyago le bona. Yena o nyatša tšhollo ya madi a batho bao ba se nago molato ka lebaka la setšo (bogologolo). Bjale ditiragalo tšeo di bopilego padi ya *Leratosello* (1978), di tlo tšwetšwa pele ka tsela ye:

- Go hloka diphošo ga setšo (bogologolo)
- Go godiša maatlakgogedi: setšo

Go hloka diphošo ga setšo (bogologolo)

Morero wa setšo ka gare ga ditaba tša lerato o nepiša kudu lenyalo la setšo (bogologolo). Go ya ka tlhalošo yeo e bontšhitšwego kua morago ya lenyalo la setšo, go ka thwe ke tiragalo ye bohlokwa ka gobane e kgokaganya leloko; ga se taba ya batho ba babedi fela bao ba ratanago. Ke maikarabelo a batswadi go kgethela bana ba bona balekane ka lapeng la rakgadi goba la malome gore dikgomo di boele šakeng. Mokgwa wo wa go nyakela lesogana goba lekgarebe mosadi o lokile ka gore ga o kgethologanye maemo a motho. Phapano ya mokgwa woo e bonagala fela ge lesogana e le morwa wa kgoši ka gore o swanetše go nyala motswalagwe yo e lego morwedi wa kgoši, wa madi a bogoši. Mosadi yoo o nyalwa ke setšhaba ka ge a tlo belega kgoši yeo e tlogo buša ka morago. Ke ka fao Mönnig (1967: 256) ge a kgonthišiša go loka ga lenyalo la setšo la mmagosetšhaba, a rego :

A mohumagadi is choosen by a chief in consultation with his councilors. She must be of royal blood and herself the daughter of a chief. She will, therefore, always be married from another tribe... Preferably, however, she will be mother's brother's daughter of the chief.

Ka go realo go ka thwe, lenyalo la setšo ga le na mafokodi ka gore le aga mekgwa ye mebotse ya motho gape le godiša setswalle mo lelokong. Gantši ge motho a hlompha setšo, ga a ke a lahlega bophelong ka gobane o kgona go fapantšha botse le bobe.

Le ge melao le ditlwaelo tša setšo tša kgale di lokile, bothata ke gore Kgaladi le Senoinoi ke bafsa ba sehono bao ba ratago tokologo ya go inyakela balekane. Ke ka moo go tšwelelago thulano ka pading yeo ya Rafapa gare ga bafsa bao (sebjalebja) le batswadi ba bona, ka lebaka la lenyalo la setšo (bogologolo). Thulano yeo e na le mohola wa go godiša phišegelo ya mmadi go fihla sehloeng. Ditiragalo tšeo di fetanago ka maatla, tšeo di bopago dithulano tša go latelana di tlo hlokomelwa.

5.6.2.1 Mapheko a a godišago maatlakgogedi: Setšo

Mapheko a thulano ya mathomo ao a lekago go ganetša lerato la Kgaladi le Senoinoi a emelwa ke baanegwa ba, batswadi ba Senoinoi, Dikutupu, batswadi ba Kgaladi le Mmapitsi. Mapheko ao a godišwa ke dithulano tša go latelana tšeo di hlokwago ke melao ya setšo ya bogologolo. Ka fao dithulano tšeo di yo tšweletšwa ka mokgwa wo:

- **Thulano ya Senoinoi le batswadi ba gagwe**

Go dula ga Senoinoi kua sethokgweng matšatši a mabedi a na le Kgaladi, go ile gwa befediša batswadi ba gagwe. Bothata bo hlotšwe ke gore Senoinoi o kwešiša gabotse gore kopano ya gagwe le Kgaladi e kgahlanong le melao ya kgale ya setšo. Ke ka fao a tlogago ka gae a sa laela batswadi ba gagwe ka tshwanelo, gomme a gahlana le moratiwa wa gagwe, Kgaladi, ka sephiring. Pefelo ya batswadi ba Senoinoi e hlagiša **thulano ya mathomo** gare ga bona le Senoinoi ge a goroga ka lapeng. Maatla a thulano yeo a godišwa ke gore Senoinoi ke morwedi wa Kgoši Sephuma, yo a latolago maemo ao a abetšwego ke setšo a go ba mmagosetšhaba wa ka moso. Yena ke mofsa yo a nyakago go lemoša batswadi ba gagwe le setšhaba gore mabaka a fetogile: nakong ya sehono mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Bogolo bja

thulano yeo bo nontšhwa ke ge Kgoši Sephuma a lebala gore Senoinoi ke morwedi wa gagwe; a laela madira a gagwe, Makeke, gore ba mo thale mokokotlo ka moretlwa. Mmadi o nyatša kotlo yeo ye šoro ya batswadi ba Senoinoi ka gore e thibela lerato la Kgaladi le Senoinoi.

○ **Thulano ya Kgaladi le batswadi**

Thulano ya bobedi e lemogwa gare ga Kgaladi le batswadi ba gagwe ge a fihla ka gae ka morago ga go kgaogana le Senoinoi kua kutamong. Go ra gore le ka ga boKgaladi, batswadi ba gagwe ba ile ba galefišwa ke taba ya gagwe ya go sobelela matšatši a mabedi a sa ba laela. Ke ka fao ba ilego ba mo kgalemela ka gore a se sa hlwa a boeletša taba ya go robala bagwereng a sa ba tsebiša. Maatla a thulano yeo a godišwa ke gore batswadi ba Kgaladi le bona, go no swana le batswadi ba Senoinoi, ba hlompha melao ya setšo ya bogologolo. Lehono ba makatšwa ke Kgaladi ge a ba botša gore o bone mosadi, e lego morwedi wa Kgoši Sephuma, Senoinoi. Bothata bjo bogolo tabeng yeo ya Kgaladi ke gore o swanetše go nyakelwa mosadi ke batswadi ba gagwe mo lelokong, e sego gore yena a ba botše gore o bone mosadi. Seo se thatafatšago ditaba ke gore Kgaladi ke motlogolo wa Kgoši Seroboka yo a lego kgole le bogoši. Go ya ka setšo, ga a swanela go batamela kgauswi le Senoinoi ka ditaba tša lerato ka gobane ke lenyatšo; le ka mo hlolela kotlo ya lehu. Mmadi o nyatša melao yeo ya setšo ya bogologolo ka gore e šwalalanya lerato la Kgaladi le Senoinoi.

○ **Thulano ya Senoinoi le Dikutupu**

Thulano ye e bohlokwa kudu ka gore e feta tše pedi tša pele ka maatla. Yona e hlotšwe ke pelaelo ya Kgoši Sephuma ya go nagana gore Senoinoi ka nako yela a be a timeletše, o be a na le lesogana. Go thibela taba ya gore Senoinoi a ka foraforetšwa ke masogana a mangwe, batswadi ba gagwe ba kgopetše motswala wa gagwe, e lego Dikutupu, gore a ba etele. Go ya ka setšo (bogologolo), ketelo yeo ya Dikutupu e bohlokwa ka gobane e tlo kgokaganya lerato la gagwe le Senoinoi, gape e tlo tiiša leloko. **Thulano ya boraro** e lemogwa gare ga Senoinoi le Dikutupu ge ba gahlantšhwa ke

MmaSenoinoi. Dikutupu o lekile go dumediša Senoinoi ka lethabo, eupša yena a šuletšwa ke phetolo ya Senoinoi ka sefahlego sa go kgahla mo pele ga bafelegetši ba gagwe, Sethukgu le Tšhitšhiboya. Maatlakgogedi a godišwa ke ge MmaSenoinoi a gapeletša lerato gare ga Senoinoi le Dikutupu ka go ba lokišetša marobalo ka ngwakong o tee. Kgano ya Senoinoi ya lenyalo leo la setšo e fahlelwa ke ge a letše a file Dikutupu sephoto bošego ka moka, gwa be gwa sa. Mmadi o thabela katlego yeo ya Senoinoi ya go robala a iphetošitše lehlwa le go gatsela maikutlo gore a se ke a kopana le Dikutupu ka mo malaong. Go atlega fao ga Senoinoi go kgonthišiša gore lerato la gagwe le Kgaladi (sebjalebja) le tlo fenyā setšo (bogologolo).

o **Thulano ya Kgaladi le Mmapitsi**

Tlhomphe ya batswadi ba Kgaladi, Masenya le Mmadikeledi ya setšo sa kgale, e ba kgontšhitše go kgopela kgaetšedi ya Masenya, e lego Setepu, gore a ba etele gotee le morwedi wa gagwe, Mmapitsi. Bošego bja letšatši leo ba fihlilego ka lona, Mmadikeledi o ile a lokišetša Kgaladi le Mmapitsi marobalo ka ngwakong o tee. Maatlakgogedi a godišwa ke ge Mmadikeledi a neela Mmapitsi dihlae tša setšo tšeo a swanetšego go di šomiša pele a robala le Kgaladi. **Thulano ya bone** e bonagala gare ga Kgaladi le Mmapitsi ka ngwakong wa go robala. Bothata bo hlotšwe ke ge Kgaladi a humana Mmapitsi a ipotekeditše ka matata a gagwe a go robala. Tiragalo yeo e tšhošitše Kgaladi, kudu ge a ekwa Mmapitsi a mmošša gore o aletšwe ke rakgadi wa gagwe, Mmadikeledi. Ka pefelo, Kgaladi a swara pelo gore a se bolaiše Mmapitsi dingwathameratha. Bogolo bja thulano yeo ya bona bo nontšhwa ke gore Kgaladi o letše a ikhomoletše, a file Mmapitsi sephoto bošego ka moka.

Mmadi o itswalanya le katlego yeo ya Kgaladi ya go gana lenyalo la setšo, ka gobane e lemoša Mmapitsi le batswadi ba Kgaladi gore lerato la kgonthe ga le gapše ka dihlae tša setšo, gape ga le segelwe mellwane.

○ **Bolwetši bja Kgaladi le Senoinoi: Tšhabo ya bona ya mathomo**

Kgano ya Kgaladi le Senoinoi ya lenyalo la setšo (bogologolo) e gapeleditše batswadi ba bona go diša mesepelo ya bona. Taba ya go palelwa ke go bonana e tšweletša **thulano ya bohloano** yeo e ba hloletšego malwetši a go fapana ka nako e tee. Kgaladi o be a swerwe ke bolwetši bja pelo mola Senoinoi yena a be a bolawa ke bolwetši bja monagano; a hloka lethabo. Malwetši ao a šitilwe le dingaka tša setšo go a alafa, ka gobane baratani bao ba be ba nyaka go phela mmogo ba age motse; bjale ba thibelwa ke setšo. Bogolo bja thulano yeo bo lebane le diphošo tša setšo sa kgale. Seo se tlišwa ke kotlo yeo Kgoši Sephuma a e filego mosadi wa gagwe wa pele, Mmapelo, ka lebaka la ge ngaka ya mošate, Mmadipela, e ilego ya mo phara ka molato wa gore o loile Senoinoi.

Mmapelo o ješitšwe dihlaro tša gagwe go fihlela a raga lepai mola bana ba gagwe ba bahlano ba bolailwe ka go thubja ka thoka, ditopo tša epelwa phupung e tee. Kgoši Seroboka o thekgile lerato la Kgaladi le Senoinoi ka go dumelela Kgaladi gore a ye go ithopela moratiwa wa gagwe, Senoinoi, gore a kgone go fola. Kgoši ya maatlakgogedi e lemogwa ka maaka ao a boletwago ke Kgaladi ge a goroga motseng wa Kgoši Sephuma; a bolela gore leina la gagwe ke Mahlaba. Go fetola leina moo ga Kgaladi go bohlokwa, ka gobane go laetša gore go na le sephiri seo Rafapa a se utelago Kgoši Sephuma le setšhaba sa gagwe, e lego lerato la Kgaladi le Senoinoi. Maatla a thulano yeo a bonagala ge kopano ya baratani bao e fodiša malwetši a bona: Kgaladi a lebogwa ke Kgoši Sephuma le setšhaba ka go fiwa maemo a godimo a go ba moetapele wa madira ao a bitšwago Makeke.

Ka gona go ka thwe bolwetši ke selo se sešoro gape se sebohloko. Fela mmadi o ikgweranya le bjona ka gore bo atlegile go thekga tšhabo ya mathomo ya Kgaladi le Senoinoi kua motseng wa Kgosi Sephuma, ba ya go utama motseng wa Kgosi Seroboka. Bolwetši bjoo gape bo na le mohola wa go kgokaganya lerato la nnete gare ga Kgaladi le Senoinoi.

o **Tharagano ya ditaba tša lerato la Kgaladi le Senoinoi**

Go tšhabišwa ga Senoinoi go tšweletša thulano ye kgolo ya bobedi yeo e fetišago tšela tše tlhano tša mathomo ka maatla. Yona e bohlokwa ka gobane e lebane le polao ye šoro ya batho bao ba se nago molato ka lebaka la melao le ditlwaelo tša setšo (bogologolo), tšeo di lekago go šwalalanya lerato la Kgaladi le Senoinoi (sebjalebjae). Rafapa o šomišitše tharano ya ditaba go utela mmadi tsela yeo ditaba tša lerato la Kgaladi le Senoinoi di yago go sepetšwa ka gona kua pele. Tharano yeo ke thulaganyothuši yeo go ka thwego e nepiša ditaba tše mpsha tšeo di tlogo hlalošwa ka morago. Gomme tšona di gatelela **thulano ya bobedi ye kgolo** yeo e lego gare ga magoši a: Seboroka, Segodi le Motsepe (sebjalebjae) le Sephuma, Sebjalebjae, Ntwampe le Dikutupu (bogologolo). Ditaba tšeo tša thulano ya bobedi, di amantšhwa le tšela tša thulano ya mathomo ka setšo (bogologolo). Tharano yeo ya ditaba e lebane le kgogedi. Seo se ra gore maatlakgogedi a godišwa ke ge mmadi a sa tsebe seo se tlogo diragalela Kgaladi le Senoinoi, ka gobane thulano yeo ya magoši e hlola lehu la batho bao ba hlokago mafokodi. Mmadi ga a nyake ge baratani bao ba ka bolawa, ka gore ke baanegwathwadi bao a ratago ge ba ka aga motse.

Thulaganyothuši ya kanegelo ya *Leratosello* (1978), le yona e na le kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Ka fao, dikokwane tšeo di ya go hlalošwa ka boripana go ya ka moo di latelanago ka gona go godiša maatlakgogedi. Gomme tšona di lebane le ditiragalo tša dithulaganyothuši tše di latelago:

5.6.3 Kalotaba

Kalotaba e lebane le baanegwa ba bohlokwa ba thulano ya bobedi, e lego magoši a: Seroboka, Segodi, Motsepe le madira a Seroboka, Manong, bona ba emela sebjalebjae. Gape e lebane le baanegwa bao ba emelago melao le ditlwaelo tša setšo (bogologolo), e lego Sephuma, Ntwampe, Dikutupu le madira a Sephuma, Makeke. Mmadi o itswalanya le baanegwa bao ba lego ka

lehlakoreng la go loka, leo le thekgago sebjalebja. O nyatša bošoro bja lehlakore la go se loke leo le gatelelago setšo (bogologolo).

5.6.4 Tšwetšopele

Ditaba tšela go boletšwego ka tšona mo go thulano ye kgolo ya mathomo, e lego dithulano tša go latelana ka bogolo tše tlhano, di ya go amantšhwa le ditiragalo tša thulaganyothuši, tšeo di lebanego le thulanokgolo ya bobedi yeo e lego gare ga magoši. Seo se ra gore tšhabo ya Kgaladi (Mahlaba) le Senoinoi kua motseng wa Kgoši Sephuma, e na le mohola wa go lootša phišegelo ya mmadi gore a rate go balela pele. Bothata bja thulano yeo ya bobedi, bo tšwetšwa pele ke ge mmadi a nyaka go tseba seo se tlogo dirwa ke Kgoši Segodi (sebjalebja) kua mafelelong ge a seno fenya magoši a mangwe.

Ka fao thulaganyothuši ya padi yeo ya Rafapa, e tlo sekasekwa ka go e lebantšha le mapheko ao a godišago maatlakgogedi, go swana le dithulano tše:

- Thulano gare ga Kgoši Sephuma le Kgoši Seroboka
- Thulano gare ga Kgoši Seroboka le Kgoši Ntwampe
- Tšhabo ya bobedi ya Kgaladi le Senoinoi.

- **Thulano gare ga Kgoši Sephuma le Kgoši Seroboka**

Tšhabo ya mathomo ya Kgaladi le Senoinoi kua motseng wa Kgoši Sephuma go ya motseng wa Kgoši Seroboka, e hlotše **thulano ya boselela** gare ga magoši ao a mabedi. Maatla a thulano yeo a godišwa ke bošoro bja melao ya setšo ya bogologolo yeo e nyakago go senya lerato la Kgaladi le Senoinoi. Go thekga lerato la baratani bao, madira a Kgoši Seroboka, Manong, a ile a hlasela motse wa Kgoši Sephuma, batho ka moka ba bolawa; Kgoši Sephuma a thopša gotee le lapa la gagwe go akaretšwa le mehlape. Kgoši Sephuma le MmaSenoinoi ba makaditšwe ke go humana Senoinoi mo motseng wa Kgoši

Seroboka. Senoinoi o kgopetše tshwarelo go bona ge a ile a fenywa ke lerato la gagwe go Kgaladi, gomme a 'beša motse wa gabo bjalo ka ditšie' (letl. 60).

Kgaladi le yena o kgonne go kgopela tshwarelo go batswadi ba Senoinoi ka go ba utollela sephiri sa gagwe sa gore o fetotše leina la Kgaladi a ipitša Mahlaba ka maikemišetšo a go tla go utswa Senoinoi. Mmadi o kwešwa bohloko ke setšhaba seo se bolailwego gasehlogo sa Kgoši Sephuma seo se hlokago molato. Yena o ikgweranya le bošoro bjoo, ka gore ke bjona bjo bo tlogo fediša melao le ditlwaelo tša setšo tša kgale; bja swaraganya lerato la Kgaladi le Senoinoi (sebjalebja).

o **Thulano gare ga Kgoši Ntwampe le Kgoši Seroboka**

Ka nako yeo madira a Kgoši Seroboka, Manong, a thopa motse wa Kgoši Sephuma, go phologile fela tlhodi ya motse, e lego Lepamo. Yena ga se a bonwe ke motho ge a tšhabela motseng wa Kgoši Ntwampe. O fihlile a hlalošetša Kgoši Ntwampe gore Kgoši Sephuma o thopilwe ke Kgoši Seroboka. Kgoši Ntwampe ka go tlalwa ke pelo, a bolaya Lepamo ka lerumo la gagwe. Bošoro bjoo bja Kgoši Ntwampe bo hlagiša **thulano ya bošupa** yeo e fetago ya boselela ka bogolo gare ga gagwe le Kgoši Seroboka. Maatla a thulano yeo a nontšhwa ke gore Kgoši Ntwampe o thekga lenyalo la setšo ka gore o be a ratile gore morwa wa gagwe, Dikutupu, a nyale Senoinoi. Tšhabišo ya Senoinoi yeo e dirilwego ke Kgaladi ka lebaka la lerato, e ntšheditše bošoro bja Kgoši Ntwampe kgakala; a hlasela motse wa Kgoši Seroboka gasehlogo; setšhaba sa bolawa ka bontši. Phenyoye ya Kgoši Seroboka e mo gapeleditše gore a bolaye mosadi wa gagwe ka lerumo, le yena a ipolaya ka lona. Mašaledi a setšhaba sa gagwe a išwa bothopša gotee le mehlape kua motseng wa Kgoši Ntwampe. Mmadi o šokišwa ke Kgoši Seroboka le mohumagadi wa gagwe bao ba hlokofetšego ba se na bošamedi, o hloya polao ya go tšhoša ya melao ya setšo ka gore e ganetša lerato la nnete la Kgaladi le Senoinoi.

o **Tšhabo ya bobedi ya Kgaladi le Senoinoi**

Segodi, morwa wa Kgoši Seroboka, o phologile lehu yena le bafelegetši ba gagwe, e lego Malebo le Tshepho. Bona ba be ba romilwe ke Kgoši Seroboka ga malome wa gagwe, Kgoši Motsepe, go ya go mo kgopelela tshwarelo ge a ile a thopa Kgoši Sephuma a nnoši a se a mmegelela. Bošoro bja Kgoši Ntwampe bo tšweletša **thulano ya boeswai** gare ga sebjalebja le bogologolo. Go ra gore bafsa ba, Kgaladi le Senoinoi, ba atlegile go fenywa go se loke ga melao ya setšo (bogologolo), ba kgona go tšhabela motseng wa Kgoši Motsepe ba nametše lekaba la Kgoši Seroboka. Ka morago go latetše morentha wa basadi le sehlophana sa masogana a lesome le metšo ye mebedi. Tšhabo yeo ya Kgaladi le Senoinoi e godiša maatlakgogedi ka ge bjale Segodi a tlo rata go itefeletša go Kgoši Ntwampe ge a hlotše lehu la batswadi ba gagwe.

Pele Kgoši Motsepe a hlokofala ka lebaka la bolwetši, o file Segodi maemo a go buša mašaledi a Kgoši Seroboka ka thoko. Ka morago ga lehu la gagwe, bogoši bja tšewa ke morwa wa gagwe, Sebjalebja, yo a ilego a gatelela mašaledi a Kgoši Seroboka ao a bušwago ke Segodi ka lebaka la go latela melao ya setšo ya bogologolo. Mmadi o thabišwa ke tšhabo ya bobedi yeo ya Kgaladi le Senoinoi ka gobane e kgonthišiša gore sebjalebja se tlo fenywa setšo sa kgale, ba kgona go aga motse.

Go hlalošitšwe gore *Leratosello* (1978), e bopilwe ka dithulano tše pedi tše kgolo. Ke ka fao go nago le dihloa tše pedi le ditlemollo tše pedi. Bjale go tlo thongwa ka tlhalošo ya sehloa le tlemollo ya lehuto I.

5.7 SEHLOA LE TLEMOLLO YA LEHUTO I

Kanegelong ya Rafapa, *Leratosello* (1978), sehloa le tlemollo ya lehuto I di bonala e le selo se tee. Gomme tšona di lebane le thulanokgolo ya pele yeo e lego gare ga lerato la bafsa ba, Kgaladi le Senoinoi (sebjalebja) leo le thibelwago ke batswadi ba bona ka lebaka la melao le ditlwaelo tša setšo tša bogologolo. Karolong ye go ka thwe dikgakgano tšeo di bego di kgatlampana

gare ga baratani bao le setšo sa kgale, di fihlile seremong. Seo se ra gore ga go sa na maatlakgogedi ao a golelago pele. Sehloa sona se lemogwa ka kamogelo ye botse ya Kgaladi le Senoinoi gotee le mašaledi a setšhaba sa Kgoši Seroboka mo motseng wa Kgoši Motsepe. Kamogelo yeo e tiiša gore Kgoši Motsepe, go swana le Kgoši Seroboka, ba thekga lerato la Kgaladi le Senoinoi, e lego sona sebjalebjae. Ditaba tša karolo ye di rungwa ka lethabo ka tsela ye: Kgaladi o nyetše Senoinoi, ba šegofatšwa ka leseanyana la mothepana, mola Segodi yena a ile a nyala morwedi wa Kgoši Motsepe, Mmasela. Monyanya wa lenyalo la bona ya ba wo mogologolo wa kgakgapa go tiiša taba ya gore sebjalebjae se fentše setšo sa bogologolo.

5.8 SEHLOA LE TLEMOLLO YA LEHUTO II

Sehloa le tlemollo ya lehuto II di nepiša thulanokgolo ya bobedi yeo e lego gare ga magoši a: Seroboka, Motsepe le Segodi (sebjalebjae) le Sephuma, Ntwampe, Dikutupu le Sebjalebjae (bogologolo). Gomme tšona di theilwe godimo ga ditiragalo tšeo di tsošago maatlakgogedi ao a bego a wišitšwe ke lenyalo la Kgaladi le Senoinoi. Ka go realo go ka thwe sehloa le tlemollo ya lehuto II, di ka se hlalošwe e le ngatana e tee. Lebaka ke go re di bopilwe ka ditiragalo tša go fapana tše bjalo ka: (a) sehloa II, se se lebanego le go fedišwa ga pušo ya kgatelelo ya setšo ya Kgoši Sebjalebjae (bogologolo) le (b) tlemollo II, ye e nepišago katlego ya bafsa (sebjalebjae) ge ba fediša pušo ya setšo (bogologolo).

5.8.1 Sehloa II

Gare ga bafaladi ba Segodi le baagi ba kgale ba motse wa Kgoši Motsepe, bao ba bušwago ke Kgoši Sebjalebjae, go ile gwa hlokega kgogišano ye botse. Bothata bo hlotšwe ke gore bafaladi, madira le bakgomana ba Kgoši Sebjalebjae bao ba gogago le Segodi, ba be ba lapišitšwe ke pušo ya setšo ya kgatelelo ya Kgoši Sebjalebjae. Le ge maatlakgogedi a godišwa ke thulano gare ga bafsa ba ba fapanego ba, Segodi (sebjalebjae) le Kgoši Sebjalebjae (bogologolo), thulano ya bona ga e sa na maatla a magolo ka gobane ditaba tša lerato di šetše di fihlile mafelelong. Seo se kgonthišišwa ke ge pušo ya

setšo ya kgatelelo ya Kgoši Sebjalebjae, e fedišwa ka bošego bjo tee. Phenyoyeo ya pušo ya setšo e tlišitšwe ke Segodi ge a ile a kwana le bafsa ba, Diphofa, Kgaladi, Ntlolerole le madira a mangwe a Kgoši Sebjalebjae, ba ipitša ka leina la Magomotša. Ka ntle le tikatiko Magomotša a ile a hlasela Kgoši Sebjalebjae, ba wiša mmušo wa gagwe wa kgatelelo wa setšo (bogologolo). Batho ka bontši, Kgoši Sebjalebjae le mmagwe, Mmakoma, yo a bego a mo thekga ba ile ba bolawa. Bošegong bja letšatši leo Segodi a lala a beilwe kgoši ka swele. Magareng ga bakgomana ba gagwe gwa kgethwa Malebo, Tshepho, Masenya, Ntlolerole le Kgaladi. Moetapele yo mofsa wa madira ya ba Diphofa.

5.8.2 Tlemollo ya lehuto II

Kgoši Sephuma le MmaSenoinoi ba ile ba hlokofalela motseng wa Kgoši Ntwampe. Bogoši bja Kgoši Ntwampe bja tšewa ke morwa wa gagwe, Dikutupu, ka gore yena o be a šetše a tšofetše. Ka lebaka la go palelwa ke go nyala Senoinoi, Dikutupu a nyala lekgarebe la go tšwa sehlopheng sa makgoba a Kgoši Sephuma, e lego Dimakatšo. Kgoši Segodi le madira a gagwe ba ile ba hlasela motse wa Kgoši Ntwampe, mašaledi a setšhaba sa Ntwampe le a Sephuma gotee le Kgoši Dikutupu, ba išwa bothopša motseng wa Kgoši Motsepe woo bjale o bušwago ke Kgoši Segodi. Maikemišetšo a Kgoši Segodi a be a lebane le dikgopolo tša (a) go itefeletša go Kgoši Ntwampe ge a ile a bolaya batswadi ba gagwe le (b) go fediša pušo ya kgatelelo ya setšo (bogologolo). Yena o kgonne go kgokaganya setšhaba sa Kgoši Motsepe le mašaledi a magoši a: Sephuma, Seroboka le Ntwampe, ya ba setšhaba se tee sa go kgwahla seo se ratago bophelo bja selehono bja go lokologa. Go ra gore pušo ya Kgoši Segodi ya sebjalebjae e fentše pušo ya kgatelelo yeo e bego e laolwa ke melao ya setšo ya bogologolo. Matšatšing a lehono bafsa ba rata bophelo bja tokologo, gape ba rata go ikgethela balekane.

5.9 KAKARETŠOMOKA

Mo go *Leratosello* (1978) go anegwa ka merero ye mebedi ya go fapana, e lego wa lerato le wa setšo. Merero yeo ye mebedi, e logagantšwe gabotse gore e bope sengwalo se tee. Seo se ra gore setšo (bogologolo) se lokile ka gare ga ditaba tša lerato, ka gobane se kgonne go betla mekgwa ye mebotse ya baratani ba, Kgaladi le Senoinoi, go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo. Mahlakoreng ao a mabedi a ditaba go lemogilwe gore maatlakgogedi a godišwa ke thulano gare ga dikgopolo tša sebjalebja le bogologolo. Go ra gore ditiragalo tša padi yeo ya Rafapa di tšwetšwa pele ke dithulano tše pedi tše kgolo, e lego (a) ya mathomo ya gare ga lerato la bafsa ba Kgaladi le Senoinoi (sebjalebja), gomme lona le ganetšwa ke batswadi ba bona (mapheko), ka lebaka la melao ya setšo ya kgale, le (b) thulano ya bobedi ya gare ga magoši a: Seroboka, Segodi le Motsepe (sebjalebja) le Sephuma, Sebjalebja, Ntwampe le Dikutupu (bogologolo).

Dithulanokgolo tše pedi tše di tšweletša tharano ya ditaba tša lerato la Kgaladi le Senoinoi. Ke ka fao go tšwelelago dihloa tše pedi le ditlemollo tša lehuto tše pedi. Go ra gore sehloa I se lebane le kamogelo ye botse ya Kgaladi le Senoinoi (sebjalebja) mola tlemollo ya lehuto I yona e nepiša lethabo ge Kgaladi a nyala Senoinoi. Sebjalebja seo se thekgago lerato la Kgaladi le Senoinoi se atlegile go fenywa setšo sa bogologolo. Sehloa II sona se gatelela phedišo ya pušo ya kgatelelo ya melao ya setšo (bogologolo) ya Kgoši Sebjalebja. Ka lehlakoreng le lengwe tlemollo ya lehuto II yona e gatelela katlego ya bafsa, boKgaladi, ge ba kgonne go tlemaganya mašaledi a magoši a: Seroba, Sephuma, Ntwampe le setšhaba sa Kgoši Motsepi. Ka go realo go ka thwe kgano ya bafsa ya bogologolo, e lego (a) Kgaladi le Senoinoi ya lenyalo la setšo, le (b) boSegodi ya pušo ya kgatelelo ya setšo, di tiiša gore mehla le mabaka di fetogile. Lehono bafsa ba rata go ikgethela balekane gape ga ba nyake pušo ya kgatelelo ya bogologolo. Rafapa o atlegile go lemoša babadi gore tokologo ya bafsa ya sebjalebja e kgonne go fenywa melao ya setšo (bogologolo).

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 KANEGELORATO LE KANEGELOSEMORAFE

6.1.1 Matseno

Mohuteng wo wa kanegelorato le kanegelosemorafe, go bolelwa ka magoro a mabedi a ditaba, e lego legoro la ditaba tša lerato le la ditaba tša semorafe (politiki).

Pele go tšweletšwa tshekatsheko ye e tseneletšego ya mohuta wo wa sengwalo, go tlo hlathollwa lereo le, politiki ka boripana.

6.2 POLITIKI

Pearsall le ba bangwe (1999: 1107) le Pickles (1990: 15) ba re politiki ke mokgwa wa go buša setšhaba goba wa go bušwa ke molao. Tlhalošo yeo ya boPearsall e tlišwa ke Procter (1995: 1092) ka go re politiki ke:

The activities of the government; members of law-making organizations or people who try to influence the way a country is governed.

Yena o amanya mokgwa wa go buša le pušo ya naga yeo e lebanego le ka fao batho ba bušwago ka gona. Go ra gore pušo yeo e laolwa ke melao ye e beilwego ke mmušo gore batho ba e šale morago. Ge Shively (1995: 5) a tlaleletša kgopolo ya boPearsall o re politiki e lebane le maatla ('power') ao a fiwago baetapele gore ba kgone go buša naga. Le ge melao ye e beilwego ke mmušo e ka ba ya go loka goba ya go se loke, batho ba swanetše go latela; ba dira ka moo ba laelwago ka gona ke baetapele ba bona, ka gobane ga ba na maatla a go fetola molaotheo. Go ya ka tlhalošo ya Venter le Johnston (1991: 8) molao wa naga o fetoga le mabaka ao a tlišwago ke diphetogo tša mebušo. Seo se kgonthišišwa ke Young (1998: 1) ge a hlaloša phetogo ya mmušo wa naga ye ka go re:

In South Africa, the stunning triumph policy reason in designing an initially successful transition from apartheid to democracy in a deeply divided society suggests the possibility of carefully reflected and bargained choice being able to transcend communal cleavage...

Ntlha ye bohlokwa yeo a e tšweletšago ke gore melao ya naga ye e fetogile go tloga go ya semorafe (*'apartheid'*) go fihla go ya lehono ya pušano (*'democracy'*), e lego pušo ya go se kgethologanye merafe. Yona e kgethilwe ka kwano ya setšhaba, ga e laolwe ke morafe wo o itšego, go swana le wa Bašweu, Bathobaso, bjalobjalo. Go swanetše go elwe hloko gore politiki ga e a lebana le pušo ya naga goba maatla a go buša setšhaba fela, e ka amantšhwa gape le merero ya ekonomi ya naga, ya leago, bjalobjalo.

Ka go realo go ka rungwa ka go re politiki ge e nepiša pušo ya naga, e ka aroganywa ka mahlakore a mabedi, e lego:

- Lehlakore la pušo ya kgatelelo goba tlaišo (*'oppression'*)
- Lehlakore la pušo ya semorafe (*'apartheid'*)

6.2.1 Pušo ya kgatelelo goba tlaišo

Go ya ka Thompson (1995: 956) kgopolo ye, kgatelelo goba tlaišo (*'oppression'*), e nepiša tshwaro ye mpe goba ya bošaedi. Tshwaro ya mohuta woo ge e lebane le pušo ya naga, go ra gore setšhaba seo se nago le maatla a go buša le go laola naga, se gatelela goba go tlaiša setšhaba seo se fokolago ka lebaka la go hlakolwa maatla. Pušo yeo ya kgatelelo goba tlaišo, Baker (1975: 71), o re e lemogilwe gare ga Bašweu le Bathobaso ka morago ga ntwana ya Bobedi ya Lefase kua nageng ya Amerika. Kgatelelo yeo e be e godišwa ke karoganyo le go se lekanele ka maemo gare ga merafe yeo ye mebedi. Phapano yeo ya maemo, e tšweletšwa ke Jahn (1968: 89) le Fenton (2003: 20) ka gore kgale ka nako ya pušo ya Bašweu fela (*'apartheid'*), mmušo o be o thekga morafe wa Bašweu go feta wa Bathobaso. Go ra gore

Bašweu ba be ba filwe maatla a go laola naga, gape ba abetšwe maemo a godimo pušong ya dilo ka moka mo nageng. Mothomoso yena a neetšwe maemo a fase a go nyatšega, gomme a bitšwa gore ke motho yo mobe.

Kgatelelo yeo ya Bathobaso, Kgatla (1988: 38-39) o e amanya le pušo ya naga ye ya Afrika-Borwa yeo e bego e le ya Bašweu fela. Taba ye ya go se lekalekanele ka maatla le ka maemo gare ga Bašweu le Bathobaso, e hlotše kgethollo dilong tše bjalo ka thuto, dipasa, mešomo, dinamelwa, bjalobjalo. Ke go re, go be go na le mafelo ao a dirišwago ke '**Bašweu fela**' goba '**Bathobaso fela**'.

Go realo go ra gore Bašweu ba naga ye ba be ba tlaiša Bathobaso ge ba fihla metseng ya Makgoweng le ge e ka ba gona dinagamagaeng. Kgatelelo yeo e be e godišwa ke lebaka la go se dumelelwe ga Basotho go tla go aga mo ditoropong ka gore ke metse ya Bašweu fela. Ke ka fao ba bego ba gatelela Bathobaso ka go ba swara ba išwa kgolegong, ge ba humanwe ba sepela ka gare ga toropo bošego. Bathobaso ba be ba agetšwe makheišene, goba ba be ba swanetše go dula dinagamagaeng. Go gatelelwa fao ga Bathobaso Burgess (1985: 180), o re go be go lwantšhwa kudu ke mmušo wa Maisimane wa dinaga tša ka ntle, go swana le seo monna wa Mojeremane, Karl Marx, a se hlalošago sengwalong sa *Das Kapital* (1867).

6.2.2 Pušo ya semorafe

Mo nyakišišong ye, semorafe go ka thwe se lebane le mmušo wa kgale wa '*apartheid*' wo o bego o nepiša kgethologanyo gare ga morafe wa Bašweu le wa Bathobaso. Kgethologanyo yeo e be e lemogwa mafapheng a go fapana go swana le dikolong, mafelong, mešomong, bjalobjalo. Kgatelelo ye kgolo ya semorafe gare ga merafe yeo ye mebedi e be e bonagala kudu ditabeng tša lerato. Ke ka fao Laver (1983 :70) ge a fahlela taba yeo, a rego:

Meanwhile it is clear that many examples of racial prejudice are based not at all upon values of the victim but merely upon her race... Another racial

version is the old: 'would you let your son marry a white woman?'... the dotting parents may or may not really feel this way.

Go ra gore semorafe se be se ganetša lesogana la Mothomoso go nyala lekgarebe morafeng wa Bašweu. Bothata bjo bja semorafe ditabeng tša lerato ga bo hwetšagale fela gare ga Bašweu le Bathobaso. Seo se ra gore ke bothata bjo bo bego bo aparetše le merafe ya go fapana ya Bathobaso go swana le Bapedi, Mathosa, Mazulu, Batswetla, Batsonga, Batswana, bjalobjalo. Lebaka leo le bego le hlola dithulano gare ga merafe yeo ya go fapana, Winberg le Scherrer (1999: 265), Guibernau le Rex (1997: 81) le Farley (1982: 6) ba re ke melao le ditlwaelo tša setšo, go swana le polelo, mmala, sedumedi, ditlwaelo tša bogologolo ('ancestors'), bjalobjalo. Diphapantšho tšeo di be di kgona go thekga semorafe go thibela lesogana goba lekgarebe go nyala goba go nyalwa morafeng o šele. Lehono diphetogo tša mabaka le pušo ya demokrasi di fentše semorafe, gomme lenyalo la merafe ya go fapana le dumeletšwe ke molao.

6.2.3 Pušo ya kgatelelo le ya semorafe dingwalong

Bontši bja bangwadi ba dingwalo tša lerato, ba ngwadile ka magoro a mabedi a politiki, e lego legoro la pušo ya kgatelelo le la pušo ya semorafe. Taba yeo e šitlelwa ke Meserole (1974: 79) ka go re dingwalo tša Maisimane tša politiki tšeo di lebanego le pušo ya kgatelelo ke tše bjalo ka puku ya Ginsburg, e lego *Howl* (1956); yeo e bolelago ka kgethologanyo ya batho (semorafe) toropong ya Alabama ke ya Flannery 'O Connor, e lego *To Kill a Mocking Bird* (1966). Le bangwadi ba Sepedi le bona ba ngwadile ka politiki, go swana le Mminele sengwalong se, *Ngwana wa Mobu* (1967). Pukung yeo o nepiša pušo ya kgatelelo ya Bašweu go Bathobaso. Go tiiša seo mo letlakaleng la lesometharo o bitša hlogo ya sekolong, e lego Lahlang, mofaladi yo a itirilego kgošana ya sekolo sa Rethuše. Go realo go ra gore o swantšha Lahlang le Bašweu ba naga ye ya Afrika-Borwa bao ba bego ba tlaiša Bathobaso. Kgatelelo yeo e gapeleditše Bathobaso gore ba eme ka maoto, ba lwele tokologo ya bona. Ke ka moo ba ratago go tloša Lahlang

setulong sa boetapele (hlogo ya sekolo), ba se neele Phankga ka gore ke Mothomoso (ngwana wa mobu) wa naga ye.

Lehlakore la pušo ya semorafe le tšweletšwa ke bangwadi ba go swana le Ramaila le Lentsoane. Go ra gore sengwalong sa *Tsakata* (1981) Ramaila o hlagiša Tsakata a le ngwageng wa mafelelo wa dithuto tša gagwe. Semorafe se lemogwa mo letlakaleng la lesometharo, ge Tsakata mo sekolong a dira tše ntshwanyana tše di sa kwanego le melao ya sekolo. Mookamedi wa sekolo o boletše ka Seisimane gore Tsakata a tšwe ka dikgoro tše tšhweu. Mareo a mabedi a, **ntshwanyana** le **tšhweu**, a bohlokwa ka gore a nepiša semorafe, e lego kgethologanyo ya morafe wa Bathobaso ('ntshwanyana') le wa Bašweu ('tšhweu').

Mongwadi wa go swana le Lentsoane o tsebega kudu ka direto tša semorafe ('*apartheid*'). Seo se kgonthišišwa ke Mamabolo (1995: 48) ka go re Lentsoane ke yo mongwe wa bangwadi ba bohlokwa, yo a ilego a hlohleletšwa ke diphetogo le tikologo yeo a bego a le go yona go ngwaleng mehuta ya direto. Ke ka fao Serudu (1986: 75) le Mampa (1987: 58), ge ba thekga taba yeo, ba rego bontši bja direto tša Lentsoane bo gatelela mathata ao a lebanego le phetogo ya mabaka, go swana le nako ya ge direto tšeo di ngwalwa le nako ye e sa tlogo. Nako yeo ba e amanya le ditiragalo. Lehong (1995: 54) o tlaleletša tlhalošo ya boMamabolo ka go nepiša sereto sa Lentsoane seo se gatelelago semorafe, e lego '*Matšoba*' (*Mokgako*, 1981: 4). Mo seretong seo o bolela gore matšoba a emela batho ba merafe ya go fapana. Go šitlela taba yeo, mo letlakaleng le (1995: 5), o tšweletša methaladi ye e lebanego le semorafe ka go re:

Mola ke bona a maswana.

Mola ke bona a mašwaana,

Ga a taloge mebala [*Mokgabo*, 1981: 4].

Ge Lehong a tšwela pele go hlaloša methaladi yeo ya sereto sa Lentsoane, mo letlakaleng le, (1995: 56), o re:

Human beings, black and white, together beautify the world with their permanent skin colour year in, year out.

Polelo ya Lehong e gatelela gore merafe ye mebedi ye, Bathobaso (**maswana**) le Bašweu (**mašwaana**), e a swana ka gore ke batho (**matšoba**). Gomme bona ba fapantšhwa fela ke mmala wo o nago le mohola wa go kgabiša lefase. Tlhalošo yeo ya semorafe ya Lehong, e tlaletšwa ke Serudu le ba bangwe (1995: 95) ka go tšweletša sereto se sengwe sa Lentsoane seo se nontšhago seo sa '*Matšoba*' (1981: 4), e lego '*Re molokomong*' (*Mokgako*, 1981: 50). Seretong seo ba hlaloša gore go ya ka melao le ditlwaelo tša setšo tša bogologolo, lesogana goba lekgarebe la Mopedi ga le nyale goba go nyalwa merafeng e šele bjalo ka Makgowa, Mazulu, Mathosa, bjalobjalo. Go realo go ra gore Lentsoane o leka go lemoša morafe wa Bapedi gore lerato ga le na mellwane go ya ka merafe ya go fapana. Le ge Bathobaso ba ka fapantšhwa ke mmala goba polelo, bona ke ngatana e tee ka gore ke batho. Go tiiša seo, mo letlakaleng le (1981: 52), o re :

Lerato ga le kgethologanye,

Lerato le a tlemaganya.

Re molokomong,

Re bana ba thari e swana.

Kganthe ga re Bathobaso?

Ka ge go boletšwe gore Lentsoane ke mongwadi wa go tuma wa direkto tša politiki, boSerudu (1995: 105), ba tšwela pele go hlaloša gore padi ya mathomo ya Lentsoane ke *Megokgo ya Lethabo* (1992). Moko wa ditaba wa padi yeo o theilwe godimo ga sereto seo sa Lentsoane, *Re molokomong* (1981: 50). Ke go re, batswadi ba ganetša lerato la lesogana la Mopedi le la lekgarebe la Motsonga (semorafe). Moko woo wa ditaba o bohlokwa, ka gobane o kgona go hlopha padi yeo ya Letsoane go ba mohuta wa kanegelorato le kanegelsemorafe. Mohuta woo Ramsdell (1999: 291) o re ke '*Ethnic/Multicultural Romance*'. Ge a hlaloša diphapantšho tša mohuta woo wa sengwalo, o re go sona go anegwa ka lerato gare ga batho ba babedi,

monna le mosadi. Bona ba fapantšwa ke mmala le setšo. Go realo go ra gore go ya ka pušo ya semorafe, lenyalo la merafe ya go fapana le be le thibelwa ke mmušo wa naga, gape le batswadi ka lebaka la go hlompha melao ya setšo ya bogologolo.

Ge go akaretšwa go ka thwe padi ya Ramaila, *Tsakata* (1981), e lebane le pušo ya kgatelelo mola padi ya Mminele, *Ngwana wa Mobu* (1967), e gatelela pušo ya semorafe. Dikanegelo tšeo tše pedi go ka thwe ke mehuta ya politiki, e sego kanegelorato le kanegelsemorafe ka gobane ga di nepiše lerato gare ga baratani ba merafe ya go fapana le lenyalo. Go ya ka tlhalošo yeo e laeditšwego ya semorafe (politiki) go ka thwe padi ya Lentsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992), ke mohuta wa kanegelorato le kanegelsemorafe. Go tiiša tlhopho ya padi yeo ya Lentsoane, go ya go hlokomelwa diphatišišo tša basekaseki ba go fapana ka boripana.

6.3 DINYAKIŠIŠO TŠA BORATEORI

Go boletšwe gore bafatišiši bao ba šetšego ba fetlekile padi ye, *Megokgo ya Lethabo* (1992), ke Mojalefa (1995), boSerudu (1995) le Lebaka (1999). Mojalefa (1995) o hlalošitše fela diteng ka go di lebantšha le lerato gare ga bafsa ba, Dikgoneng le Mihloti. Lerato leo la bona le senywa ke MmagoDikgoneng, Kgoteledi, ka lebaka la ge a sa rate go itswalanya le morafe o šele wa Batsonga. Yena o gatelela gore padi yeo ya Lentsoane ke mohuta wa kanegelorato. Nyakišišo ya boSerudu (1995) e lebane le thulaganyo fela ya *Megokgo ya Lethabo* (1992). Mo pading yeo ya Lentsoane ba akareditše ka boripana dithulano tša go latelana tšeo di godišwago ke semorafe ka ge se ganetša lerato gare ga Dikgoneng (Mopedi) le Mihloti (Motsonga). Bona ga se ba fatišiša mohuta wa kanegelorato le kanegelsemorafe, ka gobane nepo ya bona e be e lebane le thuto ya baithuti ba ngwaga wa bobedi.

Lebaka (1999) o sekasekile diteng le thulaganyo tša *Megokgo ya Lethabo* (1992) ka botlalo ka gore maikemišetšo a gagwe a be a nepiša kanegelo yeo

ya Lentsoane gore ke mohuta wa kanegelorato. Mo go diteng o hlalošitše gore sererwa sa padi yeo se bolela ka kganetšo ya lerato la merafe ya go fapana. Thulaganyo e lebane le thulano gare ga melao le ditlwaelo tša setšo sa bogologolo (Kgoteledi) le lerato la bafsa ba, Dikgoneng le Mihloti (sebjalebja). Ka go realo go ka thwe diphatišišo tšeo tša borateori ga se di hlaloše mohuta wo wa kanegelorato le kanegelsemorafe. Ka fao go bohlokwa gore mohuta woo o tsinkelwe ka bophara.

Pading ya Lentsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992), go tlo ahlaahlwa matlalo a mabedi a sengwalo, e lego diteng le thulaganyo.

6.4 MEGOKGO YA LETHABO (LENTSOANE, 1992)

6.4.1 Diteng

Mo go diteng tša *Megokgo ya Lethabo* (1992) go ya go hlalošwa kakaretšo ya diteng tšeo di lebanego le khutlotharo ya lerato.

6.4.1.1 Kakaretšo ya diteng: khutlotharo ya lerato

Pading ye, *Megokgo ya Lethabo* (1992), go lemogilwe gore diteng di bopilwe ka khutlotharo ya lerato, e lego (a) yo a ratago (ke Dikgoneng), (b) yo a ratwago (ke Mihloti) le (c) mapheko ao a senyago lerato la bafsa bao ka lebaka la semorafe (ke mmagoDikgoneng, Kgoteledi, kgaetšedi ya Dikgoneng, Thola, Mokgadi le boSeporo). Lentsoane o anega ka lerato la nnete, leo le tukago bogale gare ga Dikgoneng le Mihloti. Dikgoneng o ikemišeditše go nyala Mihloti, ba age motse. Yena ga a rate go tseba gore Mihloti ke lekgarebe la morafe o šele wa Batsonga, goba ba fapana ka polelo. Lerato leo la bona le hlola thulano ka ga boDikgoneng, ka lebaka la ge Kgoteledi le Thola ba hloile merafe e šele. Kgoteledi o lekile ka mekgwa ye e fapafapanego go šwalalanya lerato leo la Dikgoneng le Mihloti, go swana le go raka Mihloti ka lapeng la gagwe, ge a tlile go etela Dikgoneng. Go rakwa moo ga Mihloti, go ile gwa godiša lerato la gagwe le Dikgoneng. Seo se fahlelwa ke polelo ya gagwe ge a dira ditshepišo go Dikgoneng ka go re:

Moratiwa, o se ke wa tshwenyega wa nagana gore ke tšewa ke madi ke gopola go go hlanogela. Nka se go hlanogele ka ntle le ge wena o ka ntlhanogela [letl. 11].

Lerato leo la Mihloti le mo thušitse go thekga Dikgoneng nako le nako ge a thulana le mathata a ka gabo. Tshepišo yeo a e dirilego go Dikgoneng e kgonthišišwa ke go ima ga gagwe. Go ra gore bjale ba tlo kgona go aga motse. Morero wa Kgoteledi wa go rata go thibela lerato leo la merafe ya go fapana, o paletšwe ke go atlega ka ge Dikgoneng a etšwa go inyadiša le Mihloti ka sephiring. Semorafe se fentšwe ke lenyalo la Dikgoneng le Mihloti, ba aga lapa la bona ka lethabo. Lerato leo la Dikgoneng le Mihloti le bohlokwa ka gobane le kgonne go kgokaganya merafe ya go fapana. Lehono merafe yeo ke setšhaba se tee sa Bathobaso.

Bjale go tlo lekodišišwa ka fao Lentsoane a rulagantšego ditaba tšeo tša lerato la Dikgoneng le Mihloti. Godimo ga moo go tlo lekolwa le mapheko a go fapana a a lekago go thibela lerato ka lebaka la semorafe.

6.4.2 Thulaganyo

Go tlo lekolwa kamano gare ga ditaba tša diteng le tša thulaganyo tša *Megokgo ya Lethabo* (1992), ka go di lebanya le dikokwane tše nne tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele sehloa le tlemollo ya lehuto.

6.5 KALOTABA

Ge go ahlaahlwa tlhalošo ya kalotaba ya padi yeo ya Lentsoane, go tlo šomišwa lenaneo le:

- Kakaretšo ya diteng tša kalotaba
- Dielemente tše pedi fela tša kalotaba, e lego:
 - Baanegwa
 - Ditiragalo

6.5.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba

Lentsoane o thoma go ala ditaba tša *Megokgo ya Lethabo* (1992), ka go tšweletša Mokgekolo Kgoteledi a dutše a nnoši ka lapeng. Yena o be a ratharathišwa ke go bona morwa wa gagwe, Dikgoneng, a sa itshwenye ka gore o nyaka go nyala. Go goroga ga Dikgoneng ka gae, go lemogwa bothata poledišanong ya bona. Bothata bjoo bo hlolwa ke ge Kgoteledi a kgethela morwa wa gagwe lekgarebe mo Gauteng, mola Dikgoneng yena a gapilwe pelo ke kgarebe ya Tshwane. Go se kwane moo ga bona ka lapeng la Kgoteledi, go dirwa ke thopa yeo Dikgoneng a e fihlelago mmagwe, Kgoteledi, ka ga moratiwa wa gagwe wa kua Tshwane. Kgoteledi le Thola ke Bapedi bao ba kgethologanyago merafe e šele go swana le Mazulu, Mathosa, Makgowa, bjalobjalo. Lehloyo leo la bona le godišwa ke ge ba seno kwešiša gore Dikgoneng o nyaka go ba tswalanya le morafe o šele wa Batsonga, mola bona ba mo kgethetše lekgarebe la Mopedi mo Gauteng, e lego Mokgadi. Thola o rile a na le Dikgoneng, a leka go mo gama ditaba tša thulano ya gagwe le Kgoteledi. Dikgoneng o be a lemogile gore Thola o mo dira setlatla ka ge e le yena yo a utolotšego thopa ya gagwe go Kgoteledi. Ka pefelo a mmolaiša dingwathameratha. Taba ya gore Kgoteledi le Thola ba ikane gore ba ka se tsoge ba amogetše Mihloti ka lapeng ka lebaka la gore ke Motsonga, ya tlaletša Dikgoneng.

6.5.2 Baanegwa

Lentsoane mo pading ya *Megokgo ya Lethabo* (1992), o thoma ditaba tša gagwe ka go lemoša mmadi baanegwathwadi ba bohlokwa, e lego Dikgoneng, Mihloti, Kgoteledi le Thola. Dikgoneng le mmagwe, Kgoteledi, ke baanegwa ba go loka, ka fao thulano gare ga bona e ka se bonagale gabotse. Ke ka lebaka leo Lentsoane a šomišago Thola sebakeng sa Kgoteledi gore a tlo emela go se loke. Go realo go ra gore baratani ba, Dikgoneng (Mopedi) le Mihloti (Motsonga), ke baanegwa bao ba hlokago diphošo. Bona ke bafsa bao ba lwantšhago melao ya semorafe ya kgale, yeo e thekgago Mokgekolo Kgoteledi le Thola gore ba gane go amogela lerato la bona. Ka fao mmadi o itswalanya le bona ka ge a nyaka gore ba age motse. Yena o

nyatša lehloyo la Kgoteledi le Thola la merafe e šele. Ge dimelo tša baanegwa bao di hlalošwa, di tlo nepišwa ka tsela ye:

- Yo a ratago: **Dikgoneng**
- Yo a ratwago: **Mihloti**
- Mapheko ao a thibelago lerato: **Semorafe**

- **Yo a ratago: Dikgoneng**

Semelo sa Dikgoneng se hlalošwa ka go hlaela ka lebaka la bonatla bja gagwe. Ga ra gore ke mofsa yo a katanago le go fediša kgethologanyo ya merafe ditabeng tša lerato. Ke ka fao a gapeletšago go goroša lekgarebe la Motsonga, Mihloti, ka gore o a mo rata. Semelo seo sa Dikgoneng sa go hlaela se ka swantšhwa le seo se hlalošwago ke Foster (1927: 98) ge a bolela ka baanegwa ba Dickens ka go re:

Dickens people are nearly all flat... Nearly everyone can be summed up in a sentence, and yet there is this wonderful feeling of human depth.

Go ya ka polelo yeo ya Foster, go ka thwe semelo sa Dikgoneng se hlamilwe kgopolong e tee yeo e akaretšwago ke tlhalošo ya leina la gagwe, gore ke motho wa bokgoni. Seo se lemogwa ge a kgonne gore lapa labo, meloko le setšhaba ba amogele gore lerato goba lenyalo ga la swanela go beelwa mellwane ka lebaka la semorafe. Bokgoni bjoo bo godišwa ke ‘*human depth*’ yeo go thwego, e lebane le maitshwaro a gagwe a mabotse ao a sa fetogego go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo. Mekgwa yeo ya go hloka bofokodi ya Dikgoneng e nontšhwa ke tlhompho, kgotlelelo, tumelo, bjalobjalo, tšeo a godišitšwego ka tšona ka gae. Tlhompho ya Dikgoneng e bonagala ge a palelwa ke go iphetolela go mmagwe ge a mo roga ka ditaba tša ge a nyaka go ba tswalanya le morafe o šele, wa Batsonga, mola bona e le Bapedi. O kgotleletše lehloyo la mmagwe, Kgoteledi le la Thola go Mihloti. Le ge ka gabo ba raka Mihloti ge a be a tlile go mo etela, seo se ile sa tiiša lerato la bona. Tumelo ya gagwe go Modimo e tšwelela ka mehla ge a le

mathateng, o be a fela a bea tshepo ya gagwe go Modimo gore letšatši le lengwe dilo di tlo loka. Mediro yeo ya go loka ya Dikgoneng e kgonthišiša gore o tšwa lapeng la batho, ke ka fao e thabišago mmadi.

- **Yo a ratwago: Mihloti**

Mihloti ke moanegwahlaedi yo mmadi a ka se mo lebalego ka pela ka gore ke mothuši yo mogolo wa Dikgoneng. Taba yeo e šitlelwa ke ge a mo thekga ka go tliša diphetogo melokong le setšhabeng. Go ra gore le yena o thekga taba ya gore lerato ga le hlaole motho go ya ka mmala, polelo, bjalobjalo. Semelo sa gagwe sa go hlaela se godišwa ke gore ke motho wa go hloka bofokodi, yo a nago le lerato, kwelobohloko, kgotlelelo, tlhompho, bjalobjalo. Kwelobohloko ya Mihloti e tšwelela ge a thekga Dikgoneng nako le nako ge a le bothateng bja lapa labo, ka ge ba gana go mo amogela ka gore ke morafe wa Motsonga. Yena o be a fela a thekga Dikgoneng ka go mo tshepiša gore a ka se mo tlogele ka gore o ikemišeditše go aga lapa le yena. Bopelotelele bja Mihloti bo fahlela gore o tšwa lapeng la batho ba go ba le molao le botho. Seo se tlišwa ke tlhompho ye a e bontšhitšego mmagoDikgoneng, Kgoteledi, ge a mo roga ka nako yeo a bego a etetše Dikgoneng. Yena o paletšwe ke go iphetolela ka ge e be e se tlwaelo ya gagwe go arabišana le batho ba bagolo.

Go ima ga Mihloti go robile Kgoteledi maatla ka ge bjale a fedišitše mafokodi a lapa la boDikgoneng. Lehono yena le Dikgoneng ba tlo kgona go aga motse. Lesea la gagwe leo le tlogo belegwa le tlo swana le lešika leo le swanetšego go kgokaganya morafe wa Bapedi le wa Batsonga mo nageng ye. Seo ra gore merafe yeo e tlo ba ngatana e tee, e lego setšhaba sa Bathobaso. Mmadi o ikgweranya le thekgo yeo ya Mihloti, o nyatša lehloyo la Kgoteledi le Thola la merafe e šele ka ge le sa age setšhaba.

- **Mapheko ao a ganetšago lerato: Semorafe**

Mapheko ao a lekago go thibela lerato la Dikgoneng le Mihloti ka lebaka la semorafe, a emelwa ke baanegwa ba: mmagoDikgoneng, Kgoteledi, kgaetšedi ya Dikgoneng, Thola, Mokgadi le boSeporo. Mekgwa ya bona ya

go loka le ge e le ya go se loke, yeo e lebanego le semorafe, e ya go bontšhwa ka botlalo ge go hlalošwa ditiragalo.

6.6 TŠWETŠOPELE

Lentsoane ge a ngwala kanegelo ye ya *Megokgo ya Lethabo* (1992), o e lebanya le mathata a lerato ao a tlišwago ke semorafe. Mathata ao a hlola dithulano tša go latelana tšeo di godišwago ke phetogo ya bophelo go fihla sehloeng. Gomme dithulano tšeo, di ya go tšwetšwa pele ka mokgwa wo:

- Kakaretso ya diteng tša tšwetšopele
- Ditiragalo

6.6.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele

Tšwetšopele ya padi yeo ya Lentsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992), e theilwe godimo ga leeto. Gomme leeto leo le arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego: (a) leeto I le leeto II.

- **Leeto I**

Leeto le, le bolela ditaba tša Kgoteledi ge a tloga lapeng la gagwe Diepkloof, a etela ga gabo GaMarishane le melokong ya gabo ya GaMasemola le go boela morago Diepkloof. Lentsoane o hlaloša leeto le ka dikgaolo tše di šupago, go thoma kgaolong ya boselela go fihlela kgoalong ya lesomepedi. Lona ke le letelele ge le bapetšwa le leeto la Dikgoneng, ka gobane le lebane le phetogo ya bophelo bja Kgoteledi. Go ra gore yena o swanetše go lemoga gore mehla le mabaka di fetogile, semorafe ditabeng tša lerato se šwalalanya setšhaba.

- **Leeto II**

Leeto le le anegwa kgaolong e tee fela, e lego ya lesometharo. Lona le hlaloša ditaba tša Dikgoneng ge a tloga ka gae a etela baanegwa ba, Bareng

le Matšea. Lona ke le lekopana gape le bohlokwa le ge e se bja go swana le la Kgoteledi. Bohlokwa bja lona bo lemogwa ka gore le thulanya bogologolo le sebjalebjae ka ge e le yena, Dikgoneng, yo a swanetšego go tliša diphetogo ka gabo, melokong le nageng ya gabo ya Afrika-Borwa.

6.6.2 Ditiragalo

Ditiragalo tša padi ye ya Lentsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992), di tšwetšwa pele ke thulanokgolo ye e lego gare ga **bogologolo** le **sebjalebjae**. Ke go re, ke thulano gare ga (a) lerato la bafsa ba merafe ya go fapana, e lego Dikgoneng (Mopedi) le Mihloti (Motsonga), gomme lona le emela sebjalebjae, le (b) kganetšo ya lerato leo e lego mapheko ao a laolwago ke melao ya setšo, ka lebaka la semorafe; yona e emela bogologolo. Morero wo wa semorafe ka gare ga ditaba tša lerato o bohlokwa ka gobane o godiša maatlakgogedi gore moko wa ditaba wo o lebanego le morero wa lerato la Dikgoneng le Mihloti, o tle o tšwelele gabotse.

Ditiragalo tša mapheko a, Mokgekolo Kgoteledi, Thola, Mokgadi le boSeporo, tšeo di godišago dithulano gare ga bogologolo le sebjalebjae, di ya go hlalošwa ka bophara go ya ka fao di latelanago ka gona.

6.6.2.1 Go godiša maatlakgogedi: Mapheko a semorafe

- **Lehloyo la Kgoteledi le Thola**

Ge poledišano ya Kgoteledi le Dikgoneng kua mathomong e felela, Lentsoane o tšweletša **thulano I, II, III** le **IV** gare ga baanegwa ba, Dikgoneng le Kgoteledi goba Thola, e lego moemedi wa Kgoteledi. Dithulano tšeo di bohlokwa ebile gape di fetana ka maatla ka gore ke motheo wa leeto la Kgoteledi le Dikgoneng. Go ra gore maatla a tšona a golela pele go ya ka moo di latelanago ka gona gore ya mafelelo e be ye šoro yeo e tlogo laetša phetogo ya Kgoteledi.

Thulano ya pele e hlolwa ke ge Kgoteledi a rata go kgethela Dikgoneng mosadi wa nnete wa Mopedi mo Gauteng. Dikgoneng o latolela mmagwe gore mo Gauteng ga go na lekgarebe leo le utswitšego pelo ya gagwe. Taba ye ya gore Dikgoneng o nyaka go nyala mosadi yo a ikgethetšego yena e befediša Kgoteledi. Thulano yeo ya bona ga e na maatla a magolo ka lebaka la gore bona ka bobedi ke baanegwathwadi ba go loka gape ba go hloka bofokodi.

Thulano ya bobedi ke yeo e nago le maatla. Go godiša maatla a yona, Lentsoane o šomiša Thola, moemedi wa Kgoteledi, go emela lehlakore la go se loke. Yona e lemogwa ge Thola a gegea Dikgoneng ka go mmotšiša gore o hlwele bjang kua mošomong mola a tseba gabotse gore Dikgoneng o letše a fapane le Mokgekolo Kgoteledi. Ka go tlalwa ke pelo Dikgoneng a mo gatla ka ntahle a be a mmabišetša matswele. Le ge Dikgoneng a dirile taba yeo ya bošaedi, ga a fetoge. Mmadi o ikgweranya le yena ka gobane o be a gapeletšwa ke mabaka go dira seo.

Thulano ya boraro ke yeo e nago le maatla a magolo. Lentsoane o godiša maatla a thulano yeo ka go fapantšha makgarebe a mabedi, e lego Mihloti le Mokgadi. Mihloti ke kgarebe ya Motsonga, mola Mokgadi e le kgarebe ya Mopedi. Phapano yeo e godiša thulano gare ga Thola le Dikgoneng. Ke go re, Dikgoneng o rata Mihloti ka gobane o nyaka go ruta setšhaba sa gabo sa Bapedi gore semorafe se swanetše go fedišwa ka lebaka la ge se šwalalanya thari ya batho ba baso. Thola yena o rata Mokgadi ka ge a tseba gore o tla kgona go thibela kamano gare ga bona, Bapedi, le morafe o šele wa Batsonga.

Thulano ya bone e na le maatla a magolo ao a fetago a thulano ya boraro, ka gore Dikgoneng ka noši o na le bothata bja ge ka gabo ba mmona phošo ge a rata go nyala kgarebe ya Motsonga, Mihloti. Ke ka fao a yago go etela mogwera wa gagwe, Thabo, go ya go kgonthišiša bonnete bja go nyala merafeng e šele. Thabo o thekga Dikgoneng gore taba yeo a nyakago go e dira e botse ka gore le yena o nyetše morafeng wa Mathosa, Nomsa, ka gabo ba sa dumele. Lentsoane o diriša thulano ya Thabo le batswadi ba gagwe go

emela thulano gare ga Dikgoneng le lapa labo. Lenyalo la Thabo le Nomsa le lerato la Dikgoneng le Mihloti ke taetšo ya phetogo ya bophelo bja kgale bja semorafe le gore sebjalebja se tlo fenya segologolo.

Bogale bja **thulano ya bohloko** bo godišwa ke ketelo ya Mihloti ka lapeng la Kgoteledi, le go rakwa ga gagwe ke Kgoteledi ka ge a rata go fediša lerato la gagwe le Dikgoneng. Ge lerato leo le ka senyega o na le bonnete bja gore a ka se tsoge a kopane le morafe wo wa Batsonga. Bothata bja gagwe ke gore lerato le gona gape le tuka bogale. Go rakwa ga Mihloti go tliša lerato la gagwe le Dikgoneng, gape go godiša maatla a thulano gare ga boKgoteledi (bogologolo) le Dikgoneng (sebjalebja). Bogolo bja thulano yeo bo dirwa ke gore ke mathomo Dikgoneng a thulana le bona ba le ka bobedi (Kgoteledi le Thola).

Dithulano tše tlhano tša mathomo di bohlokwa ka gobane di kgonne go tšweletša lehloyo la Kgoteledi le Thola (Bapedi) go merafe e šele, go swana le wa Batsonga. Lehloyo leo la bona la semorafe (bogologolo) le ganetša lerato la Dikgoneng le Mihloti (sebjalebja). Go realo go ra gore thulano yeo ya bogologolo le sebjalebja e swanetše go ba le morumo, ke ka moo e lebanego le leeto. Lona le bohlokwa ka gore le swantšha bophelo ge Kgoteledi a kgaogana le semorafe (bogologolo).

- **Leeto la Kgoteledi**

Kgoteledi o imelwa ke mathata a Dikgoneng ge a kganyoga go nyala merafeng e šele wa Batsonga, o bona nke o a mo nyatša. Mathata ao a mo gapeletša go tšea leeto go ya melokong ya gabo kua Bopedi go ya go nyaka thekgo ya go thibela lenyalo la Dikgoneng le Mihloti. Bohlokwa bja leeto le bo lemogwa ge a šetše a fihlile ka lapeng la Seporo kua GaMarishane. Lentsoane o swantšha leeto leo le bogologolo bjalo ka ge e le dinagamagaeng. Go ra gore Kgoteledi (bogologolo) o nyaka thušo ya semorafe ya kgale. Maatla a leeto leo a godišwa ke poledišano gare ga Kgoteledi le ba ga Seporo. Poledišano yeo e tliša **thulano ya boselela** ka gare ga lapa le tee, gare ga batswadi, boSeporo le ngwana wa bona, Kgano.

Thulano yeo e swana le ya lapa la Kgoteledi le Dikgoneng, le yona e gare ga bogologolo (boSeporo) le sebjalebjae (Kgano). Yona e nontšhwa ke gore boSeporo ba thekga Kgoteledi (bogologolo), gomme ba lwantšha kgopolo ya Dikgoneng ge a rata go ba tswalanya le morafe wa Batsonga. Kgano yena o thekga Dikgoneng (sebjalebjae); o botša batswadi ba gagwe gore ba fe Dikgoneng seo a se kganyogago ka gore mmapelo o ja serati. Thulano ye ya Kgano le boSeporo ya lapa le tee e dira gore leeto la Kgoteledi le thome go godiša maatlakgogedi ka ge mathata a gagwe a sa rarollwe ke thulano yeo. Mmadi o lemoga gore le mo dinagamagaeng go swana le ditoropong, go thulanywa bogologolo le sebjalebjae.

Thulano ya lapa la Seporo ya bogologolo le sebjalebjae e dirile gore Kgoteledi a tšwele pele ka leeto la go ya GaMasemola go Phahlakwena, go ya go kgonthišiša bonnete bja lenyalo la merafe ya go fapana. Maatla a leeto le a godišwa ke ge Kgoteledi a palelwa ke go hwetša tharolla ya mathata a gagwe, ka lebaka la gore o gahlane le mathata a go swana le a lapa la gagwe. Mathata ao a hlagiša **thulano ya bošupa** gare ga bogologolo (Phahlakwena) le sebjalebjae (Phaswane). Maatla a thulano ye a godišwa ke gore Phaswane, morwa wa Phahlakwena, o robile kgarebe ya Mothosa, Thandi Radebe, leoto ebile o rata go mo nyala. Ditaba tšeo tša Phaswane ge a rata go gweranya lapa labo le morafe o šele wa Mathosa, di na le mohola, ka gobane di tiiša gore le mo dinagamageng bophelo bo fetogile.

Taba yeo e bolela gore lesogana le ka ikgethela mosadi kae le kae go sa hlokomelwe polelo goba mmala wa motho, ka gore lerato ga le na mollwane wa semorafe. Go palelwa moo ke ditaba tša bogologolo, go fetotše bophelo bja Kgoteledi gore a thome go bona dilo ka leihlo le lengwe ge a le tseleng ya go boela GaMarishane. Seo a se lemogilego ke go fetoga ga dilo tše, meago, temo, le diruiwa, gore ga e sa le tšela a bego a di tseba kgale a sa gola. Mmadi o thabela phetogo yeo ya bophelo bja bogologolo, ka gobane e tiiša taba ya gore mafelelong Kgoteledi a ka bontšha phetogo yeo ka go amogela gore go rena sebjalebjae.

Ditaba tša Kgoteledi ge a le kua Bopedi ga boSeporo le ga Phahlakwena, di hlalošwa ka nako e tee le tša **thulano ya seswai** gare ga Dikgoneng le Thola mo gae. Tharano yeo ya ditaba e tsoša maatlakgogedi ao a bego a fokoditšwe ke Kgoteledi, ge a lemoga phetogo ya bophelo bja bogologolo. Mmadi yena o fišagalelwa go tseba ge e le gore Thola o tlo amogela ditaba tša Kgoteledi tša phetogo ya bophelo goba o tlo thulana le phetogo yeo. Thulano yeo ya Thola le Dikgoneng e bonagala ka morago ga ge Dikgoneng a seno reka sefatanaga, gape le taba ya ge Thola a rakile Mihloti ge a be a etetše Dikgoneng. Bogolo bja thulano ye bo godišwa ke gore bo tšweletša gape maatlakgogedi ao a bego theošitšwe ke go hlokega ga thulano gare ga bogologolo (Kgoteledi) le bogologolo (boSeporo). Gape bo lebane le thulano ya bogologolo (Thola) le sebjalebja (Dikgoneng). Go ra gore mediro ya bošaedi ya Thola e nyamiša mmadi ka gobane ke mofsa yo a swanetšego go thekga Dikgoneng go tliša diphetogo setšhabeng sa gabo, eupša yena o a se šwalalanya.

Mafelelo a leeto la Kgoteledi, ge a tloga Bopedi a boela lapeng la gagwe kua Diepkloof, a dira gore mmadi a fele pelo ya go rata go tseba thumo ya thulano ya bogologolo le sebjalebja. Lentsoane ga a hlaloše selo ka ga Kgoteledi ge a ipolela gore o fetogile, eupša mmadi yena o itemogela phetogo yeo ka mediro ya Kgoteledi yeo e fetogilego. Phetogo yeo e lemogwa ka nako ye Kgoteledi a bego a anegela bana ba gagwe ditaba tša kua Bopedi, ba be ba dutše felo go tee. Dikgoneng o kwešitšwe bohloko ke ditaba tša gore boSeporo ba thekga Kgoteledi (bogologolo), gomme ba gana go gwerana le morafe o šele wa Batsonga (semorafe). Yena o thabišitšwe ke tša Phaswane le Thandi (Mothosa) ka gore di emela ditaba tša gagwe le Mihloti (sebjalebja).

Thulano ya senyane e lemogwa gape gare ga Thola (bogologolo) le Dikgoneng (sebjalebja) ka morago ga go amogela ditaba tša kua Bopedi mo go Kgoteledi. Maatla a thulano yeo a godišwa ke ge Thola a lwantšha lethabo la Dikgoneng ge a ekwa gore le dinagamagaeng, mo ba phelago bophelo bja setšo bja segologolo, tšwelopele ga e lebane le sebjalebja fela. Yena o

thabišwa ke polelo ya semorafe ya boSeporo (bogologolo). Thulano ye e hlohleletša mmadi gore a balele pele ka ge a rata go tseba mafelelo a yona.

Leeto la Dikgoneng

Mohola wa leeto le ke go gatelela pelaelo le letšhogo mo go Dikgoneng mabapi le lenyalo la gagwe le Mihloti (sebjalebja). Letšhogo le dipelaelo tšeo di godišwa ke ditaba tša boSeporo tšeo Kgoteledi a tlilego natšo kua Bopedi. Yena o re le boSeporo ba gana ge Dikgoneng a nyala morafeng o šele wa Batsonga, wa boMihloti (bogologolo). Dikgoneng o bona o ka re o dirile phošo ge a ratana le Mihloti. Ke ka moo a etelago mogwera wa gagwe, Bareng, go ya go kgonthišiša bonnete bja ditaba tšeo tša sebjalebja. **Thulano ya lesome** e tšwelela gape gare ga bogologolo le sebjalebja. Ke go re, maatlakgogedi a godišwa ke dikopano tše pedi tše: (a) ya Dikgoneng le Bareng, e lego motho yo mofsa yo a tsebago tša sebjalebja fela, le (b) ya Dikgoneng le Matšea, monna yo mogolo yo a tsebago tša bogologolo le tša sebjalebja. Thekgo ya Matšea e bohlokwa ka gore e kgonne go tloša letšhogo le dipelaleo tša Dikgoneng, gomme yona e tliša bonnete bja sebjalebja. Mmadi o itswalanya le thekgo yeo ya Matšea ka gobane e thulana le tebanyo ya Kgoteledi ya bogologolo ka lebaka la semorafe ge se thibela lerato la Dikgoneng le Mihloti. Bogolo bja thulano yeo bo lebane le ditiragalo tše pedi, e lego (a) phetogo ya Kgoteledi le (b) thulano ya Kgoteledi le Matšea.

Phetogo ya Kgoteledi

Phetogo ya bophelo bja Kgoteledi yeo a e lemogilego ge a be a le kua Bopedi, ga se ya nnete ya ka pelong ya gagwe. Yona ke ya go bonwa ka mahlo go swana le ge a bone metse e fetogile. Ke go re mengwako ya bjang ga e sa atile, go phadima masenke, mašemo ke melala, diruiwa ga di sa atile, di bonala mo le mola. Le ge Kgoteledi a bona diphetogo tšeo, yena o bona nke ga di mo ame, di lebane le tlhago fela. Thulano gare ga Kgoteledi (bogologolo) le Dikgoneng (sebjalebja) e a tsebega, ga e sa na maatla a magolo go mmadi. Ke ka moo Lentsoane a godišago gape maatlakgogedi ka

go šutiša maatla a thulano yeo ka go fetola baanegwa, Dikgoneng, gomme a hlagiša Matšea, e lego moemedi wa Dikgoneng (sebjalebja) yoo bjale a thulanywago le Kgoteledi (bogologolo).

Thulano ya Kgoteledi le Matšea

Kgoteledi le Matšea ke batho ba bagolo eupša ba a fapana ka gore Kgoteledi o emela bogologolo mola Matšea a emela sebjalebja. Thulano gare ga bona e hlolwa ke gore Matšea o thekga lenyalo la Dikgoneng le Mihloti (sebjalebja). Le ge sebjalebja se ganetšwa, yena o amogela gore morafe wa Bapedi le wa Batsonga ke ngatana e tee yeo e fapantšhwago ke polelo, efela ba a swana ka gobane ke setšhaba sa Bathobaso. Maatla a thulano ye a godišwa ke gore phetogo ya bophelo bja Kgoteledi ge a le kua Bopedi, e bonagala e le yeo e sa felelago, ka gore o sa gana go amogela Mihloti ka lapeng la gagwe. Kgano yeo ya semorafe (bogologolo), Matšea o thulana le yona ka gore yena o bona sebjalebja se lokile.

Go ka rungwa ka gore thulano yeo ya bogologolo le sebjalebja e bohlokwa, ka gobane e kgonne go godiša maatlakgogedi le go swantšha phetogo ya bophelo bja Kgoteledi bjo bo bego bo lebane le semorafe (bogologolo). Lehono setšhaba sa Bapedi se thoma go bulega mahlo le go lemoga gore kgethologanyo ya merafe ga e age setšhaba sa gabo le ge e le sa Bathobaso. Mafelelo a thulano yeo ya bogologolo le sebjalebja a tlo nepišwa ke sehloa le tlemollo ya lehuto.

6.7 SEHLOA

Gabotse sehloa sa *Megokgo ya Lethabo* (1992), se arotšwe ka dikgato tše pedi, e lego (a) tlhokego ya thulano gare ga Kgoteledi le Dikgoneng le (b) go ima ga Mihloti.

Tlhokego ya thulano gare ga Kgoteledi le Dikgoneng

Kgato ye e tšwelela ka morago ga thulano ya Kgoteledi le Matšea. Bohlokwa bja yona bo tlišwa ke go hlokega ga thulano gare ga Dikgoneng le Kgoteledi ka lebaka la go rakwa ga Matšea. Go hlokega ga thulano ka tsela yeo, go gatelela taba ya gore sebjalebja se tlo amogelwa, gomme diphapano tšela tša thulano ya bogologolo le sebjalebjaledi di tlo fela. Ka gona go ka thwe tiragalo ye e na le mohola wo mogolo ka ge e godiša maatlakgogedi. Mmadi o fišegelwa go tseba moo ditaba tšeo tša sebjalebjaledi di tlogo felela gona. Phišegelo yeo e godišwa ke gore Kgoteledi ka molomo ga a ešo a kwana le maikemišetšo a Dikgoneng a go nyala Mihloti (Motsonga).

Go ima ga Mihloti

Kgato ye ya **go ima ga Mihloti** e bohlokwa ka gobane e lebane le sehloa sa padi ya *Megokgo ya Lethabo* (1992). Dikgoneng o thabišitšwe ke go kwa Mihloti a mmegelela gore ba letile thagaletswalo ya bona. Go ra gore mathata a gagwe le lapa labo, ao a bego a ganetša lerato la gagwe le Mihloti ka lebaka la semorafe, a fihlile seremong. Yena le Mihloti ba tlo tlemaganywa ke ngwana yo a tlogo belegwa. Taba ye ya go ima ga Mihloti e na le mohola ka gore e tlošitše letšhogo le dipelaelo tša Dikgoneng tšeo di bego di leka go mo gapeletša gore sebjalebjaledi ga se a loka; o swanetše go nyala Mokgadi ka gore ke Mopedi go swana le bona (bogologolo). Go ima moo gape go tliša kgaoganyo ya malapa a mabedi, e lego:

- Lapa la boDikgoneng
- Lapa le lefsa la Dikgoneng le Mihloti

Ka go realo go ka thwe, kgato ye ya go ima ga Mihloti e kgonthišiša lebaka la gore mafelelong Kgoteledi o tlo fetoga, a tlogela bogologolo gomme a amogela sebjalebjaledi.

6.8 TLEMOLLO YA LEHUTO

Lentsoane o rarolla mathata ao a bego a godišwa ke thulano ya bogologolo le sebjalebjae ka go tšweletša lenyalo ge Dikgoneng a saena le Mihloti mo sephiring. Taba ye ya gore Dikgoneng a nyale ka ntle le tumelelo ya mmagwe, Kgoteledi, e tsoša thulano gare ga bona ka lapeng. Thulano yeo ga e na maatla a magolo, ka gore ditaba tša lenyalo di gatelela mafelelo a ditaba. Go realo go ra gore semorafe se paletšwe ke go atlega, lehono go buša sebjalebjae. Kgoteledi le ge a lemogile ka mo bophelo bo fetogilego ka gona, o sa re phetogo yeo ya mabaka ga e lebane le yena, ke ya tlhago. Yena o sa gana go ikgweranya le morafe wa Batsonga, o hlomere semorafe sa bogologolo. Seo se fahlelwa ke ge a sa thulana le Dikgoneng ge a bona setifikeiti sa lenyalo la gagwe le Mihloti. Taba ya gore Kgoteledi a lemoge phetogobophelo ye e tletšego, Lentsoane o hlaloša kamogelo yeo ka tatelano ya ditiragalo tše tharo, e lego (a) bolwetši, (b) Moruti Maphutha le (c) pelego ya ngwana.

Bolwetši

Bongangele bja Kgoteledi le taba ya go tshwenyega nako ye telele ka lebaka la go gana ge Dikgoneng a ba tswalanya le morafe o šele wa Batsonga, e bontšha o ka re bo mo hloletše **bolwetši** bja pelo. Bolwetši bjoo bo na le mohola wa go emela phetogo ya bophelo bja sehono. Phetogo yeo ga se ya felela ka botlalo ka gobane e lebane le nama ye e fokolago ya Kgoteledi. O bonagala a fentšwe ke go bona setifikeiti sa lenyalo la Dikgoneng le Mihloti. Kamogelo yeo ya go se felele ka botlalo e lemogwa ge a roma boSeporo kua ga Manganyi, ga boMihloti, go ya go phophotha molato le go kgopela sego sa meetse. Go ile gwa šala fela taba ya go iša dikgomo tša magadi. Ditaba tše ka moka ga se tša kgahla Kgoteledi le Thola ka gore ba be ba ikanne gore Mihloti, le ge a ka goroga, a ka se dule le bona. Phetogo ya bophelo ya mohuta wo ya Kgoteledi, e be e le ya go tšhela boSeporo phori mahlong, o ka re o tlogetše semorafe, fela go se bjalo ka pelong ya gagwe. Go ra gore nama ye e fokolago ya Kgoteledi ka lebaka la bolwetši, e šupa go tekateka ga bogologolo (semorafe), mola ka thoko ye nngwe e laetša gore sebjalebjae se

a amogelwa, e lego lerato la Dikgoneng le Mihloti. Seo se ra gore Kgoteledi o nyaka thušo yeo e ka mo thekgago mo moyeng gore a kgone go tlogela semorafe. Ke go re, ke thušo yeo e tlogo retolla pelo ya gagwe ka moka gore a a amogele sebjalebja; a tswalane le merafe e šele ka lerato, e sego ka lehloyo.

Moruti Maphutha

Ketelo ya **Moruti Maphutha** ka lapeng la Kgoteledi e gatelela phetogo ya pelo ka moka ya Kgoteledi, ge a amogela bophelo bja sebjalebja bjo bo lebanego le phedišano le lerato la merafe e šele. Ketelo yeo e bohlokwa ka gore e thekga Dikgoneng (sebjalebja), gomme e thulana le Kgoteledi (bogologolo). Lentsoane o kgonthišiša phetogo ye e feleletšego ka botlalo ya Kgoteledi ge a romela boSeporo gape kua ga Manganyi go ya go ntšhetša Dikgoneng dikgomo tša magadi. Go gorogela ga Mihloti lapeng la gagwe le lefsa, go tiiša gabotse gore sebjalebja se amogetšwe ka lapeng la Kgoteledi. Phetogo ya pelo ka moka ya Kgoteledi, e tšwelela gape ka mediro ya gagwe ge a etetše Dikgoneng le Mihloti ka lapeng la bona. O kgonne go botša Mihloti ka phetogo ya gagwe gore o be a fahlilwe mogopolong ke semorafe (bogologolo), bjale lehono o bona lesedi. Go ra gore Kgoteledi o kwešiša gore Mihloti le ge e le Motsonga, ke motho yo a tlogo mo phutha le go mmoloka. Ka gona go ka thwe moruti o emela therešo ya sebjalebja gore se phala segologolo (semorafe).

Pelego ya lesea

Tiragalo ye ya **pelego ya lesea** go ka thwe, ke tlemollo ya lehuto ya *Megokgo ya Lethabo* (1992). Yona e lebane le go fedišwa ga thulano yela ya bogologolo (Kgoteledi) le sebjalebja (Dikgoneng) ka lebaka la semorafe. Bonnete bja kamogelo ya Kgoteledi ya sebjalebja, e lego ya merafe e šele, bo fahlelwa ke ketelo ya gagwe ka lapeng le lefsa la Dikgoneng le Mihloti. O fihlile a ba lebogiša ge ba ikhumanetše mokutwana wo mobotse, le ka lesogana leo le okeditšego kgoro ya Lediga. Go reela lesea leina la Lehlagare, go tlemaganya lešika la Lediga (morafe wa Bapedi) le lešika la Manganyi

(morafe wa Batsonga). Pelego ya lesea e emela phetogo ye e tletšego ya morafe wa Bapedi, ge ba amogela merafe ye mengwe e šele gore ke batho go swana le bona. Phetogo yeo ya bophelo bja Kgoteledi e kgonne go fetola bophelo bja Thola gore le yena a tlogele semorafe (bogologolo). Go ra gore le yena o amogetše gore merafe ya go fapafapana mo nageng ye e a lekana, ke molokomong (sebjalebja). Kamogelo yeo ya sebjalebja ka lapeng la Kgoteledi e gatelelwa ke megokgo ya lethabo yeo Kgoteledi a e tšholotšego ge a laelana le bana ba gagwe. O ba boditše gore e be ngata, ba ribege semorafe; ka morago a hlokošana. Lehu la Kgoteledi le emela go hwa ga nama, e lego semorafe (bogologolo) seo nakong ya sehono se sego bohlokwa. Go šetše moya wa gagwe ka gore wona ga o hwe, o emelela setšhaba sa Bapedi seo se tlogo phela go sa felego le merafe ya go fapana ya naga ye ya Afrika-Borwa.

6.9 KAKARETŠOMOKA

Diteng tša padi ya Letsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992), di bopilwe ka khutlotharo ya lerato, e lego (a) yo a ratago (ke Dikgoneng), (b) yo a ratwago (ke Mihloti) le (c) mapheko ao a ganetšago lerato leo ka lebaka la semorafe (ke Mokgekolo Kgoteledi, Thola, Mokgadi le boSeporo). Thulanokgolo yeo e tšwetšago pele ditiragalo e gare ga bogologolo le sebjalebja. Gomme yona e godiša maatlakgogedi go fihla sehloeng. Go ra gore maatla a dithulano tša go latelana a godišwa ke gore Dikgoneng o ikemišeditše go nyala Mihloti, kgarebe ya Motsonga. Gape o rata go lemoša setšhaba sa gabo sa Bapedi gore lerato ga le na mellwane ya merafe ka gore mmapelolo o ja serati. Phetogo ya bophelo bja Kgoteledi (bogologolo) e lemogwa ge a boa go etela Bopedi, eupša yona ya se be phetogo ye e tletšego. Lebaka ke gore yena o be a sa ganeletše tabeng ya gore bogologolo bo lokile bo phala sebjalebja.

Sehloa sa padi yeo ya Letsoane se arotšwe ka dikgato tše pedi, e lego (a) go hlokega ga thulano gare ga Kgoteledi le Dikgoneng, le (b) go ima ga Mihloti e lego sehloa sa *Megokgo ya Lethabo* (1992). Taba ya gore Kgoteledi a lemoge phetogobophelo ye e tletšego, Letsoane o hlaloša kamogelo yeo ka

tatelano ya ditiragalo tše tharo, e lego (a) bolwetši, (b) Moruti Maphutha, le (c) pelego ya lesea. Tiragalo ya go belegwa ga lesea ka lapeng le lefsa la Dikgoneng le Mihloti, ke yona tlemollo ya lehuto ya padi yeo ya Lentsoane. Ke go re, pelego ya lesea e emela phetogo ye e tletšego ya morafe wa Bapedi (Kgoteledi le Thola) ge ba amogela merafe ya go fapana bjalo ka Mazulu, Mathosa, Batsonga, Batswetla, Batswana, bjalobjalo, gore ba a swana, ke Bathobaso. Go ra gore lehloyo (semorafe, bogologolo) le bolokilwe. Setšhaba sa naga ye ke ngatana e tee yeo e kgokagantšhitšwego ke lerato la batho ba babedi ba merafe ya go fapana ka polelo, e lego Dikgoneng le Mihloti. (sebjalebja). Lerato leo la bona ke la kgonthe, gape le le tiilego ka gobane le atlegile go fenya semorafe (bogologolo).

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 KANEGELORATO

7.1.1 Matseno

Go šetše go hlalošitšwe gore kanegelorato ke mohuta wa sengwalo seo go sona go nepišwago kamano gare ga batho ba babedi (baratani). Kamano yeo e godišwa ke maikutlo a lerato la nnete gape le le tukago bogale gare ga monna le mosadi (baanegwathwadi). Mohuteng wo wa sengwalo, go laodišwa ka morero wa lerato fela, e sego merero ya go tswakatswakana. Seo se ra gore lerato le bohlokwa, ka gobane ke motheo wa kanegelorato. Ke ka fao Ramsdell (1999: 44) ge a hlaloša mohuta wo wa sengwalo, a rego ke 'Contemporary Romance'. Gomme go iša pele o re mohuta wo o ka lemogwa ka dikokwane tša thulaganyo tše bjalo ka:

The basic boy-meets-girl... Eventuaally, they fall in love. Inevitably, conflicts arise, and the lovers spend a large portion of the book trying to work things out. The conflict can be external (e.g other people or situations keep the protagonists apart) or internal... and misunderstanding, both real and imagined, play a large part in keeping the pair at odds. However, by the end of the story, all differences are resolved, the hero and heroine reconcile, and their happy future is generally assured.

Seo se ra gore baratani (baanegwathwadi) ba kgaogantšhwa ke mathata a lerato, ka morago ga tharollo ya mathata ao ba a boelana go ba le lenyalo, ba phela ka lethabo le le sa felego. Go realo go ra gore lerato le lethabo kua mafelelong a sengwalo, ke diphapantšho tše bohlokwa tša kanegelorato. Bangwadi ba Sepedi ba ngwadile ka mohuta wo wa kanegelorato fela.

Gomme bona ke bangwadi ba go swana le Motuku (*Leratorato*, 1977), Ramokgopa (*Lerato*, 1978), Moloisie, (*Le Lerato*, 1986), bjalo bjalo.

Lengwalonyakišišo le le tlo fatišiša kanegelo ya Motuku (*Leratorato*, 1977) ka botlalo bjalo ka mohuta wa kanegelorato. Pele go dirwa seo, go lemogilwe gore rateori yo, Ramahuta, o lekile go sekaseka padi yeo ya Motuku. Ka fao go ya go lekolwa tšeo a di boletšego ka boripana.

7.2 Ramahuta, P. R: A comparative literary study of the Novels of H.Z.Motuku (1993)

Tshekatshekong ya gagwe, Ramahuta, o gatelela gore padi ya *Leratorato* (1977), ke mohuta wa kanegelorato. Seo se kgonthišišwa ke thaetlele ya puku yeo ya Motuku ka ge e sedimoša bonnete bja ditaba tšeo di rerwago ka gare, gore ke tša lerato. O tšwela pele gore mo go diteng Motuku o anega ka ditaba tša lerato gare ga baratani ba, Mohlopi le Sele. Mo go thulaganyo o bontšhitše moko wa ditaba le dithulano tša go latelana gare ga baanegwa. Dithulano tšeo di gare ga, Mohlopi le Sele, ge ba thulana le mapheko a go fapana ao a lekago go thibela lerato la bona; ba kgaogana lebaka le letelele. Ka morago ga go fenywa mapheko ao, ba boelana ka lethabo, gwa ba le mokete wo mogolo wa lenyalo. Ramahuta mo go mongwalelo o bontšhitše tirišo ya polelo. Maikemišetšo a nyakišišo ya gagwe a be a lebane le papetšo ye e tseneletšego ya diteng, thulaganyo le mongwalelo tša dipadi tše tharo tša Motuku, e lego *Dithomo* (1985), *Morweši* (1966) le *Leratorato* (1977), e sego go ahlaahla mohuta wa kanegelorato. Ka fao go bohlokwa gore phatišišo ye e tšwele pele go nyakišiša padi ye ya Motuku, *Leratorato* (1977), ka bophara bjalo ka mohuta wa kanegelorato. Kanegelong yeo ya Motuku go ya go lekolwa diteng le thulaganyo fela ka ge e le matlalo a mabedi a sengwalo ao a nyalanago le tšweletšo ya lerato.

7.3 *LERATORATO* (MOTUKU, 1977)

7.3.1 Diteng

Diteng tša kanegelo yeo ya Motuku, di tlo akaretšwa ka go lebantšhwa le khutlotharo ya lerato.

7.3.1.1 Kakaretšo ya diteng: Khutlotharo ya lerato

Padi ye ya Motuku, *Leratorato* (1977), e theilwe godimo ga khutlotharo ya lerato ye (a) yo a ratago (ke Mohlopi), (b) yo a ratwago (ke Sele), le (c) mapheko ao a ganetšago lerato leo (ke Kgoši Lerothi, Taolane, Tuma, Nomsa le Paul). Motuku o thoma ka go nepiša barutwana ba babedi ba, Mohlopi le Sele, ge ba gahlana la mathomo ka ditaba tša lerato kua ga komosasa, Pontšhong ya ngwaga (letl. 6). Mmadi o thoma go ikgweranya le bona ka gore ke baanegwathwadi ba bohlokwa bao a naganago gore ba ka aga motse. Ge phadišano e fela, Lerothi, e lego morwa wa Kgoši Lebotsa wa motse wa Lefakong, o lekile go boledišana le Sele ka ditaba tša lerato. Yena a paledišwa ke gore Sele o šetše a gapilwe maikutlo ke lerato la Mohlopi. Baratani bao, ka morago ga go tšwelela dithutong tša mphato wa bohlano, ba thoma go kopana kgafetšakgafetša lefelong la bona, ka fase ga mohlare wo mogolo wa motholwane. Lefelo leo la bitšwa ‘motholwaneng wa lerato’ (letl. 36). Lona le bohlokwa ka gobane le na le mohola wa go godiša lerato la bona.

Ka lebaka la go hufegela lerato la Mohlopi le Sele, Lerothi o ile a kwana le bomorwarrago Mohlopi, Taolane le Tuma, gore ba kgaole hlogo ya Mohlopi gore yena a kgone go nyala Sele. Taba yeo e ile ya šulafatša baratani bao, ba kwana ka gore ba arogane lebakanyana go fihlela Lerothi a tenwa. Pele ba kgaogana, Sele o tshepišitše Mohlopi lerato la gagwe ka go re:

Se tšhoge selo moratiwa, ke wa gago... go ka se ke
gwa ba monna yo mongwe yo a ka lebelelwago ka

lerato mahlong a ka, ga e se wena. Le ge Modimo a
ka re aroganya, ke tlo itulela [letl.32].

Polelo yeo e thabišitše Mohlopi, le yena a tshepiša Sele gore ga go motho yo a kago mo kgaoganya le yena. Bona ba arogane ka lethabo le lerato lebaka la mengwaga ye lesomeseswai, mongwe le mongwe a itshwere, a hwela dikano tša gagwe. Ka morago Mohlopi a boa nageng ya gabo mo Bopedi, a kopana gape le Sele ka lerato, gwa ba le lenyalo. Go realo go ra gore ba atlegile go fenyana mapheko ka moka ao a bego a leka go šitiša lerato la bona go tšwela pele go aga motse ka lethabo.

7.3.2 Thulaganyo

Go ya go hlokomelwa ka fao Motuku a rulagantšego ditaba tša *Leratorato* (1977), ka go di lebanya le dikokwane tše nne tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto.

7.4 KALOTABA

Kalotaba ya padi yeo ya Motuku, e tlo sekasekwa ka go latela lenaneo le:

- Kakaretšo ya diteng tša kalotaba
- Dielemente tše pedi tša kalotaba, e lego:
 - Baanegwa
 - Ditiragalo

7.4.1 Kakaretšo ya diteng tša kalotaba

Motuku o bula dikgoro tša kanegelo ye, *Leratorato* (1997), ka go tšweletša leseanyana le lebotse, Sele, yo a godišwago ke bomakgolo wa gagwe, e lego Bothang le Mampheko gotee le tatagwe, e lego Makgorometše Malebo. Sele o gotše gabotse a kolobetšwa Kerekeng ya Roma. Ge a na le mengwaga ye e šupago, a thoma sekolong sa Tlame, motseng wa Matlakatle. Yena e be e le mosetsana yo bohlale go fetiša bana ka moka mphantong wo mongwe le wo

mongwe ka sekolong le mo motseng. Mohlopi yena o dibilwe ke go diša le go ya komeng, a thoma sekolo a šetše a gotše. Mohlopi le Sele ba kopantšhitšwe ke lerato le le tukago bogale kua ga komosasa, Pontšhong ya ngwaga (letl. 6) ya mešomo ya diatla ya barutwana, ba thopa difoka tša pele. Katlego ya Mohlopi e ile ya hlola lehloyo dipelong tša bomorwarragwe, Taolane le Tuma. Ka morago ga phadišano, Lerothi le yena a gapša maikutlo ke botse bja Sele; a kgopela go boledišana le yena ka tša lerato. Ba rile ba sa bolela, Sele a tlogela Lerothi a ya go lesogana leo a le ratago, Mohlopi. Taba ya go tlogelwa nyanyeng e galefišitše Lerothi, a rata go ipušeletša go Mohlopi ka go mo dira bošula.

7.4.2 Baanegwa

Mo go *Leratorato* (1977), Motuku o thoma ka go nepiša Mohlopi (yo a ratago) le Lerothi (lephoko le legolo), gore ke baanegwathwadi ba bohlokwa bao ba tlogo thulana ka lebaka la ge ka moka ba rata go nyala, Sele (yo a ratwago). Thulano gare ga masogana ao e gare ga **bothakga** le **bošaedi**. Go realo go ra gore Mohlopi le Sele ke batho ba go hloka mafokodi, bao mediro ya bona e lego ya go loka, ba emela bothakga. Kganyogo ya Lerothi ya go tšhoša ya go rata go bolaya Mohlopi, yona e emela bošaedi. Mmadi o itswalanya le mekgwa ye mebotse ya Mohlopi le Sele, o nyatša bošoro bja Lerothi. Ka fao dimelo tša baanegwa bao di tlo hlagišwa ka mokgwa wo:

- Yo a ratago: **Mohlopi**
- Yo a ratwago: **Sele**
- Kganetšo ya lerato leo: **Mapheko**

- **Yo a ratago: Mohlopi**

Mohlopi a ka se lebalwe ka pela ka gobane ke motho yo a sa fetogego go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo (Foster, 1927: 68). Ke moanegwahlaedi wa go hloka bofokodi ka lebaka la maitshwaro a gagwe a mabotse. Semelo sa gagwe seo se ikgethilego se godišwa ke gore ke motho yo bohlale, wa mafolofolo, potego, kgotlelelo, boroto, lerato, bjalobjalo. Ke

mošemane yo a thomilego sekolo a šetše a gotše, a feta bana ka moka mo sekolong, ka gore o dibilwe ke go diša le go ya komeng. Bohlale bja gagwe bo lemogwa kua sekolong ka ge e be e le thwadi mešomong ye mentši: ka phapošingborutelo le dipapading. Boroto bja gagwe bo lemogwa ka mešomo ya diatla, kudu ya go betla yeo a bego a e dira ka gae le kua sekolong. Ge dikolo di khutšitše, o be a fela a laetša maikarabelo ka go thuša tatagwe ka mešomo ya diatla, a betla, a loga diroto ka bothakga a bile a rekiša. Tšhelete yeo a e humanago fao, o be a thuša tatagwe ka yona go phetha mešomo ya lapa.

Ge Mohlopi a le bohlabela, kua Swatsing, o be a rekiša ka lebenkeleng la Fig Tree la Alberto le Fabiao (barwa ba Juao). Mošomong wa gagwe o be a ratwa ke batho ka lebaka la mafolofolo le potego ya gagwe. O tlogetše mošomo woo wa go rekiša ka lebenkeleng, a ya go ithuta bongaka bja setšo. Modirong wa bongaka o be a šoma ka bothakga, a fodiša balwetši ka lerato le potego, bjalo ka ge a atlegile go fodiša bolwetši bja Mokgalabje Thankalala. Phenyo ya Mohlopi le sehlopha sa gagwe sa mašole Ntweng ya Lefase le Mojeremane, e kgonthišiša gore ke senatla. Kgotlelelo ya gagwe e hlagelela ka nako yeo a bego a hlorišwa ke Lerothi le bomorwarragwe, Taolane le Tuma, ka lebaka la ge ba nyaka go mmolaya. Lerothi yena o be a hufegela lerato la Mohlopi le Sele ka gobane le yena o rata go nyala Sele. Lerato la nnete la Mohlopi go Sele, le mo thušitše go phema lehu mo motseng wa gabo le kua Swatsing; a kgona go fenya mathata a lerato ao a bego a leka go thibela lerato la gagwe le Sele. Mmadi o itswalanya le mekgwa yeo ya go hloka bosodi ya Mohlopi, ka ge a kwešiša gore e tiiša lerato la gagwe le Sele.

- **Yo a ratwago: Sele**

Bobotse bja Sele bjo bo ikgethilego bo lemogilwe go tloga ka nakong yeo a bego a le lesea. Ge a thoma sekolo ke ge bjale botse bjoo bo kganya o ka re ke letšoba. Ke ka moo Motuku ge a bo hlaloša ka go hlaela, a rego:

E be e le natšhweu ya dithama di mapupurese,
ngwana dikoti marameng. Ngwana meno a gagwe ao

nkego a be a betlwa ke badimotsela ba Matlaileng. O be a na le mohloga wa koto, a re ge a sega, eke o tlo tshwa gauta... [letl. 7].

Botsana bjoo ke bjona bjo bo bego bo goga maikutlo a lerato go masogana a go swana le Mohlopi, Lerothi, Paul, bjalobjalo. Ka lebaka la mekgwa ya gagwe ya go hloka bofokodi, yena a ikgethela go ratana le Mohlopi fela bophelong bja gagwe ka moka. Sele ke moanegwahlaedi yo a sa fetogego goba a fetošwago ke mathata a lerato ao a gahlanego le ona bophelong (Serudu, 1989: 32). Semelo sa gagwe sa go hlaela se tšweletšwa ke maitshwaro a gagwe a mabotse, ka gobane ke motho yo a nago le tlhompho, bohlale, bothakga, kgotlelelo, lerato, bonatla, bjalobjalo.

Tlhompho ya gagwe e lemogwa ka gae, kua sekolong le go Lerothi ge a ikiša fase ka mehla ge ba bolela le yena. O be a tsebja gore ke sehlaefi sa motse ka moka. Ka sekolong e be e le thwadi mphatong wo mongwe le wo mongwe go fihlela a tšwelela mphatong wa bohloano. Bothakga bja gagwe bo tšweletšwa ke mešomo ya diatla yeo a bego a e dira kua sekolong. Ke ka fao a ilego a thopa sefoka sa pele phadišanong ya ngwaga kua ga komosasa. Yena ke senatla ka ge a kgotleletše mathata ka moka ao a bego a leka go šwalalanya lerato la gagwe le Mohlopi, a dula lebaka la mengwaga ye lesomeseswai a se na monna. Mmadi o thabela ge a ka nyalwa ke Mohlopi ka gore ba a swanetšana, ke batho ba go loka.

- **Kganetšo ya lerato leo: Mapheko**

Baanegwa bao ba emelago mapheko ao a lekago go thibela lerato la Sele le Mohlopi ke Lerothi, lepheko le legolo, tatagwe, e lego Kgoši Lebotsa, Setibatiba, Taolane, Tuma le Nomsa. Bona ke batho ba bašoro gape ba go ba le mafokodi. Mediro ya bona ya bošaedi e lebane le go šulafatša Sele ka go tloša bophelo bja Mohlopi tšatšing gore bona ba kgone go putswa. Ka fao, mediro yeo ya bona ya go se loke e tlo ahlaahlwa ka botlalo ge go hlalošwa ditiragalo.

7.5 TŠWETŠOPELE

Go ya go tšwetšwa pele thulano yela e thomilego kua ga komosasa mo go kalotaba, gare ga masogana a mabedi ao a gapilwego maikutlo ke botse bja Sele, e lego Mohlopi le Lerothi. Thulano yeo e godišwa ke ditiragalo tša go lokologana tšeo di lootšago phišegelo ya mmadi go fihla sehloeng. Tšwetšopele ya ditaba tšeo, e ya go bontšhwa ka tsela ye:

- Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele
- Ditiragalo

7.5.1 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele

Lethabo la Mohlopi le Sele ka morago ga phadišano kua ga komosasa, le dirile gore Lerothi a be le moya wa go rata go ipušeletša go Mohlopi. O lekile pele go aroganya baratani bao ka go gokagoketša Sele ka ditshepišo tša go fapana, gwa pala. Ka lebaka la go tlalwa ke pelo, a ntšha taelo ya gore Mohlopi a bolawe. Morerong woo wa polao, o be a thušwa ke Taolane le Tuma ka gobane le bona ba be ba hloile Mohlopi. Taba ye ya gore Mohlopi o swanetše go kgaolwa hlogo, e gapeleditše Mohlopi gore a kgaogane le Sele lebaka le letelele. Karoganyo yeo ya baratani bao, e telefaditšwe ke boTaolane ka go romela Sele lengwalo leo le rego Mohlopi o hlokofetše, mola ka thokong ye nngwe Mohlopi le yena a tsebišwa gore Sele o ragile lepai. Ka morago ga ge Mohlopi a seno kwa gore Sele o a phela, ebile o ganne go nyalwa ke Lerothi, a boa nageng ya gabo go tla go kopana le yena.

7.5.2 Ditiragalo

Motheo wo mogolo wa ditiragalo tša kanegelo ye ya Motuku, *Leratorato* (1977), ke thulano gare ga '**lerato**' le '**lehufa**'. Seo se ra gore ke thulano gare ga (a) lerato la nnete la Sele le Mohlopi (baratani) le (b) lehufa la baanegwa bao ba emelago mapheko a go fapana ao a ganetšago lerato leo gore le se ke la atlega. Thulano yeo e bohlokwa ka gore e godiša maatlakgogedi gore moko wa ditaba wo o nepišago mohuta wa kanegelorato, o tle o tšwelele

gabotse. Moko woo wa ditaba o lebane le katlego ya lerato la Mohlopi le Sele ge le kgonne go tšwelela gare ga mapheko ao a bego a leka go le thibela ka lebaka la lehufa.

7.5.2.1 Go godiša maatlakgogedi: Mapheko

Maatlakgogedi a padi yeo ya Motuku a godišwa ke mapheko a go fapana a go latelana go ya ka bogolo bja ona, e lego:

- **Lepheko la 1:** Lerothi o thulana le lerato la Mohlopi le Sele.
- **Lepheko la 2:** Mohlopi o thulana le boTaolane.
- **Lepheko la 3:** Sele o thulana le boLerothi.
- **Lepheko la 4:** Mohlopi o timeletša mesepelo ya gagwe.
- **Lepheko la 5:** Mohlopi o thulana le Nomsa.
- **Lepheko la 6:** Sele o thulana le Paul.
- **Lepheko la 7:** Mohlopi o lekwa ke Sathane

▪ Lepheko la 1: Lerothi o thulana le lerato la Mohlopi le Sele

Thulano ya lepheko le e lemogwa ge Sele a tlogela Lerothi a eme bjalo ka setlaela a eya go Mohlopi ka morago ga phadišano kua ga komosasa. Taba ye ya gore Lerothi a tlogelwe nyanyeng ke lekgarebe le lebotse, Sele, a ye go lesogana le lengwe, e ile ya hlolela Lerothi lehufa ka pelong ya gagwe. A ikana ka go re: 'yena ga a tlo bakišana basadi le diphepeng, gomme o tlo mo ruta pula' (letl. 11). Maatla a lepheko le, a godišwa ke ge Motuku a fapantšha masogana a mabedi ao. Phapano yeo e tlišwa ke gore Mohlopi ke morutwana wa praemare. Maemo a gagwe a išwa fase ke mohlako wa lapa labo, mola Lerothi yena e le morwa wa Kgoši Lebotsa, yoo maemo a gagwe a godišwago ke gore o lebanwe ke bogoši bja ka moso. Ke ka fao Lerothi a swantšhago Mohlopi le phepeng.

Lehufa la Lerothi le bonagala ge a ngwalela Sele lengwalo, a mo romela le mpho ya tšhelete. Maatlakgogedi a godišwa ke pefelo ya Lerothi ka morago ga go bala lengwalo leo le tšwago go Sele, leo ka lona a ganago go amogela

lerato la gagwe. Sele o latotše lerato la Lerothi ka gore yena o šetše a kganyogane le lesogana le lengwe. Karabo yeo ya Sele e hlohleleditše Lerothi gore a rate go itefeletša go Mohlopi ka go mo ngadiša. Seo se lemogwa ka polelo ya Lerothi ka letšatši la monyanya wo mogolo wa go lebogiša Mohlopi kua sekolong sa Phokwane. Polelo ya nyefolo ya Lerothi e makaditše batho ba bantši; ya kweša Mohlopi bohloko. Thulano ya Lerothi le Mohlopi e tšwelela ka morago ga monyanya ge Lerothi a biletša Mohlopi ka thoko moo a ka se kwewego ke motho. Maatla a thulano ya bona a nontšhwa ke polelo ya Lerothi a kgalemela Mohlopi ka go re: 'Mošaa, thipa gomela. Ao ke mašemo a boMmabzi...' (letl. 21). Ka manyami Mohlopi o amogetše polelo yeo ya Lerothi e le go mo tšhela phori mahlong. Yena ka pelong o be a tseba gore ga go motho yo a tlogo mo kgaogantšha le Sele.

Lerothi o rile go lemoga gore lerato la Mohlopi le Sele le golela pele, le yena lehufa la gagwe la tšwela pele. Maatlakgogedi o bonagala ge Lerothi a nyaka go aroganya Mohlopi le Sele ka dihlare tša setšo. Yena o etetše la mathomo ka noši ka ga boSele. Ngaka ya mošate, Setibatiba, e mo hlamile ka mešunkwane ye e tlogo mmulela pelo ya Sele gore a lebale Mohlopi, fela gwa pala. Ka go tlalwa ke pelo tatago Lerothi, Kgoši Lebotsa, a laela gore dihlare ka moka tša Setibatiba di tšhungwe; yena a rakwe motseng wa Lefakong. Batswadi ba Mohlopi, ba gaMasemeng, bona ba kgalemetšwe ka go re ba tleme mpša ya bona e se tsomele mašemong a mošate. Kotlo yeo ya Setibatiba le kgalemelo ya batswadi ba Mohlopi di šitilwe go senya lerato la Mohlopi le Sele. Lehufa la Lerothi le lona la golela pele. Seo se kgonthišišwa ke ketelo ya bobedi ka lapeng la Malebo ge Lerothi a itebanya le batswadi ba Sele. Batswadi ba lekile go boledišana le Sele, eupša ka dipelong tša bona ba re mmapelolo o ja serati. Sele o latotše Lerothi pele ga batswadi, a mmošša gore yena o rata Mohlopi. Mmadi o thabela phenyo yeo ya Lerothi ka gobane lerato la Mohlopi le Sele le tla kgona go tšwela pele.

▪ Lepheko la 2: Mohlopi o thulana le boTaolane

Bohlokwa bja lepheko le la bobedi bo godišwa ke gore le na le lehloyo le maikemišetšo a go tšhoša a Lerothi, ao a lebanego le go dira Mohlopi bošula.

Bohlokwa bjoo bo kgonthišišwa ke ge Motuku a tšweletša bathekgi ba bašoro ba Lerothi, e lego batseta ba mošate ba ba tumilego ka bogale bja bona le bomorwarragoMohlopi, Taolane le Tuma. Bogolo bja lepheko le bo šitlelwa ke Motuku ge a fapantšha masogana a lapa le tee, e lego Mohlopi, moanegwa wa go loka, le bomorwarragwe, Taolane le Tuma, baanegwa ba go ba le mafokodi. Seo se tiišwa ke mekgwa ya bona, go swana le lehloyo leo le thomilego e sa le bana go Mohlopi. Gape ba be ba hufegela mešomo ye mebotse ya Mohlopi ka gae le kua sekolong. Ke ka moo lehono e lego bathuši ba bagolo ba Lerothi ka gobane ba hloile lerato la gagwe le Sele.

Maatlakgogedi a godišwa ke ge boTaolane le madira ale a mošate, ba hlasela Mohlopi a sa iketlile le Sele ka fase ga motholwane wa bona wa lerato. Mohlopi o kgonne go phema lehu, a ba timelela. Go tšhaba fao ga Mohlopi go na le mohola wa go tšwetša pele maatlakgogedi ka ditsela tše pedi, bjalo ka (a) Mohlopi o mathateng a go se tsebe polokego ya Sele le tšhireletšo ya gagwe, le (b) Lerothi o kgakanegong ya go folotša ga maano a gagwe a go tšhoša, gape ga a tsebe ge eba Sele o tlo mo amogela ka bobbe bjoo bja gagwe. Mmadi o thabišwa ke taba ya Mohlopi ya go phema lehu, gomme o hloya bopelompe bja boTaolane ka gore ga bo age lerato la Mohlopi le Sele.

▪ **Lepheko la 3: Sele o thulana le boLerothi**

Lerothi o kgopetše boTaolane gore ba nyake Mohlopi gohle, mo ba mo hwetšago ba mo tloše tšatšing gore yena a kgone go nyala Sele. Lehufa leo la Lerothi le gapeleditše Mohlopi le Sele gore ba kwane go kgaogana lebakanyana go fihlela Lerothi a tenwa. Bogolo bja lepheko le bo godišwa ke gore Motuku o šomiša Sele go emela Mohlopi ka gobane bobedi ke batho ba go hloka mafokodi. Ka fao thulano gare ga Sele (go loka) le Lerothi (go se loke) e na le maatla a magolo ao a fetago a dithulano tša mapheko a mabedi a mathomo. Maatlakgogedi a lepheko le a godišwa ke ketelo ya boraro ya Lerothi ka ga boSele. Yena o lekile go itebanya le Sele ka ditaba tša lerato, a palelwa ke go tšwelela. Ka morago a kgopela thušo ya tatagoSele, Makgorometše, gore a retolle pelo ya Sele, bobedi ba šitwa ke go atlega.

Maatla a lepheko le a tšwetšwa pele ke ketelo ya Taolane le Tuma ka ga boSele. Ketelo yeo e bohlokwa ka gore ke mathomo Sele (go loka) a thulana le bathuši bao ba Lerothi (go se loke). Bohlokwa bjoo bo godišwa ke bomenemene bja boTaolane ge ba itira o ka re ba tshwentšwe ke go timelela ga ngwana wa bobona, Mohlopi; ba nyaka go mo šireletša diatleng tša Lerothi. Ka bohlale Sele a ba tšhela phori mahlong ka go re o tla re go hwetša mohlala wa Mohlopi, a ba tsebiša. Go šitwa ga maano a boTaolane go godiša maatlakgogedi, ka gobane go ile gwa galefiša Lerothi, a etela gape ka ga boSele.

Bohlokwa bja ketelo ye ya bone bo katološwa ke ge Lerothi ka bogale a botša Sele mahlong gore o tlo mo nyamiša ge a sa fetole mogopolo wa gagwe go Mohlopi. Polelo yeo ya Lerothi ya go tšhoša e na le maatla a magolo ao a fetago a lepheko la bobedi ka gore e nepiša polao. Seo se tiišwa ke ge a botša Sele mantšu a: 'Ke šetše ke beeditše hlogo ya gagwe ka theko ye kgolo...' (letl. 64). Lehufa le bošoro bjoo bja Lerothi di paletšwe gape go sokolla pelo ya Sele gore a hlanogele Mohlopi. Taba ye ya gore bophelo bja Mohlopi bo swanetše go fedišwa, e godiša maatla a lehufa la Lerothi go lerato la Mohlopi le Sele ka gore e na le mopotšo ka gare. Mopotšo woo o na le mohola wa go hlohletša Taolane le Tuma gore ba tšwele pele ka mafolofolo go nyakišiša mesepelo ya Mohlopi gohle le mafelong a bona kua bjale. Ka thokong ye nngwe lehufa le bošoro bjoo bja Lerothi bo ile bja kgokaganya Sele le Mohlopi ka ditoro tša go tšhoša ka nako e tee. Toro ya Mohlopi yona ya mo gapeletša go ngwalela Sele lengwalo leo ka lona a ilego a mo tsebiša gore o a mo rata. Lengwalo leo a le neela mogwera wa gagwe, Mathunjwa, yo a bego a etela nageng ya Bopedi gore a le fe Sele ka diatleng. Maatlakgogedi a lepheko le la boraro a tšwetšwa pele gape ke kopano ya Mathunjwa le boTaolane ntlong yeo go rekišwago bjala, ba mo nweša bjala bjo bontši ge ba seno lemoga gore o swere lengwalo la Sele.

Bothata bo godišwa ke boradia bja boTaolane bja go fetola mangwalo ka tsela ye: Ba ngwaleletše Sele ba mo tsebiša gore Mohlopi o hlokošetše mola go lengwalo la Mohlopi yena a botšwa gore Sele o tšerwe ke phiri. Phenyoye ya lehufa le bohvirihwiri bja boTaolane di lemogwa ge ba palelwa ke go hwetša

Mohlopi ka gobane lengwalong lela la Sele, go se na atrese le leina la nnete la mongwadi wa lona. Ka fao ba sa na le bothata bja go tšwetšwa pele maitekelo a bona a go nyaka Mohlopi, gore ba kgone go hwetša tšhelete ye e beilwego ke Lerothi.

▪ **Lepheko la 4: Mohlopi o timeletša mesepelo ya gagwe**

Mohlopi o arogane ka lethabo le baanegwa bao ba thekgago lerato la gagwe go Sele, e lego batswadi ba gagwe le ba Sele, kgaetšedi ya gagwe, Mmabolepu le moratiwa wa gagwe, Sele. Yena o tlogile motseng wa gabo, Lefakong; a tšhaba lehu a leba bohlabela, Swatsing. Ge a le motseng wa Mbuzini, a šomiša bohlale bja gagwe go šireletša lerato la gagwe le Sele, gape le bophelo bja gagwe go boLerothi ka go timeletša mesepelo ya gagwe. Go ra gore maatla a lepheko le a godišwa ka ditsela tše pedi, e lego:

- (a) Go fetola leina la gagwe (la Mohlopi), a ipitša ka la Mokadi. Phetolo yeo ya leina e bohlokwa ka gobane e lebane le sephiri seo se swanetšego go utollwa kua mafelelong ge Mohlopi a tlo kopana gape le Sele ka lerato.
- (b) Go fetolwa ga mošomo wo Mohlopi a bego a o tlwaetše, ebile a tsebja ka bokgoni bja wona kua nageng ya gabo ya Bopedi, e lego wa go rekiša ka lebenkeleng le gona go bohlokwa. Ke go re, o tlogetše go rekiša ka lebenkeleng la barwa ba Juao, a gwerana le monna wa ngaka ya ditaola, Antonio, a ithutela bongaka bja setšo.

Mohlopi bjale mo Swatsing o tsebja ka leina la Mokadi, ke ngaka ya ditaola ya go tuma ka bokgoni bja gagwe bja go fodiša balwetši. Ke mohumi, o na le diruiwa tša go bonala le tšhelete ye ntši yeo a e bolokilego ya go tlo mo thuša go nyala Sele. Phetogo yeo ya Mohlopi e atlegile go timeletša mesepelo ya gagwe ka go mo phepiša lehu la go rulaganywa ke boTaolane ka morago ga go hwetša lengwalo la Sele leo le tšwago go Mokgalabje Mathunjwa. Maatlakgogedi a lepheko le a katološwa ke gore boTaolane ba swarane le mošomo wa go fatišiša mesepelo ya Mohlopi mo leswiswing. Mmadi o

thabela phetogo yeo ya Mohlopi ya go timeletša mehlala ya gagwe ka gore e šireletša bophelo bja gagwe gore a kgone go aga motse le Sele.

▪ **Lepheko la 5: Mohlopi o thulana le Nomsa**

Mohlopi o tšwetše pele ka leeto go ya mollwaneng wa Swatsing (letl. 125). Yena o be a nyamišitšwe ke go amogela lengwalo leo le mo tsebišago gore Sele o hlokofetše. Ge a le fao go bonagala thulano gare ga gagwe le Nomsa, morwedi wa kgoši ya Swatsing. Ka thulano yeo Motuku o tsoša maatlakgogedi ao a bego a išwa fase ke thulano ya go tsebega gare ga Sele (go loka) le Lerothi (go se loke). Go ra gore Nomsa ke motho wa go ba le mafokodi ka lebaka la mekgwa ya gagwe ye mešoro. Ka fao o emela bošaedi le lehufa la Lerothi. Yena ke morwedi wa kgoši yo a lebanwego ke go kgethelwa monna (motswala wa gagwe) ka lapeng la bogoši gore a be mohumagadi, e sego go nyalwa ke Mohlopi. Mathata a lepheko le a hlolwa ke ge Nomsa a leka ka mekgwa ye mentši go gokagoketša Mohlopi ka go mo laetša lerato.

Mohlopi o ile a tiiša molala, ka gobane ka pelong ya gagwe o be a tseba gore yena le Sele ba tshepišane gore ba tlo aroganywa ke lehu. Maatlakgogedi a godišwa ke ge Nomsa a seno lemoga gore Mohlopi o na le lekgarebe leo a le ratago, Sele, e bile o mo tshepišitše gore o tlo mo nyala. Lehufa la gagwe la dira gore a ntšhe taelo ya go tšhoša ya gore Mohlopi a bolawe, hlogo ya gagwe e tlišwe mošate. Mmadi o nyatša bošoro bjoo bja Nomsa ka ge e le lepheko le lengwe le legolo leo le nyakago go senya lerato la Mohlopi le Sele. Yena o itswalanya le katlego ya Mohlopi ge a kgonne go phema lehu a tšhabela Potokisi, bohlabela bja Afrika.

▪ **Lepheko la 6: Sele o thulana le Paul**

Ka morago ga go hwetša lengwalo leo le bego le mo tsebiša gore Mohlopi o hlokofetše, Sele a dula dikgwedi le dibeke a mo rouletše, a le mo sellong. TatagoSele, Makgorometše, o mo thekgile ka go mo iša kua Tshwane motseng wa Bantule go ya go etela bomotswala wa gagwe. Sele o dutše fao

matšatšinyana, a gahlana le lesogana le lebotsana leo go thwego ke Paul gona ka lapeng leo la bomotswala wa gagwe. Maatlakgogedi a godišwa ke ge Paul a laetša Sele lerato ka go fela a mo opelela dikoša tša lerato. Ka lebaka la go rata mmino, Sele le yena a thoma go phela kgauswi le Paul. Bobotse bja Sele bo ile bja gapa maikutlo a lerato go Paul. A botša Sele ditaba tša lerato le gore o nyaka go mo nyala. Bobotse bja Paul le bjona bo ile bja goga maikutlo a Sele ka gore bo be bo mo gopotša Mohlopi. Bohlokwa bja lepheko le bo godišwa ke gore Paul ke moemedi wa Mohlopi ka lebaka la maitshwaro a gagwe a go hloka bofokodi, go swana le a Mohlopi. Ka fao thulano gare ga gagwe le Sele ga e na maatla ka gobane bobedi ke batho ba go loka. Go tiiša lerato la gagwe go Sele, Paul o kgonne go bolaya noga ye kgolo ya petla yeo e nyakilego go loma Sele. Ditiro ka moka tšeo tše botse tša Paul, Sele o ile a di swantšha le bomenemene bja Sathane bjo bo lekago go šwalalanya lerato la gagwe le Mohlopi. Toro ya Sele yeo e ilego ya mo kgokaganya gape le Mohlopi, e mo thušitše go gana go amogela lerato la Paul, morago a boela ga gabo motseng wa Matlakatle.

▪ **Lepheko la 7: Mohlopi o lekwa ke Sathane**

Kua Potokisi Mohlopi o gorogetše motseng wa Rosino Garcia. Ge a le moo a lora a bona Sele a swana le barongwa, a apere diaparo tše tšhweu. Toro yeo e mo tshwentše kudu, a be a hudugela motseng wa Lourenco Marques. Ditaba tšela tša lengwalo la go ngwalwa ke boTaolane tša gore Sele o tšerwe ke phiri, di ile tša hlokiša Mohlopi boroko. Maatlakgogedi a godišwa ke ge Sathane a sa kgahlwe ke maikemišetšo a mabotse a Mohlopi a go rata go nyala Sele. Yena o ile a thuša Mohlopi go dira diphošo tšeo a tsebago gore di tlo senya bophelo bja gagwe ka morago tša mmolaya goba tša thibela lerato la gagwe le Sele. Mediro yeo ya go tšwa tseleng ya Mohlopi e lemogwa ge a ineela ka gare ga nkgo ya madila a leka go itebatša matshwenyego a gore Sele o hlokofetše. Bjala bo paletšwe ke go mmolaya, eupša mmele wona wa fetoga, a fokotšega.

Tšhelete ya gagwe yeo a bego a e bolokile pankeng gore e kgone go mo thuša ge a nyala Sele, a thoma go e senya. Lepheko le ga le na maatla a magolo ka

gobane phetogo yeo ya bophelo bja Mohlopi e lokile, gape e gatelela gore o rata Sele. Seo se kgonthišišwa ke ge a ikgethela go ya bošoleng, Ntweng ya Lefase le Majeremane. Nepo ya gagwe e be e lebane le lebaka la gore o tla bolawa fao, a kgona go šala Sele morago. Pele a eya ntweng, o lahletše dikgagara le mešunkwane tša gagwe ka lewatleng la India. Ge a boa ntweng a tsena thuto ya Komfermasi, a kolobetšwa. O amogetšwe kerekeng gona mo Potokisi, a bitšwa Mokriste. Tshokologo yeo ya Mohlopi e nepiša mafelelo a maatlakgogedi le phenyo ya Sathane le ya lehufa la boLerothi. Lehono Mohlopi o tla boela Bopedi a swana le peleng, gape a sokologile.

7.6 SEHLOA

Sehloa sa *Leratorato* (1977), se lebane le go hlokega ga thulano. Ke go re, dithulano tšela tša go latelana gare ga lerato la baratani ba, Mohlopi le Sele, le lehufa la mapheko ao a bego a leka go thibela lerato leo, di fihlile seremong, ga go sa tlo ba le maatlakgogedi. Ka gona sehloa se tlo arolwa ka dikarolo tše pedi, e lego:

- Mohlopi o fetola leina la Mokadi, e ba Makhonya.
- O boela ga gabo, Bopedi.

- **Mohlopi o ipitša ka leina Makhonya**

Ge Mohlopi a tloga Potokisi, o fihlile a dula toropong ya Waterval Boven. O hweditše mošomo wa bohlapetši moepong wa Gauta wo ba rego ke Slaaihoek. Gona moo a fetola leina la Mokadi, a ipitša ka la Seswatse, e lego Makhonya (letl. 119). Bohlokwa bja go fetola leina bo lebane le sephiri sa gore a se lemogwe gore ke Mopedi ka ge a rata go šireletša lerato la gagwe le Sele, gape o tšhaba go bolawa ke Lerothi. Go ipihla ka tsela yeo ga go godiše maatlakgogedi, eupša go na le mohola wa go thekga Mohlopi diphatišišong tša gagwe tša go rata go tseba ge eba Sele o a phela. Gare ga Bapedi bao ba šomago fao, Mohlopi o humane ditaba go mošemane yo a bitšwago Thedi Selala wa go tšwa ga gaboMohlopi, Lefakong, gore Sele o a phela. Ditaba tšeo di thabišitše Mohlopi a kwa e ka re o a lora. Go tloga fao a

tšwela pele ka dinyakišišo tša gagwe gore a kgone go hwetša kgonthe ya tšona.

- **Mohlopi o boela ga gabo, Bopedi**

Ka lebaka la go tseba Sepedi, Mohlopi o ile a hwetša mošomo wa go ya go uwauwetša Bapedi bao ba nyakago go tla go šoma meepong. Bauwauwetši bao, ba be ba le ka fase ga lefapha leo le bitšwago ‘*Native Recruiting Coporation*’ (N.R.C). Mohlopi o rometšwe go ya go šoma motseng wa Glen Cowie, kgauswi le ga gabo mo Lefakong. Batho ba bantši ba motse woo ba be ba šetše ba mo lebetše, ka gobane o tlogile fao e le lesogana, lehono ke monna wa go ba le mengwaga ye masomennepedi. Mo Glen Cowie Mohlopi o gahlane le Mokgalabje Elekana wa go tšwa motseng wa ga boSele, Matlakatle, le yena a tiiša bonnete bja taba ya gore Sele o a phela. Lehono Lerothi ga a sa na maatla a go hlwa a šetše Sele morago, o fentšwe. Mohlopi o thabišitšwe ke polelo yeo ya Elekana, a šalelwa fela ke bothata bja gore yena a ye go ikopanya le moratiwa wa gagwe, Sele.

7.7 TLEMOLLO YA LEHUTO

Ditaba tša padi ye ya Motuku, *Leratorato* (1977), di felela ge Mohlopi a kopana le Sele ka ga boSele. Yena o ile lapeng leo la Malebo bošego a tšhaba gore a se bonwe ke batho. Bošegong bjoo ya ba poelano ya lethabo gare ga baratani bao. Mohlopi a rweša Sele pheta yela a mo reketšego yona kua Fora molaleng, e lego sešupo sa lerato la kgonthe. TatagoSele, Makgorometše, o amogetše Mohlopi ka lethabo ka lapeng la gagwe. Pele go esa, Mohlopi a boela mošomong pelo e wele, a thakgadišwe ke go gahlana gape le moratiwa wa gagwe. O laetše Sele gore a ye go tsebiša batswadi ba gagwe, ba ga Masemeng, gore o a phela. Ka morago Mohlopi a kopana le batswadi ba gagwe gotee le kgaetšedi ya gagwe, Mmabolepu, ba mo amogela ka lethabo sephiring. Go tloga moo ba ga Masemeng ba ntšha dikgomo tša magadi ka ntle le go dira lešata. Ka lebaka la ge Mohlopi le Sele e le Majakane, gwa se be bothata go lokišetša baratani bao ditaba tša go tlemaganywa ka kerekeng. Motuku o gatelela lenyalo la bona ka go re:

Mohlopi a nyala mosadi wa pelo ya gagwe; Sele a nyalwa ke lesogana la pelo ya gagwe. Morago ga tšeano, ba ya Madibong, moo ba ilego ba hloma moššana wa bona, gomme ba dula go ona ka boiketlo le lethabo le legolo [letl. 132].

Morago ga kgwedi baratani bao ba dira monyanya wo mogolo wa lenyalo ga boSele. Tšatšing leo sephiri seo e bego e le kgale se utilwe sa tšwela nyanyeng, e lego lerato la nnete la Mohlopi le Sele. Motuku o ruma ditaba tšeo tša lerato ka mantšu a: 'mo go tlogo 'LERATORATO' (letl. 133). Go realo go ra gore Sele le Mohlopi ba atlegile go lemoša setšhaba gore lerato le le tiilego, gape la kgonthe, ga le rekwe ka tšhelete goba maemo a motho. Lona ke le bolo, le na le kgotlelelo, gape le hloka bosodi. Taba ye bohlokwa go lerato la mohuta woo, ke gore mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Ka gona go ka thwe lerato la Mohlopi le Sele ke la nnete ka gore le kgonne go fenyha lehufa le lehloyo la mapheko ka moka ao a bego a leka go le šwalalanya. Lehono baratani bao ba tlo phela ka lethabo le le sa felego go fihla ge ba kgaogantšhwa ke lehu (Guldimann, 1997: 4).

7.8 KAKARETŠO

Diteng tša *Leratorato* (1977) di bopilwe ka khutlotharo ya lerato, e lego (a) yo a ratago (ke Mohlopi), (b) yo a ratwago (ke Sele), le (c) mapheko a go fapafapana ao a ganetšago lerato leo gomme ona a emelwa ke baanegwa ba, Kgoši Lebotsa, Lerothi, Taolane, Tuma le Nomsa. Thulanokgolo yeo e tšwetšago pele ditiragalo tša padi yeo ya Motuku, e gare ga lerato la Mohlopi le Sele le lehufa la Lerothi. Maatlakgogedi ao a godišwago ke thulano yeo a tšwetšwa pele ke mapheko a a šupago go fihla sehloeng. Ditaba tša mapheko ao, ge di akaretšwa go ka thwe:

- **Lepheko la 1:** Lerothi o thulana le lerato la Mohlopi le Sele ka lebaka la ge le yena a rata go nyala Sele. Ka fao o hufegela lerato la bona.

- **Lepheko la 2:** Mohlopi o thulana le boTaolane bao ba thekgago lehufa la Lerothi, a kgona go phema lehu. Lerothi o nyaka gore Mohlopi a bolawe, hlogo ya gagwe e tlišwe mošate.
- **Lepheko la 3:** Sele o thulana le boLerothi. Yena le Mohlopi ba aroganywa ke lehufa la Lerothi, Mohlopi o leba Swatseng. Boradia bja boTaolane bo lemogwa ge ba fetola mangwalo, Sele o tsebišwa gore Mohlopi o hlokošetše. Lengwalong la Mohlopi le yena o botšwa gore Sele o ragile lepai.
- **Lepheko la 4:** Mohlopi o timeletša mesepelo ya gagwe ka go fetola leina a ipitša Mokadi, o ba ngaka ya ditaola ka nepo ya go šireletša lerato la gagwe le Sele.
- **Lepheko la 5:** Mohlopi o thulana le Nomsa ka ge a hufegela lerato la gagwe le Sele. Ka lebaka la go tlalwa ke pelo Nomsa o laela gore Mohlopi a kgaolwe hlogo, o šitwa go tšwelela. Mohlopi o atlega go phema lehu o tšhabela Potokisi.
- **Lepheko la 6:** Sele o thulana le Paul ka ge Sathane a šomiša Paul gore a senye lerato la gagawe le Mohlopi. Paul o palelwa ke go tšwelela.
- **Lepheko la 7:** Mohlopi o lekwa ke Sathane ka ge a le manyaming a go nagana gore Sele o hlokošetše. Ke ka fao a ratago go ipolaya ka madila gore a šale Sele morago. Tshokologo ya Mohlopi e lebane le mafelelo a dithulano tšela tša go latelana. Go ra gore maatlakgogedi a fihlile seremong.

Sehloa se gateletše Mohlopi a fetola leina la Mokadi a ipitša ka la Seswatse, Makhonya. Ge a le Bopedi o humana bonnete bja ditaba tša gore Sele o a phela. Tlemollo ya lehuto e nepiša poelano ya Mohlopi le Sele, Mohlopi a amogelwa ka lethabo. Morago baratani ba tlemagantšwe ka kerekeng, gwa ba le mokete wo mogolo wa lenyalo.

7.9. TSHEKASHEKO YA *LERATO* (RAMOKGOPA, 1978) LE *LE LERATO* (MOLOISIE, 1986)

7.9.1 Matseno

Tlhopho ya dipadi tše pedi tše, *Lerato* (Ramokgopa, 1978) le *Le Lerato* (Moloišie, 1986), go ka thwe e wela mohuteng wa kanegelorato go swana le puku ya Motuku, *Leratorato* (1977). Lebaka ke gore ka gare ga tšona go laodišwa ka morero o tee fela wo o lebanego le ditaba tša lerato gare ga batho ba babedi (baanegwathwadi), gomme kua mafelelong di nepiša lethabo. Go lemogilwe gore padi ya Ramokgopa, *Lerato* (1978), go swana le ya Motuku, *Leratorato* (1977), e bopilwe ka khutlotharo ya lerato, e lego (a) yo a ratago, (b) yo a ratwago, le (c) mapheko ao a kgaogantšhago baratani bao. Phapano e tšwelela pading ya Moloišie, *Le Lerato* (1986), ka gobane yona e na le bofokodi bja mogaleadi, e lego yo a ratwago, yo mmadi a kgonago go ikgweranya le yena go tloga mathomong a kanegelo. Ka fao mafokodi ao a tlo bontšhwa ka boripana ge go hlalošwa padi yeo ya Moloišie.

Ge kanegelo ya Ramokgopa, *Lerato* (1978), e ahlaahlwa ka boripana, go tlo latelwa lenaneo le:

- Khutlotharo ya lerato.
- Mapheko a a kgaogantšhago baratani.
- Poelanao le lenyalo.

7.10 *LERATO*: RAMOKGOPA (1978)

7.10.1 Khutlotharo ya lerato

Padi yeo ya Ramokgopa e rulagantšwe ka go šomišwa khutlotharo ya lerato, e lego (a) yo a ratago (ke Phatshwane), (b) yo a ratwago (ke Madimetša), le (c) baratani bao ba kgaogantšhwa ke mapheko a go fapana a a godišago maatlakgogedi, e lego batswadi ba bona. Baratani bao ke bafsa bao ba hlokofaletšwego ke batswadi. Ka fao ba hlokometšwe ke Morena le Mohumagadi Boroka mo Tsaneng, nageng ya Lebowa. Kopano ya bafsa bao

ya mathomo ka lapeng la Boroka e ile ya tšweletša maikutlo a lerato go bona. Lerato leo le godišwa ke ketelo ya bona ya ka mehla ka sethokgweng le mafelong a boithabišo ka nepo ya go itloša bodutu le go itebatša mašwana a bona. Phedišanong yeo ya bona ba kwane gore lerato la bona e tlo ba sephiri go fihlela ba gola, ba ba le maikarabelo.

Bogale bja lerato leo bo lemogwa ka 'Keresemose' ya ngwaga wa mathomo ba dula ka lapeng le tee. Phatshwane a rweša Madimetša ketane ya gauta molaleng e le mpho ye e tlišago lerato la bona leo le ilego la kgokaganywa ke sethokgwa. Bošegong bja letšatsi, pele Madimetša a boela ga gabo kua Tshwane, baratani bao ba dutše gotee bošego ka moka ka sethokgweng. Gona moo Phatshwane a inyadiša le Madimetša sephiring ka segagabo, Sezulu. O ile a tlemaganya madi a gagwe le a Madimetša ka go sega matsogo a bona gannyane ka thipa.

7.10.2 Mapheko ao a kgaogantšhago baratani bao

Mapheko ao a kgaogantšhago lerato la Phatshwane le Madimetša a emelwa ke baanegwa ba, Mohumagadi Sewela Boroka, Morena Ramotšha Boroka le Mohumagadi Dikgapha Dibešo. Mapheko ao a bohlokwa ka gobane a godiša maatlakgogedi go nepiša moko wa ditaba wo o lebanego le merero wa lerato gore o bonagale gabotse.

- **Mohumagadi Sewela Boroka**

Sewela ke lepheko le legolo (molwantšhi) leo le lekago go senya lerato la Phatshwane le Madimetša ka lebaka la mafokodi a gagwe. Maatlakgogedi a hlolwa ke ge a seno lemoga kamano ya lethabo gare ga Phatshwane le Madimetša, a thoma go hloya lerato la bona. Mafokodi a gagwe a lemogwa ge a hlola dithulano tša go latelana tšeo di fetanago ka maatla ka lapeng ka maikemišetšo a go aroganya baratani bao. Dithulano tšeo ke tše bjalo ka: kganetšo ya Madimetša ya gore a se jele ka khitšhing gotee le Phatshwane; a se sepele mafelelong a boithabišo le sekolong le Phatshwane, bjalobjalo. Mapheko ao a šitilwe ke go atlega, lerato la baratani bao lona la golela pele.

Kgalefo ya Sewela e bonagala ge a tliša kotlo ye bohloko yeo e fetago tša pele ka maatla. O kgaogantšhitše baratani bao ka go romela Madimetša ga gabo kua Tshwane ka tsebo ya gore ba ka se tsoge ba kopane gape.

- **Morena Ramotšha Boroka**

Mafokodi a Ramotšha a thoma go bonagala ka nako yeo a bego a etetše le Sewela nageng ya gaZulu, motseng wa Eshowe, ka morago ga lenyalo la bona. Maatlakgogedi a hlolwa ke ge a gana ge Sewela a itswalanya le mošemanyana wa go robala mebileng, e lego Phatshwane. Thulano yeo e godišwa ke ge ba swanetše go ya ga komosasa go yo kgopela Phatshwane gore a be ngwana wa bona ka gore bona ga ba na bana. Maatla a dithulano tša ka lapeng a godišwa ke kamogelo ya Madimetša ka lapeng la bona ka morago ga lehu la mmagwe, Hunadi, yo e bego e le mogwera wa Sewela. Yena, gabotse o kgahlanong le kopano yeo ya Phatshwane le Madimetša ka ge e tlemaganya lerato la bona.

- **Mohumagadi Dikgapha Dibešo**

Dikgapha ke mosadi wa bobedi yo a nyetšwego ke tatago Madimetša, Morena Dibešo, ka morago ga lehu la Hunadi. Bofokodi bja gagwe bo tiišwa ke lehloyo la gagwe go lerato la Madimetša le Phatshwane. Maatlakgogedi a godišwa ke mekgwa ya gagwe ye mebe ya go tšhuma mangwalo a baratani bao ka ntle le go a neela beng ba ona ka nepo ya go šwalalanya lerato la bona. Ge a bona mapheko ao a palelwa ke go atlega, a tliša lepheko le legolo leo le fetago mapheko a pele ka maatla. Yena o ile a kgaoganya Madimetša le lerato la Phatshwane ka go mo romela sekolong seo go dulwago go sona kua thokong ya gaMakau. Ge Madimetša a fetša sekolo, a palelwa ke go ikgokaganya le Phatshwane, ka morago a nyalwa. Ka madimabe monna wa gagwe a hlokošana, a mo tlogela ka ngwana o tee wa mošemane. Go ra gore lerato leo e be e le la bofora gore mafelelong go tle go tšwelele lerato la nnete gare ga baanegwa bao mmadi a ikgweranyago le bona, e lego Phatshwane le Madimetša.

7.10.3 Poelano ya baratani

Phatshwane o dutše Tshwane a se nyale mosadi yo mongwe, ka gore o be a sa nyake go senya tshepišo yela a e dirilego go Madimetša ya gore a ka se tsoge a mo hlanogetshe. Phatshwane o kgonne go gahlana le Madimetša, ya ba poelano ya lethabo, gwa ba le lenyalo. Bona ba tlogile Tshwane ba ya go reka ngwako wo o bego o rekišwa wa ga Boroka, ba dula ka boiketlo le lethabo. Go realo go ra gore lerato la bona ke la kgonthe, gape le le tiilego ka gobane le atlegile go tšwelela gare ga mapheko ka moka ao a bego a leka go le thibela. Lehono ba kgokaganywa gape ka lethabo ke sethokgwa sela se ilego sa ba kopanya mathomong ka manyami ka ge ba be ba kwešitšwe bohloko ke go timelelwa ke batswadi. Ramokgopa o ruma ditaba tšeo tša lerato ka go re: ‘...la bona e be e le leratorato, leratano ruri!’ (letl. 115).

7.11 *LE LERATO: MOLOISIE* (1986)

Phatišišo ka boripana ya kanegelo yeo ya Moloisie, e ya go tsinkwela ka mokgwa wo:

- Khutlotharo ya lerato
- Lenyalo

7.11.1 Khutlotharo ya lerato

Padi ye, *Le Lerato* (Moloisie, 1986), e theilwe godimo ga khutlotharo ya lerato ye (a) yo a ratago (ke Paledi), (b) yo a ratwago (ke Khwini), le (c) mapheko ao a paledišago Paledi go kgetha yo a ratwago. Puku yeo ya Moloisie e na le bofokodi bja mogaleadi, e lego yo a ratwago ka gobane Paledi ga se a kgetha o tee go tloga mathomong a kanegelo. Go šitwa fao ga Paledi go lebane le go hlokega ga maatlakgogedi ka ge mmadi a na le bothata bja go se tsebe gore o tlo itswalanya le yo a ratwago ofe. Go hlokega fao ga maatlakgogedi go išwa fase ke go se bonagale ga thulano gare ga mahlakore a mabedi a go fapana, e lego la go loka le la go se loke. Go ra gore phišegelo ya mmadi e gogwa ke bothata bja Paledi ka ge a šitwa ke go kgetha lekgarebe

leo a ka ratanago le lona (yo a ratwago). Yena o kgahlwa fela ke go aga setswalle le makgarebe a mabotse ka gore o ba swantšha le matšoba ao a sa fetanego ka botse.

Bothata bjoo bja Paledi bo bonagala ge a tloga motseng wa gabo wa Sebayeng; o be a hlakanywa hlogo ke lekgarebe le lebotse leo batswadi ba gagwe ba le kgethilego, e lego Mmalekhina Kobela. Ge a fihla motseng wa Thule, a gwerana le lesogana leo go thwego ke Sebata. Maatlakgogedi a išwa fase ke ge Paledi a bonwa ka mehla a phela le lekgarebe le lebotsana go thwego ke Sebokwane, eupša yena ka pelong a rata Mmalekhina. Mathata ao a Paledi a go tšhaba go boledišana le makgarebe ao ka ditaba tša lerato, a lemogwa ke mogwera wa gagwe, Sebata. Yena o mo thušitše ka go mo nyakela mošomo wa bomapalane kua motseng wo o bitšwago Phatudi City ka maano a go mo kgokaganya le motswala wa gagwe, Khwini. Paledi o fihlile a dula ka lapeng le tee le Khwini gotee le moratho wa Khwini, Lediile, yo e lego lekgarebe la Sebata. Kua mošomong Paledi a gwerana le lekgarebe le lebotse leo le swanago le Khwini ka botse, e lego Asina. Bobotse bja makgarebe ao bja mo gakantšha, a se tsebe gore a kgethe ofe go ba mosadi wa gagwe. A thušwa ke gore maikutlo a lerato la gagwe a be a le go Khwini go feta mo go Asina, ba kwana ka ditaba tša lerato.

7.11.2 Lenyalo

Lerato gare ga Paledi le Khwini le ile la tuka bogale, la ba la kgonthe. Mafelelong bobedi ba ya go kgokaganywa kua ga masetrata ka sephiri, ba felegeditšwe ke Sebata le Lediile ka setu. Ka morago ba ya go šegofatšwa ke moruti ka kerekeng, sephiri sa lerato la bona sa utologa. Ba ile ba dula gona ka lapeng la boKhwini ka lethabo. Lenyalo la bona la kweša Asina bohloko, a be a tlogela go šoma le Paledi. Go ra gore lerato la bona la nnete gape le le tiilego le kgonne go tšwelela gare ga makgarebe a mabotse ao a bego a thiba Paledi mogopolo, a mo fetoša motho yo mobe. Kopano ya gagwe le Khwini e mo sokolotše, a ba motho wa go loka yoo lehono a ithutilego gore lerato le bohlokwa go feta bobotse bja makgarebe.

7.12 KAKARETSŌMOKA

Go lemogilwe gore dipadi tše tharo tše, *Leratorato* (Motuku, 1977), *Lerato* (Ramokgopa, 1978) le *Le Lerato* (Moloišie, 1986), ke mehuta ya dikanegelorato ka gobane ka gare ga tšona go anegwa ka ditaba tša lerato fela gare ga monna le mosadi (baanegwathwadi). Diteng tša dipadi tšeo tše tharo di bopilwe ka dielemente tša khutlotharo ya lerato ye:

Khutlotharo ya lerato	<i>Leratorato</i> (1977)	<i>Lerato</i> (1978)	<i>Le Lerato</i> (1986)
(a) Yo a ratago	Mohlopi	Phatswane	Paledi
(b) Yo a ratwago	Sele	Madimetša	Khwini
(c) Mapheko	Baratani ba kgaogantšhwa ke lehufa (boLerothi).	Baratani ba kgaogantšhwa ke batswadi ba bona.	Paledi o palelwa ke go kgetha o tee, yo a ratwago.

Dikanegelo tšeo tše tharo di a swana ka gore ka moka kua mafelelong di nepiša lethabo (lenyalo). Phapano ya tšona e bonagala mo go mapheko ao a lebanego le maatlakgogedi. Go ra gore pading ya Motuku, *Leratorato* (1977), le ya Ramokgopa, *Lerato* (1978), maatlakgogedi a godišwa ke thulano gare ga mahlakore a mabedi a go fapana, e lego la ‘go loka’ le la ‘go se loke’. Baanegwa ba ba ratanago ba, Mohlopi le Sele le Phatswane le Madimetša, ke batho ba go hloka mafokodi; ba emela go loka. Ka lebaka la mekgwa ye bošula ya baanegwa, mapheko a emela go se loke. Bofokodi bja padi ya Moloišie, *Le Lerato* (1986), bo lebane le go hlokega ga maatlakgogedi. Lebaka ke gore moanegwa yo a ratago yo, Paledi, ke motho wa go fokodišwa ke go itswalanya le makgarebe a mabotse le go šitwa ke go kgetha yo a ratwago o tee gare ga makgarebe ao.

KGAOLO YA SESWAI

8.1 THUMO

8.1.1 Matseno

Maikemišetšo a nyakišišo ye ke go hlopha kanegelorato ya Sepedi go ya ka magorwana a go fapafapana ao a swanago le a dinaga tša Bodikela ao a bontšhitšwego ke Ramsdell (1999). Go lemogilwe gore mehuta ye mebedi ye, kanegelorato le kanegelo ka ga lerato, e hlola bothata ge go kgethologanywa mohuta wo o lebanego le kanegelorato. Bothata bjoo bo godišwa ke gore diteng tša mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo tša lerato, di a swana ka gobane go rerwa ka ditaba tša lerato gare ga batho ba babedi (baanegwathwadi). Go tloša kgakanego yeo go mmadi go bohlokwa gore mehuta ye mebedi ye, kanegelorato le kanegelo ka ga lerato, e fapantšhwe.

8.1.2 Kgaolo ya Pele

Kgaolo ye, e arotšwe ka dikarolo tše nne, e lego **matseno**, **maikemišetšo**, **mokgwanyakišišo** le **taetšonyakišišo**.

Mo go **matseno**, Radway (1949: 64), o tšweleditše bothata bja tlhopho ya kanegelorato. Yena o gatelela gore ga se dingwalo ka moka tša lerato tšeo di bitšwago mohuta wa kanegelorato, tše dingwe ke mohuta wa kanegelo ka ga lerato. Phapano yeo ya dingwalo tša lerato e kgonthišišwa ke moko wa ditaba mo go thulaganyo ka gore o di aroganya ka magoro a mabedi, e lego (a) **kanegelorato** le (b) **kanegelo ka ga lerato**.

Malebana le **maikemišetšo** go lemogilwe gore mohuta wa kanegelorato ga se wa fatišišwa ka botlalo. Ka fao phatišišo ye e ya go nyakišiša kanegelorato le ditlhopha tša yona ka bophara. Mešomo ya borateori bao ba lekilego go rarolla bothata bja tlhopho ya kanegelorato, e arotšwe ka diripa tše pedi; e lego (a) sehlopha se se gatelelago merero ya go tswakana sengwalong se tee, gomme bona ke basekaseki ba, Boshego (1998), Lekganyane (1997) le Dona

(1994), le (b) sehlopha se se tšweletšago mehuta le diphapantšho tša kanegelorato. Banyakišiši ba ba nepišago seo ke Mogale (1998), Groenewald (1993), Ramahuta (1993), Mojalefa (1995) le Lebaka (1999). **Mokgweng wa nyakišišo** go hlalošitšwe mekgwa ye mene ya go nyakišiša kanegelorato ya Sepedi, e lego **go hlatholla, go hlaloša, go bapetša le go hlopha**.

Ge dikgopolo tšeo di hlalošwa go ka thwe, go hlatholla, go šupa go utolla le go hlalošiša gore go be le kwešišo ya sengwalo. Go hlaloša go lebane le go utolla diphapantšho tša selo seo se hlalošwago gore sebopego sa sona se tle se tsebege, go be le kwano. Go bapetša ke go fatolla kamano gare ga dingwalo tša go fapana, go bona ka mo di nyalelanago le ka mo di fapanago ka gona. Go hlopha ke go beakanya dingwalo go ya ka magoro. Seo se ra gore tše di swanago di ka bopa sehlopha go ya ka kwano le phapano ya tšona. Nyakišišo ye e hlalošitše ditaetšo tšeo di lebanego le naratholotši. Ge go bolelwa ka sebopego sa sengwalo, go thwe se na le matlalo a mararo, e lego **diteng, thulaganyo le mongwalelo**. Phatišišo ye e lebane le letlalo la diteng le la thulaganyo.

8.1.3 Kgaolo ya Bobedi

Kgaolo ye e lebane le tlhalošo ya kgopolo ye, **kanegelorato**. Gomme yona e arotšwe ka diripa tše, (a) lerato, (b) kanegelorato, (c) histori ya kanegelorato, (d) mekgwa ya go anegela, (e) diphapantšho tša kanegelorato, (f) diphapantšho tša kanegelo ka ga lerato, (g) phapano gare ga kanegelorato le kanegelo ka ga lerato le (h) kakaretšomoka. Go ya ka Hornby (1974: 590) le Seigneuret (1998: 790), **lerato** ke maikutlo a borutho le khuduego yeo e lebanego le nako ye teletšana magareng ga batho ba babedi (baanegwathwadi). **Kanegelorato** ke mohuta wa sengwalo seo go sona go nepišwago kamano gare ga mogale le mogaleadi. Mo go **histori ya kanegelorato** go hlokometswe, (a) khuetšo ya mathomo le (b) phetogo ya kanegelorato. Go tsopotšwe mehlala ya dinaga tša mafase a Bodikela a go swana le dinaga tša Magerike, Mafora le Maisimane, gomme gwa tlaleletšwa ka dingwalo tša lerato tša Sepedi. Go ya ka tlhalošo ye e bontšhitšwego ya histori ya kanegelorato, go ka thwe dingwalo tša lerato di ka hlopšha ka

mehuta ye mebedi, e lego **kanegelorato** ('romance') le **kanegelo ka ga lerato** ('novel about love').

Mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo tša lerato, e fapana ka mekgwa ya go anega ditaba. Mekgwa yeo e lebane le (a) go nepiša **ditiragalo** ge e le kanegelorato le (b) go nepiša **baanegwa** ge e le kanegelo ka ga lerato. Ge go hlalošwa ditiragalo, semelo sa baanegwa se tšweletšwa ka go hlaela, gomme bona ba bitšwa **baanegwahlaedi**. Ge go nepišwa baanegwa, (bona) ba hlalošwa ka botlalo, e lego **baanegwaphethegi**. Mathata a bophelo ao a welago baanegwa a hlagišwa ke ge go thulana, (a) ditaba tša '**go loka**' le tša '**go se loke**' le ge e ka ba (b) baanegwa ba go **hloka bosodi** le ba go ba le **diphošo**.

Phapano gare ga kanegelorato le kanegelo ka ga lerato, e hlalošitšwe ka go lebantšhwa le dikokwane tša thulaganyo, e lego, moko wa ditaba, thulano, maatlakgogedi, baanegwa, tšwetšopele le tlemollo ya lehuto. Elemente ye bohlokwa yeo e fapantšhago mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo tša lerato e bonagala mafalelong a sengwalo mo go tlemollo ya lehuto. Gomme yona ke (a) **lethabo** (poelano le lenyalo) ge e le kanegelorato, le (b) **manyami** goba **masetlapelo** (go timelelana go se na lebaka goba lehu), ge e le kanegelo ka ga lerato.

8.1.4 Kgaolo ya Boraro

Go boletšwe gore merero ya go tswakatswakana ka gare ga kanegelorato e bohlokwa ka gobane e hlopha kanegelorato ka magorwana a go fapana. Phatišišo ye e arogantšhitše kanegelorato ya Sepedi ka dihlopha tše tlhano go swana la ka fao Ramsdell (1999) a hlophilego dingwalo tša lerato tša dinaga tša Bodikela. Dihlopha tše ke tše bjalo ka, (a) kanegelorato le kanegeloboitshwara, (b) kanegelorato le kanegelotseka, (c) kanegelorato le kanegelosetšo, (d) kanegelorato le kanegelosemorafe, le (e) kanegelorato fela. Mehuteng yeo ya go fapana ya dikanegelorato, go hlokometšwe dipadi fela, e sego le dikanegelokopana. Ge go sekasekwa ditaba tše di lebanego le diteng le thulaganyo ya sengwalo go filwe mehlala ya dipadi fela.

Go thomilwe ka tlhalošo ye e tseneletšego ya mohuta wa **kanegelorato le kanegeloboitshwaro**. Ka gare ga mohuta woo, go fatolotšwe gore go anegwa ka mahlakore a mabedi a go fapana, e lego lehlakore la ditaba tša **lerato** le la ditaba tša **boitshwaro**. Go tsinketšwe ka bophara kanegelo ya Tsebe, *Noto-ya-Masogana* (1954). Ka morago gwa bontšhwa mehlala ya dikanegelo tša lerato tša Sepedi tšeo di hlophelwago mohuteng wa kanegelorato le kanegeloboitshwaro tše bjalo ka *Morweši* (Motuku, 1969). *Tshehlana ya ka* (Bosoma, 1990) le *Sesasedi sa katlego* (Kekana, 1990). Thulanokgolo dipading tšeo tša lerato le boitshwaro e gare ga dikgopolo tše, **'botse'** le **'bobe'**. Diteng tša tšona di a swana ka gobane di bopilwe ka **khutlotharo ya lerato**, e lego (a) yo a ratago ke Lesibana, (b) yo a ratwago ke Mamahlo, (*Noto-ya-Masogana*, 1954); (a) yo a ratago ke Tlhomogi, (b) yo a ratwago ke Morweši, (*Morweši*, 1969); (a) yo a ratago ke Motšhitšhi, (b) yo a ratwago ke Kgarebo, (*Tshehlana ya ka*, 1990) le (a) yo a ratago ke Medupi, (b) yo a ratwago ke Phomolo, (*Sesasedi sa katlego*, 1990). Baratani bao ba kgaogantšhwa ke mapheko a go fapafapana ao a lebanego le phetogo ya **boitshwaro** bja baanegwathwadi ba ba ratago, e lego Lesibana, Motšhitšhi le Medupi le yo a ratwago, Morweši.

Thumo ya ditaba e **kgotsofatša** babadi ka gobane baanegwathwadi ba, Lesibana, Motšhitšhi, Morweši le Medupi, ba hweditše kotlo mabošaeding a bona. Ka morago ga tshokologo (go loka), ba a amogelwa gomme ka morago gwa ba le **lenyalo** gare ga baratani bao (ba aga motse ka lethabo le le sa felego).

8.1.5 Kgaolo ya Bone

Kgaolong ye, go hlalošitšwe mohuta wa **kanegelorato le kanegelotseka**. Thulaganyo ya mohuta wo wa sengwalo, ke ye e raraganego ka gobane e bopilwe ka magoro a mabedi a ditaba, e lego legoro la ditaba tša **lerato** le legoro la ditaba tša **botseka**. Mehlala ya mohuta wo wa sengwalo mo Sepeding go filwe ya dipadi tše pedi tša Kekana, e lego *Nnete Fela* (1989), yeo e sekasekilwego ka botlalo le *Nonyana ya Tokologo*, (1985), yeo yona e laodišitšwego ka boripana. Ditaba tša lerato le tša botseka dikanegelong tšeo

tša Kekana, di tlemagantšwe ke bagaleadi ba, Bubbles (*Nnete Fela*, 1989) le Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985), sengwalong se tee. Diphapantšho tšeo di kgethologanyago mohuta wo wa kanegelorato le kanegelotseka di bontšhitšwe ka tsela ye:

Kanegelorato

Motheo wo mogolo wa mohuta wo wa sengwalo ke **lerato** gare ga batho ba babedi (baanegwathwadi). Diteng tša dikanegelo tšeo tša Kekana, di theilwe godimo ga **khutlotharo ya lerato** ya (a) yo a ratago ke Ariel, (b) yo a ratwago ke Bubbles, le (c) mapheko ao a senyago lerato leo ke sindikheiti (*Nnete Fela*, 1989); gape (a) yo a ratago ke Tšhaledi, (b) yo a ratwago ke Taamane, le (c) mapheko ao a ganetšago lerato leo ke mademone (*Nonyana ya Tokologo*, 1985). Ditiragalo di tšwetšwa pele ke thulano gare ga '**botse**' (Ariel) le '**boikgogomošo**' (Bubbles) le gare ga '**botshepegi**' (Tšhaledi) le '**bosadi**' (Taamane).

Kanegelotseka

Dikokwane tše pedi tše bohlokwa tše di lebanego le padi ya botseka ke (a) **bosenyi** le (b) **monyakišiši** goba **letseka**. Dipading tšeo tša Kekana, monyakišiši ke Ariel, letseka ke Tšhaledi. Maatlakgogedi a godišwa ke thulano gare ga '**go loka**', e lego mekgwa ye mebotse ya Ariel le Tšhaledi le '**go se loke**', e lego mediro ye bošula gape ya go tšhoša (polao) ya sindikheiti le mademone.

Tlemollo ya lehuto ya dikanegelo tšeo tše pedi tša Kekana ke ya **lethabo**. Go ra gore babadi ba kgotsofatšwa ke katlego le lenyalo la baratani ba, Ariel le Bubbles le Tšhaledi le Taamane, ka morago ga go tšwelela ka gare ga mapheko ao a bego a ganetša lerato la bona ge e le **kanegelorato**. Babadi ba a homotšega ge mathata a rarollwa, bosenyi bja sindikheiti le bja mademone bo a fedišwa, ge e le **kanegelotseka**.

8.1.6 Kgaolo ya Bohlano

Mohuteng wa **kanegelorato le kanegelosetšo**, go bontšhitšwe gore o bopilwe ka mahlakore a mabedi a ditaba, e lego lehlakore la ditaba tša **lerato** le la ditaba tša **setšo**. Ka gare ga morero wa setšo, gantši bangwadi ba nepiša lenyalo la setšo leo le emelwago ke mapheko ao a lekago go thibela lerato gare ga monna le mosadi (baanegwathwadi). Mohlala wa mohuta wo wa sengwalo o fetlekilwe go tšwa kanegelong ya Rafapa, *Leratosello* (1978), ka botlalo. Diteng tša padi yeo di theilwe godimo ga **khutlotharo ya lerato** e lego (a) yo a ratago ke Kgaladi, (b) yo a ratwago ke Senoinoi, le (c) mapheko ao a o senyago lerato leo gomme ona a emelwa ke setšo sa kgale.

Mo go thulaganyo ditiragalo di tšwetšwa pele ke thulano gare ga ‘**sebjalebjale**’ le ‘**bogologolo**’. Thulano yeo e bohlokwa ka gobane e arogantšhitše ditaba tša padi yeo ya Rafapa ka dikarolo tše pedi tše kgolo. Gomme tšona ke: (a) **thulano ya mathomo** e lego gare ga lerato la bafsa ba, Kgaladi le Senoinoi (sebjalebjale). Lerato la bona le ganetšwa ke batswadi ba bona ka lebaka la melao le ditlwaelo tša setšo (bogologolo). (b) **Thulano ya bobedi** e gare ga magoši a, Seroboka, Segodi le Motsepe (sebjalebjale) le Sephuma, Sebjalebjale, Ntwampe le Dikutupu (bogologolo). Maatla a thulano yeo ya bobedi a godišwa ke gore bafsa ba, boSegodi, ba gana pušo ya kgatelelo ya setšo gomme ba gapeletša diphetogo (bogologolo). Dithulanong tše pedi tšeo go bile le dipolao tše šoro tša batho bao ba se nago molato.

Thumo ya ditaba e thabiša babadi, gomme yona e arotšwe ka dikarolo tše pedi e lego (a) ya pele baratani ba, Kgaladi le Senoinoi, ba atlegile go fenyana mapheko ka moka a setšo (bogologolo), gwa ba le lenyalo ka morago ba aga motse ka lethabo (sebjalebjale). (b) Karolo ya bobedi ye e lebanego le lethabo leo e lemogwa ge Kgoši Segodi le bakgomana ba gagwe ba atlegile go fenyana setšo (bogologolo). Ka morago boKgoši Segodi ba tlemaganya mašaledi a magoši a Seroboka, Sephuma, Ntwampe le setšhaba sa Kgoši Motsepe, gomme ya ba setšhaba se tee (sebjalebjale).

8.1.7 Kgaolo ya Boselela

Kgaolong ye, go bontšhitšwe mohuta wa **kanegelorato le kanegelsemorafe**. Mohuteng wo, go anegwa ka merero ye mebedi ya go fapana, e lego morero wa **lerato** le wa **semorafe**, go swana le mo kanegelong ya Lentsoane, *Megokgo ya Lethabo* (1992). Ge go hlalošwa dipolitiki, go lemogilwe gore ge di nepiša pušo ya naga, di ka aroganywa ka diripa tše pedi, e lego (a) seripa sa pušo ya **kgatelelo** goba **tlaišo** ('*oppression*'), le (b) seripa sa pušo ya **semorafe** ('*apartheid*'). Diteng tša padi yeo ya Lentsoane di bopilwe ka **khutlotharo ya lerato** e lego ya (a) yo a ratago ke Dikgoneng, (b) yo a ratwago ke Mihloti, le (c) mapheko ao a thibelago lerato leo ka lebaka la semorafe. Go lemogilwe gore ditiragalo di tšwetšwa pele ke thulano gare ga '**sebjalebjale**' le '**bogologolo**'. Maatlakgogedi a godišwa ke kganetšo ya lerato la bafsa bao, ka gore Dikgoneng ke Mopedi mola Mihloti e le Motsonga (sebjalebjale). Tlemollo ya lehuto e **kgotsofatša** babadi ge semorafe (bogologolo) se fenywa, go eba le **lenyalo** gare ga baratani ba merafe ya go fapana, Dikgoneng (Mopedi) le Mihloti (Motsonga). Bona ba agile motse ka lethabo le le sa felego, ba kgona go tlemaganya merafe yeo ya go fapana, ya ba setšhaba se tee sa Bathobaso.

8.1.8 Kgaolo ya Bošupa

Kgaolo ye e lebane le mohuta wa **kanegelorato fela**, wo Ramsdell (1999: 44) a rego ke '*contemporary romance*'. Mohuteng wo wa sengwalo go nepišwa morero wa **lerato fela**, e sego merero ye mengwe ya go fapafapana sengwalong se tee. Mehlala ya mohuta wo wa sengwalo e fetlekilwe ka go nepiša padi ya Motuku, *Leratorato* (1977) ka bophara. Dipadi tše, *Lerato* (Ramokgopa, 1978), le *Le Lerato* (Moloišie, 1986), tšona di hlalošitšwe ka boripana. Diteng tša dikanegelorato tše pedi tše, ya Motuku le ya Ramakgopa, di a swana ka gobane di bopilwe ka **khutlotharo ya lerato** ya (a) yo a ratago ke Mohlopi, (b) yo a ratwago ke Sele le (c) mapheko ao a ganetšago lerato leo e lego lehufa la Lerothi (*Leratorato*, 1977). Kanegelong ya Ramokgopa, (*Lerato*, 1978), (a) yo a ratago ke Phatshwane, (b) yo a ratwago ke Madimetša le (c) mapheko ao a lekago go thibela lerato leo ke

batswadi ba bona. Maatlakgogedi dipading tšeo tše pedi a godišwa ke thulano gare ga ‘**go loka**’ le ‘**go se loke**’. Go ra gore baratani bao ba kgaogantšhwa ke mapheko a go fapana ao a emelago go se loke. Ka morago ga tharollo ya mathata a lerato baratani bao ba gahlana gape ka lethabo, go ba le lenyalo. Phapano ya dikanegelorato tše tharo tšeo e lemogilwe pading ya Moloisie, *Le Lerato* (1986), ka gore e na le bofokodi bja go hlokega ga maatlakgogedi. Lebaka ke gore moanegwathwadi yo a ratago yo, Paledi, o šitwa ke go kgetha yo a ratwago o tee gare ga makgarebe a mabotse ao a gahlanego le ona.

Thumo ya ditaba ya dikanegelorato tšeo tše tharo e **thabiša** babadi ka gobane baratani ba, Mohlopi le Sele le Phatshwane le Madimetša ba boelane ka lethabo, gwa ba le lenyalo. Paledi le yena o kgonne go kgetha yo a ratwago, Khwini. Gare ga baratani bao go ile gwa ba le **lenyalo**, ba aga motse ka lethabo.

8.2 DIPADI TŠA KEKANA: KANEGELORATO GOBA

KANEGELOTSEKA

8.2.1 Matseno

Go hlalošitšwe gore dipadi tše pedi tša Kekana tše, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), ke mehuta ya kanegelorato le kanegelotseka. Go ra gore ka gare ga tšona go anegwa ka mahlakore a mabedi a go fapana a ditaba, e lego la ditaba tša lerato le la ditaba tša botseka. Borateori ba go swana le Groenewald (1993), Dona (1994) le Mogale (1998) le bona ba a amogela gore Kekana o tswakile morero wa lerato le wa botseka dikanegelong tšeo tša gagwe. Bothata bo hlolwa ke Mogale (1998:64) ge a tšweletša phapano ya go se lekane ga merero yeo ye mebedi ka go re:

Both novels can be said to be seventy-five percent love stories, and only twenty-five percent detective.

Seo a se gatelelago ke gore tlhopho ya dipadi tšeo tše pedi tša Kekana, e sekametše kudu lehlakoreng la ditaba tša lerato go feta tša botseka. Go se

lekane ga merero yeo ye mebedi sengwalong se tee go hlola kgakanego go mmadi ka ge a sa kgone go kwešiša tlhopho ya dipadi tšeo tša Kekana gore ke mohuta wa kanegelorato goba wa kanegelotseka. Ke ka fao Ramsdell (1999: 81) ge a kgonthišiša bothata bjo bja thulaganyo ya go raragana, a rego:

Romantic Mysteries, are combinations of mystery - adventure and romance because of its dual story line, there is often certain amount of difficulty in identifying the genre to which a book belongs – is it a romance or is it a mystery?

Kgakanego yeo ya mmadi e godišwa ke Machiu (1994: 13) ka go re kanegelotseka ge e na le ditaba tše ntši tša lerato go feta tša botseka, ga e sa hlophelwa mohuteng wa paditseka, eupša e tlo bitšwa mohuta wa kanegelorato. Go realo go ra gore go ya ka polelo ya Mogale, dipadi tše pedi tšeo tša Kekana, ke mohuta wa kanegelorato. Yena o ikgethetše go fatišiša morero wa botseka dingwalong tšeo tša Kekana, ka gobane morero woo o lebane le maikemišetšo a lengwalonyakišišo la gagwe.

Go ya ka tlhalošo yeo e bontšhitšwego ya mohuta wa kanegelorato, ga go na ditaba tše di bolelago ka ga **nyakišišo ya bosenyi** ('crime') (Swart, 1983: 120), eupša go nepišwa **khutlotharo ya lerato** (Groenewald, 1993: 27). Seo se hlolago mathata dipading tšeo tša Kekana, ke gore go na le khutlotharo ya lerato, e lego (a) yo a ratago, Tšhaledi, (b) yo a ratwago, Taamane le (c) Mapheko a a senyago lerato leo e lego mademone (*Nonyana ya Tokologo*, 1985); gape (a) yo a ratago Ariel, (b) yo a ratwago Bubbles, le (c) mapheko ao a ganetšago lerato leo e lego sindikheiti (*Nnete Fela*, 1989), e lego tšona dikokwane tša kanegelorato. Gape go na le dikokwane tše pedi tše bohlokwa tša kanegelotseka, e lego (a) letseka goba monyakišiši ke Tšhaledi le Ariel, le (b) bosenyi bjo bo dirwago ke maloko a mademone le a sindikheiti. Taba ya gore Tšhaledi le Ariel ke baanegwathwadi bao ba katanago le go rarolla mathata a bosenyi bja dinokwane tšeo e thulana le kgopolo ya boMogale ya gore dipadi tše pedi tšeo tša Kekana e ka ba mohuta wa kanegelorato. Ka

lebaka la bothata bjoo, go bohlokwa gore go tšwelwe pele ka phatišišo ye e tseneletšego ya go bapetša mehuta yeo ye mebedi gore go tlošwe kgakanego yeo e ka bago gona go mmadi.

Bothata bja tlhopho ya dikanegelo tšeo tša Kekana bo tlo rarollwa ka go latela lenaneo le:

- Kamano ya kanegelorato le kanegelotseka.
- Mohuta wa kanegelotseka wo o nepišago sephiri.
- Diphapantšho tša karoganyo.
- Thumo.

8.2.2 Kamano ya kanegelorato le kanegelotseka

Bontši bja dingwalo tšeo di welago mohuteng wa kanegelorato le wa kanegelotseka, kudu tšeo di lebanego le go kgahla babadi gape le go ba tloša bodutu, di a swana, ka gore ke dingwalo tša go **etiša**. Kamano gare ga mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo e lemogwa ka dikokwane tše bjalo ka (a) tlemollo ya lehuto ya **lethabo**, gape ya go **kgotsofatša** babadi, le (b) **sephiri** le ge e le **makalo**.

o **Lethabo la kanegelorato dipading tša Kekana**

Thumo ya ditaba mo go *Nonyana ya Tokologo* (1985) e lemogwa ge Taamane (yo a ratwago) a laetša boitsholo go bophelo bja nakwana, bjo a bego a ikgethetše bjona bja boithabišo, lehumo le go tuma, le gore mafelelong a amogelwe gape. Poelano ya gagwe le Tšhaledi (yo a ratago) e kgotsofatša babadi ka lebaka la gore ba kgonne go fenywa mapheko ka moka ao a bego a leka go thibela lerato la bona, go swana le sehlopha sa mademone; ba aga lapa la bona ka lethabo le le sa felego. Mo go *Nnete Fela* (1989) ditaba di felela ge baratani ba, Ariel (yo a ratago) le Bubbles (yo a ratwago) ba tšweletša maikutlo a bona a lerato la kgonthe, Ariel a swarela Bubbles ge a be a phela ka go mmotša maaka, gomme morago ba kopana ka lethabo. Phenyo ya lerato la bona e tiiša gore ba atlegile go tšwelela gare ga

mapheko ka moka ao a bego a ganetša lerato la bona, e lego maloko a sindikheiti. Babadi ba kgotsofatšwa ke lenyalo la baratani bao ka ge ka morago ba aga motse ka lethabo.

○ **Lethabo la kanegelotseka dipading tša Kekana**

Tlemollo ya lehuto ya ditaba tša botseka dikanegelong tšeo tša Kekana e a swana. Go realo go ra gore Tšhaledi (letseka) le Ariel (monyakišiši) ba be ba swaragane le phatišišo ya melato ya bosenyi ya go tšhoša, ya go dirwa ke dihlopha tšeo di ipitšago ka maina a, mademone (*Nonyana ya Tokologo*, 1985) le sindikheiti (*Nnete Fela*, 1989). Babadi ba homotšwa ke ge ba atlegile go rarolla mathata ao a bego a godišwa ke bomenemene le bošoro bja maloko a dihlopha tšeo tše pedi tša baradia. Lethabo le lemogwa ge bosenyi bo fedišwa, maloko a mangwe a mademone le a sindikheiti a swarwa mola a mangwe a bolawa.

○ **Sephiri sa kanegelorato dipading tša Kekana**

Kgopolo ye sephiri, Goldman le Sparks (1996: 585) ba re e lebane le go fihla selo goba taba gore e se ke ya tsebja. Ge e le sengwalong, go ka thwe sephiri goba makalo se nepiša ditaba tšeo di utwago ke mongwadi mo mathomong a sengwalo. Mafelelong ge di utollwa, di makatša mmadi. Sephiri seo mo dikanegelong tša Kekana se lebane le lerato le le tiilego gape la nnete leo Beye (1982: 72) a le bitšago gore ke motheo wa kanegelorato. Mmadi ge a thoma go bala dipuku tšeo tša Kekana, o šetše a ikgweranya le lerato la baratani ba, Tšhaladi le Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985) le Ariel le Bubbles (*Nnete Fela*, 1989), ka gobane o nyaka gore ba age motse. Mathata a mmadi a hlolwa ke go se tsebe gore o ya go fihla bjang kua seremong sa ditaba tša lethabo, e lego lenyalo la baratani bao. Bothata bjoo bjo bohlokwa ka gore ke sephiri seo Kekana a lekago go se utela mmadi, gomme sona ga se na makalo. Go realo go ra gore mongwadi o kona babadi tlhalošo ye bohlokwa ya ditaba tša lenyalo ka ge a tšhaba gore ge a ka utolla sephiri seo ka pela mo mathomong, sengwalo seo se tlo hloka maatlakgogedi, gomme sa se kgahle babadi.

o **Sephiri sa kanegelotseka dipading tša Kekana**

Groenewald (1993: 29) o tsopola borateori ba Mafora ge ba re paditseka e laodiša ka ga nyakišišo ye e utollago sephiri (Boileau le Narcejac, 1964: 8). Sephiri ('*mystery*') seo, Mandel (1984: 16) o re ke:

The identity of the culprit, to which the detective and the reader alike are to be led by a systematic examination of the clues.

Go ra gore sephiri seo ke bohlatse bjo bo tlogo makatša letseka le mmadi sammaletee ge ba lemoga mosenyi ka bjona. Bohlatse bja mohuta woo bo bonagala gabotse pading ya Bopape, *Lenong la Gauta* (1982), ge makalo le tlabego di wela Nnono Molaba (monyakišiši) le mmadi ka nako e tee ge ba utologelwa ke sephiri, e lego mengwapo ya Mmatšhego mo mmeleng wa mmolai, Brenda. Sephiri sa mohuta woo sa makalo seo se tšweletšwago ke bohlatse, se a hlokega dipading tšeo tše pedi tša Kekana. Ke ka fao Groenewald (1993:29) a išago pele ka tlhalošo ya Narcejac (1958: 1660) yeo e nepišago gabotse dikanegelo tša Kekana ka go re sephiri se lebane le **letšhogo**, nyakišišo yona e gatelela go **homotša** babadi. Ka gona go ka thwe Kekana mathomong a dipadi tša gagwe, o utela babadi tsela ya go rarolla mathata a bosenyi goba kutollo ya sephiri sa boradia le polao. Sephiri seo se godišwa ke gore Kekana o anega ka ga bošula bjo bo tšhošago bja dinokwane tše, mademone (*Nonyana ya Tokologo*, 1985) le sindikheiti (*Nnete Fela*, 1989). Tlemollo ya lehuto ya dikanegelo tšeo e homotša babadi ge boradia bjoo bo fedišwa.

8.2.3 Mohuta wa kanegelotseka woo o nepišago sephiri

Groenewald (1993: 32-34) o kgethologanya dikanegelotseka tša Sepedi ka dihlopha tše tlhano:

- **Semelo sa nnete sa monyakišiši ke sephiri.** Mehuta ya boBoileau ke '*probleme*', '*detective*' le '*policier*'. Mohlala: Motuku (1972) *Ralato I Nka se lebale*).

- **Leina la mosenyi ke sephiri.** Mehuta ya boBoileau ke '*detective*', '*criminal*' le '*policier*'. Mohlala: Moloto (1962), *Tšhipu e rile ke lebelo*.
- **Leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri.** Mehuta ya boBoileau ke '*suspense*' le '*thriller*'. Mohlala: Lebopa, *Ntlo ya monna yo mongwe* (Mampuru, morulaganyi), *Makhura' Lefehlo*(1991).
- **Bohlatse bjo bo utollago nyepo ke sephiri.** Mehuta ya boBoileau ke '*policier*', '*probleme*' le '*criminal*'. Mohlala: Bopape (1982), *Lenong la Gauta*.
- **Nyakišišo ya go utolla sephiri.** Mehuta ya boBoileau ke '*nior*' le '*cruel*'. Mohlala: Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989).

Go lemogilwe gore tlhopho ya Groenewald ya dikanegelotseka tša Sepedi e fapana le karoganyo yeo e bontšhitšwego ke borateori ba Mafora, boBoileau. Phapano yeo e godišwa ke gore mehuta ya dipaditseka yeo ya boBoileau, e a ipoeletša mo dihlopheng tša go fapafapana tša Sepedi. Seo se dirwa ke gore Groenewald o ile a hlokomedišiša nepišo ya mongwadi ka go e lebanya le dielemente tšeo di fapantšhago kanegelotseka le mehuta ye mengwe ya dingwalo ya go swana le kanegelorato. Ka go realo go ka thwe tlhopho ya mafelelo ya karoganyo ya dikanegelotseka yeo e tšweleditšwego ke Groenewald, e lego **nyakišišo ya go utolla sephiri**, ke yona yeo e kgonthišišago gabotse gore dipadi tša Kekana tše, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), ke kanegelotseka, e sego kanegelorato. Gape go lemogilwe gore karoganyo ya mohuta woo e na le thulaganyo ye e raraganego. Gantši bangwadi ba dingwalo tša go swana le tšeo tša Kekana (kanegelotseka), ba rata mokgwa wa go rulaganya ditaba tša bona ka go hlakahlakanya morero wa lerato le wa botseka sengwalong se tee. Seo se ra gore ba šomiša lerato go nepiša ditaba tša botseka. Ke ka lebaka leo Kekana le yena a tswakilego mahlakore a mabedi ao a ditaba, tša lerato le tša botseka, dipading tšeo tša gagwe ka nepo ya go utela babadi sephiri. Go realo go ra gore o timetša babadi gore ba se kgone go lemoga ka pela sephiri seo se tlogo tšweletša tharollo ya mathata a bomenetša bja bosenyi.

8.2.4 Diphapantšho tša karoganyo

Diphapantšho tšeo di arogantšhago kanegelotseka le kanegelorato di ka hlokomelwa ka dielemente tše bjalo ka (a) **bošoro** goba **polao** ge e le kanegelotseka, le (b) **lerato**, **lehufa** goba **mona** le **lenyatšo**, ge e le kanegelorato. Mo dipading tšeo tše pedi tša Kekana, go na le bošoro le polao (kanegelotseka) gape le lerato, lehufa goba mona le lenyatšo (kanegelorato). Tlhophong ya dingwalo tša lerato fela, ga go na bošoro goba polao, ka gobane go nepišwa lenyalo la baratani. Ke ka fao go thwego, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989) ke kanegelotseka, e sego kanegelorato. Taba yeo e tiišwa ke gore dikanegelong tšeo tša Kekana, lerato le na le mohola wa go godiša maatlakgogedi ka tsela ya ge baanegwa ba ba ratwago ba, Taamane le Bubbles, ba swanetše go šireletšwa ke letseka (Tšhaledi) le monyakišiši (Ariel), ka gobane ba okametšwe ke kotsi goba bošoro goba polao.

Go realo go ra gore Kekana o diriša ditaba tša lerato ka gare ga paditseka gore babadi ba be le phišegelo ya go rata go tseba pheletšo ya lerato la kgonthe la Tšhaledi le Taamane (*Nonyana ya Tokologo*, 1985) le la Ariel le Bubbles (*Nnete Fela*, 1989). Ge babadi ba kgahlwa ke ditaba tšeo tša lerato, letseka (Tšhaledi) le monyakišiši (Ariel) bona ba gare ba katana le go fatišiša melato ya bosenyi bja mademone le sindikheiti. Mediro ya bonokwane ya baradia bao ke ye mešoro ka gobane e lebane le polao ya batho ba go hloka mafokodi, bao mmadi a itswalanyago le bona. Diphapantšho tšeo tša karoganyo ya kanegelorato le kanegelotseka di hwetšagala gape le dingwalong tša mafase a mangwe, go swana le mo dipukung tša Claude Rank, *Les agnes noirs* (1962), Peter Cheyney, *La mome vert-de-gris* (1945), Karel Kielblock, *Moord op Kroonbaai*, s.a., bjalobjalo.

8.2.5 Thumo

Ka gona go ka rungwa ka gore tlhalošo ye e bontšhitšwego ya go fapantšha mehuta ye mebedi ye, kanegelorato le kanegelotseka, e gatelela gabotse gore dipadi tše, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le *Nnete Fela* (1989), ke mohuta wa

kanegelotseka e sego wa kanegelorato. Le ge Mogale (1998: 64) a kgonne go tšweletša kgopolo ya gore Kekana o ngwadile ditaba tša lerato ka bophara go feta tša botseka, taba yeo e a kgotsofatša. Ka gona go thwe **lerato** ditabeng tša **botseka** le bohlokwa ka gobane le godiša maatlakgogedi; gape Kekana o le šomiša go nepiša ditaba tša botseka. Dikokwane tše kgolo tšeo di kgethologanyago mehuta yeo ye mebedi ya dingwalo dipading tša Kekana ke (a) bošoro bja go **tšhoša** bja dinokwane e lego mademone le sindikheiti, (b) babadi ba a **homotšega** ge mathata a rarollwa, le (c) bosenyi bo a fedišwa. Tlemollo yeo ya lehuto ya lethabo, ke sephiri seo Kekana a se utetšego babadi mo mathomong a dikanegelo tšeo tša gagwe.

BIBLIOKRAFI

Bibliokrafi ya lengwalonyakišišo le, e arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego (a) dipuku tša mothopo, (b) dipuku tša teori tše di tsopotšwego, le (c) dipuku tša teori tše di sego tša tsopolwa.

A. DIPUKU TŠA MOTHOPO

1. Bakgale, K. 1996. *Le ba Meditše*. Pretoria: Out of Africa.
2. Bosoma, P. S. 1990. *Tshehlana ya ka*. Bloemfontein: Via Afrika.
3. Dolamo, E.R. 1962. 'Dikolong tše di phagamego', *Mononi*. Pretoria: J.L. van Schaik.
4. Franz, G.H. 1945. *Maaberone*. Bloemfontein: Nationale Pers.
5. Kekana, M.A. 1985. *Nonyana ya Tokologo*. Johannesburg: Educum.
6. Kekana, M.A. 1989. *Nnete Fela*. Johannesburg: Educum.
7. Kekana, M.A. 1990. *Sesasedi sa katlego*. Johannesburg: MacMillan-Boleswa.
8. Lentsoane, H.M.L. 1992. *Megokgo ya Lethabo*: Pretoria: De Jager-Haum.
9. Maloma, M.L. 1982. *Ga a mo Swanela*. Pretoria: J.L. van Schaik.
10. Matsepe, O.K. 1969. *Megokgo ya Bjoko*. Johannesburg: Afrikaanse Pers.
11. Moloisie, R.B.L. 1953. *Kgopotšo go Beatrice wa Botlokwa*. Pretoria: J.L. van Schaik.
12. Moloisie, R.B.L. 1986. *Le Lerato*. Johannesburg: Maskew Miller-Longman.
13. Motuku, H. Z. 1969. *Morweši*. Pretoria: Beter Boeke.
14. Motuku, H.Z. 1977. *Leratorato*. Bloemfontein: Via Afrika.
15. Mpepele, D.L.M. 1985. 'Nka se sa boeletša', *Medupi ya Megokgo*. Johannesburg: Educum.
16. Mphahlele, M.C. 1984. *Letsogo la Molao*. Pretoria: De Jager-Haum.
17. Nkadimeng, M. 1999. *Tate le Morwa*. Lebowakgomo: Mogopo.
18. Phatudi, N.C. 1958. *Tladi wa Dikgati*. Pretoria: J.L. van Schaik.
19. Rafapa, J.R.L. 1978. *Leratosello*. Pretoria: J.L van Schaik.
20. Ramokgopa, H.H. 1978. *Lerato*. Johannesburg: McGraw-Hill.
21. SehloDIMela, M.M. 1958. *Moelwa*. Bloemfontein: Nationale Pers.

22. Serudu, S.M. 1989. *Šaka la pelo ga le tlale*. Pretoria: Palm.
23. Shakespeare, W. 1981. *Romeo and Juliet*. Pretoria: De Jager-Haum.
24. Tolstoy, L. 1954. *Anna Karenin*. London: Penguin.
25. Tsebe, D. G. P. 1954. *Noto-ya-Masogana*. King William's Town: Thandapers.

B. DIPUKU TŠA TEORI TŠE DI TSOPOTŠWEGO

1. _____ 1968. *Encyclopedia Britannica*. William Benton Publisher
2. _____ 1876. *Funk and Wagnalls New Encyclopedia*. Volume 22.
Q- Russel Cave National Monument. New York: Funk and Wagnalls.
3. _____ 1988. *Grolier Academic Encyclopedia*. United State of
America: Grolier International, Inc.
4. _____ 1994. *The World Book Encyclopedia*. Chicago: World
Book-Childcraft International.
5. Abrams, M.H. 1985. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart
and Winston.
6. Abrams, M.H. 1988. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart
and Winston.
7. Abrams, M.H. 1993. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart
and Winston.
8. Baker, D.G. 1975. *Politics of Race*. Southampton College: Saxon House
Lexington Books.
9. Bal, M. 1980. *De Theorie van Vertellen en Verhalen*. Muiderberg: Dick
Coutinho.
10. Beckson, K. le A. Ganz. 1961. *A Reader's Guide to Literary Terms*.
London: Thames and Hudson.
11. Beckson, K. le A. Ganz. 1995. *A Readers Guide to Literary Terms*.
London: Thames and Hudson.
12. Beye, C.R. 1982. *Epic and Romance in the Argonautica of Appollonium*.
Carbondale and Edwardsville: South Illinois University Press.
13. Boileau, P. le T.H. Narçejac. 1964. *Le Roman Policier*. Paris: Payot.
14. Bopape, H.D.N. 1982. *Lenong la Gauta*. Pretoria: J.L. van Schaik.

15. Boshago, P.L. 1998. *J.R.L. Rafapa: An Exploration of his Novels*. D. Litt. Thesis. Pretoria: University of South Africa.
16. Bowles, G. le D.K. Renate. 1983. *Theories of Woman Studies*. London: Routledge and Kegan Paul.
17. Broomley, D.B. 1977. *Personality Description in Ordinary language*. London: Wiley.
18. Bühler, K. 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fisher.
19. Burgess, A. 1985. *English Literature*. Hong Kong: Longman.
20. Carter, D. 1998. *How to Write a Play*. Chicago: Contemporary.
21. Chatman, S. 1978. *Story and Discourse*. London: Cornell University Press.
22. Claude, R. 1962. *Les Anges Noirs*. Fleure Noir, 69 Bld, Saint-Marcel: Paris X111.
23. Cohen, B.B. 1978. *Writing about Literature*. Glenview, Illinois: Scott Foreman.
24. Coulson, J., L. William le H.W. Fowler. 1975. *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*. Oxford: Clarendon Press.
25. Cuddon, J.A. 1977. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. New York: Doubleday.
26. Cuddon, J.A. 1982. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Basil Blackwell.
27. Cuddon, J.A. 1998. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Cambridge: Blackwell.
28. Culler, J. 1972. *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. Ithaca: Cornell University Press.
29. Daiches, D. 1981. *The Novel and the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.
30. Dona, M.O. 1994. *Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
31. Dresden, S. le S. Vestdijk. 1957. *Marionettenspel met de dood*. Dammen Den Haag: Bert Bakker.
32. Elam, D. 1992. *Romancing the Postmodern*. London: Routledge.

33. Farley, J.E. 1982. *Majority-minority Relations*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
34. Fenton, S. 2003. *Ethnicity*. Cambridge: Blackwell.
35. Foster, E.M. 1927. *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold.
36. Fowler, R.A. 1973. *A Dictionary of Modern Critical Terms*. London: Routledge and Kegan Paul.
37. Georgakopoulou, E. le D.Goutsos. 1997. *Discourse Analysis: An Introduction*. Edinburg: Edinburg University Press.
38. Genette, G. 1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
39. Gillie, C. 1972. *Longman Companion to English Literature*. Hong Kong: Sheck Wah Tong Printing Press.
40. Goldman, J.L. le A.N. Sparks. 1996. *Webster's New World Student's Dictionary*. Cleveland: Wiley.
41. Gover, D. 1990. 'The Fairy Tale and the Nightmare' *The Tragic Life: Bessie Head and Literature South Africa*. Trenton, N.J: Africa World Press.
42. Groenewald, P.S. 1991. *Dingwalo: B.A. (Honase) Sesotho sa Leboa*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
43. Groenewald, P.S. 1992. *Sesotho sa Leboa B.A. (Honase) Dingwalo*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
44. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via-Afrika.
45. Groenewald, P.S. 1994. *Sesotho sa Leboa. Dingwalo: B.A. (Hons)*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
46. Guerin, W.L., E. Labor, L. Morgan, J.C. Reesma le J.R. Willingham. 1992. *A Handbook of Critical Approaches to Literature*. New York: Oxford University Press.
47. Guibernau, M. le J. Rex. 1997. *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Malden: Blackwell.
48. Guldemann, C. 1997. *Bessie Head: Re-Writing the Romance: Journalism, Fiction (and Gender)*. M.A. Dissertation. Cape Town: University of Cape Town.

- 49.Halsey, W.D., B.J. Michalski, P. Paolello, S. Risler, R. F. Silver le E.Velasquez. 1981. *Macmillan Dictionary for Students*. New York: Macmillan.
- 50.Harris, W.V. 1992. *Dictionary of Concepts in Literary Criticism and Theory*. New York: Greenwood Press.
- 51.Hawkins, J.M. le A. Allen. 1991. *The Oxford Encyclopedic English Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- 52.Hawthorn, J. 2000. *A Glossary of Contemporary Literary Theory*. London: Edward Arnold.
- 53.Heese, M. le R. Lawton. 1988. *The New Owl Critic: An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nasou.
- 54.Holman, C.H. 1972. *A Handbook to Literature*. London: Bobbs Merrill.
- 55.Hornby, A.S 1974. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- 56.Hornby, A.S. 1995. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- 57.Jahn, J. 1968. *A History of Neo-African Literature*. London: Faber and Faber.
- 58.Jefferson, D.W. 1986. *Jane Austen's 'Emma'*. London: Chatto and Windus for Sussex University Press.
- 59.Jefferson, A. le D. Robey. 1993. *Modern Literary Theory: A Comparative Introduction*. London: Batsford.
- 60.Kekana, M.I. 2000. *Moelelwa: Padinyana ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 61.Kenney, W.1966. *How to Analyse Fiction*. New York: Monarch Press.
62. Ker, W.P. 1957. *Epic and Romance*. New York: Dover.
- 63.Kerkhoff, E.L.1962. *Kleine deutsche Stilistik*. Bern: Franke Verlag.
- 64.Kerouac, J. 1959. *Maggie Cassidy*. Avon Book Division: New York.
- 65.Kgatla, P.M. 1988. *E.K.K. Matlala Mongwadi wa Tšhukudu*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 66.Kgatla, P.M. 2000. *Kgolo, tšwelopele le katlego ya kanegelokopana ya Sepedi (1951-1999)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

- 67.Kgobe, D. M. 1989. *The Oral Nature of Northern Sotho 'Direto'*. M.A. Dissertation. Pretoria: University of South Africa.
- 68.Kielblock, K. s.a., *Moord op Kroonbaai*. Kaapstad: Human and Rousseau.
- 69.Kristeva, J. 1987. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Oxford: Basil Blackwell.
- 70.Laver, M. 1983. *Invitation to Politics*. Oxford: Martin Robertson.
- 71.Lawson, J. H. 1965. *Theory and Technique of Playwriting*. New York: Hill and Wang.
- 72.Lebaka, K.J. 1999. *Megokgo ya Lethabo: Kanegelorato ya Sepedi*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 73.Lehong, M.D. 1995. *Language of Poetry in H.M.L. Lentsoane's Poetry*. M.A. Dissertation. Pretoria: University of Vista.
- 74.Lekganyane, E.M. 1997. *Noto-ya-Masogana: Padi ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 75.Lekganyane, E.M. 2002. *Tlhalošo ya semelo sa moanegwa dingwalong tša Sepedi*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 76.Lerner, L 1979. *Love and Marriage: Literature and Its Social Context*. London: Arnold.
- 77.Levine, H.M.1993. *Political Issues Debated: An Introduction to Politics*. Eaglewood Cliffs: Prentice Hall.
- 78.Lewis, C.S. 1960. *The Allegory of Love: A Study in Medieval Tradition*. New York: Oxford University Press.
- 79.Liberman, M.M. le E.E. Foster.1968. *A Modern Lexicon of Literary Terms*. Chicago: Scott, Foreman.
- 80.Lucas, F.L.1974. *Style*. London: Casell.
- 81.MacDonald, A.M 1977. *Chambers Twentieth Century Dictionary*. London: Chambers.
- 82.Machiu, J.Z.O.1994. '*Nnete Fela*' Northern Sotho Detective Story: A Critical Evaluation. M. A. Dissertation. Pretoria: University of Vista.
- 83.Maddox, J.H. 1971. *The Survival of Gothic Romance in the Ninetenth-Century Novel: A Study of Scott, Charlotte Bronte and Dickens*. Ph.D. Dissertation. Michigan: Yale University Press.
- 84.Madiba, M.J. 1984. *Nkotsana*. Pretoria. J.L. van Schaik.

85. Magapa, N.I. 1997. *P M Lebopa. Papetšo ya dikanegelotseka tša Lebopa*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
86. Maila, R.A. 1997. *Tshekatsheko ya A mo swina Ngwanana' Thakana*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
87. Makgamatha, P.M. 1990. *The Nature of Prose Narrative in Northern Sotho from Orality to Literacy*. D.Litt. Thesis. Pretoria: University of South Africa..
88. Mamabolo, M.R. 1995. *The Development of Northern Sotho Poetry from 1950-1980*. M.A. Dissertation. Johannesburg: University of Vista.
89. Mamogobo, P. 1953. *Kxamphuphu*. Pretoria: Unieboekhandel.
90. Mamoleki, M. D. 1992. *Tshekatsheko ya Ga se gase ka Magoleng*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
91. Mampa, S.M. 1987. *A Critical Appreciation of H.M.L. Lentsoane's Poetry in Mokgako*. B.A. Mini-dissertation. Pretoria: University of South Africa.
92. Mampho, E.E. 1999. *Mamogobo: Mongwadi wa padisetšo ya mathomo*. Thesese ya M. A. Pretoria. Yunibesithi ya Pretoria.
93. Mandel, E. 1984. *Delightful Murder: A Social History of the Crime Story*. London: Pluto Press.
94. Marggraff, M.M. 1994. *The Moral Story in Zulu (1930-1955)*. M.A. Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.
95. Marggraff, M.M. 1996. *A Study of Style: D.B.Z. Ntuli's 'Ucingo'*. D.Litt. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
96. Mathibe, M.A. 2001. *Papetšo ya Direto tša Lehu le Polokong, Ratlabala le Matšoba, Lentsoane*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
97. Matsepe, O.K. 1974 a. *Kgati ya Moditi*. Pretoria. J.L. van Schaik.
98. Matsepe, O.K. 1974 b. *Tšhelang Gape*. Pretoria. J.L. van Schaik.
99. Matsepe, O.K. 1974 c. *Tša ka mafuri*. Pretoria. J.L. van Schaik.
100. Mawela, A. 1994. *The depiction of women characters in selected Venda novels*. M.A. Dissertation. Pretoria: University of South Africa.
101. Maxwell-Mahon, W.D. 1979. *Content and Style: A Prose Reader*. Johannesburg: McGraw-Hill.
102. Mayekiso, A.C.T.M. 1985. *The Historical Novels of Jessie Joyce Gwayi*. M.A. Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.

103. Meserole, H.T.1974. *American Literature: Tradition and Innovation*. Lexington, Mass.: Heath.
104. Mminele, S.P.P. 1967. *Ngwana wa Mobu*. Pretoria: Better Books.
105. Mogale, N.S. 1998. *The Nature and Development of Northern Sotho Detective Narrative*. D. Litt. Thesis. Pretoria: University of South Africa.
106. Mohlala, M.J.1994. *Tshekatsheko ya Di sa re šaletše monaganong*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
107. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya Bobedi (B.A) Sepedi 202*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
108. Mojalefa, M.J. 1995. *Pego ye e beakantšhitšwego ya Nyakišišo ya Makxothlo (Lekgothoane)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
109. Mojalefa, M.J. 1996. *Ntlhahle ya Boraro (BA) Sepedi 303*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
110. Mönnig, H.O. 1967. *The Pedi*. Pretoria. J.L. van Schaik.
111. Moswane, J.M. 1985. *Sebego*. Pretoria: J.L. van Schaik.
112. Motsilanyane, V.K. 1992. *Lerato jaaka tlhotlheletso mo diterameng tsa ga J.M. Ntsime tsa go fitlha 1990*. M.A.Dissertation. Potchefstroom: University of Potchefstroom.
113. Muir, F. 1957. *The Structure of the Novel*. London: Hogarth.
114. Murray, F.M.1996. *The Problem of Style*. London: Oxford University Press.
115. Mutiso, G.C.M.1974. *Socio-Political Thought in African Literature*. London: MacMillan.
116. Narcejac, T.H. 1958. *Histoire des Literatures 111. Encyclopedie de la Pleiade*. Paris: Gallimard.
117. Ohman, R.M.1972. *Prolegomena to the analysis of Prose Style*. In H.S. Babb (ed). *Essays in Stylistic Analysis*. New York: Harcourt Brace Javanovich.
118. Ong, W.J. 1987. *Orality and Literary: The Technologizing of the Word*. London: Methuen.
119. Pearsall, J., B. Trumble, C. Soanes, J. Eliot, le C. Bailey, 1999. *The Concise Oxford English Dictionary*. London: Oxford University Press.

120. Peck, J. le M. Coyle 1984. *Literary Terms and Criticism*. London: Macmillan.
121. Perrine, L. 1983. *The Story and Structure*. New York: Harcourt Brace Javanovich.
122. Peter, C.1945. *La Môme Vert-de-gris*. Gallimard: Paris.
123. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane Batlabolela, Tiragatšo ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
124. Pickles, D.M. 1990. *Introduction to Politics*. London: University Paperbacks.
125. Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
126. Procter, P.1995. *Cambridge International Dictionary of English*. London: Cambridge University Press.
127. Polhemus, R.M. 1990. *Erotic Faith*. Chicago: University of Chicago Press.
128. Radway, J.A. 1949. *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature*. Chapel Hill, N.C: University of North Carolina Press.
129. Ramahuta, P.P. 1993. *A Comparative Literary Study of the Novels of H.Z. Motuku*. M.A. Dissertation. Pretoria: University of South Africa.
130. Ramaila, E.M. 1981. *Tsakata*. Johannesburg: Juta.
131. Ramsdell, K. 1987. *Happily Ever After: A Guide to Reading Interests in Romance Fiction*. Littleton: Libraries Unlimited.
132. Ramsdell, K. 1999. *Romance Fiction: A Guide to the Genre*. Englewood: California State University, Hayward.
133. Rimmon-Kekan, S.1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London and New York: Methuen.
134. Rooney, K. 2002. *Encarta Concise English Dictionary*. London: Bloomsbury..
135. Roskin, M.G., R.L. Cord, J.A. Medeiros le W.S. Jones. 1988. *Political Science: An Introduction*. London: Prentice-Hall International.
136. Sebake, S. J. 2002. *Leeto: Dingwalong tša Sepedi*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

137. Segers, R.T. 1978. '*Grondslagen van de receptie-esthetika*', *Receptie-esthetika: Grondslagen, Theorie en Toepassing*. Amsterdam: Huisaandriegrachten.
138. Seigneuret, J.C 1988. *Dictionary of Literacy Themes and Motifs*. London: Greenwood Press.
139. Serudu, S.M.1986. *Northern Sotho Paper NSE303-5 Tutorial letter 102/86*. Pretoria: University of South Africa.
140. Serudu, S.M. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager Haum.
141. Serudu, S.M. 1993. *The Novels of O.K. Matsepe*. Pretoria: J.L. van Schaik.
142. Serudu, S.M., G.M.M. Grobler, D.M. Kgobe, A.P. van der Merwe, M.L. Bopape, le P.L. Boshego. 1995. *Northern Sotho: Only Study Guide for NSE 203-Y*. Pretoria: University of South Africa.
143. Shipley, J.T. 1968. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: The Writer.
144. Shipley, J.T. 1970. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: The Writer.
145. Shively, W.P. 1995. *Power and Choice: An Introduction to Political Science*. New York: McGraw-Hill College.
146. Shole, S. J.1991. *Tswana Study Guide 305*. Pretoria: University of South Africa.
147. Stern, J. 1991. *Making Shapely Fiction*. New York: Norton.
148. Stewart, R.F. 1980. *And Always a Detective*. London. David and Charles.
149. Strachan, A. 1988. '*Uthingo Lwenkosazana*' van D.B.Z. Ntuli: 'n *Narrotologiese ondersoek*. D.Litt. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
150. Swanepoel, C.F. 1982. 'Gerard's Visit: Impressions and Comments'. *South African Journal of African Languages*. Vol. 2, No. 3, P. 31-39.
151. Swanepoel, C.F. 1990. *African Literature: Approaches Applications*. Pretoria: Haum.
152. Swart, J.H.A. 1983. *Teaching African Literature: A Theoretical and Methodological Introduction*. Pretoria: University of South Africa.

153. Symons, J. 1985. *Bloody Murder from the Detective Story to the Crime Novel: A History*. Great Britain: Northumberland Press.
154. Thobakgale, R.M.1996. *Tshekatsheko ya dikanegelokopana ka S.N. Nkadimeng*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
155. Thokoane, D.M.1994. *The Short Story and Essay in African Languages*. Unpublished paper in African Languages Workshop. Pretoria: CESA.
156. Thompson, D. 1995. *The Concise Oxford Dictionary*. Oxford: Clarendon.
157. Thwala, J.J. 1989. *A Comparative Explication of two Zulu plays 'Uqomisa mina nje Uqomisa iliba' and 'Izilu eladuma esandlawana'*. M.A.Dissertation. Pretoria: University of South Africa.
158. Urdang, L. 1991. *The Oxford Thesaurus: An A-Z Dictionary of synonyms*. London: Oxford University Press.
159. Varga, E. 1997. *Reading the Readers, South African Romance Readers and their Novels*. M.A. Dissertation. Johannesburg: University of the Witwatersrand.
160. Venter, A. le A. Johnston. 1991. *Politics: An Introduction for Southern African Students*. Cape Town: Oxford University Press.
161. Walder, D.1992. *Literature in the Modern World: Critical Essays and Documents*. Oxford: Oxford University Press.
162. Wales, K.1989. *A Dictionary of Stylistics*. England: Longman.
163. Wales, K. 2001. *A Dictionary of Stylistics*. London: Longman.
164. Weedon, C. 1987. *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell.
165. Wellek, R. 1963. *Concepts of Criticism*. New York: Haven Yale University.
166. Wellek, R.. le A. Warren. 1948. *Theory of Literature*. New York: Penguin Books.
167. Winberg, H. le C.P. Scherrer. 1999. *Ethnicity and Intra-State Conflict*. Great Britain: Ashgate.
168. Winks, R. 1980. *Detective Fiction (A Collection of Critical Essays)*. Eaglewood Cliffs: Prentice Hall.
169. Yelland, H.L., S.C. Jones le K.S.W. Easton. 1984. *A Handbook of Literary Terms*. London: Augus and Robertson.

170. Young, C. 1998. *Ethnic Diversity and Public Policy*. Great Britain: Macmillan.

C. DIPUKU TŠA TEORI TŠEO DI BADILWEGO (GA SE TŠA TSOPOLWA)

1. Ashworth, G. 1995. *A Diploma of the Oppressed New Directions in International Feminism*. London and New Jersey: Zed Book.
2. Baldick, C. 1990. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
3. Bopape, M. le S. Ratlabala. 1968. '*Leratorato*' (*Ithute Direto*). Pretoria: J.L.van Schaik.
4. Casler, L. 1974. *Is Marriage Necessary?* New York: Human Science Press.
5. Conradie, P.J. 1974. *Hoe om 'n drama te ontleed*. Kaapstad: Academica Blokboeke.
6. De Vos, G. le R. Romanucci. 1975. *Ethnicity Identity: Cultural Continuities and Change*. California: Mayfield.
7. Gérard, A.S. 1983. *Comparative Literature and African Literature: A Series of Lectures Read at the University of South Africa in July 1983*. Goodwood: Via-Afrika.
8. Guido, G. 1991. *Elsevier's International Dictionary of Literature and Grammar*. New York: Elsevier Science.
9. Komati, P.R. 2000. *Manyobonyobo: Padi ya Boitsholo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
10. Lazarus, A. le H.W. Smith. 1971. *A Glossary of Literary and Composition*. Illinois: Urbana University Press.
11. Lovenduski, J. le V. Randall. 1993. *Contemporary Feminist Politics, Women and Power in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
12. Machaka, S.R. 1967. '*Lerato*' (*Naledi*). Pretoria: J.L. van Schaik.
13. Mahole, B. F. 2002. *Lenong la Gauta: Padi ya Botseka*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
14. Makwela, A.O. 1977. *E.M. Ramaila the Writer: A Literary Appraisal*. M.A. Dissertation. Pietersburg: University of The North.

15. Mampuru, D.M. 1991. (Morulaganyi: *Makhura'Lefehlo*) '*Lebopa, Ntlo ya monna yo mongwe*'. Pretoria: De Jager-HAUM.
16. Mpepele, D.L.M. 1985. '*Kgatsintsi ya lerato. (Medupi ya Megokgo)*'. Johannesburg: Educum.
17. Mojalefa, D.D. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
18. Morris, W. 1986. *The New Book of Knowledge Dictionary Volume 1*. Danburg: Grolier.
19. Mosehla, M.M. 2000. *Bogosi Kupa: Padi ya ditshiamelo tsa basadi*. Tshesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
20. Mosidi, M.H. 1994. *Khuetšo ya O.K. Matsepe go bangwadi ba Sesotho sa Leboa*. M.A., Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
21. Ntuli, D.B. le C.F. Swanepoel. 1993. *Southern African Literature in African Languages: A Concise Historical Perspective*. Pretoria: Acacia.
22. Payne, M., M. Ponnuswami, le J. Payne. 1996. *A Dictionary of Cultural and Critical Theory*. Hong Kong: Blackwell.
23. Ryan, R. le S. Van Zyl. 1992. *Feminist and the Woman's Movement: Dynamics of Change in Social Movement, Ideology and Activism*. New York: Routledge.
24. Senoamadi, J.T. 1974. '*Sello sa lerato go Mohlao*' (*Ditsietsi*). Pretoria: J.L.van Schaik. Pretoria.
25. Serudu, S.M. 1991. *A mo swina Ngwanana'Thakana*. Pretoria: Out of Afrika.
26. Simpson, J.A. le E.S.C. Weiner. 1989. *The Oxford English Dictionary, Vol. XVIII*. Oxford: Clarendon.
27. Tseke, B.N. 1983. '*Lerato*' (*Hlatse ke mang*). Pretoria: J.L. van Schaik.
28. Turco, L. 1999. *The Book of Literary Terms*. London: University Press of New England.
29. Wilsmore, S.R. 1987. '*The Role of Titles in Identifying Literary Works*'. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*.
30. Winberg, H. le C.P. Scherrer. 1999. *Ethnicity and Intra-State Conflict*. England: Ashgate.